

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

ENGELLİ BİREYLERİN DİN EĞİTİMİ

(DOKTORA TEZİ)

İslam MUSAYEV

BURSA 2013

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

ENGELLİ BİREYLERİN DİN EĞİTİMİ

(DOKTORA TEZİ)

İslam MUSAYEV

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. M. Akif KILAVUZ**

BURSA 2013

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda 711021009 numaralı İslam MUSAYEV'in hazırladığı "Engelli Bireylerin Din Eğitimi" konulu Doktora Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 20.12./ 2013 günü. 15.00 - 17.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. M. Ali KILAVUZ

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Albayrak

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Turgay Arslan

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KURT

...../...../ 20.....

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : İslam Musayev
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Eğitimi
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : IX+176
Mezuniyet Tarihi : / / 2013
Tez Danışmanı : Prof. Dr. M. Akif KILAVUZ

ENGELLİ BİREYLERİN DİN EĞİTİMİ

Bir alan araştırması olan “Engelli Bireylerin Din Eğitimi” konulu bu çalışmamızda amaç, engelli bireylerin yaşadıklarıyla baş etmede ve yaşadıkları durumu kabullenmelerinde din eğitiminin ve dini değerlerin önemini araştırmaktır. Engellilerin din eğitimi ile ilgili ulaşılabilen yazın tarandığında lisansüstü tez çalışmalarına rastlanmamıştır. Ancak dinin engellilere bakış açısını ele alan dört yüksek lisans tezi mevcuttur. Muhteva bakımından bu araştırmaların engellilerin din eğitimi açısından yeterli olmadığı düşünülerek böyle bir çalışma yapılması uygun görülmüştür.

İki bölümden oluşan çalışmanın, birinci bölümünde araştırmanın teorik kısmı ele alınmış, ikinci bölümünde çalışmanın temelini oluşturan engelli bireylerle yapılan görüşmeler değerlendirilmiş ve incelenmiş, engelli bireylerin din eğitiminde dikkat edilecek hususlar konusunda gerekli bilgi ve önerilere yer verilmiştir. Araştırmanın teorik kısmının oluşturulması için öncelikle engellilerle ilgili çalışmalar taranmış ve değerlendirilmiştir. Daha sonra engelli bireylerin din eğitiminde öncelikli konuların tespitini yapmak için mülakat yapılmıştır.

Araştırma sonucu ortaya çıkan veriler içerik analizine tabi tutulmuş, birbirine benzeyen veriler, belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilip anlaşılabilir bir biçimde organize edilmiştir. Ayrıntılı bir biçimde tanımlanan ve sunulan bulgular teorik bilgilerle desteklenerek değerlendirilmiş ve engelli bireylerin din eğitiminin sorunlarına cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu araştırma ile engelli bireylerin din eğitiminin nasıl olacağı, din eğitiminde öncelikli konuların neler olacağı ile ilgili bir durum tespiti yapılarak gerekli teklif ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Engelli Birey, Din, Eğitim, Din Eğitimi

ABSTRACT

Name and Surname : İslam Musayev
University : Uludağ University
Institution : Institute of Social Sciences
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : Religious Education
Degree Awarded : PhD
Page Number : IX+176
Degree Date : / / 2013
Supervisor : Prof. Dr. M. Akif KILAVUZ

RELIGIOUS EDUCATION OF DISABLED PERSONS

The contents of this research in terms of people with disabilities in terms of religious education was appropriate to make such a study is not sufficient consideration. Purpose of our field study called “Religious Education of Disabled Persons” is that investigating the importance of religious education and religious values dealing with people with disabilities to cope and espousal with their situation. When the accessible literature is scanned, postgraduate thesis work about religion education of disabled persons was not found. However, the four master's theses dealt with the point of view of religion about disabled persons were found. The contents of these researches related with people with disabilities in terms of religious education were not sufficient and decided to make such a study.

This work consists of two parts, in the first part of the work; theoretical views are discussed, in the second part of the study interviews with persons with disabilities were evaluated and analyzed. Information and advices related religion education of disabled persons are mentioned. Studies on disability were scanned and evaluated for theoretical part of the work. Then, people with disabilities were interviewed to understand prior issues on religion education.

The data as a result of the research were subjected to content analysis; data that are similar to each other, within the framework of the specific concepts and themes were brought together and organized in a comprehensible manner. The findings presented in the theoretical knowledge that is described in detail and evaluated and have been researched answers to the problems of religious education of people with disabilities. By this research how the religious education of people with disabilities will be, what would be the priority issues in religion education, the necessary due diligence on proposals and suggestions were made.

Keywords: Disabled People, Religion, Education, Religious Education

ÖNSÖZ

İnsanoğlu zaman zaman istenmedik ve beklenmedik birtakım olaylarla karşılaşılabilmektedir. Hastalık, engellilik gibi yaşamı olumsuz şekilde etkileyen olaylar karşısında, insan bazen çaresiz kalmakta, bazen kızgınlık duymakta, bazen isyan etmekte, bazen ne yapacağını bilememek gibi farklı duygular yaşamakla beraber, tıbbi çareler ve çeşitli tedavi yollarına başvurmaktadır. Yaşadığı durumla baş edebilmek için sosyal ve manevi destek sağlayacak davranışlar aramaktadır.

İnsanoğlu, bu durumda dini inanç ve değerlere başvurarak yaşadığı olayı Tanrının imtihanı veya cezası, takdiri ilahi şeklinde değerlendirerek anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmakta, Allah'ın yardımını isteyerek sıkıntılarını aşmaya gayret etmektedir.

Araştırma konusu olarak seçtiğimiz “Engelli Bireylerin Din Eğitimi” adlı bu çalışmamız, engelli bireylerin din eğitiminde öncelikli konuların neler olduğunu, bu konuların engelli bireylerin yaşadıklarını anlama ve anlamlandırmada ne gibi rol oynadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Giriş ve iki bölümden oluşan bu çalışmanın giriş kısmında, araştırmanın amacı, önemi, problemi, yöntemi, hipotezleri, evren ve örnekleme yer almıştır.

Engelliler ve İslam başlığını taşıyan birinci bölümde, engelliler hakkında bilgi verildikten sonra, İslam'ın engellilere bakışı, engellilik ve din ilişkisine tarihsel yaklaşım, engellilerin sorunları ve çözüm önerileri gibi konular ele alınmıştır.

Engelli bireyler ve din eğitimi başlığını taşıyan ikinci bölümde, gerçekleştirdiğimiz mülakatlar içerik analizi yoluyla değerlendirilmeye tabi tutulmuş, engelli bireylerin din eğitiminde dikkat edilecek hususların neler olacağı konusunda bilgi ve önerilere yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde engelli bireye sahip ailelerin sorunları ve engelli bireye sahip ailelerin din eğitimi gibi konular incelenmiştir.

Sonuç ve öneriler kısmında ise araştırmanın genel özeti ve yapılan görüşmelere dayalı olarak konuyla ilgili önerilere yer verilmiştir.

Çalışmamızın hazırlanması esnasında birçok kişilerin yardım ve desteği olmuştur. Bu vesileyle yüksek lisans ve doktora eğitimim boyunca danışmanlığımı üstlenen, tecrübelerinden yararlanırken göstermiş olduğu hoşgörü ve sabırdan dolayı değerli hocam, Prof. Dr. M. Akif Kılavuz'a en derin şükranlarımı sunarım.

Ayrıca çalışma esnasında görme engellilerle görüşmemi sağlayan Bursa Uygur Görme Engelliler Derneği başkanı Hasan Duman'a, bana tercüman ayırarak işitme ve konuşma engelli bireylerle görüşmemi sağlayan Bursa Duyum İşitme Engelliler Eğitim ve Kültür Derneği başkanı Recep Şahin'e, Türkiye Kas Hastalıkları Derneği Bursa Şubesi Başkanı Can Ahmet Vural'a, sıkıntı ve zorluklara rağmen değerli zamanlarını ayırıp mülakata katılan tüm kardeşlerime şükranlarımı arz ederim.

Araştırma sürecinde çalışmama yönlendirme ve rehberlik etme konusunda katkı sağlayan tez izleme komitesi üyeleri, Doç. Dr. Ahmet Albayrak'a, Yard. Doç. Dr. Turgay Gündüz'e, Öğr. Gör. Akif Hayta'ya, engellilerle ilgili çalışmalarındaki deneyimlerinden faydalandığım, bilgileriyle zaman zaman yol gösteren Yrd. Doç. Dr. M. Naci Kula'ya ve Prof. Dr. Ali Seyyar'a, mülakatların yorumlanmasında gereken desteği sağlayan psikolojik danışman Nihat Korkmaz'a ve desteğini esirgemeyen değerli arkadaşım Özgür Erakkuş'a teşekkürü borç bilirim.

Son olarak, her anımda maddi ve manevi destekleriyle yanımda olup bana kuvvet veren, bugünlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim babama ve anneme, zorlandığım anlarda beni cesaretlendiren ve çalışmalarım esnasında bana anlayış gösteren kıymetli eşim Lamiya Mustafayeva'ya teşekkür ederim.

Yüce Allah'tan engelsiz yaşam dileğiyle.....

Bursa 2013

İslam MUSAYEV

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Problemi.....	1
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
III. Araştırmanın Hipotezleri.....	3
IV. Araştırmanın Yöntemi.....	3
V. Araştırmanın Evren ve Örnekleme.....	5

Birinci Bölüm

Engellilik ve İslam

I. Engelliler Hakkında Genel Bilgiler.....	6
II. Engellilik Nedir.....	7
III. Engelli Bireyler Kimdir.....	10
A. Zihinsel Engelliler.....	10
B. Görme Engelliler.....	11
C. İşitme Engelliler.....	12
D. Dil ve Konuşma Engelliler.....	14
E. Bedensel Yetersizliği ve Süreç Hastalığı Olanlar.....	15
IV. Engellilik ve Din İlişkisine Tarihsel Yaklaşım.....	17
V. İslam'a Göre İnsan ve Değeri.....	21
VI. İslam'ın Engellilere Bakışı.....	24
A. Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı.....	24

B. Sünnetin Engellilere Yaklaşımı.....	26
VII. İslam İnancı Açısından Engelliliğin Dini Boyutu.....	28
VIII. Engellilerin Sorunları ve Çözüm Önerileri.....	34
A. Toplumsal Önyargı ve Ayrımcılık Sorunu.....	35
B. Ekonomik Sorunlar.....	42
C. Eğitim Sorunu.....	44
D. İstihdam Sorunu.....	46
E. Fiziksel Çevre ve Mimari Sorunlar.....	50
F. Sağlık ve Rehabilitasyon	51

İkinci Bölüm

Engelli Bireyler ve Din Eğitimi

I. Engellilerin İçinde Buldukları Durumu Anlamlandırmalarında Dinin ve Din Eğitiminin Rolü.....	56
II. Engelli Bireylerin Din Eğitiminde Temel Konular.....	69
A. Allah İnancı.....	70
B. Kader, Hayır ve Şer İnancı.....	78
C. İbadet ve Dua.....	90
D. Peygamber İnancı.....	100
E. Ahiret İnancı.....	106
F. Sabır ve Şükür.....	111
G. İmtihan ve Ceza.....	116
III. Engelli Bireye Sahip Aileler ve Din Eğitimi.....	123
A. Engellilik ve Aile.....	123
B. Engelli Bireye Sahip Ailelerin Sorunları.....	126
1. Bireysel/Duygusal/Psikolojik Sorunlar.....	126
2. Toplumsal Sorunlar.....	129
3. Fiziksel Sorunlar.....	131
4. Ekonomik Sorunlar.....	132
C. Engelli Bireye Sahip Ailelerin Din Eğitimi.....	133

IV. Engelli Bireylerin Din Eğitiminde Dikkat Edilecek Hususlar.....	140
A. Sevgi Saygı ve İlgi.....	140
B. Desteklemek ve Cesaretlendirmek.....	144
C. Özgüven.....	146
D. Sosyal Kabul.....	147
E. Empati Kurmak.....	153
F. Diyalog ve İletişim.....	155
G. Dinleme.....	156
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	158
EKLER.....	163
KAYNAKLAR.....	165
ÖZGEÇMİŞ.....	176

KISALTMALAR

AÜEF	: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.b.	: Adı geçen bölüm
bkz.	: Bakınız
b.	: Baskı
c.	: Cilt
CÜSBE	: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Der.	: Dergi
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
D.İ.E.	: Devlet İstatistik Enstitüsü
İSAV.	: İslami Araştırmalar Vakfı
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜ	: Marmara Üniversitesi
OMÜSBE	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
SIÜ	: Sütçü İmam Üniversitesi
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ŞİA	: Şamil İslam Ansiklopedisi
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
UÜ	: Uludağ Üniversitesi
UÜİF	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
UÜSBE	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

I. Araştırmanın Problemi

İnsan kendisini sevindirecek, mutlu edecek olaylarla karşılaşırken, zaman zaman da hastalık, engellilik gibi üzüntü, sıkıntı verecek olaylarla karşılaşmaktadır. İnsanoğlu yaşadığı bu olayları anlamaya çalışırken bir takım soru ve sorunlarla karşılaşabilmektedir. Karşılaşılan sorunlarla başa çıkma çabası, bireyin günlük yaşama uyum sağlamasını kolaylaştırmakla birlikte kendini daha iyi hissetmesine yardımcı olacaktır. Bu yüzden sorunu aşma çabası içinde olan insan, fiziki, psikolojik ve sosyal nitelikli birtakım davranışlara başvurmaktadır. Bunlar içerisinde bireyin yaşadıkları sorunları aşmasına katkı sağlayacak dini nitelikte davranışların özellikle incelenmesi gerekmektedir. Çünkü engelli birey, neden engelli olduğunu, neler yapılması gerektiğini sorgulamaya çalışmaktadır. Bu sorgulama çerçevesinde birey ilahi imtihan, Allah'ın takdiri, ahiret inancı gibi hususları göz önünde bulundurabilmektedir. Aynı zamanda, yaşadığı sorunla mücadele etme gücünü kazanması için Allah'a sığınabilmekte ve O'ndan yardım istemektedir. Bu nedenle engelli bireylerin sorunlarını aşmada dini referans alıp-almadıkları, dini değerlere başvurup-vurmadıkları, dini nitelikte davranışların kendilerine katkı sağlayıp-sağlamadığı hususu araştırmanın temel problemi olarak düşünülmektedir.

Araştırmanın temel problemi çerçevesinde aşağıdaki hususlar alt problemler olarak ele alınacaktır:

Dini hayatın ve din eğitiminin, engelli bireyler üzerindeki etkisi nelerdir?

Din eğitiminin ve dini hayatın engelli bireyler üzerindeki etkisini kendi kanaatlerine dayanarak ortaya koymaya çalıştık.

Engelli bireylerin yaşadıkları sorunları aşmada din eğitimi ve dini değerler ne gibi rol oynamaktadır?

Allah, peygamber, ahiret, kader inancı, sabır, imtihan, ibadet ve dua gibi dini değerlerin engellilerin yaşadıkları durumla baş etmelerindeki rolü nedir?

Bu sorular araştırmada temel problemin tamamlayıcısı olarak düşünülmektedir.

Bu araştırma ile engelli bireylerin din eğitiminin nasıl olacağı, din eğitiminde öncelikli konuların neler olacağı ile ilgili elde edilen bulgulara göre gerekli teklif ve önerilerde bulunulmuştur.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilmiş mülakat sonucu ortaya çıkan veriler değerlendirilmiş ve engelli bireylerin din eğitiminin sorunlarına cevap aranmaya çalışılmıştır.

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın konusu ve amacı, engelli bireylerin din eğitiminde öncelikli konuların neler olduğunu, yaşadıklarını anlama ve anlamlandırmada din eğitiminin ve dini değerlerin ne gibi rol oynadığını araştırmaktır.

Engellilerin din eğitimi ile ilgili ulaşılabilen yazın tarandığında lisansüstü tez çalışmalarına rastlanmamıştır. Dinin engellilere bakış açısını ele alan “*Kur’an’ın Engellilere Yaklaşımı ve İslam’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar*”¹, “*Hadislerde Özür Kavramı ve Hz. Peygamberin Özürlülere Yaklaşımı*”², “*Kur’an’ın Özürlülere Bakışı*”³, “*Özürlü Çocukların Din Eğitimi*”⁴ adlı dört yüksek lisans tezi mevcuttur. Muhteva bakımından bu araştırmaların engellilerin din eğitimi açısından yeterli olmadığı düşünüldükçe böyle bir çalışma yapılması uygun görülmüştür. Çalışma bu yönde bir çabanın ürünüdür.

Yukarıda sözü edilen problemleri ele alması, tespit edildiği kadarıyla engelli bireylerin din eğitimi alanında şimdiye kadar her hangi bir çalışmanın yapılmamış olması araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

¹ Münür Tezcan, **Kur’an’ın Engellilere Yaklaşımı ve İslam’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2006.

² Faruk Söyler, **Hadislerde Özür Kavramı ve Hz. Peygamberin Özürlülere Yaklaşımı**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2010.

³ Halil Bektaş, **Kur’an’ın Özürlülere Bakışı**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2006.

⁴ Durmuş Ali Etbaş, **Özürlü Çocukların Din Eğitimi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1999.

III. Araştırmanın Hipotezleri

Hipotez 1. Engelli bireylerin yaşadıkları durumu anlama ve anlamlandırmalarında din eğitiminin önemli olduğu düşünülmektedir.

Hipotez 2. Allah inancının engelli bireylerin karşılaştıkları durumlarla baş etmelerinde, rahatlık ve huzur bulmalarında önemli olduğu tahmin edilmektedir.

Hipotez 3. Engellilerin din eğitiminde diğer önemli bir değer olan kader inancı olduğu varsayılmaktadır.

Hipotez 4. Engellilerin sorunlarını aşmada ve yaşadıklarını anlamlandırmada imtihan, sabır ve şükür kavramlarının belirleyici olduğu düşünülmektedir.

Hipotez 5. Peygamber inancı, peygamberlerin yaşadıkları acı ve ızdıraplar engellilerin yaşadıklarıyla baş etmelerinde ve din eğitiminde önemli konulardandır.

Hipotez 6. Yaşanan sıkıntı ve olayların karşılığının verileceği ahiret inancı, engellilerin yaşadıklarıyla baş etme nedenlerinden birisidir.

Hipotez 7. Engelli bireyler kendi durumlarıyla baş etmede dua ve ibadet etkinliklerine başvurumaktadırlar.

IV. Araştırmanın Yöntemi

İki bölümden oluşan çalışmanın, birinci bölümünde araştırmanın teorik kısmı ele alınmış, ikinci bölümde çalışmanın temelini oluşturan engelli bireylerle yapılan görüşmeler değerlendirilmiş ve incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde engelli bireylerin din eğitiminde dikkat edilecek hususlar konusunda gerekli bilgi ve önerilere yer verilmiştir. Araştırmanın teorik kısmının oluşturulması için öncelikle engellilerle ilgili çalışmalar taranmış ve değerlendirilmiştir. Daha sonra engelli bireylerin din eğitiminde öncelikli konuların tespitini yapmak için mülakat yapılmıştır.

Çalışmamız nitel bir araştırmadır. Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yapılandırılmış mülakat, ne tür soruların ne şekilde sorulup, hangi verilerin toplanacağını en ayrıntılı biçimde saptayan ve bu amaç için yapılmış olan bir görüşme planını süreç içerisinde her hangi bir değişime uğratmadan

aynen uygulamaktır.⁵ Çalışmamızda sorulacak sorular önceden belirlenerek mülakata katılan engelli bireylere tek tek okunmuş ve okutulmuş, alınan cevaplar kağıda işlenmiştir. Konuşma ve işitme engellilerle tercüman⁶ vasıtasıyla görüşme yapılmıştır.

Soruların geçerliliğinin sağlanması için sorular farklı uzmanlara sunularak uzman görüşleri alınmıştır. Bu çerçevede iki din eğitimi, iki din psikolojisi, bir sosyal siyaset bilimi uzmanıyla görüşülmüştür.

Mülakat süresince gereken samimi ve güvenilir bir ortamın oluşmasına çalışılmıştır. Katılımcıların engellilik hususundaki hassasiyetleri dikkate alınarak, katılımcıyı kırıcı, üzücü, duygusallaştırıcı sorular sormaktan kaçınılmaya çalışılmıştır.

Yapılan her görüşme bir buçuk ile beş saat süren bir zaman dilimi içinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında sorulan sorulara verilen cevaplar düzenli bir şekilde kayda geçirilmiştir. Engelli bireylerle evlerinde, iş yerlerinde, derneklerde veya umumî mekânlarda görüşme yapılmıştır. Sorulan sorulara alınan cevaplar görüşme yapılan kişiden izin alınarak yazıya geçirilmiştir. Görüşme zamanı elde edilen verilerin geçerliliğinin sağlanması için mülakat yapılan engelli bireylerin ilave etmek istediği noktaların yapılmasına fırsat sağlamak için mülakat notları görüşme yapılan bireylere verilerek güvenilirliğinin test edilmesi sağlanmıştır.

Araştırma sonucu elde edilen verilerin çözümünde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinin temel amacı, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu çerçevede, içerik analizi yoluyla veriler tanımlanmaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylece birbirine benzeyen veriler, belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilip anlaşılabilir bir biçimde organize edilmiştir. Ayrıntılı bir biçimde tanımlanan ve sunulan bulgular teorik bilgilerle desteklenerek yorumlanmaya tabi tutulmuştur.⁷

⁵ Salih Çepni, **Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş**, Celepler Yayınları, Trabzon, 2012, s. 159-163.

⁶ İşitme engelli, dil ve konuşma bozukluğu olan bireylerin eğitim, iş, sağlık, çalışma, hukuki durumlar veya buna benzer hallerde çevreleri ile iletişimine yardımcı olmak üzere görevlendirilen ve işaret dilini bilen kişidir.

⁷ Ali Yıldırım- Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınları, 2.b., Ankara, 2000, s. 162-173.

V. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini tüm engelli bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, tesadüfî örnekleme yöntemiyle seçilen, beş konuşma ve işitme, beş görme ve on bedensel yetersizliği ve süreğen hastalığı olan yirmi engelli birey oluşturmaktadır. Farklı engelli grubundan kişilerin seçilmesi, araştırma konusunda değişik bakış açılarının ortaya konulmasına yardımcı olması için amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında çeşitli dernekler, okullar ve Bursa Kent Konseyi Engelliler meclisi ile görüşülmüştür. Bu çerçevede birkaç hafta Bursa Kent Konseyi Engelliler Meclisine, Bursa Uygur Görme Engelliler Derneğine, Bursa Duyum İşitme Engelliler Eğitim ve Kültür Derneğine ve Engelsiz Yaşam Fuarına gidilmiştir. Ayrıca mülakatların hazırlanmasında ve yorumlanmasında uzman görüşü almak için Nilüfer Rehberlik ve Araştırma Merkezindeki psikolojik danışmanla görüşme yapılmıştır.

Birinci Bölüm

ENGELLİLİK VE İSLAM

I. Engelliler Hakkında Genel Bilgiler

Gittikçe küreselleşen dünyamızda, her geçen gün yeni yeni hastalıklarla birlikte eğitim, sağlık, yoksulluk gibi pek çok sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlardan biri de “engelliler” sorunudur. Engelli insanlar, doğuştan veya sonradan meydana gelen hastalıklar, yetersizlikler vücudun görsel, işlevsel, zihinsel, ruhsal farklılıkları sebebiyle toplumsal tutum ve tercihler sonucu yaşamın birçok alanında kısıtlanmakta, engellerle karşılaşmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) açıklamasına göre dünya nüfusunda yaklaşık 500 milyon engelli bulunmaktadır. Avrupa’da fiziksel ve zihinsel engelli sayısı ise 46 milyon civarındadır.⁸ Türkiye’de ise; Başbakanlık Özürlüler İdaresi ve Devlet İstatistikleri Enstitüsünün birlikte yapmış olduğu Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 verilerine göre, yaklaşık 8.5 milyon (%12.29) engellinin olduğu belirtilmektedir. Bu araştırmanın verilerine göre Türkiye’deki engelli nüfusun toplam nüfusa oranı %12.29 (erkeklerde %11.10, kadınlarda %13.45) olarak saptanmıştır. Türkiye nüfusunun %1.25’ini ortopedik engelliler, %0.38’ini dil ve konuşma engelliler, %0.60’ını görme engelliler, %0.37’sini işitme engelliler, %0.48’ini zihinsel engelliler, %9.7’ini ruhsal ve kronik süregelen hastalığı olanlar oluşturmaktadır.⁹

Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası’nın sunduğu (2010 dünya nüfus tahminlerine göre) Dünya Engellilik Raporuna göre, 1 milyardan fazla insanın, diğer bir deyişle dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 15’inin bir tür engellilik ile yaşadığı tahmin edilmektedir. 15 yaş ve üzerinde kişiler arasında engellilik ile yaşamak durumunda olan

⁸ WHO, Internal Classification of Impairments. Disabilities and Handicaps Geneva, 1980. http://whqlibdoc.who.int/publications/1980/9241541261_eng.pdf, (15.11.2012).

⁹ **Türkiye Özürlüler Araştırması 2002**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, D.İ.E. Matbaası, Ankara, 2004, s.VIII-IX.

kişi sayısını, Dünya Sağlık Araştırması 785 milyon (%15.6) olarak belirtirken, Küresel Hastalık Yüğü çalışması, bu sayıyı yaklaşık 975 milyon (%19.2) olarak ifade ediyor. Dünya Sağlık Araştırması bu kişiler arasından 110 milyon (%2.2) kişinin işlevlerini yerine getirme konusunda çok ciddi zorluklar yaşadığını tahmin ediyor. *Küresel Hastalık Yüğü*, şiddetli depresyon veya görme engellilik gibi durumlara denk düşen engellilik kategorisi olarak- “şiddetli engellilik” yaşayan kişi sayısını 190 milyon (%3.8) olarak tahmin etmektedir. 13 milyonu (% 0.7) “şiddetli engellilik” olmak üzere 95 milyon olarak tahmin edilen çocuk engelliliğini (0-14 yaş) sadece *Küresel Hastalık Yüğü* çalışması ölçmektedir.¹⁰

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) verilerine göre dünya çapında 650 milyon engelli bulunmakta, bu rakamın 500 milyonu, gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Dahası, dünyanın en yoksul kesiminin %20’sinin engelli olduğu ileri sürülmektedir. Engelliler sayısal olarak azımsanmayacak büyüklükte bir nüfusu temsil etmektedirler. Ancak haklarını kullanma ve arama bakımından yetersiz kalmaktadırlar. UNESCO’nun araştırmalarına göre okula gitmeyen dünya çocuk nüfusunun %35’i engellidir. Engelli çocukların da ancak %2’den azı okula kaydolabilmektedir. Afrika’da engelli çocukların %90’dan fazlası okula gitmemektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün hesaplamalarına göre, bazı ülkelerde engellilerin %80’i işsizdir.¹¹

II. Engellilik Nedir

Engelliliğin pek çok tanımı yapılmaktadır. Bu tanımlardan biri şu şekildedir: Bireyin, yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak yerine getirmesi gereken rollerini, vücudunda var olan veya sonradan ortaya çıkan yetersizlik yüzünden gereği gibi yerine getirememesi durumunda kalmasına “engel” denir. Örneğin işitmesi yüzünden yetersiz duruma düşen, yani işitemeyen, konuşamayan çocuk okulda, sınıfta ve toplumda sözlü iletişime dayalı rolleri yerine getirmek istediğinde yetersizliği ortaya çıkmaktadır.¹² Engellilik doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel,

¹⁰ www.worldbank.org; (20.12.2012).

¹¹ Gerard Quinn, “The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Towards a New International Politics of Disability”, *Jacobus ten Broek Disability Law Symposium*, April 17, 2009, s. 35-36.

¹² Özlem Ersoy – Neslihan Avcı, *Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri Özel Eğitim*, YA-PA Yayınları, İstanbul, 2000, s. 11.

zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamama olarak tanımlanmaktadır.¹³

Engelliliği sadece biyolojik açıdan açıklamaya çalışmak mümkün görünmemektedir. Hastalıkların sadece biyolojik bir süreç olmadığı, toplumsal ve kültürel boyutunun da olduğu unutulmamalıdır. Görülüyor ki günümüzde hastalık olgusu dahi tek başına biyolojik olarak açıklanamamakta, toplumsal ve kültürel yönlerden de ele alınmaktadır.¹⁴

Dünya Sağlık Örgütü, engellilik kavramı hakkında hastalık sonuçlarına dayanan, sağlık yönüne ağırlık veren bir tanımlama ve sınıflama yapmıştır.

Zedelenme (Impairment): Sağlık bakımından “zedelenme” psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir kayıp veya işleyiş bozukluğunu ifade eder. Vücudun bir parçasının olmaması veya eksik olması, iyi işlememesi birer zedelenme durumudur. Bir başka ifadeyle bireyin bacaklarının veya parmaklarının olmaması, kollarının felçli olması, parmaklarının tutmaması, görme sinirlerinin bir hastalık nedeniyle bozulması, işitmede önemli rol oynayan orta kulak kemikçiklerinin yapışık olması, yüz felci, beyin hücrelerinin zarar görmesi gibi durumlar birer zedelenmedir.¹⁵

Yetersizlik (Disability): Sağlık alanında “yetersizlik” bir zedelenme sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade eder. Birey zedelenme sonucu hayatında bir takım zorluklarla karşılaşır ve bazı zorlukların üstesinden gelmede yetersiz kalır. Örneğin bacaklarının olmayışı zorluk oluşturur. Böylece yürüyememe, yürüyerek sonuçlandırılacak etkinliklerde yetersizlik halidir. Bireyin kulak kemikçiklerinin yapışık olması veya zedelenmiş olması nedeniyle işitememesi, görme sinirlerinin zedelenmesi sonucu görememesi, beyin hücrelerinin zedelenmesi sonucu ortaya çıkan zihinsel yetersizlik örnek olarak verilebilir. Yetersizlik durumu, geçici, kalıcı, giderilebilir-giderilemez, gelişen-gerileyen, etkisi durumdan duruma değişen özellikler gösterebilir.¹⁶

¹³ M. Naci Kula, **Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma**, Dem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 59.

¹⁴ Naci Münci Çakmak, **Türk Kamu Hukuku Açısından Engellilerin Hukuki Statüsü**, AÜSBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, s. 18.

¹⁵ Yahya Özsoy –Mehmet Özyürek- Süleyman Eripek, **Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş**, Karatepe Yayınları, 11. b., Ankara, 2002, s. 5.

¹⁶ Kula, **Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma**, a.g.e., s. 58.

<http://www.disabled-world.com/definitions/disability-definitions.php> (15.11.2012).

Engel (Handicap): Sağlık alanında “engel”, bir zedelenme veya yetersizlik sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder. İşitmesinden dolayı yetersiz duruma düşen yani işitemeyen, konuşamayan birey okulda, sosyal hayatta sözlü iletişime dayalı rolleri istediği gibi yerine getiremez, yetersizliği önüne engel olarak çıkabilir.¹⁷ Engel sosyal çevrenin bireyden istekleri, beklentileri sonucu ortaya çıktığı için bireyin kendi problemi olmaktan çıkıp sosyal bir problem olmaktadır. Bu yüzden birey belli ortamlarda engelli olabilirken, bazı ortamlarda engelli olmayabilir. Örneğin görme yetersizliği olan birisi sesli sinyallerin, Braille yazıların yer aldığı uygun fiziksel donanıma sahip yerlerde engelli olamazken, bu özelliklere sahip olmayan yerlerde engelli olabilir. Bedensel veya tekerlekli sandalye kullanan birisi, mimari düzenlemelerde olan eksiklik, rampaların yokluğu, kaldırımların uygun olmayışı, asansörlerin olmaması nedeniyle sorun yaşarken, gerekli düzenlemeler yapılmış olan yerlerde hiçbir sorunla karşılaşmayabilirler. Bu tür sorunların var olması bireylerin engelli olmasına, engellenmesine neden olabilir.

Ana hatlarıyla ele alınırsa, 3 ana türde engellilik söz konusudur. “Fizyolojik”, “psikolojik algı ve nörolojik – otokontrol” ve “fiziksel engelli” ler. Kişi doğuştan veya sonradan geçirdiği hastalık veya kaza nedeniyle vücut içerisinde yer alan hayati organların fonksiyon yetersizliği nedeniyle oluşan durumda fizyolojik olarak engelli olmaktadır. Mobilite bozukluğu, solunum bozukluğu ve çeşitli organ yetmezliği fizyolojik engel olarak tanımlanmaktadır. Doğuştan veya sonradan işitme veya görme engelli veya daha geniş kapsamda beyin ile ilgili algılama ve algıladığını doğru yorumlayamama durumları, algısal engellilik sınıfına girmektedir. Görme bozukluğu, işitme bozukluğu, nörolojik ve psikolojik hastalıklar bu sınıftandır. Fiziksel engellilik ise, teknik olarak vücut yaşam fonksiyonlarını fazla etkilemeyen el ayak gibi uzuv kaybı veya uzuv felci gibi durumlarda fiziki hareket özgürlüğünün kısıtlandığı durumların genel olarak adlandırılmış engel kategorisidir. Ortopedik ve yürüme engellilik fiziksel engellilik sınıfına girmektedir.¹⁸

¹⁷ Şule Ürker, “Türk Mevzuatında Özürlülük Terminolojisi”, **Öz-Veri Dergisi**, C. 7, S.1, Yıl 2010; Serkan Çınarlı, “Türkiye ile Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Engellilik Kavramı ve Engelli İstihdamı İle İlgili Düzenlemelerin İncelenmesi”, **Öz-Veri Dergisi**, C. 7, S. 1, Yıl 2010.

<http://www.disabled-world.com/definitions/disability-definitions.php> (15.11.2012).

¹⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Engellilik>, (15.11.2012).

III. Engelli Bireyler Kimdir

“Engelli” sözcüğü genelde hareket yeteneği sınırlanmış bireyi çağrıştırmaktadır. Hareket yeteneğini sınırlayan nedenler, doğuştan, doğum sırasında karşılaşılan ya da sonradan yaşanan bir hastalık veya kaza sonucu ortaya çıkmaktadır.

Engelliği doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlamak mümkündür.¹⁹

Engelliliği ana hatlarıyla 3’e ayırsak ta engellileri daha ayrıntılı biçimde, “zihinsel engelliler, görme engelliler, işitme engelliler, konuşma engelliler, bedensel yetersizliği ve süreğen hastalığı olanlar” olarak sınıflandırılabiliriz.²⁰

A. Zihinsel Engelliler

Zihinsel engellilik, gelişimsel dönemlerde ortaya çıkan, uyumsuz davranışlarda görülen yetersizlik ve genel zeka fonksiyonlarının normalin altında olma durumudur. Zihinsel engelliliğin bir çok yönleri vardır ki, bu özelliği ile tıp, sosyoloji, psikoloji ve eğitim gibi bir çok bilimin konusu olmuştur. Bu açıdan zihinsel engelliliğin farklı tanımları yapılmış ve her alanın mensupları bu olguyu kendi açısından tanımlamaya çalışmıştır.

Tıbbi yönden zihinsel engellilik, yaşitlarına kıyasla zihni gelişim ve fonksiyonlarda sürekli yetersizlik ve gerilik yanında beden ve beyin yapısında belirgin farklı özellikler gösterme durumu olarak tanımlanmaktadır. Sosyolojik olarak zihinsel engellilik, yaşitlarına kıyasla, sosyal olayları kavrama ve uymada belirgin ve sürekli olarak gerilik, yetersizlik ve beceriksizlik gösterme durumudur. Psikolojik olarak zihinsel engellilik, yaşitlarına göre, psiko-devinimsel ve zihni gelişmelerinde, belirli ve sürekli gerilik gösterme durumu olarak ifade edilmektedir. Eğitim bilimine göre zihinsel engellilik ise, normal çocuklar için düzenlenmiş eğitim programlarından, sürekli zihin gelişimi ve

¹⁹ 5378 Sayılı Özürlüler Kanunu, Kabul Tarihi: 01.07.2005.

²⁰ Mitat Enç-Doğan Çağlar-Yahya Özsoy, **Özel Eğitime Giriş**, AÜEF Yayınları, Ankara, 1981, s. 5-6.

fonksiyonel gerilik yüzünden, yeteri kadar faydalanamamaya sebep bir durum olarak tanımlanmaktadır.²¹

Genel olarak, doğumdan önce, doğum esnasında ve sonraki gelişim sürecinde oluşan çeşitli nedenlerle zihin, sosyal, olgunluk, psikodevimsel gelişim ve fonksiyonlarında sürekli yavaşlama, duraklama ve gerileme sonucu yaşlılarına göre 1/4 ve daha yüksek oranda gerilik ve yetersizliği nedeniyle normal eğitim programından yararlanmayana zihinsel engelli denir.²²

Zihinsel engelli çocukların ilk sınıflandırılma girişimi 1921 yılında American Association for the Feeble-minded tarafından yapılmıştır. 1952 yılında AAMR'ın toplantısında zihinsel engellilik sınırı 69 zeka bölümü puanı kabul edilmiştir. Buna göre zeka bölümü 69-55 arasında olanlar hafif, 54-40 arasında olanlar orta, 39-25 arasında olanlar ağır, 25 ve daha aşağı olanlar çok ağır derecede zihinsel engelli olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma günümüzde psikoloji alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. 69 zeka bölümü puanı olarak kabul edilen zihinsel engellilik sınırı, eğitsel sınıflandırmada 75 zeka bölümü puanı olarak kabul edilmiştir. Buna göre zeka bölümü puanları 50-55 ile 70-75 arasında olanlar eğitilebilir, 25-35 ile 50-55 arasında olanlar öğretilebilir, 25 ve daha düşük olanlar ise ağır ve çok ağır derecede zihinsel engelli olarak kabul edilmişlerdir.²³

B. Görme Engelliler

Dünyada yasal olarak kullanılan tıbbi tanıma göre, gözlük ya da lensle yapılan tüm düzeltmelerle birlikte 20/200 feet²⁴ (ayak)'lık ya da ondan daha az görme keskinliğine sahip olan ya da görme açısı yirmi dereceyi aşmayan kişilere “kör” denilmektedir.

I. Özel Eğitim konseyinde görme engelliler, körler ve az görenler şeklinde sınıflandırılmıştır. Yapılan tanımlara göre kör, “bütün düzeltmelere rağmen iki gözle görme keskinliği 1/10'dan ve görüş açısı 20 dereceden aşağı olan, eğitim ve öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanmasına imkan olmayan kişidir”. Az gören ise

²¹ Enç-Doğan-Özsoy, a.g.e., s. 230.

²² Yahya Özsoy- Mehmet Özyürek-Süleyman Eripek, **Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş**, Karatepe Yayınları, 11. b., Ankara, 2002, s. 156.

²³ Özsoy-Özyürek-Eripek, a.g.e., s. 157.

²⁴ 20 feet (ayak)=6.04 metre'dir.

“bütün düzeltmelere rağmen iki gözle görmesi 1/10 ile 3/10 arasında olan ve özel bir takım araç ve yöntemler kullanmadan eğitim-öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanması mümkün olmayan” şeklinde tanımlanmıştır.²⁵

Görme yetersizliğini görme artıkları ve yetersizliğin başlangıcı açısından farklı gruplara ayırmakta fayda vardır. Bu yüzden özrün başlangıcı olarak görme yetersizliği iki genel kategoride ele alınmaktadır:

- a. Doğal körler ya da görme gücünü beş yaşından önce kaybedenler.
- b. Avantajlı körler, ya da görme gücünü beş ve daha ileri yaşta kaybedenler.

Görme yetersizliğini görme artıkları açısından ele aldığımız zaman, farklı çeşitli tutumlar izlenmekle birlikte, üç gruba ayırmak daha belirleyici olmaktadır.

- a. Her iki gözünde de tamamen görme kaybı olanlar
- b. Işık, renk duyarlılığı bulunanlar ve iri varlıkları gölge halinde izleyebilenler
- c. En fazla bir metreden, parmak sayabilecek kadar görme gücü olanlar.

Görme yetersizliğini, onu meydana getiren nedenlere göre de sınıflandırmak mümkündür.

Bu açıdan şöyle bir gruplama yapılabilir:

- a. Kalıtsal nedenlerle görme gücünden yoksun olanlar.
- b. Doğrudan doğruya gözü etkileyen bir hastalık veya neden yüzünden görme güçlerini kaybedenler.
- c. Görme gücünü beyin tümörü, kan uyuşmazlığı, beyin kanaması, verem ve benzeri hastalıklar ve nedenler yüzünden kaybedenler.²⁶

C. İşitme Engelliler

İşitme yetersizliği değişik şekillerde tanımlanmakta ve bölümlenmektedir. Farklı bilim dallarının konuya değişik açıdan bakması, işitme yetersizliğinin farklı tanımlanmasına neden olmuştur. İşitme duyarlılığının kişinin gelişim, uyum-özellikli iletişimdeki görevleri yerine getiremeyişinden ortaya çıkan duruma, işitme yetersizliği denir.²⁷ İşitme yetersizliği, “gerekli düzeltmelere rağmen özel eğitimi gerektirecek kadar

²⁵ Ersoy-Avcı, a.g.e., s. 33.

²⁶ Mitat Enç, **Görme Özürlüler Gelişim, Uyum ve Eğitimleri**, Sevinç Yayınları, Ankara, 1972, s. 36.

²⁷ Özsoy-Özyürek-Eripek, a.g.e., s. 52.

işitme yetersizliği halidir” diye tanımlanabilir.²⁸ Bu tanım işitme yetersizliği olan iki büyük grubu kapsamaktadır. Sağırılar ve ağır işitenler.

Sağırılar (işitemeyenler): Düzeltildikten sonra iyi işiten kulağındaki işitme kayıpları 70 dB ve daha fazla olanlardır. Bir başka deyimle, işitme kayıpları, gerekli düzeltmelerden sonra ana dilini konuşmayı olağan yollardan öğrenmeyi engelleyecek kadar fazla olan ve bu yüzden özel eğitimi gerektiren kişilerdir.

Ağır işitenler: Düzeltildikten sonra iyi işiten kulağındaki işitme kayıpları 25-70 dB arasında olanlardır. İşitme kayıpları olağan yollardan ana dilini öğrenmesini ağırlaştıracak derecede olup bu yüzden özel eğitimi gerektiren ağır işitendir.²⁹

İşitme yetersizliği, işitme yolu dikkate alındığında, yetersizliğin olduğu yere bağlı olarak adlandırılan bir sınıflamayla da incelenmektedir.

İletimsel İşitme Yetersizliği: Ses dalgaları çeşitli nedenlerden ötürü hava yolundan dış ve orta kulak geçitlerini aşır iç kulağına ulaşamazsa o tür yetersizlik iletimsel işitme yetersizliği olarak adlandırılır.³⁰

Duysal-Sinirsel İşitme Yetersizliği: Ses dalgaları dış ve orta kulaktan normal biçimde geçerek iç kulağına ulaşır, fakat iç kulaktaki işitme, sinirlerindeki bozukluktan dolayı beyine ulaşamazsa bu tür yetersizlik duysal-sinirsel işitme yetersizliği olarak adlandırılır.³¹

Merkezi İşitme Yetersizliği: Beynin kendisine gönderilen sinyalleri yorumlayamadığı duruma merkezi işitme yetersizliği denir.³²

Karma İşitme Yetersizliği: Orta ve iç kulaktaki hasarın bir arada bulunmasına denir.

Psikolojik İşitme Yetersizliği: İşitme organlarının yapısı ve işleyişinde hiçbir bozukluk olmadığı halde bazı bireylerde işitme gerçekleşemez. Bu gibi durumlar psikolojik işitme yetersizliği olarak adlandırılır. Buna histerik sağırlık veya psiko-somatik sağırlık da denilmektedir.³³

²⁸ Enç-Çağlar-Özsoy, a.g.e., s. 84.

²⁹ Enç-Çağlar-Özsoy, a.g.e., s. 84.

³⁰ Özsoy-Özyürek-Eripek, a.g.e., s. 54.

³¹ Enç-Çağlar-Özsoy, a.g.e., s. 85.

³² Ersoy-Avcı, a.g.e., s. 60.

³³ Özsoy-Özyürek-Eripek, a.g.e., s. 55.

D. Dil ve Konuşma Engelliler

İnsanların iletişimde en yaygın araç konuşma duyusudur. İnsan hayatında önemli yeri olan konuşmanın bir çok tanımı vardır. Konuşma birkaç organın ortak veya birlikte çalışmasıyla öğrenilmekte ve gerçekleştirilmektedir. İşitme duyusu organı kulak, görme duyusu organı gözdür. Konuşma için ayrı ve tek bir organın olmaması konuşmanın ne kadar güç bir süreç olduğunu anlamamıza yardımcı olur.

Konuşma, öğrenilen bir davranıştır. Konuşmanın tanımında olduğu gibi konuşma yetersizliğinin de tanımı çok değişiklik gösteren bir husustur. Konuşma yetersizliğine ilişkin yapılan çeşitli tanımlarda “konuşma yetersizliği”, “dil bozukluğu”, “konuşma bozukluğu”, “konuşma engeli-engelli” gibi terimler genel anlamda kullanılmaktadır.³⁴ Eğer bir konuşma, hoş olmayan sesle ve yaşına uygun olmayan veya anlaşılmayan bir şekilde yapılır, dolayısıyla normalden çok farklılık gösterir ve dikkati konuşana çekerse, genellikle yetersiz konuşma olarak kabul edilir. Konuşma diğer insanların konuşmasından dikkati çekecek kadar sapma gösterdiği, iletişimi karıştırdığı ve konuşanda uyumsuzluk yarattığı zaman yetersizdir.³⁵

Bu tanımların ortak yönleri vardır. Buradan hareketle konuşma engelliler için şöyle bir tanım yapmak mümkündür: Konuşmanın akışında, ritminde, tizliğinde, vurgularında, ses birimlerinin çıkarılışında, eklenişinde, artikülasyonunda, anlamında bozukluğu bulunana konuşma engelli denilir.

Konuşma engellilerin sınıflandırılması sese bağlı, görüntüye bağlı diye bildiğimiz ikili bir sınıflama ile yapılmaktadır. Sese bağlı konuşma yetersizliği geleneksel ses sembollerini ya da ses dalgalarını kapsayan yetersizlikten oluşmaktadır. Görüntüye bağlı konuşma yetersizliği, konuşmanın yaratmış olduğu ışık dalgalarına ya da verdiği görüntüye bağlı yetersizliği kapsamaktadır.³⁶

Konuşma yetersizliği ilk bakışta tek bir problem gibi görünse de, aslında konuşma yetersizliği birkaç problemin meydana gelmesinden oluşan bir başlıktır. Konuşma yetersizliği ile ilgili problemleri özellikleri ile birlikte aşağıdaki gibi ele alabiliriz:

³⁴ Özsoy-Özyürek-Eripek, a.g.e., s. 80.

³⁵ Yahya Özsoy, **Konuşma Özürlü Çocuklar ve Eğitimleri**, AÜEF Yayınları, Ankara, 1971, s. 5-7.

³⁶ Özsoy-Özyürek-Eripek, a.g.e., s. 82.

Gecikmiş konuşma: Çocuğun konuşmayı yaşına uygun bir seviyede kullanamayışıdır. Bu tür çocuklarda kelime yetersizliği, uygun cümle kuramama ve fikirlerini düzenleme yetersizliği görülmektedir.

Ses bozukluğu: Ses bozukluğu sesin duyulabilirlik derecesi ile ilgilidir. Bu tür çocukların sesleri konuşurken dikkati çekecek kadar ayrılık göstermektedir.

Artikülasyon bozukluğu: Çocuğun ana dilindeki bağımsız veya bileşik sesleri doğru ve anlaşılır şekilde çıkaramayışı veya çıkardığı sesin yaşından beklenenden daha farklı çıkarılışı. Sesin düşürülmesi, atlanması, sesin değiştirilmesi, sesin eklenmesi, sesin bozulması gibi durumlar bu kategoridedir.

Kekemelik: Konuşmanın normal ritim ve akıcılıkta sürdürülmemesidir.

İşitme yetersizliği: İşitmesi yetersiz olan çocuk başkalarının konuşmasını duyamadığı için normal konuşmayı kazanmada önemli olan ayrıntıları taklit etmekten yoksun kalmasıdır.

Yarık damak ve beyin zedelenmesi: Herhangi bir nedenle sağ ve sol iki yarımın ağız içi ve çevresindeki birleşimi tamamlanamaz şekilde damakların doğuştan yarık olmasıdır. Bu gibi çocukların konuşmaları ses ve artikülasyon bozukluğu şeklinde görülebilir. Doğumdan önce, doğum anında ve doğumdan sonra her hangi bir nedenle beyinde meydana gelen hasara bağlı olarak konuşma bozukluğu beyin zedelenmesine bağlıdır.

Yabancı dil ve bölgesel konuşma ayrılıkları: Yabancı bir dil veya bölgesel bir aksanla konuşan çocukların konuşmalarındaki ses ve artikülasyon bozukluğu şeklinde olmasıdır.³⁷

E. Bedensel Yetersizliği ve Süreğen Hastalığı Olanlar

Bedensel yetersizlik ve süreğen hastalıklar, tıbbi açıdan; kas-iskelet ve eklemlerde ortaya çıkan yetersizlikleri, hastalıklar ve kazalar sonucu sinir sisteminin zedelenmesini ve kronik sağlık problemlerini kapsamaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığınca çıkarılan Özel Eğitim Okulları Yönetmeliğinde ortopedik engelli; “Bütün düzeltmelere rağmen iskelet, sinir sistemi, kas ve eklemlerdeki

³⁷ Özsoy, a.g.e., s. 7-9.

yetersizlikten dolayı normal eğitim-öğretim çalışmalarından yeteri kadar yararlanamayan” olarak tanımlanmaktadır.³⁸ Başka bir tanımda ise bedensel yetersizliği olan çocuklar, duyuşal özellikleri olmayan bedensel sınırlılıklarından yada sağlık sorunlarından dolayı okula devamları aksayan yada öğrenebilmeleri için özel hizmetleri, öğretimi ve özel donatımı gerektiren çocuklardır. Süreğen hastalığı olanlar ise, “sürekli bakım ve tedaviyi gerektiren hastalıklar sebebiyle eğitim-öğretim çalışmalarından yeteri kadar yararlanamayanlar” şeklinde tanımlanmaktadır.³⁹

Bedensel yetersizlik ve süreğen hastalığı olanlar, yetersizliğe yol açan durumlara göre şöyle sınıflandırılmaktadır:

Merkezi sinir sisteminin zedelenmesi sonucu ortaya çıkan engeller (Merkezi sinir sisteminin-beyin ve omuriliğinin zedelenmesi).

Beyinsel İnme (Cerebral palsy-Kasıntılı beyin felci)

Konvülziyon Bozukluklar (Nöbetler, konvülziyon bozukluklarının belirgin özelliğidir. Beyindeki aşırı elektrik enerjisi boşalması, nöbetlere neden olur. Büyük nöbette bilinç yitimi olup 2-5 dakika sürerken, küçük nöbet 5-30 saniye sürer ve büyük nöbetteki gibi bilinç yitimi görülmez. Çocukta aniden boş bir bakış görülür ve işine kaldığı yerden devam eder) (Bel Kemiği Çatlağı Felci (spina bfida), polio (çocuk felci), çoklu sklerosis).

Kas-iskelet sisteminin hastalıktan etkilenmesi sonucu ortaya çıkan yetersizlikler Adale erimesi, düztabanlık gibi.

Doğuştan oluşun bedensel yetersizlikler: Kalça çıkığı, kalp bozukluğu, böbrek yetmezliği, doğuştan anne karnında gelişememe, parmak, el, kol veya bacak gibi uzuvlardan birinin olmaması.

Kazalar ve diğere hastalıklar sonucunda ortaya çıkan bedensel yetersizlikler: düşme, yanma, zehirlenme ve trafik kazası gibi.

Değişik pek çok tüberküloz, ateşli romatizma, şeker, kan hastalıkları, kalp-damar hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme organı hastalıkları, cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin ve metabolik hastalıklar, ruhsal davranış bozuklukları,

³⁸ Doğan Çağlar, **Ortopedik Özürlü Çocuklar ve Eğitimi**, AÜEBF Yayınları, Ankara, 1982. s. 13.

³⁹ Özsoy-Özyürek-Eripek, a.g.e., s. 107.

sinir sistemi hastalıkları, HIV gibi sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklar süregelen hastalıklar grubuna girmektedir.⁴⁰

IV. Engellilik ve Din İlişisine Tarihsel Yaklaşım

Tarih boyunca bütün toplumlarda engellilere karşı farklı tutum ve davranışlar sergilenmiştir. Bu tutumlar engelliliğin oluşuna, tipine, tarzına, ortaya çıkış zamanına, nedenine, engellinin yaşına, cinsiyetine, geleneksel ve dini değer ve inançlara bağlı olarak farklılık göstermiştir. Tarihsel olarak baktığımız zaman, semavi dinlerden önceki dönemlerde engellilere yönelik koruyucu uygulamalara rastlanmadığını görmekteyiz. İnsanlık tarihinin uzun yıllarını kapsayan bu dönemlerde engelli çocukların uğursuzluk kaynağı olarak nitelendirildiği ve bu çocukların ya kaderlerine terk edildiği ya da öldürüldüğü görülmektedir.⁴¹ Tarih boyunca engelliler genellikle onur kırıcı uygulamalarla karşılaşmışlardır. Engellilerin bu şekilde istismar edilmeleri ve öldürülmelerinin üç ana sebebi olmuştur.

Faydacılık; Beden ve kas gücüne dayalı bir yaşam biçiminin egemen olduğu dönemde, (avcılık, toplayıcılık) engelli doğan çocuğa “işe yaramaz” gözüyle bakılıyordu. Savaşa katılamayan, tüketici konumda olan engellilerin, kendi ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılamalarının mümkün olmayacağına ve sürekli olarak birilerinin yardımına ihtiyaç duyacakları için bağımlı olduğu bireyin topluma olan katkılarını engelleyeceğine inanılmış, yaşama hakları ellerinden alınmıştır. Çeşitli zorluklarla karşılaşmış faydasız olmakla eşdeğer görülen engelliler, “sakattır, bir iş yapamaz, işe yaramaz” düşüncesiyle toplumun dışına itilmişlerdir.⁴²

Alaska kuzeyinde yaşayan göçebe kızılderili kabileleri, güz girip güneye doğru göç dönemi gelince, kabilenin bakıma muhtaç insanları için çadırlarında biraz yiyecek ve yakacak bırakarak onları kaderlerine terk etmişlerdir. Kuzey kutbu çevresinde yaşayan bazı kabilelerde yaşlılar ve yatalaklar, en yakın akrabaları tarafından köyden uzak bir yerde

⁴⁰ Özsoy-Özyürek-Eripek, a.g.e., s. 108.

⁴¹ Canani Kaygusuz, “Özel Eğitim ve Rehberlik”, **Psikolojik Danışma ve Rehberlik**, ed. Alim Kaya, Anı Yayınları, Ankara, 2011, s. 306.

⁴² Semra Şahin, “Özel Eğitimin Tarihi”, **Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş**, ed. Ayşegül Ataman, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 49.

buzların üzerine donmaya bırakılmışlardır. Afrika'nın bazı ilkel topluluklarında ise yaşlılar ve engelliler ölümleri beklenmeden gömülerek yok edilmişlerdir.⁴³

Toplumsal değer sistemi; Antik Yunan toplumunda engellilerin pek az yeri vardır. Platon, Devlet adlı kitabında, doğru ve adaletli bir toplumun oluşturulması için ruhsal ve fiziksel sağlığı yerinde olanların evlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre, bu adaletli ve doğru yönetimde engellilerin yeri yoktur. MÖ 355'de Aristo'nun "mükemmel olmayan hiçbir şeyin gelişmesine izin vermeyin" ifadesinden etkilenen Yunan ve Roma kültürlerinde güzellik, güç ve zeka desteklenmiş, bu nedenle mükemmel olamayanlar arasında yer alan engelliler yok edilmişlerdir. İsparta'da bütün engelli çocukların ortadan kaldırılması Solon ve Licurgus tarafından yasalaştırılmıştır. Roma pazarlarında engelli çocukların içine konarak dağ başlarına ya da nehirlerle bırakılacakları sepet ve çömlükler eşya gibi serbestçe satılmıştır.⁴⁴ Ayrıca Roma'da, zengin ve varlıklı kişi ya da ailelerin konuklarını eğlendirmeleri için zihinsel engelli bireyleri soytarı olarak tuttukları, hatta bazı soytarının imparator Augustus'un soytarısı Gabba gibi şöhret oldukları ifade edilmektedir.⁴⁵

Doğüstü güçlere olan inanç; Engellilerin istismar edildiği bu inanç, engelli ailelerinin Tanrı tarafından cezalandırıldığını ifade etmektedir. Eski German kabilelerinde engelli doğan çocuğu babanın suda boğarak öldürme hakkı vardır. Bu tür çocukların öldürülmesinin veya yok edilmesinin önemli nedenlerinden birisi bu duruma düşen kişilerin, ya kendi ya da anne babalarının işlediği suç ve günahlar yüzünden tanrıarca cezalandırılmış olmasıydı. Tanrıların öfkelerini daha çok üstlerine çekmemek için en etkili yolun bu suç delillerini ortadan kaldırmak olduğu düşünülürdü. Roma imparatorluğu zamanında kör erkeklerin kürekçi olarak kalyonlara satıldığı ve kör kızların da fuhuş için yetiştirildikleri bilinmektedir.⁴⁶

Çok tanrılı dinlerin hâkim olduğu dönemlerde engelli bir çocuğun, içinde bulunduğu aileye işledikleri bir suçtan ötürü Tanrı tarafından bir ceza olarak verildiği düşünülmüştür. Bu yüzden engelliye yardım etmek, Tanrı'nın gazabını çekmek anlamına

⁴³ Enç-Çağlar-Özsoy, a.g.e., s. 25.

⁴⁴ Enç, a.g.e., s. 2.

⁴⁵ Şahin, a.g.b., s. 49.

⁴⁶ Enç, a.g.e., s. 2.

geleceği için, kimse onlara yardım etmemiş; engelliler şehir dışına sürülerek, yalnızlığa ve ölüme terk edilmiştir.⁴⁷

Eski İsraililer arasında körlük, uğranabilecek en korkunç felaket sayılırdı. Bu tür insanlar şeytanın tutsağı sayılarak kendilerinden uzak durulurdu. Ayrıca, İbranilerin körleri, el değirmenlerinde çalıştırarak yararlandıkları da söylenmektedir. Eski Çin’de de körlerin dilencilik için yetiştirildikleri ve şarkıcı kızlar adı verilen fahişeliğin kör kızlar için geleneksel bir meslek olduğu bilinmektedir.⁴⁸ Bunun yanı sıra, köle olan engellilerin, Kraliyet Sarayı’nda ve evlerde eğlence amacıyla beslenildiğine dair bilgiler mevcuttur. M.S. 330 yılında İstanbul’da tedavi amaçlı değil, dış görünüşleriyle başkalarını rahatsız etmesinler diye bedensel engellileri toplumdan uzak tutmak için bir “yaşam evi” kurulmuştur. Yine bildiğimiz gibi tarihte bedensel engellilerden önce akıl hastaları ve cüzzamlılar toplumdan izole edilerek belirli yerlere kapatılmışlardır.

Engelli çocuğun cinlerinin olduğuna ve vücudunda kötü ruhları barındırdığına, dolayısıyla çocuğun içindeki kötü ruhları kovmak için dövülmesi gerektiğine, başlarını kayalara çarparak kötü ruhlardan ve cinlerden arındırılması gerektiğine inanılmıştır. Engelli ya da kronik rahatsızlığı olan çocukları orman, çöl ya da dağlarda ölüme terk etmek, ilkel toplumlarda kullanılan bir başka yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelli çocuğun doğar doğmaz silahla vurularak öldürülmesi, vadi ve nehirlere bırakılması, canlı canlı gömülmesi ya da vahşi hayvanlara yem olarak verilmesi ilkel toplumlarda uygulanan yöntemler arasında yer almaktadır.⁴⁹

Hıristiyanlık ve İslam gibi büyük dinlerin ortaya çıktığı dönemlerde engellilere yönelik tutum ve davranışlarda ciddi değişiklikler olmuş, koruyucu ve merhametli tutum geliştirilmesi sonucu engelliler korunmaya başlanmıştır. Kutsal kitaplarda “hasta, yaşlı, engelli ve yoksullara” karşı merhametli ve koruyucu bir tavır takınılmasının tanrı buyruğu olduğu inancı yaygınlaşmaya başlamış, tapınaklar ve ibadethaneler bu gibi kimselerin sığınabildikleri yerler olmuştur. Bunun sonucu olarak dini kurumlar, bağış ve vakıflar yoluyla engellilerin barınma, beslenme, sağlık ihtiyaçlarını karşılayacak bakım yurtları açmış ve bu tür kişilere yönelik sosyal yardım çalışmalarının öncülüğünü yapmışlardır.⁵⁰

⁴⁷ Mustafa Öztürk, **Türkiye’de Engelli Gerçeği**, Ajansvista Yayınları, İstanbul, 2011, s. 16.

⁴⁸ Enç, a.g.e., s. 2-3.

⁴⁹ Mustafa Usta, “Özel Eğitim Gerektiren Birey, Aile ve Din Eğitimi”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, S. 20, Yıl 2010, s. 83.

⁵⁰ Enç-Çağlar-Özsoy, a.g.e., s. 27.

Bir zamanlar Hıristiyan dünyasında da engellilere karşı kötü muameleler yapılmış, adeta insan olarak görülmemişlerdir. Örneğin zihinsel engellilerin aç bırakılarak ölüme terk edildikleri, hatta bunların şeytana karışmış oldukları gerekçesiyle yakıldıkları ifade edilmiştir. Tarihin her döneminde batı toplumlarından farklı olarak İslam toplumlarında engelliler farklı insan muamelesi görmemiş, onlara kötü muamelede bulunulmamıştır. Batıda zihinsel engellilere çeşitli işkencelere tabii tutulurken, hastanelerin dehliz ve bodrumlarında zincire bağlanarak öldürülürken, İslam dünyasının bir çok bölgesinde bimarhanelerde hasta olarak kabul edilip tıbbi metotlarla tedavi edilmişlerdir.⁵¹

Ortaçağın Batı toplumunda, mahiyeti tam olarak anlaşılamayan akıl ve ruh hastalıklarının sebebi metafizik varlıklara atfedilmekteydi. Tabiatın cin ve şeytan gibi insanüstü ve bedensiz güçlerle dolu olduğuna ve gözle görülmeyen bu varlıkların insanları istila edip, onları tedavisi mümkün olmayan hastalıklara sürükleyebileceklerine inanılmaktaydı. Bu anlayışa paralel olarak engelli doğan veya daha sonra değişik bedenî veya aklî rahatsızlıklara yakalanıp engelli duruma gelen bireyler, sihirli ve doğaüstü güçlerin etkisi altında oldukları inancı ile “cadı” muamelesine tabi tutularak yargılanıp yakılmışlardır. “Cadı” gözüyle bakılan bu insanları, modern tıp bilimi altında incelediğimiz zaman bir çoğunun zihnen, aklen veya ruhen engelli ve kronik hasta, dolayısıyla bakıma ve yardıma muhtaç insanlar olduğunu görmekteyiz. Batı toplumunun özellikle zihinsel engelli bireylere, içinde “şeytan” veya “cin” olduğu gerekçesiyle bu şekilde zulmetmeleri ve öldürmeleri sanayileşme döneminin başlarına kadar devam etmiştir.⁵² Cadı muamelesi gören bu insanlar topluma çeşitli tehlikeler ve zararlar verebilecekleri başta kilise olmak üzere, devrin siyasi rejimi tarafından takip altına alınmıştır. Engizisyon mahkemelerinin kurulmasıyla “cadı” denilen bu insanların yargılanmasına müsaade edilmiş ve öldürülmemeleri durumunda engelli olduklarından dolayı işkence görmüşlerdir. Resmi kayıtlara göre Avrupa’da Ortaçağdan başlayarak, 18. Yüzyılın sonlarına kadar tahmini olarak 9 milyon insanın, cadılıktan ötürü ölüme çaptırıldığı belirtilmiştir.⁵³

⁵¹ Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamberin Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 6, S. 2., Yıl 2006, s. 40.

⁵² Usta, a.g.m., s. 83-84.

⁵³ Ali Seyyar, **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla Sosyal Bakım**, SHÇEK Yayınları, Ankara, 2004, s. 22.

V. İslam'a Göre İnsan ve Değeri

İslam dini, insanı rengine, ırkına, cinsiyetine, soyuna, güzelliğine, fizyolojik yapısına, engelli ve sağlıklı oluşuna göre değil, onu imanına, ahlakına, güzel ameline, ibadet ve itaatine, takvasına göre değerlendirmektedir. Kur'an'da *“Sizin en hayırlınız, takvada ileri olanınızdır”*⁵⁴ ayeti ile, üstünlüğün takvaya bağlı olduğu ifade edilmiştir. İnsana şekil verip⁵⁵ ona ruhundan üfleyen⁵⁶ Allah, onu en güzel bir biçimde yaratarak⁵⁷ meleklerden üstün tutmuş⁵⁸ varlıkların en şerefli konumuna yükseltmiştir.

İslam dini insanı saygıdeğer bir varlık olarak görmektedir. *“Biz insanı en güzel bir şekilde yarattık”*⁵⁹ *“Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onların karada ve denizde gezmesini sağladık, kendilerine güzel rızıklar verdik, yarattıklarımızın pek çoğundan şerefli kıldık.”*⁶⁰ şeklindeki ayetler, insanın gerek şekil ve beden yapısı bakımından, gerekse şerefi yani manevi yapısı bakımından en güzel bir şekilde yaratıldığını ve yaratılmışların en üstünü olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca insanın akıyla, düşüncesiyle, konuşmasıyla, bilgisiyle, çalışarak ilerleyebilmesiyle üstün kılındığını bildirmektedir.

İslâm anlayışına göre insan, Allah katında değerini ve üstünlüğünü ancak manevi değerlere bağlılığıyla koruyabilir. İnsanı, bu dünyada diğer canlılardan üstün kılan yönü, akıl, bilgi ve irade gibi manevi imkanlara sahip olmasıdır. İnsanın akıl, bilgi ve iradesiyle, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan, hayrı şerden ayırabilecek yeteneğe sahip olması, ilâhi emaneti/sorumluluğu yüklenmesi ve ilâhî tekliflere muhatap kılınması onun maddî ve fiziki yapısı ile ilgili değil, manevî ve ruhi yapısı ile ilgilidir. İnsanı Allah nezdinde değersiz ve kıymetsiz kılan unsur, onun manevi değerlerden yoksun olmasıdır: *“Şüphesiz Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir, çünkü onlar iman etmezler”*⁶¹ anlamındaki ayet, bu gerçeğe işaret etmektedir. Dolayısıyla Allah, insanları iman, salih amel, güzel ahlâk, ibadet ve itaatleri veya inkâr, şirk, nifak, isyan ve kötü davranışları, takva veya zulüm sahibi olup olmamaları açısından değerlendirir. Onları

⁵⁴ Hucurat, 49/13.

⁵⁵ Teğabün, 64/3.

⁵⁶ Secde, 32/9.

⁵⁷ Tin, 95/4.

⁵⁸ Bakara, 2/34.

⁵⁹ Tin, 95/4.

⁶⁰ İsrâ, 17/70.

⁶¹ Enfal, 8/55.

ırkları, renkleri, cinsiyetleri, dilleri, nesepleri, fizyolojik yapıları, yaratılışları, engelli veya sağlıklı oluşları yahut servetleri açısından değerlendirmez.⁶²

Allah, kendisine samimi bir kulluk yapılmasını, yaratılanların içinde en saygın varlık olan insandan saygılı bir şekilde yaşamasını, birbirlerine üstünlük taslamamasını istemiştir. Aynı zamanda kendi katında en değerli insanın, yaratılış gayesine göre en güzel bir şekilde yaşayan ve O'nun emirlerine saygı duyanlar olduğunu ilan etmiştir.⁶³

Kişinin, yaptığı iyilikler, güzel davranışlar ve güzel ahlakı ile özel bir değere sahip olabileceğini bildiren Kur'an, "*Her kesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır.*"⁶⁴ ayeti ile bu gerçeğe işaret etmiş, herkesin yaptığına uygun bir dereceye getirileceğini beyan etmiştir.

İnsanlar haklar bağlamında eşit olmalarına rağmen, iman ve amel yönünden farklı değerlere sahiptirler. İslam dini, insanı toplum içinde değer kazanan, hizmetleriyle toplumu yararlandıran ve toplumun hizmetlerinden nasibini alan bir varlık olarak görmüş, dil, soy, renk, zenginlik, yoksulluk, fizyolojik yapı, cinsiyet, ırk gibi şeyleri üstünlük ve farklılık vasıtası olarak görmemiştir.

İslam dininin yayılmağa başladığı ilk yıllarda yeryüzünde haksızlık, zulüm, cinayet, yersiz kavga ve çekişmeler, köylü-asil, beyaz-siyah, hür-köle, zengin-fakir, erkek kadın ayrımı acımasız bir şekilde varlığını sürdürmekteydi.

"*İnsanlar Adem'in oğullarıdır, Adem'i de Allah, topraktan yaratmıştır.*"⁶⁵ "*Ey insanlar! İyi bilin ki Rabbiniz birdir; babanız birdir. Arab'ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arab'a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza Allah'a bağlılık dışında hiçbir üstünlüğü yoktur.*"⁶⁶ Hadislerden de görüldüğü gibi, İslam bu tür ayrımları insanların yüreğine vurulan zincirler olarak görmüş, insanın üstünlük niteliklerini zedeleyen ve manen ilerlemesine engel teşkil eden bu zincirleri kırarak, yerine dürüstlük, çalışkanlık, dini duyarlılık, iyilikseverlik ve bunun gibi bir çok ölçüler koymuştur. Ancak Allah

⁶² İsmail Karagöz, "Kur'anın Engellilere Yaklaşımı", **Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam Sempozyumu, (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)** D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2003, s. 35.

⁶³ Hucurat, 49/13.

⁶⁴ En'am, 6/132.

⁶⁵ Tirmizi, Menakıb, 73; Ebu Davud, Edeb, 111.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 411.

katında, çalışkan tembelden, iyi kötünden, cömert cimriden, edepli edepsizden, Allah'tan korkan korkmayandan, bilgili bilgisizden üstündür.⁶⁷

Peygamberimizin insanların eşitliği hususundaki hassasiyeti şu olayda açık seçik görülmektedir: Bir gün Ebu Zer, Bilal-i Habeşi'ye kızmış ve haddi aşarak “*siyah kadının oğlu*” diye hakaret etmişti. Bilal onu Hz. Peygamber'e şikayet etti. Hz. Peygamber (s.a.v) Ebu Zerr'e dedi ki:

“Onu anasının zenci olmasıyla mı ayıpladın? Sen öyle bir adamsın ki sende hala cahiliyet kokusu var. Bak, sen takva ile daha üstün olmadığın takdirde, beyaz veya siyah derililerden daha hayırlı değilsin.” Ebu Zer hata ettiğini anladı ve tövbe etti. Yüzünü yere koydu: “Vallahi ey Allah'ın Rasulü, Bilal ayağı ile yanağıma basmadıkça yüzümü yerden kaldırmam” dedi ve ısrar etti. Nihayet Bilal Ebu Zerr'in yanağına bastı ve helalleştiler.⁶⁸

Peygamberimiz Hz. Ayşe'nin, Hz. Safiye'nin kısılalığını kastederek eli ile işaret etmesi üzerine “*öyle bir söz söyledin ki, şayet deniz suyuna karıştırmış olsa idin onu bozardı.*”⁶⁹ buyurarak, Hz. Ayşe'yi uyarması, Hz. Peygamberin herhangi bir engellinin engeli ile alay edilmesi ve engelliliği ile çağırılması bir yana, engelsiz kimselerin boyu ya da rengi dolayısıyla ayıplanmasına dahi göz yummayarak bu tür davranışlarda bulunanları kınadığına dair bir delildir.

Engellilik bir yana, İslam dini renginden, ırkından, güzelliğinden veya çirkinliğinden dolayı ayırım yapmayı, aşağılamayı, üstünlük taslamayı uygun görmemiştir. “*Allah, insanların şekillerine ve mallarına değil, kalplerine ve davranışlarına bakar*”⁷⁰ buyuran Hz. Peygamber, İslam'a göre asil-köylü, siyah-beyaz, zengin-fakir, engelli-engelsiz gibi ayrımların üstünlük veya gerilik sebebi sayılmasını uygun görmemiştir. Ne olursa olsun insanı insan olarak sevip saymanın gerekli olduğunu davranışlarıyla da göstermiştir. Kölelikten azat ederek hürriyetine kavuşturduğu Zeyd b. Harise'yi ve bu zatın oğlu Üsame'yi ordu komutanlığına getirmiştir. Zenci bir zat olan Bilal Habeşi'yi camii müezzinliğine getirerek, konukların misafir edilip ağırlanması gibi önemli devlet işlerinde görevlendirmiştir. Köle ve hizmetçilerin adeta insan yerine konulmadığı, değer görmediği

⁶⁷ Hüseyin Algül, **Peygamberimizin Şemai Ahlak ve Adabı**, Işık Yayınları, İstanbul, 2010, s. 177.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 158.

⁶⁹ Tirmizi, Kıyâme, 51.

⁷⁰ Müslim, Birr, 34.

bir zamanda Hz. Peygamberin dadısı Ümmü Eymen'e "Anneciğim" diye hitap etmesi insanların eşit değerlere sahip olduğunun bir göstergesiydi.⁷¹

Evreni değerli kılan insan, insanı değerli kılan ve yücelten manevi değerlerdir. Bütün ayet ve hadisler ışığında, İslam'a göre insanın ırk, renk, soy, zenginlik, engellilik gibi farklılıklarına bakılmaksızın Allah katında eşit değerlere sahip olduğunu görmekteyiz.

VI. İslam'ın Engellilere Bakışı

İnsanlar yaşadıkları olumsuzlukları inandığı din bağlamında anlamlandırmaktadır. İslâm dininin korunmasını istediği ve bu konuda çeşitli önlemler aldığı beş şeyden (mal, can, akıl, nesil, din) birisi de sağlıklı yaşama hakkıdır. Kur'ân'da şöyle buyrulur: *"Kendinizi öldürmeyiniz. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir."*⁷² *"Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz."*⁷³ *"Allah'ın yasakladığı cana, haksız yere kıymayın!"*⁷⁴ *"Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın."*⁷⁵ Yukarıda zikredilen bu ayetler sağlıklı yaşamının ne kadar anlamlı ve değerli olduğunu ifade etmektedir.

A. Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı

Kur'ani-Kerim'e göre ister sağlıklı olsun ister engelli olsun her insan değerli, her insan saygı ve hürmete layıktır. Kur'an'da görme, işitme, konuşma, ortopedik ve zihinsel engellilikten söz edilmektedir. Kur'an'da yer alan engellilerle ilgili ayetlerin bir kısmı fiziksel⁷⁶ yani hakiki anlamda kullanılsa bile, büyük çoğunluğu mecazî anlamda kullanılmıştır.⁷⁷

İslam insanları ancak güçleri nispette sorumlu tutmakta, engelli insanların da dini görevlerle ilgili olarak güçlerinin yettiği şeylerle sorumlu olduklarını, "görme ve yürüme

⁷¹ Algül, a.g.e., s. 179.

⁷² Nisâ, 4/29.

⁷³ İsrâ, 17/31. bk. En'âm, 6/151.

⁷⁴ En'âm, 6/151.

⁷⁵ Bakara, 2/195.

⁷⁶ Nur, 24/61; Fetih, 48/17.

⁷⁷ Enam, 6/39; Kehf, 18/53; Mülk, 67/7; İsrâ, 17/97; Geniş bilgi için bkz: İsmail Karagöz, **Ayetler ve Hadisler Işığında Engelliler**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2005, s. 15-17.

engelli için güçlük yoktur”⁷⁸ buyrularak engellilerin zorunluluklarının olmadığını, onlar için kolaylıklar sağlanıldığını ifade etmektedir.

Yine Hz. Peygamber, İslam’ın güçlenmesi açısından Mekke’nin zengin ve ileri gelenlerinden Ebu Cehil, Ümeyye ibn Ebî Halef, Abbâs İbn Abdülmuttalib ve Utbe ibn Ebî Rebî’a ile özel bir görüşme yapar. Hz. Peygamber Ümeyye ibn Halef ile konuşurken Abdullah Ümmi Mektûm adında görme engelli biri gelir ve Peygamberimizden kendisine Kur’ân’dan bir ayet okumasını ister. “Ey Allah’ın Peygamberi! Allah’ın sana öğrettiklerinden bana öğret” der. Peygamberimiz (a.s.), sözünün kesilmesinden hoşlanmaz, yüzünü ekşitir, ondan yüz çevirir ve diğerlerine döner. Peygamberimiz sözünü bitirip kalkacağı sırada vahiy gelir, Abese suresinin konu ile ilgili ayetleri iner. “*Kendisine o a’mâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü, yüz çevirdi. (Ey Peygamberim!) Ne bilirsin belki o a’ma temizlenip arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecekti. Kendisini muhtaç hissetmeyene gelince sen ona yöneliyorsun. Oysa ki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat Allah’a derin bir saygı ile korku içinde koşarak sana gelenle ilgilenmiyorsun. Hayır böyle yapma! Çünkü bu (Kur’ân) bir öğüttür. Artık dileyen ondan öğüt alır.*”⁷⁹ Yukarıda zikredilen bu ayetlerle Kur’an, Allah’a yönelen görme engelli birinin, inkar edip isyan eden ve itibarlı zenginden daha değerli olduğunu beyan etmektedir.

Yine Kur’ân’da, uzun süre ağır hastalık günleri geçiren Eyyub Peygamber’in çilesini tamamladıktan sonra sağlığına kavuştuğundan⁸⁰, oğlu Yûsuf’un ayrılık hasretinden ötürü gözlerini kaybeden babası Ya’kub (a.s)’ın, yıllar sonra Yûsuf’un gömleğini yüzüne ve gözlerine sürünce gözlerinin açıldığından⁸¹ bahsedilmektedir.

İslam’a göre engellilik bir kusur değil, bir imtihandır. “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz.*”⁸² ayeti de bu dünyada imtihanın bir realite olduğunu hatırlatmaktadır. Ayette bahsedilen “canlardan eksiltme” ifadesiyle engelli insanların da kastedildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, İslam’a göre engellilik hâli de insanların sabretmesi gereken bir imtihan çeşidi olarak ifade edilmektedir.

⁷⁸ Nur, 24/61; Fetih, 48/17.

⁷⁹ Abese, 80/1-12.

⁸⁰ Sâd, 38/41, 42, 44.

⁸¹ Yûsuf, 12/84, 93, 96.

⁸² Bakara, 2/155.

B. Sünnetin Engellilere Yaklaşımı

Her toplumda olduğu gibi Peygamberimiz döneminde de engelli kimseler bulunmaktaydı. Hz. Peygamberin engellilere yaklaşımı konusunda, gerçekten dikkat çekici uygulamaları ve sözleri vardır.

Hz. Peygamber engellilerle bizzat kendisi ilgilenmiş, onlara değer vererek topluma kazandırmaya çalışmıştır. Engellileri, başkasına muhtaç durumda kalan dilencilige mahkum insanlar olarak görmemiş, durumlarına göre bir işte çalışmalarını sağlamak maksadıyla, onların ticaret yapmaları için kolaylaştırıcı hükümler getirmiştir.⁸³ “Ticaretle uğraşan Münkız b. Amr adlı sahabenin bir sebeple akli dengesi bozularak dilinde bir tutukluk meydana gelmiştir. Buna rağmen ticaretine devam etmekte fakat sürekli aldanmaktadır. Bu nedenle Hz. Peygambere gelerek durumunu anlatır. Hz. Peygamber ona ticareti ve çalışmayı yasaklamayarak, alış-veriş yaparken “İslam’da aldatmak yoktur” demesini ve satın aldığı malı üç güne kadar geri verme hakkına sahip olduğunu satıcıya söylemesini istemiştir.”⁸⁴

Bedir savaşına katılan görme engelli bir sahabe olan İtban b.Malik, durumunu Hz. Peygambere şöyle anlatmaktadır. *“Kabilem Salim oğullarına namaz kıldırmaktaydım. Onlarla benim evim arasında bir vadi bulunmaktaydı ve seller geldiğinde onların mescidine geçmem zorlaşmaktaydı. Bir defasında Hz. Peygamber’e Ey Allah’ın Rasulü, bazen karanlık veya sel oluyor ve ben iyi göremeyen bir adamım. Evimin bir yerinde namaz kılsan da ben orayı mescit edinsem? dedi. Hz. Peygamber onun evine gelerek, onun gösterdiği yerde iki rekât namaz kıldırdı.”*⁸⁵ Allah Resulünün bir sahabenin evine kadar gitmesi, kendisine ikram ettiği yemekten yemesi, onun gösterdiği yerde namaz kılması Hz. Peygamberin engellilere yaklaşımını gösteren önemli bir örnektir.

Mekke fethedildiğinde, Hz. Ebû Bekir, yaşlı ve âmâ olan babası Ebû Kuhâfe’yi sırtına yüklenerek Hz. Peygamber’in huzuruna getirmişti. Bu durumdan rahatsız olan Hz. Peygamber, *“Bu ihtiyarı evde bıraksaydın da, onun yanına biz gitseydik ya?!”*⁸⁶ diyerek saygı ve nezaket göstermiş, böylece engelli birisine karşı gereken tavrı sergilemiştir.

⁸³ İbrahim Sarıçam, **Hız. Peygamberin Çağımıza Mesajları**, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2000, s. 109-110.

⁸⁴ Buhâri, Büyû, 48.

⁸⁵ Buhâri, Ezan, 40.

⁸⁶ Ahmed, Müsned, III, 160.

Hız. Peygamber engellileri topluma kazandırmak, toplumla sürekli olarak sosyal diyalog halinde ve iç içe olabilmelerini sağlamak amacıyla onlara değişik alanlarda yeteneklerine göre görevler vermiştir. Engellileri başkalarına el açan bir dilenci ve toplumun üretken olmayan bir kesimi olarak görmemiştir. Aksine çeşitli hizmetlerde kendilerinden yararlanma yönüne gitmiştir. Sahabeden görme engelli İtbân b. Mâlik, kendi kabilesine imamlık yapmıştır. Ortopedik engelli Muâz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak göndermiş, çeşitli vesilelerle Medine dışına çıktığında yerine vekalet etmek üzere 13 defa görme engelli Abdullah İbn Ummi Mektûm'u vekil bırakmıştır. Vekaleti sırasında camide namazları da o kıldırıştır. Ayrıca hem Mekke'de hem de Medine'de Hız. Peygamber'in uzun yıllar müezzinliğini yapmıştır.⁸⁷ Hız. Peygamber engelliliğin, Allah'a kul olmaya, hem de toplum hayatına katılmaya bir engel olmadığını hem sözleri, hem davranışlarıyla göstermiştir.

*“Üç kişiden kalem kaldırılmıştır (sorumluluğu yoktur) uyanıncaya kadar uyuyan kimseden, akıl baliğ oluncaya kadar çocuktan ve şifa buluncaya kadar akıl hastasından”*⁸⁸ buyuran İslam Peygamberi, zihinsel açıdan engelli insanların her hangi bir sorumluluğunun olmadığını da ifade etmiştir.

İslam Peygamberi “görme engelli birisine yol göstermenin, sağır ve dilsiz birisine kılavuzluk yapmanın”⁸⁹ bir “sadaka” olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, “gözleri görmeyip de bu durumlarına sabredenlerin cennetle mükafatlandırılacağını”⁹⁰ müjdeleyen hadisi ile, engellilerin Allah katında yüce bir değere sahip olduklarını beyan etmiştir.

Hız. Peygamber engellilere yapılacak her türlü yardım ve desteğin bir sadaka olduğunu bildirmiştir. Yine İslam Peygamberi “her gün” için sadaka verilmesi gereğinden söz ederken, sahabeden Ebu Zer, her gün için sadaka verecek mal varlıklarının olmadığını dile getirmiştir. Bunun üzerine Hız. Peygamber: *“Sadakanın birçok çeşidi vardır. Allahü ekber (Allah en büyüktür), sübhânellâh (Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim), lâilâhe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur) esteğfirullah (Allah'tan bağışlanma dilerim) demek, iyiliği emretmen, kötülüğü men etmen, insanların yolundan diken, taş ve kemik (gibi zarar veren şeyleri) kaldırman, görme engellilere rehberlik etmen, sağır ve dilsizlere anlayacakları bir şekilde anlatman, ihtiyacı olanın hacetini tedarik etmesi için bildiğin yere delalet*

⁸⁷ Neşâî, es-Sünenü'l-Kebîr, V. 181

⁸⁸ Tirmizi, Hudud 1.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V., s. 169.

⁹⁰ Buhari, Marda 7.

etmen, derman arayan dertliye yardım için koşuşturman, koluna girip güçsüze yardım etmen, konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade edivermen, bütün bunlar kendin için (yaptığın) sadaka çeşitlerindedir...⁹¹ buyurmuştur. Hz. Peygamberin vermiş olduğu bu mesaj engellilerin değerli olduğunu ve engelliler konusunda çok dikkatli olmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bir defasında Zâhir, Medine pazarında çölden getirdiği bazı şeyleri satarken Peygamberimiz ona yaklaşır ve şaka yapmak maksadıyla gözlerini kapatarak şöyle der: “Bir kölem var, satıyorum - Onu benden kim alır?”. Zâhir: “Ey Allah'ın elçisi, beş para etmez bir sakat köleyi kim satın alır?” deyince Peygamberimiz bütün ciddiyetiyle şöyle der: “Ya Zâhir, and olsun ki sen Allah katında değersiz değilsin, tam aksine çok değerlisin.”⁹²

Hz. Peygamber, engellileri onure edecek kelimelerle nitelemiş, onlara güzel şekilde iltifat etmiş ve bu uygulamalarıyla gelecek nesillere yol göstericilik yapmıştır.

VII. İslam İnancı Açısından Engelliliğin Dini Boyutu

İnsan neden engelli doğar? Neden engelli olur? İlahi imtihan mı? Allah'ın takdiri mi? İnsanın kendi cezasının karşılığı mı yoksa kaderi mi? Ayet ve hadisler ışığında konuyu ele aldığımızda, engelliliğin, Allah'ın kullarını imtihan için takdir etmiş olduğunu ve insanın hata ve kusurları sonucu gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

İslam inancına göre, insanların mallarına ve canlarına maddi ve manevi yönden isabet eden her bir musibet ancak Allah'ın izni ve iradesi ile gerçekleşmektedir. “Allah'ın izni olmaksızın hiçbir musibet başa gelmez”⁹³, “Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.”⁹⁴ ayetleri bu gerçeğe işaret etmektedir.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V., s. 168-169.

⁹² İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe , 4/208.

⁹³ Teğabun, 64/11.

⁹⁴ Hadid, 57/22.

Engellilik Allah'ın takdiri olmakla beraber ilahi imtihandır. “Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez.⁹⁵ Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz.⁹⁶ Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz.”⁹⁷ ayetlerinde de ifade edildiği gibi, istenmedik ve beklenmedik anda bir kimsenin malına ve canına isabet eden her şey Allah'ın istemesiyle gerçekleşse de aslında bu durum Allah'ın kulu için vermiş olduğu bir ceza değil, ilahi imtihanın tecellisidir. Allah bu dünyayı imtihan olarak yaratmış, bu sebeple kullarını zaman zaman beklemediği bir anda sınava tabii tutmaktadır. Allah engellilik, hastalık gibi acı, ızdırap ve musibetle karşılaşan kullarına “biz Allah içiniz ve ona döneceğiz”⁹⁸ demesini öğütlemektedir.⁹⁹ Yukarıda zikredilen ayette Allah insanoğlunu mallarından ve canlarından eksiltmek suretiyle imtihan edeceğini bildirmiş ve “sabredenleri müjdele” ifadesiyle, insanın acı ve ızdırap karşısında üzülop hayata küsmeden sabırlı olması gerektiğini beyan etmiştir. İslam inancına göre insanoğlu başına gelen olayın Allah'tan geldiğini düşünerek, kaza ve kadere olan imanı gereği olanları sabırla karşılayıp rıza göstermeli, bu sınavın hem bu dünyada hem de ahirette büyük bir mükafatının olacağını bilmelidir.

İnsanoğlunun başına gelen musibetlerin nedenlerinden biri de kendi ihmal ve hatalarıdır. Musibetlerin meydana gelmesinde insanların kusurlarının bulunduğunu Allah bir çok ayette ifade etmektedir. “Başınıza gelen herhangi bir musibet ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O, yine de çoğunu affeder.¹⁰⁰ Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindedir.¹⁰¹ Elleriyle yaptıkları işler yüzünden onlara bir kötülük dokunursa, o zaman da insan pek nankördür.¹⁰² Eğer kendi işledikleri şeyler sebebiyle başlarına bir kötülük gelirse, bir de bakarsın ki ümitsizliğe düşerler.¹⁰³ Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır.”¹⁰⁴”

Ayrıca “kim kötü iş yaparsa onunla cezalanır”¹⁰⁵ ayeti inince, Hz. Ebu Bekir “Ey Allah'ın Resulü, yaptığımız her şeyle cezalandırılırsak, o zaman halimiz perişandır”

⁹⁵ Nisa, 4/40.

⁹⁶ Enbiya, 21/35.

⁹⁷ Bakara, 2/155.

⁹⁸ Bakara, 2/156.

⁹⁹ Emine Gül, **Kur'anda Engelliler**, Akis Yayınları, İstanbul, 2005, s. 107.

¹⁰⁰ Şura, 42/30.

¹⁰¹ Nisa, 4/79.

¹⁰² Şura, 42/48.

¹⁰³ Rum, 30/36.

¹⁰⁴ Nisa, 4/123.

¹⁰⁵ Nisa, 4/123.

demesi üzerine Hz. Peygamber “Allah seni affetsin ey Ebu Bekir! Sen hiç hasta olmadın mı? Hiç üzülmedin mi? Bir sıkıntıya maruz kalmadın mı?” diye sordu. Ebu Bekir’in evet demesi üzerine “İşte bu cezalandırıldığınız şeylerdir.” buyurmuştur.¹⁰⁶

Yine Kur’an, aşağıda zikredilen ayetle, musibetlerin, insanların ihmal ve hatalarının bir sonucu olabileceğini açık bir şekilde ifade etmektedir. “Onların (müşriklerin) başına (Bedir’de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud’da) sizin başınıza geldiğinde, “Bu, nereden başımıza geldi?” dediniz, öyle mi? De ki: “O (musibet), kendinizdendir.”¹⁰⁷

Uhud savaşında Müslümanlar çok büyük bir yenilgiye uğramışlardır. Savaşın sonucunun böyle olması kendi hatalarının bir sonucuydu. Çünkü savaş esnasında ganimet toplama düşüncesiyle Hz. Peygamber’in emirlerini dinlemeyip nöbet yerini terk etmişlerdir. Yüce Allah “başımıza gelen kendinizdendir” ifadesiyle musibetin nereden ve niçin geldiğinin asıl sebebini bildirmiştir.¹⁰⁸

Engellilik bazı durumlarda insanların kendi ihmal ve hataları sonucu ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar da engelliliğin büyük çoğunluğunun çeşitli nedenlerle sonradan meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü 2003 Yılı Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre engelliliğin kaza ve benzeri nedenlerle sonradan meydana gelişi veya doğuştan oluşuna ilişkin sayısal veriler şu şekildedir.

1. Doğuştan ortopedik engelli %23.91, sonradan %73.30
2. Doğuştan görme engelli %20.41, sonradan %76.32
3. Doğuştan işitme engelli %29.49, sonradan %67.10
4. Doğuştan konuşma engelli %46.63, sonradan %50.16
5. Doğuştan zihinsel engelli %47.92, sonradan %49.89

Dünyada meydana gelen iş kazaları sonucu, bir saniyede üç kişi yaralanmakta, her üç dakikada bir kişi ölmektedir. Yaralananların bir kısmı tedavi sonucu iyileşmekte, bazı yaralanmalar ölümle veya engelli kalmakla sonuçlanmaktadır.¹⁰⁹ Trafikte alkollü bir şekilde seyrederken kurallara uymayan bir kimsenin, trafik kurallarını ihlal ederek kaza

¹⁰⁶ El-Munziri, Abdülazim b. Abdülvaki, **et-Terğib ve’t- Terhib**, İhyau’t-Turasi’l- Arabiyye, Beyrut, 1968, C. 4, s. 294.

¹⁰⁷ Ali-İmran, 3/165.

¹⁰⁸ Hayreddin Karaman ve ark, **Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2007, C. I., s. 711-712.

¹⁰⁹ Hasan Usta, **Bedensel Özürlü Olmanın Sebepleri (Görme-İşitme ve Ortopedik Özürlüler)**, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1992, s. 13.

yapması sonucu kendisinin veya hiçbir hatası olmayan birisinin engelli olması veya ölmesi bu bağlamda ele alınabilir.

Çok büyük tahrip gücüne sahip nükleer ve biyolojik silahların savaşlarda kullanılması, nükleer denemeler, ölçsüz doğa tahribatı, sanayi atıkları ve diğer zehirli maddeler, alkollü içkiler, uyuşturucu, sigara kullanımı, zehirli gazlar milyonlarca insanı musibete maruz bırakmış, engelli doğmalarına veya sonradan engelli olmalarına hatta ölümlerine sebep olmuştur. *“İnsanların kendi işledikleri kötülükler sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.”*¹¹⁰ ayeti bu gerçeklere işaret etmektedir.

İki dünya savaşı dahil, ideolojik savaşlar ve katliamlarda geride bıraktığımız yüzyılda 200 milyon civarında insanın öldüğü kabul edilmektedir. Unisef’in resmi verilerine göre 1991-2001 yılları arasında dünyadaki katliamlarda 2 milyon insan öldürülmüş, 6 milyon çocuk ciddi bir şekilde ya yaralanmış ya da engelli olmuştur.

Dünya Sağlık Örgütünün (WHO), Türkiye’nin de içinde bulunduğu otuz ülkeyi kapsayan 1998 yılına ait bir araştırma raporuna göre, trafik kazalarının %60’ında, akıl hastalarının ise %40-50’sinde alkol temel sebebi oluşturmaktadır.¹¹¹ Alkollü içkilerin beyin ve omurilikten müteşekkil merkezi sinir sisteminde yaptığı tahribat sonucu bir çok hastalık ve bunun neticesinde de bedensel engelliliğe neden olmaktadır. Sigara kullanımına bağlı gelişen damar tıkanıklığı sonucu, ayak parmaklarında ve bacakta kangrenin ortaya çıkması neticesinde görülen uzvun kesilmesi vakaları da her geçen gün artmaktadır.¹¹² Bütün bu musibet ve felaketlerin sorumlusu olan insan hem kendini, hem de insanlığın geleceğini tehlikeye atmaktadır. Halbuki, Kur’an *“kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın”*¹¹³ uyarısıyla insanoğlunu ikaz etmektedir.

Bazı engelli bireyler engelliliği Allah’ın cezası veya kendisinin ve ailesinin her hangi bir günahının bedeli olarak görmektedir. İslam inancı açısından değerlendirdiğimizde, insanın bu dünyadaki kötü ve çirkin amellerinin ahirette karşılığı olacağını haber veren pek çok ayet vardır. Lakin, dünyadaki kötü amellerin karşılığı olarak

¹¹⁰ Rum, 30/41.

¹¹¹ The World Health Report 1998 Life in The 21 st Century A vision for all, World Health Organization Geneva 1998.

¹¹² Gül, a.g.e., s. 104.

¹¹³ Bakara, 2/195.

bu dünyada başına mutlaka bir musibet geleceğini açık şekilde bildiren bir ayet yoktur.¹¹⁴ Bunun böyle ola bileceğini daha çok “kim bir kötülük işlerse onunla cezalandırılır” ve benzeri ayetleri açıklamak için rivayet edilen hadislerde görmekteyiz. İslam alimleri, “*Kim zerre miktarınca bir hayır yapsa onu görür, kim de zerre miktarınca şer yaparsa onu görür*”¹¹⁵ ayetindeki karşılık görmenin hem bu dünyada hem ahirette olacağını söylemekte, “mümin, yaptığı günahların karşılığını dünyada, sevaplarının karşılığını ise ahirette görecektir, kâfir ise yaptığı iyiliklerin karşılığını dünyada, kötülüklerinin cezasını ise ahirette çekecek”¹¹⁶ şeklinde yorum getirmektedirler.

Hadislere göre ise mümin bir kimsenin bu dünyada çektiği sıkıntılar onun günahlarına keffaret olur. “*Mümin kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü hatta küçük bir tasa hali isabet edecek olsa, bunlar müminin bir bölüm günahlarına keffâret olur.*”¹¹⁷ “*Müslümana, fenalık, hastalık, keder, hüznün, eza, can sıkıntısı âriz olmaz, hatta vücuduna bir diken batırılmaz ki, Allah bu musibetler sebebiyle onun bir kısım hatalarını ve günahlarını bağışlamış olmasın*”¹¹⁸ “*Bir Müslümana isabet eden herhangi bir hastalık, dert, hüznün ve hatta gam ve keder yoktur ki, Allah bunu onun bir kısım hataları için keffaret kılmış olmasın!*”¹¹⁹ “*Bir Müslümana isâbet eden, ayağına bir diken batması da dahil olmak üzere, hiçbir sıkıntı yoktur ki, Allah bunu onun (günahları) için keffâret yapmasın.*”¹²⁰ hadisleri bu bağlamda değerlendirilebilir.

Bu hadisler bağlamında engelliliği, hastalığı her hangi bir günah karşılığında müminlere verilen ilahi bir ceza olarak görmek doğru değildir. İnsan her zaman olayların görünen yönünü anlayabilmekte, görünmeyen yönünü, gerçek nedenini anlayamamaktadır. Böyle durumlarda insan üzülmemekte, isyan etmemekte, bir takım psikolojik sorunlar yaşamamaktadır. Bu yüzden yüce Allah farklı ayetlerle insanoğlunun başına gelen sıkıntı ve musibetlerin sadece görünen yönüne bakarak karar verilmemesi gerektiğine, her şeyin bir görünmeyen yönünün olduğuna, insanın gücü yettiğince çabalayıp gerisini Allah’a bırakması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Halbuki, Allah “*Olur ki hoşunuza gitmeyen bir şey, sizin için hayırlıdır ve olur ki, sevdiğiniz şey de sizin için bir şerdir. Allah bilir de siz*

¹¹⁴ Gül, a.g.e., s. 102.

¹¹⁵ Zelzele, 99/7-8.

¹¹⁶ Hayreddin Karaman ve diğerleri, a.g.e., s. 670.

¹¹⁷ Müslim, Birr, 52.

¹¹⁸ Buhari, Merda, 1, VII, 2.

¹¹⁹ Ahmed, III, 24.

¹²⁰ Buhari, Merda, 1, VII, 2.

bilmezsiniz."¹²¹ ayetiyle ilk başta hayır gibi görünen bir takım olayların aslında şer, şer gibi görünen bir takım musibetlerin, ızdırapların hayır olabileceğini beyan etmektedir. Bilakis, engellilik, hastalık sonucu meydana gelen acı ve ızdıraplar, sabır karşılığında günahların bağışlanmasına, derece ve mükafatın artmasına vesiledir. "*Kul, Allah'ın kendisi için takdir ettiği dereceye ameli ile ulaşamazsa, Allah onun canına, malına veya çocuğuna bir dert müptela eder sonra ona sabretme gücü ihsan eder ve böylece onu kendisi için takdir ettiği mertebeye ulaştırır.*"¹²² "*Müslüman'a bir diken batması hatta daha küçük bir şey isabet etmez ki bu sebeple ona bir derece yazılmış ve bir günahı silinmiş olmasın*"¹²³ anlamındaki hadisler bu gerçeğe işaret etmektedir.

*"Eğer Allah insanları, kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı Ne var ki, onları belirli bir süreye kadar erteliyor."*¹²⁴ Üstelik musibetler sadece hata ve zulüm yapanlara da gelmez. Tam aksine en büyük musibetlere hiç günahı olmayan peygamberler maruz kalmışlardır.

Ayrıca Hz. Eyyub'un hastalığa maruz kalması, Hz. Yakub'un gözlerinin görememesi, Hz. Muhammed'in çektiği çileler, ızdıraplar, evlatlarını kaybetmesi hatırlanacak olursa, engellilik, hastalık gibi insanın yaşadığı her hangi bir musibetin arkasında her zaman bir günah ve kusur aramak doğru değildir. Peygamberlerin günahsızlık sıfatı olduğundan bu olumsuzluklar onların işlemiş olduğu günah ve hatalardan dolayı başlarına gelmemiştir. Onların bu tür acı ve ızdıraplara maruz kalmalarının nedenleri örnek ve önder olmalarıdır.¹²⁵ Bu yüzden engelli bireylerin, kendilerinin Allah tarafından cezalandırıldıklarını düşünmeleri, yaşadıkları durumu her hangi bir suç ve günahın bedeli olarak algılamaları doğru değildir. Allah, musibetleri kulunu uyarmak için göndermektedir. Musibetlerin temelinde, insanın acizliğini, hiçliğini hatırlatmak, bencillik duygusundan kurtarmak, aciz olduğunu hissettirmek vardır. Allah, kulunu doğru yola yönelmesi, hata ve günahlardan uzak olması için uyarmaktadır. Yaşadığı musibetler insana bu bilinci vermeli, bu anlayış ve şuuru kazandırmalıdır. İnsanoğlu aciz olduğunu anlamamış, bencillik duygusundan arınmamışsa musibetlerden hakkıyla dersini almamış demektir.

¹²¹ Bakara, 2/216.

¹²² Ebu Davud, Cenaiz, 1.

¹²³ Müslim, Birr, 46-7.

¹²⁴ Fatır, 35/45.

¹²⁵ Gül, a.g.e., s. 103.

Bazı engelli bireyler ise, yaşadığı durumu, ailesinin bir hatasına bedel kendilerine verilmiş bir ceza olarak değerlendirmektedirler. Kula'nın yaptığı araştırmada ortopedik ve görme engelli genç grubunda engellilik durumunun ailesinin yaptığı bir suç ya da günahın karşılığı olarak değerlendirilip değerlendirilmediği sorulmuş, %70'inin bu şekilde düşündüğü tespit edilmiştir.¹²⁶ Kur'an'ın bireysel sorumluluk konusunda ortaya koyduğu ilkeler göz önüne alındığında, bu düşünce ve inanın İslam'la bağdaşmadığı, her insanın kendi günahını kendisi çekeceği, bir başkasının günahını üstlenmenin mümkün olmadığı ayetler ışığında anlatılmaktadır. *“Hiçbir günahkar başkasının günah yükünü taşımaz.”*¹²⁷ *“Hiçbir günahkar başkasının günahını çekmez.”*¹²⁸ Ayetlerden de anlaşıldığı üzere ailenin günahı çocuklarında ve diğer yakınlarında tezahür etmez. Ailenin ihmali sonucu çocuk engelli olabilir, ama ailenin işlediği bir günah sonucunda çocuk engelli olamaz.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, İslam inancına göre, olup biten her şey Allah'ın izni ve takdiri ile olmaktadır. *“(Ey Peygamberim! İnsanlara) de ki: Bize ancak Allah'ın yazdığı (takdir ettiği) şey isabet eder.”*¹²⁹ ayeti, musibetin sebeplerine takılıp kalmanın ve onunla zihni meşgul etmenin hiçbir öneminin olmadığına işaret etmektedir. Bu yüzden *“Elinizden çıkana, kaybettiğiniz şeylere üzülmeyesiniz. Ve Allah'ın verdiği şeyler ile de sevinip şımarmayasınız”*¹³⁰ ayetinde de belirtildiği gibi, insanoğlunun “niçin bunlar başıma geldi” diye üzülmekten her şey Allah'ın takdiridir, ilahi imtihandır diyerek sabırlı ve metanetli olması gerekmektedir. Çünkü, Allah merhametli olup, asla kullarına zerre kadar zulmetmemektedir.¹³¹ Mala, cana gelen zarar, musibet insanın hata ve kusuru sonucu olsa da ilahi irade, Allah'ın takdiri ve imtihanıdır.

VIII. Engellilerin Sorunları ve Çözüm Önerileri

İnsan toplumsal bir varlık olduğundan hayatını tek başına sürdürmesi imkânsızdır. Bu yüzden insanoğlu hayatın sıkıntı, zorluk ve sevincini başkalarıyla paylaşmak zorunluluğu hissetmektedir. İslam inancına göre de insanlar birlikte yaşamak üzere yaratılmış ve buna göre donatılmıştır. Huzurlu bir toplum meydana getirmeyi amaçlayan

¹²⁶ Naci Kula, “Bedeni Özürlü Gençlerin Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Psikolojik Hususlar”, **Gençlik Dönemi ve Eğitimi II, İSAV İlmî Tartışmalar Toplantısı**, İstanbul, 2003, s. 198.

¹²⁷ İsrâ, 17/15.

¹²⁸ Fatır, 35/18; Maide, 5/105; Enâm, 6/31.

¹²⁹ Tevbe, 9/51.

¹³⁰ Hadid, 57/23.

¹³¹ Nisa, 4/40.

İslam dini, iyiliklerle donanmış, kötülüklerden sakınmış kamil bir insan modeli oluşturmayı istemektedir. Bu yüzden İslam dini, insanların birlikte yaşayabilmeleri için birbirlerinin haklarına saygılı olmayı ve karşılıklı sorumluluklarını yerine getirmeyi emretmiş ve bu noktada belli prensipler ortaya koymuştur. Bunun yanında hasta, engelli ve diğer özel durumu olanlar için gereken yönlendirmelerde bulunmuştur. İslam dini sağlıklı, engelli ayrımı yapmadan toplumun engelli ve hastalara karşı sorumluluklarını bilmesini emretmiş, yardıma, ilgiye ve bakıma muhtaç insanlarla daha çok ilgilenmeyi teşvik etmiş ve hasta, engelli bireylerle ilişkilerde ve onların sorunlarının çözümünde dikkatli olmanın önemine vurgu yapmıştır.

Engelli bireylerin hayat standartlarının yükselmesinin, toplumla bütünleşmelerinin ve sosyal hayata katılmalarının önünde bir takım fiziksel ve sosyal sorunlar vardır. Ekonomik, sosyal ve siyasî yapı bozuklukları, toplumların bilgi eksikliği, yetersizliği, aldırmazlığı, yanlış yaklaşımları, olumsuz tutumları, ayrımcılık ve fiziksel çevre koşulların yetersizliği engellilerin sıklıkla karşılaştıkları sorunlardır.¹³² Bu tür sorunlar engellilerin sosyal ilişkilerini zedelemekte, toplumdan uzak kalmalarına neden olmaktadır. Engelli bireylerin yaşam şartlarını kolaylaştırmak ve topluma kazandırmak için, eğitim, istihdam, ekonomik, fiziksel çevre, ulaşım ve en önemlisi toplumda var olan önyargı ve ayrımcılık gibi sorunları çözüme kavuşturmak gerekir.

A. Toplumsal Önyargı ve Ayrımcılık Sorunu

Engelli bireyler sahip oldukları çeşitli engel durumlarından dolayı, çevreden soyutlanmakta, toplumla uyum sağlamada sıkıntı yaşamaktadırlar. Bireyin toplumla, çevresiyle etkili bir iletişim kurma çabasının önünde engelinden kaynaklanan sorunlarla birlikte, çevreden kaynaklanan önyargılar, acımak, dışlamak, ayrımcılık gibi engelleyici tutum ve davranışlar söz konusudur. Engellilerin yaşadığı en büyük sorunlardan birisi toplumla bütün olamamaları yani “öteki”leştirilerek ayrımcılığa uğramalarıdır. Engelliler toplum nezdinde “öteki” olarak tanımlanmakta, normal statüden çıkarılarak, sanki farklı bir insanmış muamelesi görmektedirler. Eşit yaşam koşullarının sağlanması amacıyla yapılan birçok yasal düzenlemeye, ekonomik sosyal iyileştirmeye rağmen, engelliler, hala

¹³² Mehmet Ergün, “Ayrımcılık ve Özürlüler”, **Başbakanlık Özürlüler İdaresi Dairesi Öz-Veri Dergisi**, C. 2, S. 1, Yıl 2005, s. 377.

ötekileştirilmekte, gündelik yaşamlarında, işe girişte, çalışma ortamında, eğitimde, sağlık kurumlarında, aile içinde, evlilikte, sokakta, ulaşımında, alışverişte, eğlencede, kendi aralarında ve daha bir çok konuda sayısız ayrımcılık örnekleri yaşamaktadırlar. Bu yüzden engellilere yönelik yaşamın her alanında var olan ayrımcılık ve olumsuz önyargılar sadece engellileri değil, toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren büyük bir sorundur. Örneğin, tekerlekli sandalye kullanan engelli birisi için şehir mimarisi en büyük sorun olurken, işitme engelli biri için şehir mimarisinin hiç bir önemi yoktur. Engellilerin engellenmesine neden olan en önemli etmen ayrımcılıktır.

Ayrımcılık toplumsal yaşamın bütün alanlarında rastlanan bir olgudur. Çok farklı nedenlere bağlı olarak ve farklı görünüşler içerisinde yaşanan ayrımcılığın temelinde “ben ve öteki” veya “biz ve ötekiler” ayrımı yatmaktadır. Egemen toplumsal anlayışa göre, benden / bizden farklı olan, yani bize benzemeyen ötekidir. Ötekileri tanımlarken çok farklı nitelikler, cinsiyet, etnik köken, inanç, fiziksel özellikler, yerleşim birimi vb. farklılıklar kullanılabilir. Hangi niteliğe yöneldiğinize bağlı olarak gelişen ayrımcılık, değişik tehlikeler yaratmaktadır.¹³³ Türkiye Felsefe Kurumu başkanı İoanna Kuçuradi “Bir tane insan hakkı ihlâli vardır, o da kişiye farklı davranmaktır” demektedir. Gerçekten insanlara çeşitli durumlarından dolayı farklı davranmak yalnızca ayrımcılık değil, bu durum aynı zamanda insan hakları ihlâlidir.¹³⁴

Ayrımcılık konusu genel olarak ırk, milliyet ya da cinsiyet üzerine odaklanan bir kavram olarak ele alınmaktadır. Hâlbuki engelliler, toplum içindeki yaşamları bakımından gizli ya da açık biçimde engellerle çevrelenmiş ve ayrımcılığı en fazla yaşayan kesimdir.¹³⁵ Türkiye’de genel ayrımcılık algısına göre, cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, dini inanç ve engelliliğe dayalı beş alanda ne derecede ayırım yaşandığı konusunda algı ve deneyimleriyle ilgili veriler yer almaktadır. Örneklem grubunun büyük bir çoğunluğu (%75’i) Türkiye’de en fazla, engellilere yönelik ayrımcılık olduğu kanısındadır.¹³⁶ Yine yapılan bir araştırmanın verilerine göre %82.6’lık bir kesim, engellilerin çoğu ya da her

¹³³ Yusuf Çelebi, “Özürlüler ve Ayrımcılık”, **Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Sempozyumu**, Yorum Yayınları, Ankara, 2010, s. 79.

¹³⁴ Ergün, **Ayrımcılık ve Özürlüler**, a.g.m., s. 379.

¹³⁵ Çelebi, **Özürlüler ve Ayrımcılık**, a.g.m., s. 81.

¹³⁶ Heyet, **Özürlülüğe Karşı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması**, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara, 2010, s. 7.

zaman toplumun diğer üyelerine kıyasla daha fazla ayrımcılığa uğradıkları düşüncesindedirler.¹³⁷

Başbakanlık Özürlüler İdaresi'nin 2010 yılında yaptığı bir araştırmaya göre engellilerin %65'i tanımadıkları insanların olumsuz tavırlarına maruz kaldıklarını, %42,7'si ise kamu görevlilerinin kötü muamelesine maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Engellilerin ayrımcılığa uğramalarına, yaşamın bir çok alanlarında rastlamak mümkündür. Yapılan araştırmada engellilerin %46'sı eğitim alanında, %51'i sağlık alanında, %39'u adalete erişimde, %40'ı toplumsal yaşama katılım alanında ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıklarını beyan etmektedirler.¹³⁸

İnsan doğasında var olan farklılık, sadece engelli olmakla sınırlı değildir. Herkesin bir birinden farklı özellikleri ve gereksinimleri vardır. Bu yüzden hepimizin içinde yaşadığı toplum, birkaç kişinin ya da belirli bir kesimin özellikleri temel alınarak şekillendirilemez. Engelli insanların ihtiyaçları en az engelli olmayan insanların ihtiyaçları kadar, toplumun düzenlenmesini etkilemelidir.

Her kесе uygun bir toplum modeli oluşturmaktan yoksun olan insanlık, çoğu kez sorunlar karşısında kendisini aciz hissetmekte, çaresiz kalmaktadır. Herkesi içine alan, her kesi en baştan düşünen bir anlayışı yansıtmayan bir yaklaşımla kurulan toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetler üretirken öncelikle “normal insanlar için” harekete geçilmekte, “ötekiler” için “sonra yaparız” düşüncesiyle toplumun bir bölümü dışlanmaktadır. Dışlama süreci sürerken dışlanan bu kesimleri toplumla bütünleştirecek yollar aranmakta ve bütünleştirme çabaları başarısız kalmaktadır. İş, teoriden pratiğe geçildiğinde, ne algı, ne eğitim, ne istihdam, ne de fiziksel çevre ve mimari sorunların çözülemediği, bilakis artarak devam ettiği görülmektedir.¹³⁹ Karşılaşılan sorunların bir çoğu, sorunun niteliğinden, doğasından değil; sorunu çözme sorumluluğu taşıyanların ona bakış açısından, çözüm için sahip olunan olanakların yetersizliğinden, yanlış ve eksik çözüm önerilerinden kaynaklanmaktadır. Kısacası, engelli olmak bireyin yetersizliğinden çok toplumun ve çevrenin yaşama katılmakta engelli bireyler için sağladığı olanaklarla ilgilidir. Doğru yaklaşım, yaşlı, kadın, çocuk, engelli, köylü, azınlık, göçmen herkesi içine

¹³⁷ Heyet, **Özürlülüğe Karşı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması**, s. 8.

¹³⁸ Heyet, **Özürlülüğe Karşı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması**, s. 9-24.

¹³⁹ Şaban Öz, “Engelli Din Eğitiminden Özürsüz Din Eğitimi Modelliğine: Ötekileştirilen Özürlülerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. 6, S. 11, Yıl 2013, s. 80.

alan, onların sorun ve gereksinimlerini, özelliklerini dikkate alan bir toplum modeli oluşturmaktır. İş yerleri, otobüsler, apartmanlar, kaldırımlar, okullar, hastaneler, dinlenme- eğlenme yerleri, kısaca içinde yaşanılan çevre her kesi içine alan bir toplum anlayışı ile geliştirilmelidir.¹⁴⁰

Engellilerin yaşadıkları sorunların temelinde sadece sahip oldukları “yetersizlik” değil, yetersizliğinden kaynaklanan farkı bahane eden toplumun, engelli bireylere karşı sergilediği farklı engelleyici tutum ve davranışlar ve ayrımcı uygulamaları pekiştiren yanlış değer yargıları da vardır. Yetersizlikleri olan insanları engelli kılan toplumdur. Güzel sağlıklı bir bedene sahip olmanın yüksek bir değermiş gibi sunulması, insanların önemli bir kısmını, engelli bireylerin daha az çekici olduğu gibi bir yanılgıya götürebilmektedir. Yetersizliğin sakınılacak, utanılacak bir durum gibi algılanması engelli bireylerin toplumun güçsüz, başarısız sürekli kaybeden ve marjinal üyeleri olarak damgalanmalarına yol açmaktadır.¹⁴¹ Temelinde bilgisizliğin yattığı bu tutum ve davranışların hepsi, özünde ayrımcılıktır.

Bireyin kendi hayatını kontrol etme hakkını ve yeteneğini kullanması insan olmanın temel özelliklerindedir.¹⁴² Günümüz toplumlarında ise genellikle engelli bireylerin kendi sorumluluklarını üstlenemez ve bunları istese de yerine getiremez düşüncesi yaygındır. Toplum engellileri çoğunlukla “ellerinden hiç bir şey gelmeyen, korunmaya muhtaç, zavallılar” şeklinde algılamaktadır. Engelli çocuğu olan bir anne bu konudaki duygu ve düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: *“Bizlerin canından bir parça olan farklı özellikteki çocuklarımızın toplumda da kabullenilen bir birey olmaları en büyük arzumuz. Bütün çocuklar gibi onlar doğduğunda da çok sevinildi; onlar için de nüfus cüzdanları hazırlandı ve kayıtlarına T.C. vatandaşı ibaresini aldılar. O zaman onlar da diğer çocuklar gibi toplum kurallarını, yaşam ve görgü kurallarını, okuma yazmayı öğrenmek gibi haklara sahipler. Aslında kimse onların bu haklarını göz ardı etmiyor, ama onların farklı özellikte olduğunu unutarak ancak bir özel eğitim okulunda gelişebileceklerini bilmezden geliyor. Ne yazık ki bugün özel eğitim adını verdiğimiz kurumların çoğalmasına gerekli gözüyle bakılmıyor. Zira bu çocuklarımızın okuldan faydalanamayacağı kanısı yaygın. Oysa diğer*

¹⁴⁰ Kasım Karataş, “Özürlüleri İstihdamı ve Çalışma Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar, Görme Özürlüleri İçin Rehabilitasyon Deneyimleri”, **Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları**, ed. Kasım Karataş, Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 2001, s. 143.

¹⁴¹ Çiğdem Arıkan, **Türkiye’de Görme Özürlü Kadınlar: Sorunlar, Beklentiler, Çözüm Önerileri**, Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 2001, s. 23-24.

¹⁴² Ergün, **Ayrımcılık ve Özürlüler**, a.g.m., s. 379.

çocuklarımızın farklı özellikteki çocuklarımıza göre, çok daha az eğitimle bir yere gelmeleri mümkün. Üstelik üniversite, meslek grupları gibi somut bir gelecek vaat ediyorlar. O zaman zahmet isteyen, maddi yük isteyen özel eğitim kurumlarını açmaya, desteklemeye ne gerek var. Zira farklı özellikteki çocuklarımız bize somut gelecekler vaat etmiyor. Okuma yazma öğrenip de ne yapacaklar, araştırma yapıp da icatlarda mı bulunacaklar? Ne yazık ki bu ifadeler toplumumuzun belirli kesimlerinde doğru kabul görüyor.”¹⁴³

Sanayi sonrası ve modern toplumların vazgeçilmez ilkesi haline gelen yüksek performans, faydacılık beklentisi karşısında engelli insanlar, bazı zihinlerde adeta “lüzumsuz” veya “fayda sağlamayan” varlıklar olarak görülmüşlerdir. Bu durum, bireyin kendi sorunlarını çözebilmesini ve toplum içerisinde bağımsız bir birey olmasını engellemektedir. Gerçekte ise bireyi engelli duruma getiren yetersizliğin kendisi değil, toplumun kendisine karşı sergilemiş olduğu yanlış düşünce ve önyargılardır. Ayrıca bu türden bir toplumsal önyargı engelli bireylerin bağımsızlığını sebepsiz şekilde reddeden bir adaletsizliğe neden olmaktadır.¹⁴⁴ Toplumsal önyargı bireyi engelleyerek kendine olan güvenini kaybettirir. Özgüvensizlik insanı aşağılık duygusuna itmekte ve kendini yadsımasına yol açmaktadır. Aşağılık duygusu ve yadsıma bireyi sorununu çözmede başarısız kılmaktadır.¹⁴⁵

Eğitim ve iş ortamlarında engelli birisiyle karşılaştığında onun bilgi, beceri ve yeteneklerini görmeden, ona kendini tanıtmaya imkânı vermeden önyargılı davranmak, engelli birisini gördüğü zaman ona şaşkınlık ve hayranlıkla bakmak, sağlıklı birisinin engelli birisiyle evlenmesini aklının ucundan geçirememek gibi önyargı ve tutumlar nedeniyle engelli bireyler toplum içinde hak ettiği yeri alamamakta, dışlanmakta ve “ötekileştirilme” denilen durumla karşı karşıya kalmaktadırlar. Ayrıca engelli bireylerin, bu tür olumsuz düşünce ve değer yargılarını içselleştirmesi kendilerine olan güvenlerinin azalmasına yol açmaktadır.¹⁴⁶

¹⁴³ Füsün Akkök, **Bayan Perşembeler**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 100.

¹⁴⁴ Michael Oliver, **The Politics of Disablement, A Sociological Approach**, St. Martin's Press, New York, 1990.

¹⁴⁵ İbrahim Ethem Başaran, **Eğitim Psikolojisi**, Feryal Matbaa, Ankara, 2000, s. 145.

¹⁴⁶ Arzu İçağasıoğlu Çoban, “Engellilere Yönelik Hizmetlerin Sunumunda Yaşam Kalitesi Yaklaşımının Önemi”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 8, S. 2, Yıl 2008, s. 5.

Engellilere yönelik ayrımcılık yaratan nedenleri tüm yönleriyle anlamak son derece önemlidir. Çünkü, bir sorunu çözmek öncelikle onu anlamaktan geçer. Bilindiği gibi insanlar farklı görünürler, farklı hareket ederler, farklı iletişim kurarlar, farklı davranırlar, farklı bir şekilde öğrenirler, farklı şekilde yaşarlar. Bu yüzden, bireyin engelli oluşundan kaynaklanan farklılıkların neler olduğunu öğrenmek, bilmek, engelli olmasından dolayı farklılık yaratacak bir durumu ayrımcılık noktasına taşımama konusunda toplumu bilinçlendirmek, toplumda var olan bakış açısını geliştirmek gerekir.¹⁴⁷ Bu açıdan engellilik kişinin tek başına baş edebileceği bir sorun değil, bu sorunun çözümünde devlet, aile, toplum işbirliği önemlidir.

Ayrımcılıkla mücadelede birey olarak herkese düşen sorumluluklar vardır. Örneğin herkes bir iş yerinde birlikte çalıştığı, aynı okulda/üniversitede birlikte eğitim gördüğü, aynı apartmanda/mahallede birlikte oturduğu, aynı otobüste/trende birlikte yolculuk yaptığı engelli bireyin farkında olmalı ve davranışlarını gözden geçirmelidir.

Bir yandan eğitim, iş, fiziksel çevre, ulaşım gibi çeşitli konularda engellileri dışlayan süreç devam ederken, bir yandan da onları toplumla bütünleştirme çabası, ne yazık ki birbiriyle çelişen iki süreç olduğu için, çok da başarılı olamamaktadır.¹⁴⁸

Engelli bireylerin toplumdan uzak kalmalarına, dışlanmalarına neden olan diğer bir sorun kendileriyle alay edilmesidir. Özellikle bedensel engelliler, toplumda insanların acıma duygularını ve şaşkın bakışlarını en fazla üzerlerinde toplayan engelli grubunun başında gelmektedirler. Bireyin sahip olduğu bedensel bir engel, görüntüsündeki ve konuşmasındaki bir yetersizlik, çevre tarafından aşağılanmasına, alay konusu olmasına, dışlanmasına ve lakap takılmasına yol açmaktadır.¹⁴⁹

Engelli ve hasta insanlar çok duyarlı oldukları için farklı olduklarını hissettiren gayri ihtiyari bir bakış veya yüz ifadesi dahi onların huzursuz olmalarına neden olmaktadır. Engelli bireyler, kendilerine farklı bakılmasından hoşlanmadıklarından, onları oldukları gibi kabullenmek gerekir. Engelli kişiler genelde hisleri çok güçlü olduğundan kendilerine karşı beslenen duyguları çok çabuk fark etmekte ve muhatapla bu çerçevede iletişim

¹⁴⁷ Kasım Karataş, “Özürlülere Yönelik Ayrımcılık ve Ayrımcılıkla Savaşım”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 2, S. 1, Yıl 2002.

¹⁴⁸ Kasım Karataş, “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 2, S. 2, Yıl 2002.

¹⁴⁹ Mehmet Bahçekapılı, “Bio-Psiko-Sosyal Açıdan Dinin Ruh Sağlığı ve Engellilik Üzerindeki Etkisi”, **Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu**, 5-6 Nisan 2012, s. 253.

kurmaktadırlar. Aşağılayıcı, kırıcı bir söz onları yaralayabilmektedir. Kendine karşı böyle bir tutum ve davranış sergilenen engelli bireyin çevreye ve kendine güveni kaybolmakta, bu tutum onun agresif olmasına neden olmaktadır.

Özellikle engelli insanlara hitap ederken kırıcı, aşağılayıcı, alaycı ifadelerden kaçınmak son derece önemlidir. İslam, her hangi bir engellinin engelli olması sebebiyle ayıplanması, alay edilmesi bir yana sağlıklı kimselerin bile boyu, rengi veya konuşması sebebiyle ayıplanmasının alay edilmesinin doğru olmadığını beyan etmiştir. *“Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”*¹⁵⁰

Hz. Peygamber de, annesini dile dolayarak bir köleyi ayıplayan Ebû Zer’e, *“Ey Ebu Zer! Onu annesiyle mi ayıplıyorsun? Sende hâlâ câhiliyye (tavrı) var! Sen câhiliyye (düşüncesi taşıyan) bir kimsesin”*¹⁵¹ diyerek bu tavrın doğru olmadığını ifade etmiştir.

Engelli kimseleri aşağılayıcı söz ve davranışlardan sakınıp şaka da olsa onlarla alay edilmemesi gerektiğine ve bedeninin bazı işlevlerini yitirmiş olmasının insan için bir kusur sayılamayacağına işaret eden Hz. Peygamber *“Kardeşinin derdine sevinip gülme, sonra Allah ona merhamet eder de, seni onun sahip olduğu dertle müptela kılar.”*¹⁵² sözleriyle engellilere karşı nasıl davranılması gerektiğini beyan etmiştir.

Bu nedenle engelli bireylere yardım ederken onların kişiliklerini rencide etmemeye, kendilerine olan güvenlerini sarsmamaya dikkat etmek son derece önemlidir. Onlara acınacak birisi gibi bakarak yardım etmek bu insanların onurunu kırmakta, incitmektedir. Ayrıca, engelli insanları toplumda, ailede yük, fazlalık olarak görmemek gerekir. İnsanlar arasında engelli engelsiz ayrımı yapmadan her kесе karşı nazik ve saygılı davranmak İslami bir görev olarak görülmektedir.

Engellileri dışlamak, küçümsemek, onlarla alay etmek ve kırıcı davranışlarda bulunmak İslam’ın prensipleriyle bağdaşmamaktadır. Halbuki, İslam inancı açısından değerlendirdiğimiz zaman toplumun engellileri fazlalık, yük görmesi yerine onları Allah’ın bir nimeti olduğunu idrak etmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Hz. Peygamberden nakledilen

¹⁵⁰ Hucurat, 49/11.

¹⁵¹ Buhari, İman, 22, I. 13; Edeb 44, VII, 85; Ahmed, V, 161.

¹⁵² Tirmizi, Kiyame, 54.

“Siz ancak zayıflarınız sebebiyle rızıklandırılıyor ve yardım görüyorsunuz”¹⁵³ veya “Allah bu ümmete zayıflarının duaları, namazları ve ihlasları sebebiyle yardım etmektedir.”¹⁵⁴ hadisinde yer alan zayıfların engelli, hasta, yaşlı, güçsüz ve bakıma muhtaç olduğunu düşünürsek, engelli olmayanların engellilere, hastalara, yaşlılara, güçsüz ve bakıma muhtaçlara karşı şükran ve minnet içinde olmaları gerektiğini söyleyebiliriz.

Sorunu, gereksinimi, özelliği, farklılığı ne olursa olsun tüm insanlar eşit oldukları için onurlu bir yaşam sürme hakkına sahiptirler. Bu yüzden toplum, “herkesin farklı ve herkesin eşit olduğu” bilinci ve inancında olmalıdır. Engelli bireyler, her hangi engeli bulunmayan insanlarla eşit şartlarda ve eşit imkanlara sahip olmayı istemektedirler. Bu yüzden inşa edilen her binada, tanzim edilen her sokakta, parklarda, kaldırımlarda, icat edilen her yenilikte, eğitim verilen her kurumda, çalışılan her iş yerinde kendilerinin de var olduğu dikkate alınmalıdır.

Kısacası, toplumda engellilik bilincinin oluşturulması için en az engelliler kadar toplumun da eğitilmesi gerekir.

B. Ekonomik Sorunlar

Günümüz şartlarında ekonomik sıkıntılar yaşayan insanların yaşam kalitelerinin düşüklüğüne bağlı olarak çeşitli sorunlar yaşamaları kaçınılmazdır. Yoksulluk yaşayan insanlar topluma yönelik eğitim, sağlık gibi hizmetlerden yeterince faydalanamamakta, bu nedenle yaşamın bir çok alanında çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Engelinden dolayı, kendine uygun bir iş bulamayan bireyler ekonomik sorunlar yaşamaktadırlar. Yapılan araştırmalar, dünyanın her yerinde engellilerin çok büyük çoğunluğunun toplumun yoksul kesimlerinden geldiğini ve yoksulluk içinde yaşadıklarını göstermektedir.¹⁵⁵ İş bulmakta güçlük çeken insanların sefaletе düşme ve sosyal olarak dışlanma riskleri de görece fazladır. Engellilerde yoksulluk oranı, ortalamanın %70 üzerindedir.¹⁵⁶ Bu yüzden temel ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte bir gelire sahip

¹⁵³ Buhârî, Cihâd, 76; Ebû Dâvûd, Cihâd, 70; Tirmizî, Cihâd, 24.

¹⁵⁴ Nesai, Cihad, 43.

¹⁵⁵ Kasım Karataş, “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 2, S. 2, Yıl 2002.

¹⁵⁶ Avrupa Özürlüler Stratejisi 2010-2020, çev. Gamze Akın, **Avrupa Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı Bülteni** (55), s. 27.

olmayan engelli bireylerin de ekonomik sıkıntılarından dolayı yoksulluk içinde yer aldığını düşünmek yanlış olmayabilir.

Engellilik, hem yoksulluğun gerekçesi hem de sonucudur. Tıbbi tedavi, bakım, beslenme, eğitim ve ulaşım gibi özel gereksinimleri engelli birey ve ailelerin ekonomik açıdan güçlükler yaşamasına neden olmaktadır. Engelliliğin tedavi sürecinde yapılan harcamalar yoksulluğa yol açabilmekte, ekonomik sorunları daha da derinleştirmektedir. Böylece, ekonomik sorunlar eğitim, rehabilite gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin; zor şartlar altında hamilelik dönemi geçiren bir annenin, kötü sağlık koşullarına sahip bir ortamda yaşamasına bağlı olarak geçirdiği bulaşıcı hastalıklar veya yeterli imkana sahip olmadığından sağlıklı beslenememesi, doktor kontrollerini yaptıramaması engellilik ihtimalini artıran nedenlerdir. Yoksulluk vb. nedenlerle eğitim seviyesinin düşüklüğüne bağlı bilinçsiz bir hamilelik dönemi geçirme, güç şartlarda yaşama koşullarına bağlı geçirilen travmalar, krizler, iş kazaları yoksulluk sonucu ortaya çıkan nedenlerdir ki, bu da engelliliğin artmasına zemin hazırlamaktadır.¹⁵⁷ Yukarıda da ifade edildiği gibi sadece yoksulluk, engelliliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir neden olmamakta, engellilik de yoksulluğun artmasına, ekonomik sorunların oluşmasına sebep oluşturmaktadır.

Bedensel ve fiziksel yetersizliğe bağlı olarak ortaya çıkan fonksiyon kaybı, hareket sınırlılığı, fiziksel güç azalması vb. nedenlerle engelli bireylerin diğer bireyler gibi fiziksel güç ve hareket yeteneğine dayanan işleri tam randımanla yapması imkânsız görünmektedir. Burada engelli bireyin çalışma gücü kaybı söz konusudur. Zihinsel yetersizliğinden dolayı zihin engelli bir bireyin değişik nedenlerle mantıklı düşünme, analiz-sentez yapma, sağlıklı kararlar almayı gerektiren işler yapması büyük ölçüde etkilenmektedir. Ayrıca işitme, konuşma, görme ve ortopedik engellilik türüne göre de, çeşitli çalışma gücü kayıplarından söz etmek mümkündür. Engelli bireylerin bu tür özel durumlarından dolayı yüksek gelir getirici işte çalışmaları bir yana çoğu zaman iş bulup çalışmaları bile zor olmaktadır. Çok ağır düzeyde ve yatağa bağlı engelli bireylerin kendi başına yaşamlarını sürdürebilme sınırlılıkları olduğundan, yeme-içme, barınma, giyinme vb. temel ihtiyaçlarını karşılayamadığından mutlaka bir bakıcıya ve yardımcıya ihtiyaç duymaktadırlar. Öz bakım ihtiyacını bağımsız bir şekilde karşılayamayan engelli bireyin, günlük bakım hizmeti aileye belli bir mali sorumluluk yüklemektedir.¹⁵⁸ Ailesinin desteğini alan engelli bireyin ailesi de

¹⁵⁷ Musa İkizoğlu, “Yoksulluk ve Özürlülük İlişkisi”, **Ufukun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 1, S. 2, Yıl 2001, s. 90.

¹⁵⁸ İkizoğlu, **Yoksulluk ve Özürlülük İlişkisi**, a.g.m., s. 91.

ekonomik sorunlar yaşamaktadır. Bu durum, engellilerin sosyal güvenlik kapsamında korunmalarını ve onlara yeterli düzeyde gelir desteği sağlanmasını öngörmektedir. Engellilerin koruyucu aile uygulaması içinde bakılması için bakıcı ailelerin sosyal güvenlik kapsamına alınarak desteklenmesi ön görülmektedir. Engellilerin kendi kendilerine yeterli olabilmesi, ekonomik sorunlarını çözmesi için meslek edindirilmeleri ve işe yerleştirilmeleri önemle vurgulanmaktadır. Asıl olan engelli de olsa herkesin topluma çalışarak üretken bir birey olarak katılmasıdır.¹⁵⁹

Ekonomik sıkıntılardan dolayı ihtiyaçları yeterince karşılanamayan, sorunlarını çözemeyen engelli birey ve ailesinin, toplumsal ilişkilere zaman ayıramayacağı, eğitim, kültür, sanat ve diğer etkinliklere katılamayacağı açık bir şekilde ortadadır. Çünkü engelli birey ve ailesi birikmiş sorunlarını çözüme ve ihtiyaçlarını karşılama çabası içindedir. Bu süreçte, toplumun üzerine düşen görevi gerektiği gibi yerine getirmesi, engelli ve ailesini dışlamaması, farklılıklara saygı duyması gerekmektedir ki, bu da onların karmaşık sorunlar yaşamasını engelleyecek ve toplumdan uzak kalmalarının önüne geçecektir.¹⁶⁰

C. Eğitim Sorunu

Çağdaş eğitim anlayışında, eğitimin odağında, engelli olsun olmasın, insanın özellikleri ve gereksinimleri yer alır. Bu durum yalnızca engelliler için değil her insanın eğitiminde geçerli bir durumdur. Yaşama dair değerler üretebilmek ve ortaya koyabilmek için en önemli etken eğitimidir. Hayatta vazgeçemediğimiz değerler vardır. Konuşmayı, okumayı, yazmayı, bilmeden normal bir şekilde yaşamak, başkalarıyla iletişim kurmak olanaksızdır. Bu yüzden engelli bireylerin günlük yaşam sürecinde gerekli olan iletişimi sağlamaları ve ev işleri, yolculuk, alış veriş, boş zamanı değerlendirme gibi bağımsız yaşam becerilerini kazanmaları için eğitim en temel amaçtır. Bu becerilerin kazandırılması engelli bireylere toplum içinde bağımsız veya sınırlandırılmış şekilde bağımlı, olabildiğince üretken olmalarını sağlayacaktır. Bu yüzden engellilerin, engellerini eğitimle aşmalarına imkan tanınmalıdır. Engelli bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşama katılımları, hayata sarılmaları ve hayata güvenle bakmaları ancak eğitimle mümkündür.

¹⁵⁹ Kasım Karataş, “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 2, S. 2, Yıl 2002.

¹⁶⁰ Musa İkizoğlu, “Özürlü, Özürlü Ailesi ve Toplum İlişkisi”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 5, S.1, Yıl 2005, s. 53.

Engelli bireylerin eğitim sorunu yoksulluk, istihdam gibi pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. İşverenlerin engelli istihdam etmeme ile ilgili gerekçelerine baktığımızda engelli çalıştırmamalarının temel sebebi, işe uygun veya vasıflı engelli bulamamalarıdır. İşverenlerin %61,8'i işe uygun veya eğitilmiş engelli bulamamaktan şikâyetçidir.¹⁶¹ Aslında işverenlerin işe uygun ve eğitilmiş engelli çalışan bulamamalarında en önemli sorun eğitim eksikliğidir. Türkiye'nin genel eğitim durumuyla tutarlı olarak engellilerin eğitim durumu da iyi değildir. 6 yaş ve üstü engellilerin sadece %7,7'si lise veya daha üstü bir eğitime sahiptir. Başka bir deyişle, engelli vatandaşlarımızın % 92,3'ü lise eğitimi bile almamış durumdadır.¹⁶² Bu verilere bakınca, engelli istihdamının artırılmasının sadece işverenlere engelli istihdam etme zorunluluğu getirilerek çözülemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Tüm bu veriler, engelli istihdamının önündeki en büyük engellerden birinin, engelli bireylerin yeterli temel ve mesleki eğitime ulaşamamaları nedeniyle işverenler tarafından işe uygun görülmemeleri olduğu söylenebilir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın İşgücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi Raporu'na bakılacak olursa, işverenler ilke olarak engelli istihdam etmeye karşı değillerdir. Ancak, çoğunlukla işe uygun engelli bulamadıklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla, engellilerin eğitiminin önündeki engellerin kaldırılması, hem engelli istihdamını arttıracak, hem de işverenlerin engelli istihdam etmekle ilgili çekincelerini azaltacaktır.¹⁶³ Bu nedenle öncelikle eğitim alt yapısının nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi ve engellilerin gereksinimlerini karşılayacak bir düzeye eriştirilmesi, engellilerin eğitiminde sorumluluk alacak meslek elemanlarının (özel eğitimci, rehber danışman, sosyal hizmet uzmanı) yeterli sayıda ve donanımda yetiştirilmesi, engellilerin özel eğitimi için gerekli ders araç-gereçlerinin hazırlanması, zorunlu eğitim çağını geçen yetişkin engelliler için düzenlemeler yapılması son derece önemlidir.

Ayrıca, üniversite, okul ve diğer eğitim kurumlarının engellilerin de varlığını hesaba katacak fiziksel düzenlemelere sahip olması, bu kurumlara kolay ulaşım için gerekli önlemlerin alınması gerekir. Müfredat programları, engel türleri ve dereceleri ile

¹⁶¹ İşgücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi Raporu, Aralık 2011, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

¹⁶² Türkiye İstatistik Kurumu, **Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması**, 2010.

¹⁶³ N. Emrah Aydınolat, **Engelli İstihdamını Artırmanın Yolları**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu, Haziran 2012, s. 7-9.

engellilerin kişisel özellikleri ve gereksinimleri de dikkate alınacak şekilde esnek bir biçimde hazırlanmalıdır. Engellilerin eğitiminde görevli meslek elemanlarının meslek/hizmet içi eğitimlerine de gereken önem verilmelidir. Engellilerin eğitiminde çağdaş bir yaklaşım olarak kabul edilen “kaynaştırma eğitimi” gerekli alt yapı eksiklikleri giderilerek yaygın bir şekilde uygulanmalıdır. Üniversitelerin engellilerle ilgili eğitim veren bölümlerinde öncü araştırma ve uygulamalar desteklenmeli, engellilerle ilgili “uygulama araştırma merkezleri” kurulması teşvik edilmelidir. İlgili kurumlar arasında bilgi ve deneyim paylaşımı amacıyla işbirliği ve eşgüdüm sağlayıcı çalışmalara ağırlık verilmelidir.¹⁶⁴

Engelli bireylerin eğitim sorununun çözülmesi, bazı sorunların çözümünde anahtar rolü oynamaktadır. Eğitim, engelli bireylerin toplum içinde rollerini gerçekleştiren bireyler olarak yetişmelerine, kendi kendilerine yeterli bir duruma gelmelerine, başkalarına bağımlı yaşamamaları için temel yaşam becerileri kazanmalarına imkan yaratacaktır. Ayrıca yetenek ve yeterlilikleri doğrultusunda üst öğrenime, iş-meslek alanlarına ve hayata hazırlanmalarına, yeterli sağlık beslenme ve düzen alışkanlıkları kazanmalarına, kabiliyetlerini en yararlı şekilde kullanabilmelerine fırsat tanıyacaktır. Bundan başka, onların, aşırı ve zararlı etkilerle bağımsızlıklarının engellenmesini kötüye kullanılmasını, istismar edilmesini önleyici önlemler almak, sosyal olaylara ilgi gösterme, sosyal çevre içinde bulunmaktan hoşlanma, başkaları ile ilişkilerinde işbirliği yapmak, seviyeye uygun devamlı öğrenme alışkanlığı kazandırmak, daha iyi rahat ve düzenli yaşamının yollarını öğretmek, beden, akıl, ruh sağlığı yerinde hür ve emniyet içinde yaşayabilecek bir seviyeye getirmek, topluma yararlı bir vatandaş olmalarını sağlamak, mesleki öğrenim ve çıraklık yapabilecek olanlara bu alanda yetişme ve ilerleme olanaklarını sağlamak, ihtiyaçlarını karşılayacak duruma getirmek için eğitim en önemli etkidir.¹⁶⁵

D. İstihdam Sorunu

Engellileri başkalarına bağımlı ve topluma yük olmanın ezikliğinden kurtaracak, kendini toplumun bir parçası olarak görmesini sağlayacak ve bir işe yaramanın

¹⁶⁴ Kasım Karataş, “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 2, S. 2, Yıl 2002.

¹⁶⁵ Milli Eğitim Temel Kanunu, Türk Milli Eğitiminin Amaçları, Madde 2; Ulutaşdemir, Nilgün, “Engelli Çocukların Eğitimi”, **Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi**, C. 2, S. 5, Yıl 2007, s. 120.

mutluluğunu hissettirecek başlıca yol, onların istihdam edilmesidir.¹⁶⁶ Engellilerin sorunlarının çözümünde istihdamın çok önemli yeri vardır. Gerek ülkemizde gerek dünyada engellilerin istihdam edilme oranları oldukça düşüktür. Avrupa’da engellilerin ancak %50’sinin istihdam edildikleri ve çoğunluğunun düşük ücretle çalıştırıldıkları, dolayısı ile zor ekonomik koşullarda yaşadıkları bildirilmektedir.¹⁶⁷

Engellilerin istihdam sorunlarını üç ana başlık altında inceleyebiliriz. Birincisi engellileri istihdama hazırlama, mesleki eğitim ve rehabilitasyon sorunlarıdır. İkincisi engellilerin istihdamı, yani iş bulma ve işe girerken karşılaştıkları sorunlardır. Üçüncüsü istihdam edilen engellilerin iş yaşamında karşılaştıkları sorunlardır. Temel eğitimden mahrum, mesleki eğitim almamış, hangi işte çalışacağı konusunda bir hazırlık bile yapılmamış engellilerin istihdam sorununu çözmek aldatmaca gibi görünmektedir. Bu yüzden eğitim ve rehabilitasyon konusundaki yetersizlikleri tamamlamak, engellileri istihdamın özellikleri ve gereksinimleri doğrultusunda eğitmek, mesleki eğitim kazandırmak ve istihdama hazırlamak gerekir.

Çoğu işveren yasal zorunluluklar nedeniyle işe aldığı engellinin iş yerinde ne yapabileceği konusunda bir bilgisi yoktur ve bu doğrultuda bir hazırlık da yapmamaktadır. Genel olarak, işte ve işyerinde meydana gelen fiziksel ve teknolojik değişimlere uyum sağlamasındaki duyarsızlık, sektörün fiziksel yapılanmasındaki dışlayıcı özellikler, iş yerinin yeterince hazırlanmamış olması, engelinden kaynaklanan hatalara karşı tolerans göstermemek, işini yapabilmesi için gereksinimi olan desteğin sağlanmaması, bir şey yapamayacağı yönündeki ön yargılar, engellinin kendisini kanıtlamak zorunda kalması ve bunun yarattığı yoğun gerginlik engelli bireylerin istihdamını zorlaştıran sorunlardır.¹⁶⁸ Ayrıca, işverenlerin engelliler hakkında “mazeret üretmek için nedenleri vardır”, “alınan ve kırılan olurlar”, “uyum sağlamada bazı zorlukları vardır”, “istenilen tempoda çalışamazlar”, “görünüm olarak iyi izlenim bırakmazlar” şeklindeki olumsuz düşünce ve önyargıları engellilerin istihdamını olumsuz yönde etkilemektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Mehmet Ergün, **Özürülülerin Çalışma Yaşamına Katılımı ve İşverenler**, <http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=egitim&sayfa=isverenrehberi>, 06.01.2013

¹⁶⁷ Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa Özürülüler Stratejisi 2010-2020, çev. Gamze Akın, **Avrupa Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı Bülteni** (55), s. 27.

¹⁶⁸ Karataş, **Özürülülerin İstihdamı ve Çalışma Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar**, a.g.e., s. 147-149.

¹⁶⁹ Ayhan Çivi, “Özürülülerin İstihdamı, Çalışma Koşulları ve Bunlarla İlgili Politikalar ve Öneriler, Görme Özürülüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri”, **Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları**, ed. Kasım Karataş, Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 2001, s. 91.

Her insanın mutlaka yapabileceği bir iş vardır. Engelli bireylerin de fiziksel ve ruhsal işlevlerinde bir fonksiyon kaybı veya yetersizlik olsa bile, onların bu niteliklerini dikkate alan uygun bir eğitim ve rehabilitasyondan geçirildikleri zaman çalışabileceklerini göz ardı etmemek gerekir.

Engellilere acımakla, onlara bakıp duygulanmakla sorunlarına çözüm üretmek mümkün değildir. Bu bireylerin çalışıp gelir sağlamaları sağlıklı bir yaşam sürdürmeleri için en önemli unsurdur. Çünkü, engelli bireyler diğer insanlara göre daha çok güvenceye ve ekonomik özgürlüğe ihtiyaç duymaktadırlar.¹⁷⁰ Engelli bireylere yetenek ve becerilerine göre iş imkanı sağlayarak onları daha üretken ve daha verimli hale getirmek mümkündür. Kendilerine yeteneklerine göre iş imkanı sağlamak onların topluma katılmaları, toplumsal bütünleşmeleri açısından son derece önemlidir. Aksi takdirde toplumsal yaşamdan uzak kalan bu bireyler topluma yabancılaşmaktadırlar. Engellilerin toplumsal hayata daha aktif katılımlarını sağlamak için devletin kendilerine sunmuş olduğu hak ve imkanlardan faydalanmalarını sağlamak ve önündeki engelleri kaldırmak toplumun en başlıca görevi olmalıdır. Engellilere yetenek ve becerilerine göre eğitim ve iş imkanı sağlanırsa sağlıklı insanlar kadar faydalı ve verimli olabilirler.

Engellilerin yaşam kalitelerini yükseltmek için onların eğitim, istihdam, sağlık sorunları giderilmeli ve kendilerine bu yönde pozitif ayrımcılık sağlanmalıdır. Pozitif ayrımcılık ilkesinden hareketle engellilere eğitim, bilgi ve becerilerini en yüksek düzeyde sergileyebilecekleri iş ortamı sağlanmalıdır.¹⁷¹ Pozitif ayrımcılık, toplumda görülen haksızlıkları ve dolayısıyla ayrımcılığı ortadan kaldırmayı ve eşit muamele sağlamayı amaçlayan bir uygulamadır. Engelli bireylerin ayrımcılığa uğramamaları için pozitif ayrımcılığın uygulanması şarttır.¹⁷²

İstihdam yaratma çabalarının amacı en yeteneklilere iş bulmak değil, insanlara yeteneklerine göre iş bulmaktır.¹⁷³ Bu yüzden engellileri yapamadıklarıyla değil, yapabildikleriyle değerlendirmek gerekir. Bazı insanlar engellilerin çalışması konusunda olumlu değer yargılarına sahip olurken bazıları da olumsuz değer yargılarına sahiptirler.

¹⁷⁰ Çivi, **Özürülülerin İstihdamı, Çalışma Koşulları ve Bunlarla İlgili Politikalar ve Öneriler**, s. 91.

¹⁷¹ Mehmet Ergün, **Özürülülerin Çalışma Yaşamına Katılımı ve İşverenler**, <http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=egitim&sayfa=isverenrehberi>, (Erişim Tarihi: 06.01.2013)

¹⁷² Osman Çetinkaya, "Özürülü Politikasında Pozitif Ayrımcılık Perspektifi", **Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam Sempozyumu, (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)** D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2003, s. 244.

¹⁷³ Halil Bektaş, **Kur'an'ın Özürülülere Bakışı**, CÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2006, s. 93.

Olumlu değer yargılarına sahip olanlar genellikle engellilerin işlerinde disiplinli olduklarını, çalışma saatlerine uyduklarını, dikkatlerini daha çok işlerine verdiklerini, verimliliklerinin yüksek olduğunu belirtmektedirler. Olumsuz değer yargılarına sahip olanlar ise tam aksini söylemektedirler. Engelliler hakkında olumsuz değer yargısına sahip olmak engellileri yeterince tanımamaktan kaynaklanır. Bu yüzden engellilerin yetenek becerilerini işveren çevrelerine daha etkili bir biçimde tanıtmamanın önemini ortaya koymaktadır.¹⁷⁴

Bundan daha önemlisi, engellileri çalışacakları işlerin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatmak, yetenek ve becerilerine göre mesleki eğitime tabi tutmak ve üretken olmaları için eğitimden yoksun bırakmamak gerekir. Engelli bireylerin kendilerine uygun bir iş bulmasında ve daha verimli olabilmesinde en önemli etken, onların engellerin üzerinde durmak değil, çalışma yetenek ve kapasitelerini ortaya çıkarmak, yeteneklerine göre çeşitli alanlarda çalışma fırsatı yaratmak, iş yaşamının zorluklarına karşı korumak hedeflenmelidir.

Özellikle toplumun ve devletin, başkalarına yük olmamaları, kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için engellilere iş imkanı sağlaması gerekir. Engellileri başkalarından yardım dileyen ve toplumun üretken olmayan bir kesimi olarak görmeyen Hz. Peygamber de, *“Kim ölür de mal bırakırsa, malı veresesinindir. Kim bakıma muhtaç kimseler bırakırsa onun sorumluluğu bana aittir.”*¹⁷⁵ sözüyle, devletin hasta, zayıf, yetim engelli ve buna benzer bakıma muhtaç kimseleri koruyup gözetmekle sorumlu olduğuna işaret etmiş ve kendisi de engellilere yeteneklerine göre kamu alanında görev vererek onları topluma kazandırmıştır.

Hz. Peygamber insanlara görev verirken onların bu konuda ehliyetli olup olmadığını esas almış, bedensel engelleri yapacakları görevde her hangi bir sıkıntı oluşturmuyorsa o görevi icra etmesinde hiçbir sakınca görmemiştir. Hz. Peygamber’e memur olma talebinde bulunan Ebu Zerr anlatıyor: *“Ey Allah’ın Resülü! dedim, beni memur tayin etmez misin?”* Bu sözüm üzerine, elini omzuma vurdu ve sonra da: *“Ey Ebû Zerr, seni bu konuda zayıf görüyorum, memurluk ise bir emanettir. (Hakkını veremediğin taktirde) kıyamet günü perişanlık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hak ederek alır ve onun*

¹⁷⁴ Turhan İçli, “Görme Özürlülerin İstihdamında İşveren Tutumu”, **Görme Özürlüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri, Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları**, ed. Kasım Karataş, Körler Federasyonu yay., Ankara, 2001, s. 89-91.

¹⁷⁵ Buhari, Feraiz, 25; Müslim Feraiz, 17.

sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz eda ederse o hariç”¹⁷⁶ buyurdu. Hiçbir engeli olmadığı halde, memur olmaya yeterli görmediği Ebu Zerr’i bu göreve atamamış, ancak ortopedik engelli olduğu halde, idarecilikte ehil gördüğü Muaz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak görevlendirmiştir.

Ayrıca çeşitli sebeplerle Medine dışına çıktığında görme engelli Abdullah İbn Ümmi Mektum’u 13 defa yerine vekil olarak bırakmıştır. Hz. Peygamber olmadığı zamanlarda imamlık yapan Abdullah İbn Ümmi Mektum aynı zamanda uzun yıllar Hz. Peygamberin müezzinliğini yapmıştır.¹⁷⁷

İslami anlayışa göre, fakir, engelli, yaşlı, kadın veya bakıma muhtaç olması onların haklarını kullanmalarını engellememeli ve bu tür özellikler bu insanların çalışma, eğitim gibi haklardan uzak kalmalarına neden teşkil etmemelidir. Çalışma engelli bireylerin sosyalleşmesi, toplumla bütünleşmesi açısından gerekli bir neden sayılabilir. Çünkü çalışma sonucunda engelli bireyin kendine olan güven ve saygısı artacak, kendine değer verildiğini hissederek engelli bireyin yaşama bakışı değişecek, böylece toplumsal bağlılık oluşacaktır.¹⁷⁸

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, engellilerin hayat standartlarını yükseltmek, devlet ve toplum için faydalı ve üreten bir birey olmalarını temin etmek için, eğitim ve yeteneklerine göre iş imkanı sağlamak gerekir. Bu nedenle aile, çevre, toplum ve devlet olarak herkesin üstlenmesi gereken sorumluluklarının bilincinde olması çok önemlidir.

E. Fiziksel Çevre ve Mimari Sorunlar

Engellilerin toplumla bütünleşmesinin önündeki engellerden bir diğeri fiziksel çevre ve mimari sorunlardır. Çevre mimarisindeki düzensizlik, kaldırımların yüksekliği, merdivenlerin olmayışı, ulaşım engellilerin topluma katılmalarının önündeki en büyük sorunlardandır. Engellilerin içinde yaşadıkları fiziksel çevre, sahip oldukları fiziksel işlev yetersizlikleri ve bunun yol açtığı sınırlamalar yüzünden büyük önem taşımaktadır. Toplumunu tasarlarırken, bir toplum modeli ortaya koyarken, içinde yaşanılan fiziksel çevreyi de o toplumun içinde yaşayan herkesi düşünerek tasarlamak gerekir. Yaşanılan konuttan

¹⁷⁶ Müslim, İmâre 17; Ebû Dâvud, Vesâyâ 4; Nesâî, Vesâyâ 10,

¹⁷⁷ Nesai, es-Sunenü'l-Kebir, V, 181.

¹⁷⁸ Serpil Aytaç, “İstihdam ve Koruma Alanı Yaratmak Üzere Özürlüler İçin Sosyal Yaşam Merkezi Projesi”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 49, Yıl 2005, s. 135.

tüm kamusal yaşam alanlarına ve ulaşım araçlarına kadar tüm çevresel unsurların engellilerin özellikleri ve gereksinimleri dikkate alınarak tasarlanması gerekir. Engellileri düşünmeden yapılan yollar, kaldırımlar, kamu binaları, parklar ve bahçeler, okullar, içinde yaşanan konutlar, camiler, ulaşım araçları ve bunun gibi daha bir çok fiziksel çevre unsuru, engellilerin topluma katılmasının önünde ciddi birer engel oluşturmaktadır.¹⁷⁹

Dolayısıyla, tekerlekli sandalye kullanan engellilerin kimseye ihtiyaç duymadan hareket edebilmeleri için tüm kaldırımlara rampaların konulması, park ve bahçelerin engellilerin kullanabileceği şekilde oluşturulması, camiler, kamu binaları, tuvalet ve umuma açık yerlerin engellilerin kullanımına uygun yapılması, engellileri taşıyacak asansörlerin kurulması, toplu taşıma araçlarının engellilere göre tasarlanması gerekir.

F. Sağlık ve Rehabilitasyon

Engelli bireyler engelli olmayanlara göre daha çok tedaviye ihtiyaç duymakta, daha çok sağlık sorunlarından etkilenmektedirler. Sistem kaynaklı sağlık gereksinimleri, kurumsal düzenlemelerin yetersiz olması, erişilebilirlik olanaklarının olmaması ve malî bakımdan yaşanan sıkıntılar, sağlık sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.¹⁸⁰ Ayrıca istihdam sorunu nedeniyle maddi sıkıntı yaşayan engelliler, sosyal güvenlik sorunları da çözülemediğinden sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamamaktadırlar. Bundan başka her engel kümesinde yer alan engelli bireylerin hareket yeteneğini artırıcı özelliklere sahip araç gereçlerin temin edilmesi son derece önemlidir. Örneğin, belirli oranda görme engeli olan bir insanın bir gözlük desteği ile bu sorunu çözülecekse ya da yürüme gücünü çeken bir insana sağlanan bir koltuk desteği veya tekerlekli sandalye ile onun hayatı önemli ölçüde kolaylaşacaksa, böylece engelli karşı karşıya olduğu sınırlanmanın, kısıtlılığın dışına çıkabilecekse, bu onun için vazgeçilmez bir şeydir. Yoksulluk ve işsizliğin en yaygın olduğu toplumsal kesimin engelliler olduğu düşünülürse, özellikle sosyal güvenlik ve sosyal refah hizmetlerinin yetersiz olduğu yerlerde, engellinin

¹⁷⁹ Kasım Karataş, “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”, **Ufku Ötesi Bilim Dergisi**, C. 2, S. 2, Yıl 2002.

¹⁸⁰ Münür Tezcan, **Kur’an’ın Engellilere Yaklaşımı ve İslam’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar**, SİÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2006, s. 10.

bu tip araç gereçlere kolaylıkla ulaşması beklenemez.¹⁸¹ Bu yüzden engellilere gereksinim duydukları araçlar, ücretsiz ya da çok ucuza verilmelidir.

Engelli bireylere sağlık hizmetleri götürecek eleman eksikliği veya yokluğu bütün hastalıklarda olduğu gibi engelli bireyler için daha hayati bir önem taşımaktadır. 1999 yılında yapılan bir araştırma, engelli bireylerin sağlık hizmeti ile ilişkilerinden memnun olmadıklarını göstermektedir. Engelli bireyler; hastanelerdeki mimari düzenlemelerin engelliler açısından uygun olmadığını ve gerekli ekipman bakımından yetersiz olduğunu bildirmektedirler. Ayrıca, sağlık çalışanının engellilerin gereksinimleri konusunda eğitilmiş olmaması nedeniyle hizmet sunumu sırasında mesleki donanımının yetersiz olduğunu, sağlık hizmeti içinde aşırı bölünmüşlük ve işbirliğinin yetersizliği nedeniyle engelli bireyin sağlık çalışanı tarafından bütün olarak değil bir organ olarak algılandığını, engellilere karşı baskıcı ve düşmanca bir tavır sergilendiğini ve sağlık çalışanları engelliliği sosyal yönden değerlendirmede yetersiz olduğunu ifade etmektedirler. Diğer bir çalışmada engelli bireyler “sağlık hizmetlerinin sunumunun insancıl olmadığını ve istismar edici” olduğunu ifade etmektedirler.¹⁸²

Yapılan bir başka çalışmada kimi engelli çocukların tanı ve tedavide geç kalınmasından dolayı kimilerinin de yeterli eleman olmamasından ötürü tedavide gecikmelerin olduğu gözlenmiştir.¹⁸³ Bunun için sosyal hizmet kurumlarında yeterli sayıda hekim, fizyoterapist, psikolog, hemşire, beslenme ve diyet uzmanı, sosyal hizmet uzmanı, özel eğitimci, meslekî danışman ve protez-ortez uzmanı gibi elemanların istihdam edilmesi zorunludur.

Rehabilitasyon ihtiyacının yeterince karşılanmaması engellilerin toplumla bütünleşmelerinde, mesleki eğitim kazanmalarında, istihdam edilmelerinde karşılaştıkları en önemli sorunlardandır. Rehabilitasyon, doğuştan ya da sonradan hastalık kaza ve yaralanmalar nedeniyle bedensel, zihinsel ve ruhsal sağlığı geçici ya da sürekli bozulmuş, kendi kendini idare, davranış ve çalışma yeteneklerini kaybetmiş bir kişinin, yeniden fonksiyonel yeteneklerini tıbbi, psikolojik, sosyal ve mesleki yönden en yüksek seviyeye

¹⁸¹ Kasım Karataş, “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 2, S. 2, Yıl 2002.

¹⁸² Hatice Şahin, “Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi Toplumun mu?”, **Öz-Veri**, S. 1, Yıl 2004, s. 55.

¹⁸³ Adem Efe, “Engelli Birey ve Ailelerinin Sorunları, Toplumdan Beklentileri ve Din (Isparta Spastik Çocuklar Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Örneği)”, **SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.1, S. 16, Yıl 2006, Isparta, ss. 169-198.

kadar yükseltilmesini ve onun yeniden yaşama adaptasyonunu sağlamayı, iş, meslek ve toplum hayatına kazandırmayı amaçlayan çok amaçlı tedavi ve koordine tedbirlere yönelik çalışmalardır.¹⁸⁴

Engelliler için tıbbî, sosyal, eğitim ve meslekî alanlarda rehabilitasyonlardan söz edilmektedir. Böyle bir rehabilitasyon sürecinden geçmemiş olan birey, topluma ve içinde yaşadığı aileye yük olmaktan kurtulamayacaktır. Engellilerin engelleriyle bağlantılı bir eğitim ve rehabilitasyon olanağından yararlanması, onları toplumsal yaşamla bütünleştiren en önemli etkidir. Mesleki rehabilitasyon, “fiziksel ve zihinsel engeli olan kişilerin yararlı bir iş yapabilmeleri, kendi kendilerine yeterli olmaları ve parasal yardıma daha az ihtiyaç duymaları amacıyla eğitilmeleri”dir.¹⁸⁵ Rehabilitasyon alanındaki yetersizlikler, rehabilitasyonun sağlanacağı merkezlerin azlığı en önemli sorunlardan biridir. Bu yetersizliklerin giderilmesi, rehabilitasyon merkezlerinin yaygınlaştırılması sorunun çözülmesine fayda sağlayacaktır.

Özetle söylemek gerekirse, engellilere yardım etmek, sorunlarına çözüm üretmek, koruma amacıyla onu toplumdan soyutlamak, destek sağlamak amacıyla onu bağımlı kılmak, güçsüz bir kişi olarak ona acımak değildir. Sorunlarını dinlemek ve çözüm üretmek ancak, engellinin yetenek ve kapasitesini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmak, toplumsal ve bireysel yaşamını kolaylaştırıcı önlemleri almak, haklarından yararlanmalarını sağlayacak özel politikalar ve hizmetler oluşturmak, engellinin özgüvenini sağlayacak etkinlikler yapmak suretiyle olmalıdır. Ayrıca engelli bireyin kendimizden farklı olmadığını birey ve toplum olarak öğrenmek gerekir.¹⁸⁶

Toplumda birlik, beraberlik, kaynaşma ve yardımlaşma duygularının hakim olmasını öngören İslam dini engelli, hasta ve yaşlı insanlarla ilgilenmeyi ve onlara yardım etmeyi iyi bir davranış olarak nitelemektedir. “*İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah’a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası çok şiddetlidir.*”¹⁸⁷ ayetiyle bu gerçeğe işaret eden Kur’an-i Kerim, müminleri güzel ve hayırlı işlerde yarışmaya davet etmektedir. Engelli, hasta, yaşlı ve her türlü yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım etmek iyi ve güzel işlerin başında gelmektedir.

¹⁸⁴ Aytaç, a.g.m., s. 132.

¹⁸⁵ Barker, P. L., The Sosial Work Dictionary Maryland: National Association of Social Workers, 1988.

¹⁸⁶ Bektaş, a.g.tz., s. 91.

¹⁸⁷ Maide, 5/2.

İslam Peygamberi de görme engelli birine yol göstermenin, sağır ve dilsiz birisine kılavuzluk yapmanın, ihtiyacı olanın ihtiyacını gidermenin, hasta olana yardım için çalışmanın, güçsüzün koluna girip yardımcı olmanın sadaka¹⁸⁸ olduğunu bildirmiştir. Ayrıca, *“Kim mümin kardeşinin bir ihtiyacını karşılırsa Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Kim müslümanın bir sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet günü onun bir sıkıntısını giderir.”*¹⁸⁹ sözleriyle müslümanın her konuda kolaylaştırıcı, yardım edici bir hayat anlayışına sahip olması gerektiğine vurgu yapmış ve engelli, hasta birisine yardım edene Allah’ın da yardım edeceğini beyan etmiştir.

Müslüman’ın müslüman üzerindeki haklarından biri olan hasta ziyareti¹⁹⁰, insanların kaynaşmasına, toplumsal birlik ve beraberlik ruhunun oluşmasına, pekişmesine sebep olmaktadır. Kendisinin yalnız olduğunu hisseden hasta, bir anlık da olsa kendisini yalnız hissetmez, hastalığını, derdini, acılarını unutup, teselli ve rahatlık bulur. Bu yüzden yaşlı, bakıma muhtaç insanları, hasta ve engellileri ziyaret etmek, onların derdine ortak olmak, gönüllerini almak dini ve ahlaki görevdir. Konuyla ilgili kutsi bir hadiste şöyle denilmektedir: *“Kıyamet günü Yüce Allah şöyle buyuracak: “Ey Âdemoğlu! Ben hasta oldum beni ziyaret etmedin. “Kul diyecek: “Ey Rabbim sen alemlerin Rabbi iken ben seni nasıl ziyaret ederim?” Yüce Allah diyecek: “Bilmedin mi, filan kulum hastalandı, fakat sen onu ziyaret etmedin? Eğer ziyaret etseydin yanında beni bulacaktın. Yüce Allah diyecek: “Ey Âdemoğlu ben senden yiyecek istedim fakat sen beni doyurmadın!” Kul diyecek: “Ey Rabbim, ben seni nasıl doyururum. Sen ki alemlerin Rabbisin? Yüce Allah şöyle diyecek: “Benim filan kulum senden yiyecek istedi. Sen onu doyurmadın. Bilmez misin ki, eğer sen ona yiyecek verseydin onu benim yanımda bulacaktın. Yüce Allah diyecek: “Ben senden su istedim bana su vermedin!” Kul diyecek: “Ey Rabbim, ben sana nasıl su içirebilirim, sen ki alemlerin Rabbisin!” Yüce Allah diyecek: “Filan kulum senden su istedi, Sen ona su vermedin. Bilmiyor musun, eğer ona su vermiş olsaydın bunu benim yanımda bulacaktın!”*¹⁹¹

¹⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 168.

¹⁸⁹ Buhari, Mezalim, 98.

¹⁹⁰ Buhari, Cenaiz 2; Müslim, Selam, 4; İbn Mace, Cenaiz 1; Müslüman’ın müslüman üzerindeki hakkı beştir. Selam almak, hasta ziyaret etmek, cenazenin arkasından yürümek, davete icabet etmek ve aksırana “yerhamükellah” demek. Hadiste yer alan hasta ziyareti (iyadet-i mariz), hastanın hal ve hatırını sormak, gönlünü almak ve gücü yettiğinde ihtiyaçlarını karşılamak demektir.

¹⁹¹ Müslim, Birr, 43.

Hz. Peygamber, “*hastaların duasını alınız, onların duası makbuldür*”¹⁹² hadisiyle bakıma muhtaç, hasta ve engelli kişileri ziyaret ederek, dualarını almanın çok önemli olduğunu bildirmiştir.

“*Hasta ziyaretinde bulunan kimse, ziyaretten dönünceye kadar cennet meyveleri arasındadır.*”¹⁹³ sözleriyle hasta ziyaretinin önemine dikkat çeken Hz. Peygamber de, “*açları doyurun, hastaları ziyaret edin*”¹⁹⁴ buyurarak, bakıma muhtaç, yaşlı, hasta ve engelli insanlarla ilgilenmeyi, müslümanın kendisine dini ve ahlaki bir görev edinmesini istemiştir.

Sonuç olarak engelli bireylerin, aile, arkadaş, öğretmen ve diğer toplum üyeleri tarafından psikolojik ve sosyal açıdan desteklenmesi, kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan engellilerin ise devlet tarafından sosyal güvence altına alınması gerekmektedir.

¹⁹² İbn-i Mace, Cenaiz, 1.

¹⁹³ Müslim, Birr, 40; Tirmizi, Cenaiz, 2.

¹⁹⁴ Buhari, Merda, 4.

İkinci Bölüm

ENGELLİ BİREYLER ve DİN EĞİTİMİ

I. Engellilerin İçinde Buldukları Durumu Anlamlandırmalarında Dinin ve Din Eğitiminin Rolü

İnsan her zaman içinde bulunduğu evreni, yaşadığı hayatı, olayları ve hepsinden önemlisi bizzat kendisini anlamlandırmak istemiştir. Bu nedenle yaşanan çeşitli acılar ve sıkıntılar ve onlara sebep olan deprem, sel gibi doğal afetler, hastalık, doğuştan veya sonradan ortaya çıkan engellilik gibi durumlar, hemen hemen her insanı az ya da çok etkilediği gibi, onu ister istemez birtakım duygu ve düşüncelere sevk etmektedir. İnsan zihnini meşgul eden bu anlama ve anlamlandırma çabası onun zihninde bir takım soruların oluşmasına neden olmaktadır.

Anlam, dünyaya bakış açısı veren bir hayat görüşü, insan hayatında karşılaşılan olayları açıklama kaynağıdır. Hayatta anlam ve gaye bulma, manevi hayatın temelidir.¹ Çeşitli olumsuzluklarla karşılaşan insan, bir yandan yaşadıklarından kurtulmak için tıbbi çareler ararken, öte yandan da çoğu kez, “neden bu olaylar başıma geldi?” şeklinde zihinsel bir sorgulama, açıklama getirme ve anlam bulma çabası içine girebilmektedir. Özellikle bu durumda olan insan, yaşadığı olaya hakim olamamakta ve bu olay karşısında kendisini güçsüz hissetmektedir. Bu yüzden insanın yaşadığı sıkıntıları, olayları anlaması ve anlamlandırması hayati bir ihtiyaçtır.

İnsan kendisinde ve çevresinde olup bitenleri anlayan ve anlamlandıran bir varlık olduğundan, yaşadığı acı ve sıkıntıları da bir çok yönden sorgulayabilmektedir. İnsanoğlu bu noktada “neden ben?” sorusunu sormakta ve bu soruya cevap aramaktadır. “Niçin ben” ya da “neden benim başıma bu geldi”, “diğer insanlardan farkım neydi de bu

¹ Mehmet Akif Kılavuz, “Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, 2007, s. 242-243.

durumdayım”, “bulduğum bu durum Allah’ın bir cezası mı yoksa imtihanı mı”, “Allah bununla ne murat ediyor” gibi sorular sormakla yaşadıklarını anlamaya, anlamlandırmaya çalışırken, diğer yandan da bu sorulara bulabildiği-bulamadığı-cevaplarla da ne yapması gerektiğini, yaşadıklarıyla nasıl baş edebileceğini belirlemeye çalışmaktadır.²

İnsanın karşılaştığı olayları, sıkıntıları anlaması, anlamlandırması, onları çözmek ve onlarla başa çıkmak için ilk adımı oluşturmaktadır. Dolayısıyla yaşadıklarını anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik “niçin” böyle bir durumla karşılaşıldığına yönelik soruların cevabı pek kolay bulunabilecek nitelikte değildir. Özellikle, “neden ben”, “niçin bunlar başıma geldi”, “Allah bana yaptığım hataların, günahların bedelini mi ödetiyor” şeklindeki sorularının cevabını ararken din ile bir ilişki kurma, dine müracaat etme ihtiyacını hissetmektedir. Bu soruların cevabında dini özellik taşıyan hususların yer alması da muhtemeldir. Çünkü engelli birey yaşadıklarını anlamaya, anlamlandırmaya çalışırken bu durumun, yaptığı hataların ve günahların karşılığı, Allah’ın takdiri, imtihanı veya cezalandırması vb. dini özellik arz eden bir çok hususla ilişkili olup olmadığını da düşünmektedir.³

İnsanın iç dünyası, değerleri, inançları başa çıkma süreçlerini idare etmesine yardımcı olur. Özellikle bireylerde ilk olarak “Tanrı bunu böyle istemiş” şeklinde Tanrı’nın isteği olduğuna dair bir inanç vardır. Böyle düşünceleri olumlu yönde fayda sağlamaktadır. Diğer yandan engelliliğin bir günahın veya hatanın bedeli olduğu da düşünülmektedir.⁴

Bireyin durumunu kabullenmesi, engeliyle birlikte yaşama, Tanrı’ya olan kızgınlıklarını tanıma ve bunlara fırsat vermekle başlamaktadır. Kişi kızgınlıklarının farkına varırsa hayatın da farkına varır. Neyi kaybettiğini ve nelere sahip olduğunu anlar. Daha sonra sorgulamaya başlar. Tanrı ile bozulan ilişkisini yeniden düzene sokmak için bir gayret içine girer. Bu yolculuk insanı dertlenmekten, üzülmekten çok bununla yaşamağa götürür. Bu yüzden engellilerle ilgili tedavi süreçlerinde psikolojinin ve tıbbın araçları ile manevi araçların (ibadet ve dua gibi) bir arada kullanılması gerekmektedir. Yapılan tüm

² Naci Kula, Engellilik ve Din, **Diyanet Aylık Dergisi**, S. 161, Yıl 2004, s. 8.

³ Kula, **Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma**, a.g.e., s. 27-29; Kula, **Engellilik ve Din**, a.g.m., s. 8.

⁴ Denise J. Poston - Ann P. Turnbull, “Role of Spirituality and Religion in Family Quality of Life for Families of Children with Disabilities”, **Education and Training in Developmental Disabilities**, C. 2, S. 39, Yıl 2004, s. 96.

araştırmalarda da maneviyatın, dini pratiklerin engelli bireyin yaşam kalitesinde, hayatı anlamlandırmasında önemli rolünün olduğu ifade edilmiştir.⁵

Bedensel engellilik ile dini başa çıkma arasındaki ilişkiyi araştıran Kula'nın çalışmasında, bedensel engellilerin karşılaştıkları sorunları aşarken Allah'ın yardımını ve desteğini talep etmek suretiyle daha fazla dini yalvarma (dua) etkinliği gerçekleştirdikleri görülmüştür. Ayrıca Allah'ı kendilerine yardım eden ve O'nun sayesinde sorunlarını aşmalarını sağlayan bir güç olarak görmelerini ihtiva eden manevi temelli etkinlik yanında aynı inancı paylaştıkları din kardeşlerinin yardım ve desteğine başvurdukları, sorunlarını aşarken en çok yararlandıkları dini başa çıkma etkinliği olduğu tespit edilmiştir.⁶

Mülakat yaptığımız engelli bireyler de din eğitimi ve dini inançları vasıtasıyla sorularının ve sorunlarının üstesinden geldiklerini ifade etmişlerdir. Engelli bireylerin “neden engelli olduklarını” anlamaya çalışırken dini değerlere başvurdukları, engellilik olayını “Allah'ın takdiri, imtihanı, kader, ahiret, sabır, şükür, tevekkül” gibi kavram ve kelimelerle anlamlandırdıkları gözlenmiştir. Özellikle Allah inancını ele alırken, “*Yüce Allah, yüce bir güç, yüce bir varlık, Cenabı Hak*”, kader inancından bahsederken, “*takdiri ilahi, tevekkül, hayır ve şer, yazı, Allah'tan gelen bir şey, Allah'ın verdiği bir şey, yaşadığımız her şey, başımıza gelen her şey*”, ahiret inancından bahsederken, “*öbür dünya, o biri taraf, cennet*” gibi anlam içeriği itibarıyla aynı ya da benzer çağrışım yapan ifadeler söz konusu olmuştur. (Bkz. Tablo 1). Yaşadıklarını anlamada ve anlamlandırmada, yaşadıklarıyla baş etmede, dinin ve din eğitiminin önemli olduğunu düşünen C.M. duygu ve düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir:

Din eğitimi vasıtasıyla sabır, tevekkül, kader, imtihan gibi şeyleri öğrendikçe nedenleri anlamaya başladım. Önceden bilmiyordum. İsyan etmesem de hep hikmetini düşünüyordum. Neden diye? Sonralar öğrendim ki, kaderimde olanı yaşıyorum, bunlar birer imtihan, sabırlı olup şükredersem sonunda mükafatımı alacağım. Bunları düşündükçe içim rahatlıyor. (21 yaşında lise mezunu işitme engelli)

C.M.'nin verdiği cevaptan da anlaşıldığı üzere yaşadıklarını anlamlandırırken dini inançlarından, özellikle sabır, tevekkül, imtihan ve kader gibi dini değer ve inançlardan

⁵ Poston -Turnbull, a.g.m., s. 96-97.

⁶ Kula, **Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma**, a.g.e., s. 241-242.

destek almıştır. Çünkü din hayata anlam katan sistemlerin başında gelmektedir.⁷ Dini değerler ve inançlar özellikle hayatın trajik anlarında, yoğun gerilim yaşandığı stresli durumlarda gerçekliğin algılanması ve yorumlanmasında pek çok insan için temel referans olabilmektedir.⁸ Bu durumda din, kişiye anlama biçimi sunmakta, stres ve acı veren bir olayı anlamlandırmasında yardımcı olmakta, hayatın çeşitli dönemlerinde karşılaşılan problemler ve sıra dışı olayları yorumlama olanağı sağlayan bir sistem olarak devreye girmektedir.⁹ Yapılan araştırmalarda da dine yönelen bireyler, dinin bu özelliğine vurgu yapmaktadırlar. 2000 kişi ile gerçekleştirilen bir araştırmada insanlara “niçin dindar oldukları” sorulduğunda, verilen en yaygın cevap, “din hayata anlam verir.” şeklindedir.¹⁰

Yaşanan olumsuz olaylar karşısında dini inanç ve değerler, engelli birey için bir başa çıkma¹¹ unsuru olarak devreye girmekte, din eğitimi de bu süreçte en önemli işlevi üstlenerek bu inanç ve değerleri öğretmede önemli rol oynamaktadır. Din eğitimi inanç toplumunda bireye anlam çerçevesi kazandırmakta,¹² yaşama başarılı uyum sağlayacak, mutlu ve huzurlu bireyler yetiştirme sanatı olarak düşünüldüğünde, insanoğluna geçirdiği en kötü tecrübelerin bile bir anlamının olduğunu öğretmektedir. Böylece din eğitimi, stresli bir olay karşısında kişiye nasıl başa çıkacağı ile ilgili bilgi ve tutumları kazandırmaktadır. Din eğitimi muhtevasını bizatihi dinin kendisinden alarak olumsuz olaylarla karşılaşan bireylere birtakım çözüm yolları önermektedir.¹³

Engelliliği uzun süre kaygı duymasına, üzülmesine neden olan E.C.’un aşağıdaki ifadeleri yaşadığı durumu kabullenmesinde dinin en önemli dayanma kaynağı olduğunu göstermektedir.

⁷ Abdülkerim Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 115.

⁸ Kılavuz, “Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü”, a.g.m., s. 243.

⁹ Talip Küçükcan – Ali Köse, **Doğal Afetler ve Din**, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, s. 71; Ekşi, Halil, Başa Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, UÜSBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2001, s. 29; Pargament, a.g.m., s. 215.

¹⁰ Kenneth, I. Pargament, **The Psychology of Religion and Coping, Theory, Research, Practice**, New York, 1997, s. 48.

¹¹ Başa çıkma, bireylerin yaşamlarında olayları tamamen anlamaya çalıştıkları ve önemli kişisel veya çevresel isteklerin gereği gibi hareket ettikleri, olumlu, etkileyici bir süreç olarak tarif edilmektedir. Dini başa çıkma ise bireyin yaşamında karşılaştığı kişisel ya da sosyal problemleri anlamada ve onları çözümlemeye kullanılan karmaşık ve değişik bir süreç içerisinde dinin olumlu rolünün vurgulanmasıdır. Pargament Kenneth I, “Tanrım Bana Yardım Et Din Psikolojisi Açısından Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru”, çev. Ahmet Albayrak, **Tabula Rasa Felsefe ve Teoloji Der.**, S. 9, Isparta, Yıl 2003, s. 207; Ekşi, a.g.tz., s. 28.

¹² Mehmet Akif Kılavuz, **Yaşlılık Dönemi Din Eğitimi, Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi**, ed. Mustafa Köylü, Nobel Yayınları, Ankara, 2010, s. 162.

¹³ Filiz Tekin, Stresle Başa Çıkma Din Eğitiminin Rolü, SÜSBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2005, s. 4-5.

10-14 yaşları arasında manevi yeterlilik olmamasından dolayı hüznlenme ile birlikte umutsuzluk niteliğinde karamsar düşünceler içinde çok oldum. Dört tane hastalığı olan biri olarak insan gerçekten de manevi yetersizlik veya manevi boşluktan dolayı birçok hata ve kusur içinde olabildiğini birçok farklı durumla karşılaşmış oldum. Yaklaşık 7-8 yıl önce kaygı duyuyordum, üzüliyordum, askerlik yapamayacağım, fiziksel olarak çalışamayacağım gibi, ama 2004 yılında Hastalar Risalesini okuyarak az da olsa hastalıkların hikmetlerini, yaşadığımız çağda çok değişik farklı hastalıkların neden nasip edildiğini öğrenince içinde bulunduğum kaygı sona erdi. Öyle bir seviyeye geldi ki kaygılanma durumunun sona ermesiyle hastalıklarımı çok sevmeye başladım. Sabır, tevekkül, kader, ahiret gibi dini değerlerin öğretilmesi hasta bir insanın karamsarlıklardan, umutsuzluklardan ve üzüntülerden uzak olmasının en önemli kaynaklarından. Bir Müslüman'ın hayatını yönlendiren, şekillendiren, anlamlı ve huzurlu hale sokan dini değerlerdir. Bu noktadan düşünmek gerekir, dini değerlerin olumlu yönde etkileri olmasıyla pozitif yönde anlamlandırabilme gerçekleşmeye başlamıştı. Bu dini değerlere bağlı, İlahi emirlerin uygulanmasıyla yaşanıldığında en önemli fayda olarak yaşanmaktadır. Din benim de fayda gördüğüm tek ve en önemli dayanma kaynağıdır. (34 yaş, lise mezunu kas erimesi hastalığı)

E.C.'nin dini değerleri bilmesi ve öğrenmesi hastalığının nedenlerini anlamada destek olmuş, ümitsizliğe düşmesini engellemiştir. Ayrıca din, kendini kaybetmek üzere olan bireyi kurtarmaya çalışan bir araç olmuş, kendisini psikolojik bunalımdan kurtaracak rahatlama tekniği olarak devreye girmiştir. Çünkü din, insanların ayak uydurmak zorunda oldukları bir dünyada psikolojik denge kurmanın yollarından biridir. Bu açıdan din hem ferd, hem de toplum için zaruri bir ihtiyaçtır. İnsanın psikolojik yapı ve yaşayışında karşılaştığı olumsuz olaylar karşısında ona ümit, teselli ve güven sağlayan en önemli sığınak din olmuştur. Çünkü din, bireylerin psikolojik sorunlarını bir güce, bir nedene bağlayarak çözmelerine yardımcı olmakta ve bu yönde bir eğitim işlevini yerine getirmektedir.¹⁴ Bu durumlarda en büyük teselli kaynağı olan din bu mesajı verir:

¹⁴ Turgay Gündüz, **İslam, Gençlik ve Din Eğitimi**, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2002, s. 17.

“Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyiniz....”¹⁵ “Umulur ki, kötü zannettiğin şey, sizin için hayırlı olur...”¹⁶ Böyle bir inanç insanın isyanını engeller, sıkıntı ve zorluklarla baş etmede destek sağlayabilir.

İnsan sadece yaşadığı olumsuzluklardan kurtulmak için değil, yapısı itibariyle zayıf ve ihtiyaç sahibi bir varlık¹⁷ olduğundan her zaman ve her yerde yüce ve kudretli bir varlığa sığınma, ona güvenme ve ondan yardım dileme ihtiyacını hissetmiştir. Bu sığınma ve güvenme duygusu, din ile karşılanmaktadır. Dinin ve din eğitiminin önemli sığınak olduğu konusunda C.Ç. şunları söylemektedir:

“Evet engelli kardeşlerim mutlaka dini eğitim verilmeli. Hem aileler hem engelli hem de toplum bu eğitimi almalı. Öncelikle şu tespiti söyleyeyim ki, Allah herkese engellilik vermiyor. Engellilerin hepsi seçilmiş özel insanlardır. Birilerinin dediği gibi engellilik bir (Haşa!) yaratılış hatası değildir. Allah mükemmeldir. Sübhandır. Eksiklik, kusur, noksan yoktur. Öyleyse neden biz engellileri yaratıyor? Herkes kabul eder ki dünyaya imtihana geldik. Bu imtihanının en zor sorularından birisi de engelli olmaktır, çocuğunun engelli olmasıdır, engelli kişinin yakını, komşusu olmaktır. Evet bu sabır işidir. Engelli olan insan (Evet insan. Engelli de insandır, acıkır, susar, aşık olur, küser, tuvaleti gelir...) hastalığına ve özürüllüğüne sabredecek, şükredek. Engelliye bakan ana baba, kardeşler isyan etmeden sabırla, belki de bir ömür boyu meşakkatlere katlanacaklar. Etrafında engelli komşusu veya tanıdığı olan ona güzel muameleyle duasını alıp sevap kazanacak. Ödül, ahirette cennettir inşallah. Üç türlü sabır imtihanı iç-içedir. Engelli olan insan sabır ve şükürle imtihan ediliyor. Engellinin ana babası kardeşi abisi...vs ona bakmakla imtihan edilir. Eve para getiren çocuğuna çok iyi davranıp en güzel yemekleri pişiren ana baba, evde diğer engelli evladını bir köşeye atıyor. Halbuki o ebedi cenneti kazandıracak. El üstünde tutması gerekmez mi? Çevresinde engelli olanlar, onlara ilgiyle imtihan ediliyor. Engelliler diğer insanlara şükretmeyi hatırlatır. Engellinin duası makbuldür, duasını almaya çalışmalılar. Bunları bilmek gerekir. İşte bu yüzden din eğitimi çok önemli.

(39 yaşında meslek yüksek okulu mezunu Fredrich ataksisi)

¹⁵ Zümer 39/53.

¹⁶ Bakara 2/216.

¹⁷ Nisa 4/28, Fatır 35/15.

C.Ç. yukarıdaki ifadelerle engelliliğin ceza değil ilahi bir imtihan olduğunu, engelli bireylerle birlikte aile ve toplumun da imtihan edildiğini, ayrıca bu imtihanı kazanmak için sabır ve şükür bilincinin oluşmasında dinin ve din eğitiminin önemli olduğunu dile getirmiştir.

Sıkıntı ve zorlukların insanı olgunlaştıracığı düşüncesini aşıl原因¹⁸ din, insan hayatı ve geleceği ile ilgili bilgiler de sunmaktadır. Hayatın belirsizliklerini kapsayan bu bilgiler, insanın kendine güvenmesini sağlamakta, karşılaşılan problemlerle mücadele azmini artırmaktadır. Bu yüzden stresli durum ve olaylarla karşılaşan insanın yaşadığı gerginliklerle baş etmesi için başvurduğu yollardan biri de dini inançlar ve değerler olabilmektedir.¹⁹ Dini başa çıkmaya en çok başvuran kimseler genellikle yalnız yaşayanlar, ruhsal sorunları olan kimseler, hasta ve yaşlılardır. İnsanların hasta oldukları ve kayıplarla karşı karşıya geldikleri dönemlerde Allah'a olan bağlılıklarında daha da artış olduğu gözlenmektedir. Engellerle karşılaşma dönemleri insanların dine en çok yöneldikleri zamanlardır.²⁰

Yapılan araştırmalarda insanların %45'inin stresli zamanlarında birtakım dini davranışları gerçekleştirerek sorunu aşmaya çalıştıkları, hastalık, ölüm vb. olumsuz olaylar karşısında ise insanların %78'inin dini değerlere yöneldikleri tespit edilmiştir.²¹ Hayatın maddi şartları, türlü felaketler ve yıkıntılar içinde insanlar, Allah'ın umulmadık müdahalesine büyük önem vermektedirler. Bu ve buna benzer müşahedeler, insani çaresizlik ile ilahi yardıma başvurmaya doğru bir hareket arasında bir bağın varlığını göstermektedir. İnsanların hemen çoğunda dua ve ibadet yapmak için en kuvvetli eğilim savaş, deprem, hastalık, kaza gibi çok büyük maddi yıkıntılar içinde, ölümlerle yüz yüze bulduklarında kendisini göstermektedir. Ölüm tehlikesi, maddi yıkıntılar ve hastalıklar karşısındaki çaresizlik, kendisinden dini davranışın en güçlü kaynakları arasında yer almaktadır. Bu tür olaylar karşısında din telafi edici rol oynamaktadır. Bu durumlarda dua, bir yardım isteme unsurudur. İnsan, gücünü aşan, kendisini çaresizlik içinde bırakan olaylar karşısında ilahi yardıma başvurma eğilimindedir. İnsan kendisini tehdit altında

¹⁸ İlhan Topuz, Dini Gelişim Seviyeleri İle Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Araştırma, UÜSBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2003, s. 68.

¹⁹ Naci Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", **Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Yıl 2002, s. 242.

²⁰ Kılavuz, "Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü", s. 246-247.

²¹ Martie P. Thompson & Paula J. Vardaman, "The Role of Religion in Coping with Loss of a Family Member to Homicide", **Journal for the Scientific Study of Religion**, Vol. 36, No. 1, March 1997, s. 45.

hissettiği zaman her şeye gücü yeten Allah'a yalvarıp yakarmaktadır. Şüpheli ve inançsız insanlar bile, aşırı çaresizlik durumlarında Allah'a dua etmeye ve O'ndan yardım istemeye yönelmektedirler.²²

Dini değerleri öğrenen engelli birey yaşadığını Allah'ın takdiri olarak kabul ederek teslimiyet ve kabullenme tutumu geliştirir. İlk zamanlar yaşadıklarını bir ceza veya her hangi bir günahın bedeli olarak algılayan G.M. dini değerleri öğrendikçe engellilik hakkındaki algısının değişmesini şöyle ifade etmektedir:

Kardeşimden başka ailemde annem babam dahil her kes hastalığının bir günahın karşılığı olduğuna inanıyor ve böyle kabul ediyorlar. Ben de bir zamanlar hep böyle düşünüyordum. Ama İslam'ı tanıdıktan sonra bu tür düşünmedim. İçimde şüpheler, sorular vardır. Neden ben. Neden Allah bu hastalığı bana vermiş. İslam'ı öğrendikçe, tanıdıkça artık öyle düşünmemeye başladım. Okudukça Allah'ın peygamberler, evliyalar, şehitler dahil her kese bir makam, bir merteye verdiğiğine inanıyorum. Hastalara da aynı. Hastalığın hastalar için bir görev ve bunun karşılığında ahirette bir makam olarak görüyorum. Hastalar risalesini tanımadan okumadan önce namaz kılsam bile hastalığımla ilgili çok üzüntülerim oluyordu. Kur'an, hastalar risalesini okudukça, namaza sarıldıkça yürüyememe çok üzülmeydim. Hatta korkuyordum ki, yürümeye başladığım zaman amel defterimde olan sevaplarım gider. Çocukluğumdan bu yana çok zor günlerim oldu. Hayatım hep imtihan. Okudukça bunların hep Allah'tan geldiğine, her kesin bir kaderi olduğuna ve Allah'ın ben doğmadan önce kaderimde belirlediklerini yaşadığıma inandım. Kur'an, namaz dualarla Allah'a çok yakınlaştım. Fazla bir isteğim olmasa bile Allah benim dualarımı kabul etmiş. Okumam, araştırmam bende hastalığım günahlarıma kefaretiliyor, en önemlisi Allah'tan gelmişse ne kadar zor olsa da benim için hayırlıdır düşüncesini oluşturdu. Allah bana bu derdi verdi ben bununla cennete gireceğim diye düşünmüyorum. Acaba Allah'ın buyurduğu şekilde sabrede bildim mi? Bunu düşünmem gerekir. Aslında her birimiz hastalığın cefa zorluk olduğunu değil, şifa olduğunu dinden öğrenmeliyiz. O zaman hastalığa sabretmek kolay

²² Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, TDV Yayınları, Ankara, 2010, s. 90-91.

olacaktır. Din bir yürek gıdasıdır. Hastalık bana göre musibet değildir. (21 yaşında kas hastalıklı yürüme engelli)

G.M.'nin ifadelerinde engellilik durumunu açıklama ve kabul etmede din eğitiminin önemli bir fonksiyonunun olduğu anlaşılmaktadır. İnsanın yaşadığı problemin çözümünde dini inanç ve değerlerin önemli yeri vardır. Ayrıca rahatlatma tekniği olarak dinden destek almış, dini değerler kendisini yaşadığı psikolojik bunalımdan kurtaracak telafi tekniği olmuştur.

Din insana iyimser bir bakış açısı kazandırarak bireyin hayata umutla bakmasını sağlamaktadır.²³ Dinin en önemli işlevi stres ve kaygıyı azaltmasıdır.²⁴ Ayrıca din, insan için üzüntü ve ızdırapları azaltan, ona teselli veren bir umut kaynağıdır.²⁵ Dayanıklı kişiler bu süreç sayesinde, dinin sunduğu ümit duygusunu kazanabilmektedirler. Dinin sunduğu umut iki çeşittir. Birincisi, problemin bu dünyada çözülebileceğine dairdir devrimci umuttur. İkincisi eskatolojik umuttur ki, bu da problemin diğer dünyada çözülebileceğine dairdir.²⁶

Din sayesinde insan hayatı, anlam ve gaye kazanmakta, hayatın zorluklarına karşı kendini güvende ve huzurda hissetmektedir. Huzur verme, her zaman dinin temel fonksiyonu olmuştur.²⁷ İ.B.'nin aşağıdaki ifadeleri dinin, engellilikle başa çıkma hususunda önemli bir moral kaynağı olduğunu ifade eder mahiyettedir:

Dinin hayatımızda yeri büyük, insana huzur veriyor. (36 yaşında lise mezunu çocuk felci)

Özellikle dini değerler engelli bireyin ümitsizliğe düşmesini engellemekte ve ruh sağlığını korumaktadır. Son yıllarda da gerçekleştirilen bütüncül psikoterapik araştırmalar, din-ruh sağlığı arasında beklenmedik ölçüde olumlu bir ilişkinin varlığını ortaya koymakla birlikte önceki bilimsel bulguları da pekiştirmiştir. Ancak dinin ruhsal düzenleme ve sağlıktaki oynadığı belirleyici rolü ile ilgili değerlendirmelerden, dinin psikoterapinin yerini alabileceği sonucu çıkarılmamalıdır. Zira, hem çıkış noktaları hem hedefleri

²³ Ayşe Çiftçi, Hastalıklarla Başa Çıkma Dinin Rolü, MÜSBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s. 38.

²⁴ Asude Arıcı, Ergenlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua, UÜSBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2005, s. 81.

²⁵ Muammer Cengil, "Depresyonu Önlemede Dini İnançın Koruyucu Rolü", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 3, S. 2, Yıl 2003, s. 139

²⁶ Pargament, a.g.m., s. 220.

²⁷ Pargament, a.g.m., s. 219.

açısından her ikisi farklı boyutları temsil etmektedir. Dinin kaynağı Tanrı, psikoterapinin kaynağı insandır. Dinin temel amacı insanı kurtuluşa erdirmek, psikoterapinin amacı, insanı zihinsel ve ruhsal problemlerden kurtarmak ve uzak tutmaktır. Böylece dinin, iyileştirici etkisinin psikoterapinin iyileştirici etkisinden daha güçlü ve kuşatıcı olduğu söylenmektedir.²⁸ Yine dini değerlerin huzur bulmada, isyanını engellemede önemli olduğunu söyleyen R.B. düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır:

Önceleri çok isyan ederdim. Din eğitimi aldıkça kaygılanmanın, üzülmenin yanlış olduğunu anladım. Önceden bilmiyordum. Dinimi öğrendikçe doğruları öğrendim. Din yaşadıklarım ile ilgili bana doğru yolu gösterdi. Eskiden çok üzülürdüm. Dinimi öğrendikçe gelen sıkıntıların, yaşadıklarımın Allah'tan geldiğini sonunda bir mükafatının olduğunu düşünerek sabretmeye çalıştım. Tepkilerimi çok aza indirdim. Çok fazla tepki vermenin yanlış olduğunu, sabır, tevekkül ederek kaderimde var olanları yaşıyorum inancını ve düşüncesini kazanmam bana çok yardımcı oldu. Sabrın sonunda mükafat alacağıma inanıyorum. Dinimi öğrendikten sonra hiç isyan etmedim. Örtündüm. İslam'ı öğrenmeden önce hayır nedir, şer nedir, doğru nedir, yanlış nedir bilmezdim. Ama öğrendikten sonra Allah hayrı da veriyor, şerri de veriyor, her birinin sonunda ona göre mükafatını da verdiğini öğrendim. Sıkıntılı anlarımda bunları düşünüyorum. Bunlar huzur bulmamda bana fayda sağlıyor. (18 yaşında lise mezunu konuşma engelli)

Görüldüğü üzere dini inanç ve değerler R.B.'in durumuyla başa çıkmasında en önemli destek ve sığınak olmuş, ümitsizlik ve bunalımdan korumuştur. Din insana, dini öğretilere uygun yaşarken, karşılaşacağı acı ve sıkıntıların karşılığını bir gün mükâfat olarak alacağını vaat etmektedir. Acı çekmenin olmadığı ahiret inancı, umut vaat etmek suretiyle insanın geçici acılara katlanmasına imkan sağlamaktadır. Böyle bir vaat, insanların çektikleri acıları hafifletmektedir.²⁹ Ayrıca, din “her zorluğun arkasında bir kolaylığın olduğunu, umudunu kaybetmemeyi, mutsuzluğa karşı umutlu olmayı” tavsiye ederek, insan psikolojisinde olumlu pekiştiriciler kullanmakta, insanın aklını ve duygularını eğitmektedir.

²⁸ Bahadır, a.g.e., s. 171.

²⁹ Kılavuz, “Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü”, s. 246; Topuz, a.g.tz., s. 69.

Ayrıca, “hastalığın ve engelliliğin Allah’ın bir lütfü, nimeti ve mükâfatı olarak” değerlendirilmesi engelli bireye yaşadıklarını anlamlandırmada referans olmakta ve moral vermektedir. Birey “Allah bir insana hastalık veya başka bir musibet vermiyorsa o insanı unutmuş demektir”, “Allah sevdiği kullarına dert verirmiş” düşüncesiyle mantığa bürünme (neden bulma) mekanizması geliştirmekte, bu mekanizma rahatlatıcı bir tekniğe dönüşerek, kişinin ümitsizliğe kapılma, isyan etme, üzülme gibi psikolojik sorunlardan arınmasını, yaşadıklarını daha kolay kabullenmesini sağlamaktadır. Yaşadıklarını kabullenmede böyle bir bakış açısı sergileyen, ayrıca dini değerleri öğrendikçe durumu hakkında olumlu düşünmeye başlayan M.M., düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir:

Doğuştan dektokardi (Normalde göğüs boşluğunun sol yarısında yer alan kalbin sağ göğüs kafesinde bulunması, doğuştan bir deformasyon) hastalıklı birisi olarak doğdum. Doğuştan hasta olduğumu annem babam bilmemişler. 4 aylıkken hastalığımı fark etmişler. Küçükken hastalığın ne olduğunu bilmezdim. Yaşadığım sıkıntılara, ağrılara, acılara katlanmak zorundaydım. Bu hastalıktan dolayı ameliyat olmam gerektiğini söylediler. Bakü’de, Moskova’da, Gence’de tedavi oldum. Doktorlar, 12-13 yaşa kadar yaşayacağımı söylemişler. Bu yaştan sonra hastalığım ya iyileşmeli, ya da tamamen kötüye doğru gitmeliydi. Şu an 32 yaşındayım. Rabbime şükürler olsun bana yaşama gücü verdi. 16 yaşa kadar dinin, İslam’ın ne olduğunu bilmezdim. Ağrılar şiddetli olduğundan hep ağrıkesici iğneler vuruyorlardı. Ağrularım şiddetlenince çok isyan ederdim. 16 yaşında Rabbimin hidayeti ve birisinin vesilesiyle dinimi tanıdım öğrendim. Yeniden dünyaya geldiğimi hissettim. Dinimi öğrendikçe düşüncelerim değişti. Yaşadığım acı ve sıkıntıların Rabbim tarafından bana verilen bir lütf olduğunu anladım. Hastalığımın bir ceza olarak değil, ahretimin bir mükafatı olarak verildiğini idrak ettim. Rabbimin beni hasta olarak yaratmasının bir imtihan olduğunu öğrendim. Demek ki Rabbim bana bunu layık görmüş beni böyle imtihan ediyor. Artık hayatımın anlamını, neler yapmam gerektiğini, bana verilen nimetler için nasıl şükredeceğimi öğrendim. En büyük mucize ondadır ki, dinimi öğrendikçe sıkıntılarımın hafiflediğini, ibadet ettikçe hastalığımın iyileştiğini gördüm. (32 yaş, ortaokul mezunu bedensel yetersizlik)

M.M. dini inanç ve değerlerin sadece psikolojik olarak değil, fizyolojik olarak etkili olduğunu dile getirmektedir. Deneysel araştırmalar da dini inancın; hastalıklardan iyileşme, hastalığı önleme, acılara katlanma ve kayıplarla başa çıkma ile kuvvetli bir derecede ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.³⁰ Özellikle ölüm ötesi hayata duyulan inanç, yaşanmakta olan felaketlerin kabullenilmesine yardımcı olmaktadır. Din, ölüm, hastalık ve engellilik gibi kişinin ruh sağlığını önemli ölçüde etkileyen acılara katlanma ve yaşama umudunu yenileme gücü vermektedir. Hemen hemen tüm dini öğretilerde önemli bir yere sahip olan sabır sayesinde insanlar zorluklara karşı dayanma gücü elde etmektedir.³¹ İnançlı insan bu nedenle kendisinde hayata tekrar sarılma, zorluk ve acılara göğüs germe gücü bulmaktadır.³²

“Bireyin hayatın karmaşıklığı ve farklılığı karşısında anlam, gaye ve uyum bulma çabası” olarak tarif edilen inanç³³ genellikle hayatın zorluklarını yenmeye yarayan anlama sahiptir.³⁴ Belirli bir dine inanan insan, karşılaştığı problemleri çözemediği zaman dini inançlarından destek alarak rahatlamaya çalışmakta,³⁵ sağlam ve güçlü bir maneviyata sahip olarak, hayatın getirdiği çeşitli engeller karşısında mücadele edebilme gücü bulabilmekte, stres ve depresyondan kendisini koruyabilmektedir.³⁶ Çünkü dini inançlar insana umut aşulamakta, manevi rahatlık, huzur vermekte, korku ve endişeleri azaltmaktadır. Ayrıca kayıpların birer imtihan vesilesi olduğunu hatırlatarak, sabır tavsiyesi ile insanın zorluklara dayanma gücünü artırmakta, güçlülere karşı mücadele isteğini kuvvetlendirmektedir.³⁷

Dinde önemli öğreti olan sabır, imtihan ve kader öğretisi engelliliğin verdiği acıya katlanmayı kolaylaştırmaktadır.

Fazla dini bilgim yok sadece ailemin, annemin öğrettiği kadar biliyorum her şeyi. Allah'tan geldiğini bildiğim ve buna inandığım için hiçbir zaman üzülmedim. Sabrettim her zaman. (20 yaşında lise mezunu işitme ve konuşma engelli)

³⁰ Kılavuz, “Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü”, s. 246.

³¹ Çiftçi, a.g.tz., s. 42.

³² Küçükcan-Köse, a.g.e., s. 151.

³³ Kılavuz, “Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü”, s. 243.

³⁴ Kula, **Deprem ve Dini Başa Çıkma**, a.g.e., s.241.

³⁵ Çiftçi, a.g.tz., s. 39.

³⁶ Doğan Cüceloğlu, **İçimizdeki Çocuk**, Remzi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 227.

³⁷ Küçükcan-Köse, a.g.e., s. 150.

Her şeyi bildiğimi söyleyemem. Ama kader, ahiret, sabır, şükür bunları bilmem, öğrenmem din eğitimi vasıtasıyla olmuş. Bu değerler yaşadıklarımla baş etmede çok önemli. (41 yaşında ilköğretim mezunu görme engelli)

Her kese dini değerlerin öğretilmesi çok önemlidir. Mahlukatin en şerefli olduğu bilinci, Allah seni seviyor inancı, Allah'ın insana bakışı aşılandı mı her şey biter. Bu insana kendinin üstün değerli olduğu bilincini öğretir. Bu da insanı üstün kılar. (24 yaşında üniversite mezunu kas erimesi)

Yukarıdaki ifadeler engelliliği soğukkanlılıkla karşılamanın arka planında Allah, ahiret, kader, sabır, teslimiyet gibi dini değer ve anlayışların yer aldığını göstermektedir.

Din, inanan insanın aklını ve duygularını eğitmek suretiyle olumsuz olaylar karşısında nasıl davranacağına yönelik bilgiler vermekte, acılarla baş etmeyi öğretmektedir.³⁸ Korku, endişe, bunalım ve sıkıntılı anlarda Allah'ın yardımcı bir güç olması inancı, her şeyin Allah'ın kudreti altında ve O'nun takdiri ile gerçekleştiği inancı, hastalık, ölüm, haksızlık gibi olaylar karşısında insanın karşılığını göreceğini düşünerek direncini artıran ahiret inancının ruh sağlığı üzerinde olumlu etkiler yarattığı söylenmektedir. Din eğitimi vasıtasıyla imtihan, sabır, tevekkül, teslimiyet, dua, kader, ahiret inancı gibi değerleri öğrenen insan, her kaybettiğinin bir telafisi olduğunu, sabır gösterdiğinde mutlaka karşılığını alarak kazananlar arasında yer alacağını bilmektedir. Dünya hayatının bir imtihan olduğunu, her türlü sıkıntıya göğüs germenin mutlaka bir karşılığının olacağını, yaşadıklarıyla nasıl baş edeceğinin yollarını öğrenmektedir.

“Din eğitimi çok önemli. Kur'an bizlere her şeyin bir imtihan olduğunu, sabrettiğinde mükafatını alacağını söylüyorsa buna inanmaktır görevimiz. Teslim ol yeter. Hem karşılığı olur, hem mutlu olur insan.” (51 yaş, ilköğretim mezunu görme engelli)

Kader, tevekkül, sabır gibi dini değerlerin faydası çok büyüktür. Engelli insanlar mutlaka dini konularda ya hocalardan ders almalı ya da kitaplardan öğrenmeli. (30 yaşında ilkokul mezunu serebral palsisi)

³⁸ Öznur Özdoğan, “İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 2, Yıl 2006, s. 131.

Allah bana bir imtihan verdi. O yüzden isyan etmeden bunu kazanmayı düşünüyorum. Kazandığımı bile düşünüyorum. Sonuna kadar hiç isyanım olmadı. Dini değerlere aşırı bağlıyım. İlahi adalete, kadere aşırı inanırım. O yüzden isyan etmedim. Eğer sabır, tevekkül, ahiret, kader gibi kavramları bilmiyor olsaydım şu an büyük bir isyan içinde kaybolup gidecektim. Bunların öğretilmesi hayatımda dönüm noktası oldu, isyanımı engelledi. (21 yaşında lise mezunu görme engelli)

şeklindeki ifadeler engellilikle mücadelede dini değerlerin önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Dini inanç ve değerler, engelli bireylere güç ve rahatlık kaynağı temin etmesi açısından önemli etkiler meydana getirebilmektedir.

İnsanın manevi dünyasının en belirleyici faktörü din olduğu için manevi çözümsüzlüklerin giderilmesinde ve psikolojik dinginliğin sağlanmasında din alanı ihmal edilmemelidir. Ruh sağlığı uzmanlarının, bireyin dini ya da manevi değerlerinin, onların kişilik gelişiminde ve ruh sağlıklarının korunmasında oynadığı rolü dikkate almak durumunda oldukları ifade edilmektedir.³⁹ Bu yüzden dini bilgi, duygu ve davranışları kazandırmada din eğitimi etkinliği gözden uzak tutulmamalıdır. Doğru bir şekilde verilen din eğitimi engelli bireylere, başa çıkma yöntemleri kullanarak daha anlamlı bir hayat sürmeleri imkânı sağlayacaktır.

II. Engelli Bireylerin Din Eğitiminde Temel Konular

Allah insanoğlunu çeşitli şekillerde imtihana tâbi tutmakta, bazen belâ ve musibetler vererek uyarmakta, bazen de sabrını ölçmekte, sıkıntı hallerinde de şükredip etmeyeceğini denemektedir. Bu durumda insan, “kader”e inanmakta, Allah’a “tevekkül” etmekte, sıkıntı ve zorluklara “sabretmekte”, Allah’a “şükür” etmekte, “dua” ederek Allah’a daha yakın olmakta, günahlarından dolayı “bağışlanma” dilemektedir.

³⁹ Suat Cebeci, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, C. 8, S. 19, Yıl 2010, s. 57.

A. Allah İnancı

İslam öğretisinin temelini oluşturan Allah inancı bir müslüman için dini yaşantının odak noktasını oluşturmaktadır. İslami dini yaşantının özünde tek olan ve iradesinin bütün yaşam için zorunlu ve yol gösterici olan olduğu Allah vardır. İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'a göre O her şeyin başlangıcı ve sonudur. O evreni yaratan ve düzenleyendir. Hem hayatı hem de ölümü veren O'dur. Her şey O'na dönecektir. Güzellik, iyilik ve güç gibi kainatta gözlemlediğimiz bütün olumlu nitelikler O'ndan gelmektedir.⁴⁰

İnsan da yapısı itibariyle zayıf ve ihtiyaç sahibi bir varlık⁴¹ olduğundan yüce bir kudretle ilişki içerisine girmektedir. Bu ilişkinin yansıtılma şekli ise, inanma, güvenme, bağlanma ve bu doğrultuda davranış göstermedir. İman esaslarının ilki olan Allah inancı, Allah'ı bilmek, tanımak ve O'na güvenmektir.

İnsanın her ne kadar çok şeyi yapmaya gücü yetse de yine de gücünün yetmediği olumsuz olaylarla karşılaşması mümkündür. İnsan, yaşadığı bu olaylar karşısında endişe duymakta, kendisini yalnız hissederek güvensizlik duygusuna kapılmaktadır. Bu durumda insan kendisini kurtarabilecek, yüce, kudretli ve ulu bir varlığa sığınma, ona güvenme ve ondan yardım dileme ihtiyacını hissetmektedir. İnsanın yüce bir kudretin varlığını kabul edip ona yönelmesi, dua ve niyaz ile ona sığınması, doğuştan getirdiği sığınma, güvenme ve bağlanma duygularının karşılığıdır. İnsan yüce bir yaratıcıya bağlanmak suretiyle, yaşadığı dünyada bulamadığı güveni temin etmiş olmaktadır. Yüce kudrete sahip bir varlığa inanan insan, ruhunda bir ümit ve dayanma gücü bulmaktadır. Yaşadığı olumsuzluklar ne kadar zor olsa da, yine bir kurtuluş yolunun olduğunu bilmekte, ümitsizliğe düşmemektedir.

Mülakat yaptığımız engelli bireyler, engelliliğin Allah'tan olduğuna inanarak yaşadıkları durumla baş etmede Allah inancının önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Allah'a olan güven ve inancının yaşadıklarıyla baş etmede önemli olduğunu ifade eden M.İ. düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir:

İnançlı bir insanım. Allah'ın mucizelerine inancım sonsuz. Allah'a inanmak, güvenmek bana müthiş bir güzellik, huzur ve enerji veriyor. Yüce bir güce inanma, yüce bir varlığa sığınma, bende önemli bir rahatlama sağlamaktadır.

⁴⁰ Akif Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslam'da Allah Tasavvuru", **Değerler Eğitimi Dergisi**, C. 4, S. 12, Yıl 2006, s. 24-25.

⁴¹ Nisa 4/28, Fatır 35/15.

Allah'tan geleni baş tacı yapmamız gerekir. (45 yaşında ilkokul mezunu çocuk felci ortopedik engelli)

M.İ.'nin de ifadelerinden görüldüğü üzere, yaratıcının varlığına inanma, inanan bireyin yaşamındaki en önemli motivasyondur. İnanan kişi, bu dünyada yalnız olmadığını bilmekte, onu duyan, gören, ona şah damarından daha yakın olan ve zor durumda kaldığında yardım eden bir varlığın olduğunu hissetmektedir.⁴² Allah'a inanmayan insan huzursuz, endişeli ve sürekli arayış içindedir. Yaşadığı olumsuzluklar karşısında güvenebileceği bir sığınak bulamamaktadır.⁴³

Birey Allah'a iman duygusuyla birtakım değerlere bağlanmakta, kendini yalnız hissetmemekte ve aynı değerlere inanan diğer insanlarla birlikte olma duygusuyla da içinde bulunduğu toplumda kendisinin bir yerinin ve anlamının olduğunu kavramakta, sorunlarını aşabilecek bir gücü kendisinde hissederek güven duygusunu kazanabilmektedir. Toplumda çeşitli şekillerde engellenen ve bu engeli aşamayarak çaresizlik içinde kalan insan, Allah'a sığınarak teselli bulmuş, dine yönelerek ümit ve güven duygularını yenilemişlerdir.⁴⁴

İnsan Allah'ı, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, dilediği takdirde insanı en büyük dert ve sıkıntılardan kurtarabilecek kudrete sahip bir varlık olarak düşünür ve ona inanır. Böyle bir inanç insana güven vermekte, onu karamsarlıktan kurtarmaktadır.⁴⁵

“Allah'tan umut kesilmez. Allah istedikten sonra bir anda her şeyi değiştirebilir. Böyle bir güç, kudrete O sahip. Ben çok umutluyum. İyileşmeyi çok isterdim. Bunu kim istemez ki? Engelli olsam da hayata dört elle sarılmaya çalıştım ve çalışıyorum. İsterim ki, tüm engelli kardeşlerim böyle düşünsün, hayata dört elle sarılsınlar. Allah'a olan inançlarını kaybetmemelerini isterdim.” (30 yaş ilkokul mezunu serebral palsisi)

Olumsuz olaylar karşısında kişinin, Allah'ın kendisini yalnız bırakmadığına, desteğini esirgemediğine inanması, başa çıkma açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle bireyin Allah'a sığınması, dua etmesi ve doğru bir tevekkül anlayışı ile kendini

⁴² Ali Rıza Aydın, “İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. IX, S. 3, Yıl 2009, s. 88-89.

⁴³ Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2003, s. 245.

⁴⁴ Naci Kula, “Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, S. 4, Yıl 2004, s. 21.

⁴⁵ Peker, a.g.e., s. 245.

güçlü hissetmesine katkıda bulunabilir. Engelli birey Allah'a sığındığı takdirde Allah'ın yardımını hissedeceğini düşünerek rahatlama ve huzur bulabilir.

Evet, inanyorum, Cenab-ı Hak biz kulları hakkında dünyada hayırlı olarak neler belirlemişse onları ihsan eder, nasip eder, mucize olarak düşünmemek lazım çünkü Allah'ımızın biz kulların akıllarının alamayacağı kusursuz, sonsuz bir kudreti vardır. Dilerse bize mucize gibi gelen ihsanlarda bulunur. Kulluk vazifelerimizi daha layıkıyla, daha düzgün yapabilmek için böyle bir ihsanın nasip edilmesini, yaşamayı isterdim. (34 yaşında lise mezunu kas erimesi hastalığı)

Allah'a inanmak, O'na güvenmek ve yakınlaşmaya çalışmak beni her zaman rahatlatıyor ve ümidimi artırıyor. Altı yaşımdan bu yana kas hastasıyım. Bana ve tüm hastalara hastalık verip yaşatan Allah'ın mucizeleri sonsuzdur. Bahçemizde kurumuş olan bir ağaç yıllar sonra yeşeriyorsa demek bu da Allah'ın mucizesidir. Yürüyemeyen birisi olarak bu mucizeni Allah bana da nasip eder de yürürüm. (21 yaşında kas hastalıklı yürüme engelli)

Yukarıdaki ifadelerden de görüldüğü üzere, engelliliğin nedenini, bireyin kendisine değil de, yüce bir güce dayandırması, psikolojik olarak rahatlama sağlamaktadır. Böylece engelli olduğundan dolayı ailesini veya kendisini suçlamamakta, hastalığını daha kolay kabullenip anlamlandırabilmektedir. Özellikle engelli bireylerin bir mucize beklentisi yaşadıklarını kolaylıkla kabullenmelerinde, geleceğe umutla bakmalarında önemli rol oynamaktadır. Ancak aşırı bir beklenti içerisinde olduğu zaman beklentisi gerçekleşmediğinden ümitsizliğe kapılma, isyan etme, intihar etme davranışına kadar götürebilir. Sağlam inançla bu tür olumsuzlukların yaşanması halinde bireyin toparlanması daha kolay olabilir.⁴⁶

Evet böyle bir mucize beklentim var. Kalbimin derinliklerinde Allah'ın her an beni görüp kolladığını ve işlerimi yoluna koyduğunu hissediyordum. Bir sabah uyanacağım ve Allah'ın izniyle yürüyeceğim. Aslında böyle bir umut ta olmasa hayat çekilmez olur. Hep iyileşme hayallerim var ama bu sadece nefsanî bir istek değil. Evet iyileşsem evlenirim ama hem sünnettir, eşimle

⁴⁶ Bill Gaventa, "Pastoral Care with People with Disabilities and Their Families an Adaptable Module for Intro Courses", **National Council of Churches Committee on Disabilities Dialogue Session on Pastoral Care, Princeton Theological Seminary, New Jersey, 1997, s. 2.**

ibadet aşkını birlikte yaşarız, hac gibi. Hem eşimle dine hizmet etmek isterim.
(39 yaşında meslek yüksek okulu mezunu Fredrich ataksisi)

Allah'ın varlığını kabul edip O'na sığınması ve bağlanması engelli bireyin güçlü olmasını sağlar. Yaşadığı zorluklar karşısında yalnız olmadığını, her zaman yardımını isteyebileceği, onu gören ve gözetten bir yaratıcısının olduğunu bilerek manevi güç kazanır.

Allah'a olan inancım sonsuz. Bu inanç bana güç veriyor. İçinde bulunduğum bu durum da Allah'ın bir mucizesi. Allah isterse giderir. Buna inanıyorum.

(20 yaşında lise mezunu işitme ve konuşma engelli)

İlahi bir güce yapılan yükleme, engelli bireyin yaşadıklarını daha kolay anlamlandırmasını ve böylece yaşadığı durumu öz benliğini koruyarak açıklamasını sağlamaktadır.⁴⁷ Bireyin engelliliğin arkasında güç olarak Allah'ı görmesi, durumunu anlamlandırmasına yardımcı olmaktadır. Allah'ın adaletine ve merhametine olan inanç, bireyin ümitsizliğe düşmesini engellemekte ve hayata umutla bakmasını sağlamaktadır.

Allah inancı insana güç veren en önemli unsurdur. Allah sevdiği kullarına dert verirmiş. Bana da bu hastalığı vermişse demek ki beni seviyor. Bu yüzden yaşadıklarımı Allah'ın beni sevdiği için bana verilen bir lütf ve hediye olarak görüyorum. Rabbim affedendi, merhametlidir. Bu duygu ve düşünceler bana yaşama gücü verir. (32 yaş, ortaokul mezunu bedensel yetersizlik)

Özellikle engelliliği, “Allah sevdiği kuluna dert verirmiş”, “yaşadıklarım Allah'ın, imtihanı, lütfü, nimeti” veya “Allah'tan gelen bir şey” şeklinde yaklaşım ve değerlendirmesi yaşananları daha kolay anlamlandırma ve kabullenmede engelli birey için önemli bir referans olmaktadır. Çünkü engelli birey başına gelen bu olayda bir sebep ve bir hikmet olduğu düşüncesiyle hareket ederek yaşadıkları durumdan yüce bir güce atıfta bulunarak kurtulmaya çalışmaktadır.

Allah'ın verdiği bir şey yani Cenabı Allah'ın takdiri. (41 yaşında ilköğretim mezunu görme engelli)

Yaşadıklarım Allah'ın verdiği bir imtihan. Katlanmam gerektiğini düşünüyorum. Allah adaletlidir. Bir kimsenin günahını başkasına yüklemes.

⁴⁷ Ümmüşerif Gülmez, Deprem Tecrübesi Yaşayanlarda Dinsel Anlamlandırma Biçimleri ve Tutumlar, MÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s. 63.

O'nun yarattığında kusur da yoktur. Bunu vermesinin hikmetini imtihan olarak görüyorum. Allah böyle vermişse bunun mükafatını da verecektir. (21 yaşında lise mezunu işitme engelli)

şeklindeki ifadeler bu konuda en güzel örneklerdir.

Allah'a sığınmak, korkan bir çocuğun annesinin kucağına sığınması gibi büyük rahatlık verir. Engelli birey kendisine yardım edecek sınırsız bir gücün varlığını düşünerek teselli bulur.

Mucizelere inanırım. Lakin böyle bir mucizeyi ömrümde hiç beklemedim. Şüphesiz ki Allah'ın her şeye gücü yeter, ama sanırım bu algı hastalığımı kabullenmemden kaynaklanıyor. Ama Allah'ın seni sevdiği bilinciyle yaşamak çok önemli. Tıp literatüründe yüzde 96 iş gücü kaybım var. Yemeğimi tek başına yardım almadan yiyemiyorum. Tuvalet ihtiyacımı tek başına karşılayamıyorum. Sağımdan soluma tek başıma dönemiyorum. Yıkama, temizlik bakım ihtiyaçlarımı tek başıma karşılayamıyorum. Tüm bunlara istinaden Allah'ın varlığını, birliğini hissediyor ve anlıyorum. O'nun bana bahsettiği ilahi kudret şüphesiz ki, bir yaşam anlayışıdır. (24 yaş, üniversite mezunu kas hastalığı)

C.A.V.'ın ifadelerinden anlaşıldığı üzere Allah'a olan inanç ve teslimiyeti yaşadıklarını kabullenmede önemli rol oynamaktadır. Allah'a olan bağlılığı, güveni ilahi bir gücün koruyuculuğunu daha derinden hissetmesine imkân vererek, kendisini rahatlatmakta ve güven duymasını sağlamaktadır.

İnançlı insan Allah'a olan güveni sayesinde inançsız insanların sık sık içerisinde düştükleri ümitsizlikten kurtarabilmektedir. Allah'a bütün kalbiyle inanan ve güvenen bir kişi, bu imanı sayesinde, kendisine olan güveni, dayanma, direnme gücü artmakta, başkalarına bağımlılıktan kurtulmakta ve hayattaki problemlerle baş etme gücünü kendinde bulabilmektedir.⁴⁸

İnsanlar Allah'ın kendileriyle birlikte olduğunu düşünerek O'ndan devamlı duygusal destek almaktadırlar. Allah'ın daima kendisiyle birlikte olduğunu düşünen insan

⁴⁸ Nilay Uyanık, Kur'an Bağlamında Ahirete İmanın İnsan Eğitimindeki Rolü, AÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010, s. 102.

daha az kaygı ve stres hissetmekte, beden ve ruh sağlığı konusunda daha az şikâyetçi olmaktadır.⁴⁹

Allah inancı, engelli bireylerin yaşadıkları acı ve ızdırapları anlama ve sorgulamada da önemli rol oynamaktadır. Engelli bireyler yaşadıkları engellilik olayını anlamaya çalışırken, “acaba Rabbim bu dayanılmaz bela ve musibete beni neden düçar etti?”, “Rabbim beni neden cezalandırıyor?” şeklinde sorgulama yapmaktadır. Bu gibi sorulara yeterli ve tatmin edici cevabı bulamayan engelli birey, Allah’ın kendisini cezalandırdığını düşünerek bunalım yaşamakta hatta Allah’ın varlığından şüpheye düşmektedir.

Kula’nın, 102 bedensel engelli ve 40 depremzede genç ile yaptığı mülakatlı çalışmada, bedensel engellilerin %75’i, depremezdelelerin %70’i yaşadıkları sıkıntıyı Tanrı’nın bir cezası olarak görmüşlerdir. Engelli ve depremezde gençlerin yaşadıkları acı ve üzüntü verici olayı Tanrı’nın adaleti ve merhametiyle uzlaştırmada zorlandıkları görülmüştür. Ayrıca Tanrı’nın varlığından şüphe duyma, dini inançlarda zayıflama, Tanrı’nın kendilerini cezalandırdığı düşüncesiyle aşırı suçluluk ve günahkârlık duygusunun yaşandığı tespit edilmiştir. Depremde göçük altından kurtulan ya da yakınlarını kaybeden gençlerde Tanrı’ya sitem etme şeklinde bazı krizlerin yaşandığı görülmüştür.⁵⁰ Engelli bireylerin yaşadıkları durumu Tanrı’nın bir cezası olarak değerlendirmeleri, yaşadıkları olumsuzlukları yaptıkları bir hata ve günahın bedeli olarak algılamalarına neden olabilir.

Bu dini krizlerin oluşturduğu aşırı suçluluk ve günahkarlık gibi olumsuz duygularla baş etmede sevgi merkezli Allah inancının öğretilmesi önemli rol oynamaktadır.

Din eğitiminde ruh sağlığını olumsuz etkileyen durumlara mahal vermemek, ruh sağlığını bozan etkenleri ortadan kaldırmak gerekir. Aşırı dini korkular ve kaygılar, yanlış din eğitimi uygulamaları, aşırı duygusallık, dinde aşırı gitme gibi çeşitli nedenlerle ruh sağlığı zarar görebilmektedir. Engelli birey çocuklukta ailesi ve çevresi tarafından eğitilirken, yaptığı hatalardan dolayı hep Allah’ın cezalandıracağı ile korkutulmuşsa, yaşadığı durumu büyük ölçüde Allah’ın bir cezası olarak algılayacaktır. Yakan, yıkan, taş yapan bir Allah imajı, hata yapan çocukları sindirmek için cehennem korkusuyla tehdit

⁴⁹ Topuz, a.g.tz., s. 67-68.

⁵⁰ Naci Kula, “Gençlerde Iızdırıp Tecrübesine Bağlı Dini Krizle Başa Çıkmaya Yönelik Öneriler”, **Gençlik Dönemi ve Eğitimi II**, Tartışmalı İlmi Toplantı 18-20 Nisan 2003, Ensar Neşriyatı, s. 110.

etme, çocuklar üzerinde olumsuz tesirler yapabilmektedir.⁵¹ Engelli bireylerin kendilerini günahkâr, suçlu hissetmelerinde, cezalandırıldıklarını düşünme ve algılamalarında, çocukluk yıllarında Allah'ın, kötü şeyler yapınca kızan, cezalandıran bir varlık olarak tanıtılmasının katkısı çok büyüktür. Küçük yaşlarda yerli yersiz telkin edilen Allah korkusunun birçok zararlı sonuçlar doğuracağı unutulmamalıdır. Çünkü kızan, azap veren, cezalandıran bir Allah tasavvurunun öğretilmesi, engelli bireylerin Allah tarafından cezalandırıldıklarını düşünme ve algılamalarına neden olabilir. Engelliliği cezalandırılma olarak algılaması, engelli bireyin aşırı suçluluk, Allah'a güvenmede isteksizlik gibi olumsuz duygular yaşamasına yol açabilir.

Din eğitimi insanlara birbirini sevmeyi, güvenmeyi ve en yüce varlık olan Allah'ı severek O'na güvenip bağlanmayı hedef almıştır. İnsanda ilk gelişen duygular, sevgi ve güven duygusu olduğundan dolayı, bu sıralarda Allah sevgisinin aşılması belki de en güzel bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Sevgi, güvenme ve bağlanma duyguları, dikkatli ve yerinde yapılacak din eğitimi ile geliştirilirken, saldırganlık, korku ve endişe duygularının da din eğitimi ile giderilebileceği düşünülmektedir. İnsanoğlu önce sevmeyi öğrenmeli ki, Allah'ı sevebilsin, bağlanmayı öğrenmeli ki bağlanabilsin.⁵² Allah sevgisi insanda yaratılıştan mevcut olan bir duygu olup, Allah'a karşı sevgiyi insanlara telkin etmeyen bir dinin eğitimde başarılı olması düşünülemez. Günümüz eğitim sisteminde de, üzerinde en çok durulması ve geliştirilmesi gereken duygunun sevgi duygusu olduğu önemle vurgulanmaktadır.⁵³ Sevgiye dayalı Allah inancı, engelli bireyler için bütün zorlukları aşmada önemli rol oynamaktadır.

Yaşadığı durumu kabullenmede seven, merhametli ve adaletli Allah inancının önemli olduğunu ifade eden Z.H. düşüncelerini şöyle özetlemektedir:

Allah hakkımda hayırlı olanı vermiştir düşüncesindeyim. Çünkü ben yaratılmışların sonuncusu ve mükemmeliyim. Çünkü ben Allah'ın sevgisinden yaranmışım sevgi her şeye kadirdir. Allah hiçbir zaman sevgisinden yarattığı kuluna zulmetmez. Allah rahimli ve adaletlidir. (32 yaşında lise mezunu çocuk felci yürüme engelli)

⁵¹ Aytekin Bulut, **Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık**, DİB Yayınları, Ankara, 2002, s. 58.

⁵² Halis Ayhan, **Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler**, Damla Yayınları, İstanbul, 1982, s. 228.

⁵³ Mehmet Emin Ay, **Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 134-135.

Şefkatli, merhametli ve adaletli bir Allah inancı engellilerin yaşadıkları engellilik olayını olumlu bir şekilde değerlendirmelerine neden olmaktadır. Ancak kızan, cezalandıran, azap veren bir Allah inancının öğretilmesi, Allah'a darılma, kızma ve O'ndan uzaklaşma gibi olumsuz sonuçlar doğurabilir. Engelli bireyler bazen hiçbir günahları olmadığı halde neden engelli olduklarını anlamaya çalışırken, Allah'ın adaletini sorgulama, cezalandırıldıklarını hissetme, Allah'ın kendilerini sevdiğinden şüphe duyma gibi bir takım olumsuz duygu ve düşüncelere kapılmaktadırlar. Bu yüzden cezalandırıcı, azap verici bir Allah tasavvuru yerine, seven, merhamet eden, affeden bir Tanrı anlayışının aşılması, engelli bireylere yaşadığı durumu daha kolay kabul etme, maneviyat ve moral yönüyle sorunları aşabilecek bir gücü kendilerinde hissedebilmesine yardımcı olabilir.⁵⁴

Engelli bireylere Allah inancını öğretirken, Allah'ın merhametinden, adaletinden, yarattıkları arasında asla adaletsizlik yapmadığından, kullarını ayırt etmeksizin sevdiğinden bahsetmek gerekir. Ayrıca Allah'ın kullarını dünyaya imtihan için gönderdiğinden, bu dünyanın geçici gerçek hayatın ahiret olduğundan, insanoğlunun yaşadıklarına sabretmesi sonucu cennetle mükafatlandıracağından bahsetmek, engelli bireylerin hayata pozitif bakmaları açısından son derece önemlidir. Allah'ın kimsesizin, yardıma muhtaçların yanında olduğu ve olacağı anlatılırsa olumlu sonuçlar verebilir.⁵⁵ Başa gelen sıkıntıların Allah'ın yardımıyla aşılabileceği inancı kişinin benlik saygısının ve özgüvenini artırıcı, huzur ve rahatlama sağlayıcı bir etkiye sahiptir.⁵⁶

Engellilik, hastalık, kaza vb. olumsuz olaylarla başa çıkmaya çalışan kişinin, "Allah sabır verdi, dayanma gücümü artırdı" şeklindeki yaklaşımı buna örnek teşkil etmektedir. Bu yüzden engelli bireylere Allah'ı, her şeye gücü yeten, yüce, kudretli, dilediğini veren,

⁵⁴ Kula, **Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti**, s. 33.

⁵⁵ *Bununla beraber Allah, insanları kazandıkları (günahlar) yüzünden hemen yakalayırseydi, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süreye kadar erteliyor. Nihayet ecelleri gelince gereğini yapar. Şüphe yok ki Allah, kullarını görmektedir.* Fatır, 35/45; *Şüphesiz ki Allah, hiç kimseye zerre kadar zulüm etmez. Eğer yapılan iyilik zerre kadar da olsa, onun sevabını kat kat artırır. Ve kendi katından büyük bir mükafat verir.* Nisa, 4/40; *Allah'ın izni olmayınca hiç bir musibet isabet etmez. Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür. Allah her şeyi bilendir.* Teğabun, 64/11; *"Ve bize hem bu dünyada bir iyilik yaz, hem de ahirette. Biz gerçekten de tevbe edip senin hidayetine döndük."* Buyurdu ki, azabım var, onu dilediğime isabet ettiririm, rahmetim de vardır, o ise her şeyi kaplamış ve kuşatmıştır. Araf, 7/156; *Ya sizin üstünüze Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı; Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı (haliniz nice olurdu)?* Nur, 24/20; *Yoktan o yaratır ve tekrar o diriltir. Bununla beraber çok bağışlayandır, çok severdir.* Buruc, 85/13-14; *Çaresiz biz sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlılardan ve ürünlerden eksiltme ile imtihan edeceğiz. Müjdele o sabredenleri!; Şüphe yok ki Allah, sabredenlerle beraberdir.* Bakara, 2/153-156; *... Sabredenlere mükafatları hesapsız (derecede) verilecektir.* Zümer, 39/10.

⁵⁶ Hatice Eşer, "Üniversite Öğrencilerinde Dini İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi", **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, ed. Hayati Hökelekli, Dem Yayınları, İstanbul, 2006, s. 505.

insanı sıkıntı ve dertten kurtaran bir varlık olarak tanıtmak gerekir ki, istek ve beklentilerinin Allah tarafından karşılanacağını düşünerek rahatlık ve huzur bulsun. Kendisine yardım edecek bir güce inanması, engelli bireyi bulunduğu duruma göre sahip olduğu ümitsizlik, korku, endişe gibi duygulardan kurtulmasına yardımcı olabilir.

B. Kader, Tevekkül, Hayır ve Şer İnancı

Engelli bireylerin yaşadıkları durumla baş etmede yardımcı olacak bir diğer destek kader inancıdır. Toplumda alın yazısı diye nitelendirilen kader, yüce Allah'ın olacak bütün şeylerin zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini bilmesi ve takdir etmesidir. Kadere inanmak, hayır ve şer, iyi ve kötü, acı ve tatlı, canlı ve cansız, faydalı ve faydasız denilecek ne varsa hepsinin Allah'ın bilmesi, dilemesi ve takdir etmesi ile olduğuna inanmaktır.⁵⁷

İslam inancına göre insanın doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte başına gelebilecek her şey Allah katında bilinmekte ve O'nun dilemesine göre cereyan etmektedir. Böyle bir inanç veya anlayış, bireyi birtakım olumsuzluklar karşısında rahatlatan, teselli eden bir fonksiyona sahiptir.⁵⁸

Kader, tevekkül ve hayır ve şer anlayışı gibi manevi unsurlar engelliliği kabullenmede, yaşadıklarıyla baş etmede önemli bir psikolojik dayanak olmaktadır. Görüşme yaptığımız engelli bireyler yaşadıklarını kabullenmede kader inancının önemli olduğunu şöyle dile getirmişlerdir:

Kaderimizde var ki, yaşıyoruz. Bu durumla baş etmemin nedeni, kader ve ahiret inancı zaten. Görmek isterim ama her işte bir hayır vardır. Bizden daha kötü durumda olanlar var. En azından biz yürüyebiliyoruz, düşüncelerimizi anlatabiliyoruz. (28 yaş, üniversite mezunu görme engelli)

Her şey Allah'ın takdiridir. Allah'ın takdiri olduğuna inanmak ve bununla yaşamak insana mutluluk veriyor. (32 yaş, ortaokul mezunu bedensel yetersizlik)

Görüldüğü gibi bireyler kaderle bağlantı kurarak huzur bulmaya çalışmışlar. Kendilerini kötü hissettikleri zamanlarda kader inancı rahatlama reçetesi olarak imdatlarına yetişmiştir. Mutlu olmayı, huzur bulmayı kadere inanmakta bulmuşlardır.

⁵⁷ Heyet, **İlmihal I İman ve İbadetler**, TDV Yayınları, Ankara, 2008, s. 133.

⁵⁸ Habil Şentürk, **İslami Hayatın Psikolojik Temelleri**, Tuğra Ofset, Isparta, 2005, s. 37.

Kader-i İlahiyeye inanmamak insanın kendine yaptığı en büyük işkence ve haksızlıktır. Keder-i İlahiyeye inanmak dünya huzurunun sebeplerindedir, İmanın şartlarındandır. Ben de inanıyorum tabiki. Bu durum kesinlikle her şeyin anahtarı, her şeyin dizgini elinde olan Cenab-ı Hakkın takdiridir, hakkımda hayırlı olarak uygun görmesidir, insanın cüz'i iradesinin hiçbir rolü yoktur. (34 yaş, lise mezunu kas erimesi hastalığı)

Birey yaşadıklarını tamamen kadere bağlayarak anlamlandırmıştır. Ancak durumunu tamamen kadere bağlaması iradesini zayıf görmesine neden olmuştur. Kendi iradesini devre dışı bıraktığı zaman bazı olumsuzluklardan dolayı isyan etme noktasına da gidebilir. Çünkü her şeyin kendi katkısı olmadan Allah tarafından vuku bulduğunu düşünmesi “Allah’ım sen bana hep olumsuzlukları nasip ediyorsun” şeklinde isyanda bulunmasına neden olabilir. Kendi hatalarını da Allah’a yükleyebilir.

Bu durum kaderimdir. Cenabı Allah insanlara bir kader tayin etmiş, yazmışsa bozulmaz. Nerede ne olacağı belli değil. Allah’tan gelenin başımız üzerinde yeri vardır. Onu ızdırıp olarak görürsen isyan etmiş olursun. Bir de yatalaklar düşünüyor insan. O zaman her halime şükrediyorum. (51 yaş, ilköğretim mezunu görme engelli)

İfadelerden engelli bireyin “Allah’ın takdiri, Allah’ın dilemesi, Allah’tan gelen bir şey” şeklinde ifadeler kullanarak rahatladığını, huzur bulduğunu ve sorunlarının üstesinden gelmeye çalıştıklarını, özellikle yaşadıkları olumsuzlukları anlamlandırırken kader inancından destek aldıklarını söyleyebiliriz. Çünkü olumsuz olayla karşılaşan kişi, “Allah’ın takdiri, Allah ne vermişse güzel vermiş, her işte bir hayır vardır, her şey Allah’ın elindedir” şeklindeki ifade biçimleriyle Allah’ın her an yanında olduğu, başına gelen her olayda bir sebep ve hikmet olduğu düşüncesiyle hareket ederek, yaşadığı sıkıntı ve zorluklardan yüce bir güce atıfta bulunarak kurtulmaya çalışmaktadır.

Kadere inancım sonsuz. Başımıza gelen her şey Allah’ın bilgisi dahilinde gerçekleşir. Bu yaşadıklarım ve yaşayacağım her şey Allah’ın takdiri, kaderimde vardır diye yaşıyorum inancındayım. Allah’ın takdiri hoş karşılanmalıdır. Allah’tan gelen her şeye lütfün de hoş, kahrın da hoş diyebilmeliyiz. Allah’tan gelen her şey tevekkülle karşılanmalıdır. Rız olmak, mütevekkil olmak gerekir. Allah’a isyan edilmez. Ama karamsarlığa düştüğüm anlar çok oldu. İlk zamanlar çok üzüldüm. Çok sıkıntı yaşadım.

Ama şimdi üzülmiyorum. Çünkü her yere gidiyorum. Başkasına muhtaç değilim. Allah verdiği zorluğun arkasından hemen bir kolaylık veriyor. Yaşadıklarım, tekerlekli sandalyede olmam “görünüşte musibettir gerçekte değil” anlayışında birisiyim. “Allah ne vermişse güzel vermiş” düşüncesi bende güçlü bir enerji yaratır. Allah’ın vermiş olduğu her şeyde bir hayır vardır. Bunu da Allah vermişse hakkımda hayırlı olanı vermiştir düşüncesindeyim. Yürümemin hakkımda hayırlı olup olmayacağını asla bilemem. Böylesi demek ki, daha hayırlıdır. Her zaman şükür içindeyim. Beterin beteri var derler ya. Ne kadar sıkılsam da bulunduğum duruma şükür ediyorum. Maddi sıkıntım yok, aklım yerinde, kısacası başkalarına muhtaç değilim. (45 yaş, ilkokul mezunu çocuk felci ortopedik engelli)

Görüldüğü gibi engelliliğin nedenini, bireyin kendisine değil de, yüce bir güce dayandırması, psikolojik olarak rahatlama sağlamaktadır. Birey engelli olması nedeniyle kendisini suçlamamakta, içinde bulunduğu durumu daha kolay kabullenip anlamlandırabilmektedir. Böylece suçluluk duygusu yerine teslimiyet duygusu oluşmakta ve bu durum bireyin kaygı duymasını, üzülmesini, hayata küsmesini engellemektedir.

Her şeyin Allah’ın takdir ve dilemesine göre cereyan etmesine inanan kimse, üzerine düşen görevleri yaptıktan sonra işin gerisini Allah’a bırakarak tevekkül eder ve böyle bir inanç ile yaşamda karşılaştığı çeşitli sıkıntıların yıkıcı etkisinden psikolojik olarak kendisini korumuş olur.⁵⁹

Allah adaletlidir. Allah isterse olmayacak bir şey yok. 13 yaşımdan bu yana göremiyorum. Doktor beynimde tümör var dedi, ameliyata aldı. Ameliyat sırasında göz sinirleri zarar gördü. Görmemi kaybettim. Bunu kendime fazla dert etmem. Allah’ın hakkımda hayırlısını verdiği düşünüyorum. Bu durumu hayır olarak görüyorum. Yani bir insanın bir organını kaybettiğinde diğer organlarının güçlendiği söyleniyor. Görmemi kaybettiğimden zekamın ve hafızamın güçlendiğini gördüm. Bu durumun hakkımda hayırlı olduğunu düşünüyorum. (21 yaş, lise mezunu görme engelli)

Görüldüğü gibi, Allah’ın isterse tüm olumsuzlukları yok edecek bir güce sahip olduğu ve her şerrin arkasında bir hayır olacağı inancı, engelliliği kabullenmede ve onunla başa çıkmada çok önemli bir fonksiyona sahiptir.

⁵⁹ Cengil, a.g.m., s. 141.

Kadere tabii ki inanıyorum. Yaşadığım durum benim kaderimdi. Bu durumu kaldıracabileceğim bilindiği için bu dert bana verildi ve hiçbir sıkıntı yokmuş gibi yaşamımı sürdürüyorum. İsyan ettiğim zamanlar, seneler önce yaşadıklarımın ağır geldiğini düşündüğüm bir dönemde oldu. Şu an kaygı duymam, üzülmem. Kesinlikle çok mutluyum. Hayatın her koşulunda mutlu olmak için sebepler verdiğini görüyorum. Bunları fark etmek gerek. Allah'ın hakkımda hayırlı olanı verdiğine inanıyorum. Bu durumda olmasaydım çok daha farklı yapıda olabileceğime inanıyorum. Şimdi hayata daha farklı baktığımı görüyorum diğer insanlara nazaran. Sağlam, sağlıklı olmayı herkes ister, ancak ben sağlıklı biri gibi, hatta onlardan daha farkında ve aktif olarak yaşamımı sürdürüyorum. Bu tamamen insanın hayatına bakış açısıyla kaynaklı olduğunu düşünüyorum. Tabii ki bu bakış açısını kazandıran yaşadıklarım. (28 yaş, üniversite mezunu bedensel engelli)

İnsan yaşadığı olumsuz olaylar karşısında çaresiz ve umutsuz kaldığı zaman Allah'ı ve kaderi düşünerek, “takdiri ilahi veya başka türlü olamazdı” şeklinde bir inanç geliştirmektedir.

Kader inancı insana, yaşanan olayların nedeni hakkında tahmin edici açıklamalar sunmaktadır. Olumsuz olaylar karşısında bireyi olumlu çözüm yollarına yönlendirmekte, aynı zamanda çözüm amaçlı yanlış kararlar ve yönelişler doğrultusunda uyarmakta, güçlü bir problem çözme fonksiyonu üstlenerek kişisel adaptasyon sürecinde önemli rol oynamaktadır. Çeşitli araştırmalarda da dindarların karşılaştıkları olayları daha çok Tanrı'ya, onun irade ve kudretine bağlayarak izaha çalıştıkları tespit edilmiştir.⁶⁰ Yani kader inancı, bireye, her olayda, ilahî bir hikmet, kadere bağlı bir sebep bulunduğu inancını yerleştirmekle birlikte yaşananlara karşı daha sağduyulu ve iyimser bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağlamaktadır.⁶¹

Benim bu dengesizlik hastalığım küçüklüğümden beri vardı. Sarhoş gibi yürürken hep sarhoş musun, içtin mi, dik yürü vs. diye alay edilirdim. O zaman hep içime atardım. Fakat olaylara Kuran gözlüğünden bakınca bu hastalık bir ihmalden değil Allah'ın takdiridir. Tamamen kaderdir. Ve bu hastalığın bana verilme hikmetlerinden birisinin Allah'ın beni sevmesi

⁶⁰ Elif Batman, Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkmada Kader İnancının Rolü, ÇÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2008, s. 23.

⁶¹ Batman, a.g.tz., s. 19.

olarak düşünüyorum. Hastalığıma isyan etmedim fakat önceleri “Acaba neden Allah bana hastalık verdi?” diye çok düşünmüştüm. Ailede, hatta sülalede engelli biri yoktu. Hidayetimle bu soru cevabını buldu. Çünkü Allah beni seviyor inşallah. Burası geçici bir imtihan yeri olduğu için dünyaya dalıp ahireti unutmamı istemiyor inşallah. Şimdiki aklımla diyorum ki: iyi ki engelli olmuşum. Her zaman bu halime şükrediyorum. Şeytan var, nefis var, belki de namazdan uzak, günahlarla ömür geçirecektim. Nasılsa öleceğiz. Bu hastalığıma sabrederek inşallah çok sevap alıyorumdur. Ama hastalık beni gafletten uyandırdı, Şu an bu imanıyla Allah şifa verse dine hizmet etmek isterim. İbrahim Hakkı Hazretleri şöyle diyor: Hoştur bana senden gelen, Ya gonca gül, yahut diken Ya hayattır yahut kefen, Narın da hoş, nurun da hoş, Kahrın da hoş, lütfün da hoş. (39 yaş, meslek yüksekokulu mezunu Fredrick ataksisi)

İfadelerden de anlaşıldığı gibi birey kendini rahatlatmak, engelliliğin vermiş olduğu zorluklardan kurtulmak için savunma mekanizması geliştirmiştir. Savunma mekanizmaları engellenmeler ve çatışmalar sonucu bireyde oluşan kaygıları, gerilim ve huzursuzlukları bir dereceye kadar hafifletmektedir. Bireyi, engellenme durumlarında daha olgun ve gerçeğe çözüm yolu buluncaya kadar ümitsizliğe düşmesini önlemektedir. Bireyin iç çatışmalara ve engellenmelere karşı dayanma gücünü arttırmaktadır.⁶²

Ancak bütün bu yararların yanı sıra, gerçeklerden kaçarak, savunma mekanizmalarının sürekli kullanılması tehlikeli sonuçlar meydana getirebilmektedir. Bireyin burada geliştirdiği savunma mekanizması mantığa bürünme veya bahane bulma mekanizmasıdır. Mantığa bürünme en çok başvurulan savunma mekanizmalarından biridir. “İyi ki engelli olmuşum” düşüncesiyle geliştirdiği mantığa bürünme mekanizması, engel durumunun kendisine kazandırmış olduğu artıları görmesini, engelsiz durumu halinde bunları kazanamayacağı düşüncesine sahip olmasını sağlamış ve kendisini rahatlatıcı bir mekanizmaya dönüşmüştür.

Bu dünyanın var edenin Allah olduğuna inanıyoruz. İslam’ın şartı beş, imanın şartı altıdır. Onlardan biri kadere inanmaktır. Kaderimizi Allah’ın yazdığını biliyorum. Buna inandığım için Allah’ın benim için yazdığı kaderi

⁶² MEB, “Çocuk Gelişimi ve Eğitimi; Savunma Mekanizmaları”, **MEGEP Meslek Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi**, Ankara, 2007, s. 14; Hülya Şahin, “Psikoseksüel Gelişim”, **Eğitim Psikolojisi**, ed. Yaşar Özbay-Serdar Erkan, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011, s. 83.

yaşadığıma inanıyorum. Allah, kulum benim verdiğime isyan mı edecek, kabullenecek mi, sabredecek mi, beni hatırlayacak mı, diye imtihan eder. Sonunda cennetle mükafatlandıracaktır. Tabii ki hakkımda hayırlısı budur. Mutlaka bir hayrı vardır. Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretlerinin dediği gibi. Mevla'm görelim neyler, Neylerse güzel eyler. (52 yaş, üniversite mezunu görme engelli)

Engellilik ve hastalık gibi olayların kader bağlamında Allah'ın sevdiği kullarına “belki günahlarımı bu dünyada iken affettirmek, belki kendisine muhtaç kılarak daha çok yakın olmasını, daha çok dua etmesini sağlamak amacıyla verilen bir lütuf veya bir nimet” şeklinde değerlendirilmesi de engelli bireyler için önemli bir referans olmaktadır. Bu düşünceyle geliştirilen mekanizma, bireyi psikolojik bunalımdan kurtaracak, kabullenmesini kolaylaştıracak bir işlev görmektedir.

Yine kadere boyun eğmenin Yaraticıya boyun eğmek olduğunu, Yaraticıya boyun eğmekle her şeyin kolay olacağını dile getiren C.A.V. duygu ve düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

Bu dünyada attığımız her adım yaptığımız her iş adeta bir birini destekliyor. Bu norm beni mutlu etmekle beraber şaşırtıyordur. Bu olgu sanki, hava yağdığına güneşin kendisini gösterme çabasına kaynaklı gökkuşağı ahengi gibi. Yüklemin tümceyi desteklemesi gibi. İster inansın ister inanmasın eşrefi mahlukatın en büyük destekçisidir kader. Kabız ve basta bir birini destekler. Kadere bu doğrultuda inanıyorum. Kadere iki konuda yaklaşıyorum. Birinci şükredici yaklaşım tevekkül yani. İkincisi isyankar tutum tarzı. Kavramlar algıları belirlediğinden algılar da normlarımızı yansıttığından bu bakış açılarına şaşmamak gerekir. Ülkemizde ciddi oranda bir popülizm kültürü yaşatılıyor. Biz insanlar olarak bu popülizm kültürünün önüne geçmek, yürüdüğümüz yolları açmak ve düzeltmekle mükellefiz. Ben hiçbir zaman kader kurbanı olmadım. Kader benim kurbanım oldu. Halbuki ben kaderime teslimdim. İhtiyacımız olan tek şey boyun eğmek. Lakin gidişata değil, Yaraticıya boyun eğmek. Bundan sonra her şey kolay zaten. Hayattaki her şeyi tesadüf sanırsanız yanılırsınız ve kaybedersiniz. Her şey Allah'ın takdiri. Allah her kesin kaderini herkesten önce yaratmıştır. Kader doğumla değil, doğumdan önce de kazanılır. Kadere inanmak imanın şartlarındandır.

Kadere teslimiyet, insana yaşamı sevdiren, onunla nasıl başa çıkabileceğini gösteren yegane unsurdur. Hayatı kolaylaştırır. Nereden mi biliyorum dersin ben kadere teslim olanlardanım. Ama sorgulamıyor da değilim. (24 yaş, üniversite mezunu kas hastalığı)

İfadelerden anlaşıldığı üzere, sorgulasa bile bireyin kadere olan teslimiyeti daha kolay kabullenmesini sağlamıştır. Ancak kadere tam teslim olup kendini kaybetmemiş, hastalıkla birlikte mutlu bir şekilde yaşamaya çalışmıştır. Yaşadığı durumla kader arasında sağlam bir bağlantı kurmuş, kadere olan inancı doğru bir mantığa bürünme mekanizmasına sahip olmasını sağlamıştır. Bu mekanizma da bireyi isyan edici bir konuma düşürmeden ayakları üzerinde durabilecek bir konuma getirmiştir.

Özellikle kader inancına paralel olarak tevekkül anlayışının öğretilmesi son derece önemlidir. Bireyin yaşadıklarını Allah'ın takdiri olarak görmesi ve O'na sığınması ve doğru bir tevekkül anlayışı, kendini güçlü hissetmesine katkıda bulunabilir. Bireyin üzerine düşeni yaptıktan sonra Allah'a sığınması, O'nun yardımını hissetmesi rahatlmasına ve kendini toparlamasına imkân sağlayabilir.⁶³ Doğru ve sağlıklı bir tevekkül anlayışı, engelli bireyler için yaşadıkları zorluklar karşısında ümitsizliğe düşmeyi önleyecek önemli bir motivasyon oluşturabilir.

Tevekkül, değiştirilmesi mümkün olmayan, insan gücünün dışında olan üzücü olayların, takdiri ilahi olduğunu bilip, üzülmemek, Allah'tan geldiğini düşünerek olayları metanetle karşılamaktır. Tevekkül kadere olan inancın tabii bir sonucudur. Tevekkül etmek demek, Allah'a teslim olmak, kaderine razı olmak demektir. Tevekkül etmek, kadere inanmak, teslim olmak tembellik ve gerilik olmadığından dolayı, çalışma ve ilerlemeye engel değildir. Kadere inanan insan, olayların ilahi düzen ve kanunlar çerçevesinde, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde olup bittiğinin bilincindedir. İnsan, bir işin sonucunun iyi mi, kötü mü olacağını bilememektedir. Hayır sanılan bir çok şey sonunda şerle, şer sanılan çok şey hayırla sonuçlanabilir.⁶⁴

İslam inancına göre hayrı da şerri de yaratan Allah'tır. Her şey O'nun takdiri ile gerçekleşmektedir. İnanan insan Allah'ın takdiri ile meydana gelen her işte, ya kendisi ya başkaları ya da toplum için bir takım faydaların bulunabildiğine inanmaktadır. Böyle bir

⁶³ Çiftçi, a.g.tz., s. 69.

⁶⁴ Bakara, 2/216.

inanç, bireyin şer diye nitelenen olumsuzluklara karşı iyimser bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağlamaktadır.

Eğer yazı denilen bir gerçek varsa o da budur. Allah bizi oyuncak olarak yaratmadı ki, başımıza gelen musibetler boş yere olsun. Tabii ki bir hikmeti vardır. Halbuki Allah'ın yarattığı mükemmel düzeni görmek gerek. Allah hakkımda hayırlı olanı vermiştir düşüncesindeyim. Rabbim beni eli ayağı olan, gören, işiten ama lazımsız insan olmaktan korusun. Bu halime şükür. Her işte bir hayır vardır. Allah sevgisinden yarattığı irade hürriyeti verdiği kuluna ameline göre değer verir. (32 yaş, lise mezunu çocuk felci)

Görüldüğü gibi bireyde yaşadığı her olayı bir nedene bağlama vardır. Engeli olsa bile ameline göre değerlendirileceğini bilerek görevini ihmal etmemektedir. Bu şekilde düşünmesinde kader inancının önemli rolü vardır.

Kadere inanıyorum. Yaşadığım durumu kadere bağlıyorum. Ve inanıyorum ki, Allah'ın takdiri. Çünkü müslümanım. Müslüman bundan başka nasıl düşüne bilir ki? Her işte bir hayır var. Demek ki, hayırlısı böyleymiş. Engelliliğimde benim için hayır vardır elbette. Tabii ki, sağlıklı olmağı çok isterdim. Ama Rabbim demek ki, hakkımda bunu hayırlı görmüş. Buna da şükrediyorum. Engelliliğime göre şu an üzülmiyorum. Yaşadıklarımınla barışığım. 2 sene önce annemi kaybettim. Şu anda babamı kaybedersem ben ne yaparım kaygım var. Hep dua ediyorum ki, babamı da kaybedersem ben ne yaparım? Bana maddi manevi bir şey yapmasa da en azından yine de korur. Ağabeylerim yoksa dışarı çıkmama izin vermez. Yine eve hapsedilirim. 13 yaşından 25 yaşına kadar çok isyan ettim. İnsan sıkıntıya düşer kalkar yine şükreder. Ben engelli olmam için değil, aile sıcaklığı görmediğim için isyan ettim. 12 yıl eve hapsedildim. Yemek tuzsuz olduğu zaman tuz istediğimde bu defa da tuzsuz ye diye cevap aldım. Keşke anne babam dört dörtlük birisi olsalardı. Allah kimseyi kimseye muhtaç ederek imtihan etmesin. Yatana da zor bakana da. (30 yaş, ilkokul mezunu serebral palsisi)

Allah'ın takdiri. Kaderimde ne varsa onu yaşadığıma inanıyorum. Allah hakkımda hayırlı olanı vermiştir düşüncesindeyim. Bu işte de bir hayır vardır. Mesela ablamın oğlu felç. Ona bakıyorum şükrediyorum. Ben duyamıyorum

konuşamıyorum ama muhtaç değilim. Ama o yürüyemiyor. Başkasına muhtaç. Buna bakıp şükrediyorum. Dünyada ne sıkıntı çekersem onun mükafatını göreceğime inanıyorum. (18 yaş, lise mezunu, işitme engelli)

Engelli olup kendi hayatını istediği gibi yaşayamayan insan hayatını anlamlı kılabilmek için “kaderinde var olanı yaşadığını” ifade ederek sorunlarının üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Bu anlamda kader inancı bireyi psikolojik olarak rahatlatıcı bir fonksiyon üstlenmektedir. Çünkü ellerinden bir şey gelmeyince Allah’ın takdiri diyerek sığınılacak yer olarak Allah’ı görmekte, Allah’ın iradesine teslim olmaktadırlar. Bu tutum ve davranış şekli onların hayatlarını huzurlu bir şekilde devam ettirmelerinde önemli rol oynamaktadır. Aksi halde insan huzursuz ve mutsuz olur. Çünkü kadere isyan bir çözüm olmadığı gibi insanı bunalıma sürükler. Oysa “beterin beteri var”, ne yapalım, kaderim böyle imiş, daha da kötü olabilirdi” deyip yaşadıkları karşısında sükûneti muhafaza etmek veya olayın sonucunu kabullenmek insanı rahatlatır.⁶⁵

Cenabı Allah’ın tüm insanlara çizmiş olduğu gibi bana da çizdiği kaderi yaşıyorum. Belki kesin bir ifade olur. Ama bu böyledir. Kaderden ve hayatın gerçeklerinden kaçmak olmaz. Kaderden zaten kaçamazsın. İlla ki üzülduğümüz zamanlar oluyor. Sonuçta insanız. Etten, kemikteniz. Sonuçta ben de çocuğumu sokakta top oynarken görmek isterim. Ama en önemlisi bu sınavı kazanmak. Tabii ki Allah’ın bir bildiği vardır. Bizleri bu şekilde sınıyor. Bize düşen bu sınavı başarıyla atlatıp öbür dünyamız için yatırımlar yapmak. Bu da nasıl olur? Ancak her halimize şükretmek, sabretmek, tevekkül etmekle. (41 yaş, ilköğretim mezunu görme engelli)

Kadere inanmak önemli. Kader Allah’ın her kes için yazmış olduğu ve olacak şeyler. Benim de kaderimde olan bu. Kaderimde olanı yaşıyorum aynen. Bazen duymadığım için seviniyorum. Küfür, gıybet, kötü şeyleri duymuyorum. Mesela arkamdan konuşanları duymuyorum. Tepki vermiyorum. Sinirlenmiyorum. Bu da benim için hayırlıdır diye düşünüyorum. Allah hakkımda hayırlı olan neyse onu vermiş onu uygun görmüş buna göre

⁶⁵ Mustafa Öcal, **İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Öğretim Yöntemleri**, 6. b., Düşünce Kitapevi Yayınları, Bursa, 2010, s. 259.

üzülmüyor, şükrediyorum. Bu düşünce şekli beni rahatlatıyor. (20 yaş, lise mezunu işitme ve konuşma engelli)

Birey “Allah hakkımda hayırlı olan neyse onu vermiş” düşüncesiyle kendini rahatlatıcı bir mekanizma geliştirmiştir. Bu mekanizma işitme engeline göre olumsuzlukları duymadığı ve bundan dolayı da sinirlenerek kendini savunma durumuna girmediği için, engelini olumlu bir durum olarak değerlendirmesini ve daha kolay kabullenmesini sağlamıştır.

Mesela konuşmak istiyorum. Havaleden sonra konuşamıyorum. Konuşamadığım için üzülüyorum ama yine de sabrediyorum. Kaderimde öyle yazılmış, kaderimde var olanı yaşıyorum diye düşünüyorum. Allah hakkımda hayırlı olanı vermiştir diyorum. Çünkü ben engelli olarak hayatımı sürdürüyorum. O biri tarafta mükafatımı alacağıma inanıyorum. Benim için bundan hayırlı ne ola bilir ki? (21 yaş, lise mezunu işitme engelli)

Görüşme yaptığımız engelli bireylerin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla yaşadıkları olumsuzlukları anlamlandırırken kader inancından kuvvetlice destek aldıkları, “Kaderimde var olanı yaşıyorum” anlayışı ile teslimiyetçi bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Yine “her işte bir hayır olacağı” düşüncesi kabullenme sürecinde önemli bir destek sağlamaktadır.

İnsanı bir yerlere getiren içinde bulunduğu konumdan ziyade o konum hakkındaki endişe ve kaygıdır. Hiç kimse başarı merdivenlerine elleri ceplerinde çıkmamıştır. Önemli olan endişesiz ve kaygısız bir dünyada yaşamak değil, onlara rağmen ve onlara yenilmeden yaşamla mücadele etmektir. Eyvallah. İsyan ettim Allah'a da kullarına da. Şüphesiz ki, O isteseydi dilimi kor, gözlerimi ateşten eylerdi. Ama bana fırsatlar tanıdı. Dünyayı daha iyi görmemi sağladı ve bunların yanında kocaman bir ihsan (akıl) verdi. Onunla önümü ve ufkumu görmemi sağladı. İsyan edilmesi gerekenlere isyan ediyorum Bire (Allah) değil. Allah'ın vermiş olduğu her şeyde hayır vardır. Bu konuda itikadım tartışılmaz surette kesindir. Allah çok sevdiği kullarına dert verirmiş kulum bana yakın olsun diye. Allah kulunun her hangi bir yerini güçsüz kılarsa, başka bir yerine güç verirmiş. Acıların insanları kenetlediğine ve birbirlerine bağladığına inanıyorum. Birliğin özünde acılar vardır ve paylaşılırken acıların azalacağına

inaniyorum. İyilik yapmasaydım iyiliğin ne olduğunu, yardıma muhtaç olmasaydım yardıma ihtiyacın ne demek olduğunu bilmezdim. Allah faydalı olmamı istedi ki beni yardıma muhtaç bıraktı. Hakkımda hayırlısı bu. Hayır Allah'tan şer insandandır. Hayatın amacı neden ben? Sorusundan ibarettir bana göre. Her kes bu soruyu ayrı ayrı sorsun kendine. Götüreceği yol cevap ortaktır. Birileri için. Hastaysak birileri için, sağlıklıysak birileri için, zenginsek birileri için, fakirsek birileri için. Neden ben sorusunun cevabı bu. Ve tek şey bir şeydir yaşamın amacı Paylaşmak. Sağlıklı birisi engelli olmak ister mi asla. Ben de sağlıklı olmak istemedim hiç düşünmedim. Hakkımda hayırlı olan bu ve buna razıyım. Hastalığım hiçbir zaman utancım olmadı. Utancım bana yapılanlardan yanaydı. (24 yaş, üniversite mezunu kas hastalığı)

Görüldüğü gibi yaşadığı sıkıntı ve zorluklar, çevreden yapılan olumsuz tutum ve davranışlar üzülmeye, isyan etmesine neden olsa da, kader, hayır ve şer inancı devreye girerek üzüntü ve isyanını engellemiş, hayata daha olumlu ve olgun bakmasına imkan sağlamıştır. Birey her şeyi güzel görmeye çalışmıştır. Birey olumsuz bir durum ya da olaya karşı iyi tarafından bakarak uyum mekanizması geliştirmiştir. Psikoloji alanında her olumsuzlukta olumlu bir yan aramak olarak ifade edilen bu mekanizma Pollyannacılık'tır.⁶⁶ Mantiğa bürümenin farklı bir biçimidir. Bu mekanizma isyana gitme noktasında ona engel olmuştur. Bu engelle birlikte yapıcı düşünüp davranma bilmektedir. Her şeyi güzel görmesi, "varlığını, benliğini ortaya koyma düşüncesine" sahip olmasına yön vermiştir. Bunların tümünün altında yatan inancın vermiş olduğu güç ve kuvvet vardır.

Yine içinde buldukları durumun ortaya çıkmasında insan faktörünün ve insan ihmalkarlığının önemli bir rolünün olduğunu dile getiren katılımcıların yaşadıklarını kader olarak değerlendirerek dini referanslı bir anlamlandırma ve kabullenme içinde oldukları dikkat çekmektedir.

Bu durumun kaderim olduğunu düşünüyorum. Ama bu duruma sebepte insan faktörünün de rolü büyük. Olumsuz düşünüyorum, ama başa gelen çekiliyor zamanla insan her şeye alışıyor. Tabii ki sağlıklı yaratılmak isterdim. Ama alıştım bu duruma. Evet zaman zaman çok üzülüyorum. Özellikle 20'li

⁶⁶ Mantiğa bürümenin bir başka biçimi olarak, hayal kırıklığı yaratan her durumda iyi bir taraf görme şeklindeki uyum mekanizmasıdır. Aşırı kullanılması bireyi pasif duruma sokabileceği gibi, her şeyi kabul eden bir duruma da getirebilir. <http://okul.selyam.net/docs/index-4398.html> (30.11.2013).

yaşlarda çok isyan ettiğim anlar oldu. Yaşım ilerledikçe alıştım bu duruma. Bununla yaşamamın gerektiğine inanıyorum. (34 yaş, lise mezunu ortopedik engelli)

Böyle olmasaydı diyorum. Neden dediğim zamanlar da oluyor. Kim bu durumdan memnun olur ki? Sağlıklı olmayı çok isterdim. Üzüldüğüm anlar oluyor. Diğer insanlar gibi olmayı çok isterdim. Ama hiçbir zaman isyan etmedim. Kader diye düşünüyorum. (36 yaş, lise mezunu çocuk felci)

İfadelerden görüldüğü gibi engelli olmanın nedenlerini anlama ve açıklamada olumsuz düşünceleri dikkat çekici bir husustur. Ancak içinde buldukları durumun Allah'ın bilgisi dahilinde olduğu vurgulanmakta, diğer taraftan da yaşananların isyan etmelerine, üzülmelerine neden olduğuna dikkat çekilerek ilahi güce karşı bir suçlamada bulunulmamaktadır.

Böylece engelli bireylere kader, hayır ve şer inancını anlatırken, olaylar karşısında insan sorumluluğunun ve iradesinin önemine dikkat çektikten sonra, her şeyin Allah'ın sonsuz ilim ve kudreti ile meydana geldiğinden, insanoğlunun, Allah'ın ne takdir ettiğini kendi ilmiyle bilemeyeceğinden, bu yüzden elinden geleni yaptıktan sonra gerisini Allah'a bırakması gerektiğinden bahsetmek gerekir. Aynı şekilde hayır ve şer konusunda bilgi verirken, yaşadıklarını mutlak olarak olumsuz değerlendirmemeleri gerektiği belirtilmelidir. “Sizin hayır zannettiğiniz şeylerde şer, şer zannettiğiniz şeylerde hayır olabilir”⁶⁷ ayetiyle insanın başına gelen olumsuzlukların sadece görünen yönüne bakarak karar verilmemesi gerektiğinden, her şeyin bir görünmeyen yönünün olduğundan, bahsedilmelidir. Ayrıca, güzel görünen bir şeyde olumsuz bir durumun veya olumsuz gibi görünen bir olayda iyi şeylerin ola bileceği vurgulanmalıdır. Bu durumda acele karar vermeden yaşadığı sıkıntının hakkında hayırlı yönlerinin olabileceğini düşünür. Bunları anlamaya çalışırken sıkıntıları aşabileceği gücü kendinde hissederek geleceğe umutla bakar.

Olayların, Allah'ın takdiri ve insan iradesinin rolü çerçevesinde meydana geldiğini dikkate alan engelli birey, ne aşırı kadercı bir yaklaşımla “ne yapa bilirim Allah beni böyle yarattı” diyerek pasif bir yaşam sürmeyi arzu edecek, ne de isyankar bir tutum ve tavırla

⁶⁷ Bakara, 2/216.

kaygı ve endişe içinde olacaktır. Bu anlayışa dayalı bir inanç onu Allah'a teslim olmaya, O'na güvenip dayanmaya sevk edecektir. Böylece, bir taraftan yaşadıklarından kurtulmak için gerekli tedbirlere baş vururken, diğer taraftan da inancının sağladığı manevi destekle, huzur ve güven duyguları içinde başarılı bir şekilde hayatını yaşamaya devam edecektir.

C. İbadet ve Dua

İbadet etimolojik olarak, “boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma ve tapınma” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak insanın, Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlardır.⁶⁸

Dini hayatın en önemli boyutunu teşkil eden ibadetlerin kişinin hayatını anlamlandırma, ölüm, hastalık ve engellilik gibi ruh sağlığını önemli ölçüde etkileyen acılara katlanma, yaşam umudunu yenileme ve hayatın tüm zorluklarıyla baş edebilme gücü vermektedir. İbadetler, insanla Allah arasında iletişim kurulmasını sağlamakta, inanan insanlara bir güven duygusu, yakınlık hissi ve yaşadıklarıyla mücadele etme gücü vermektedir. Çünkü eksik yaratılıştaki insan, mükemmel varlığın kuşatıcılığını, kainatta onu her yönden sardığını hissettiği zaman kendisinde yalvarma duygusunun oluştuğunu hissetmektedir. Bu sebeple, yüceliği karşısında boyun bükeceği, kulluk ederek kendisine yaklaşacağı, ihtiyaç duyduğu anda yardımını dileyeceği, olumsuz olaylar esnasında sığınacağı bir mabud anlayışı içinde olmakta ve bu duruma ibadetlerle anlam kazandırmaktadır. İbadetler, insana bedensel ve ruhsal bir takım güçlüklerle katlanma, zorluklarla mücadele etme ve kendini yenileme gücünü öğretmektedir. Yapılan bir araştırmada Allah inancının, dua ve ibadetlerin, zorluklara karşı bir güç ve kuvvet kaynağı oluşturduğu tespit edilmiştir.⁶⁹

İbadetler engelli bireyler için bir güç ve teselli kaynağı olmakta, manevi sıkıntılara karşı dayanma gücü vermektedir. Görüşme yaptığımız engelli bireyler, namazın yaşadıkları sıkıntı ve olumsuzluklarla başa çıkmada kendileri için güç ve teselli kaynağı olduğunu söylemekte, manevi yönden rahatlık sağladığını belirtmektedirler.

⁶⁸ Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, C. 19, s. 233.

⁶⁹ Akif Hayta, “İbadetler ve Ruh Sağlığı”, **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, ed. Hayati Hökelekli, Dem Yayınları, İstanbul, 2006, s. 138-154; Selahattin Parlador, “Dua”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C. 9, s. 532.

Sadece Şu açıdan bir dıŐünce bile beni kendime getirdi. Bir gözlük kendi kendine olamaz. Mutlaka yapan bir usta vardır. Peki en gelişmiş kameralardan daha mükemmel gözü yapan bir sanatkar yok mudur? Ve gözlüğü alırken ustaya teşekkür ediyoruz. Peki neden gözümü yaratana teşekkür etmiyorum dedim. 2005 yılında beş vakit namaz kılmaya karar verdim. Abdest alma sorunum vardı. Çok ağır olduğumdan babam hergün beni abdest aldirmaya banyoya götüremezdi. Sağolsun Din Kültürü Öğretmeni komşumuz bana teyemmüm alarak namaz kılabileceğimi öğretti. Namazımı tekerlekli sandalyede ya da oturduğum yerde kılıyorum. Zaman içinde daha bir Őevkle hatta ağlayarak namaz kılmaya başladım. Yazılarımda yazdığım gibi bu dünya faniydi ve biz bu dünyaya eğlenceye değil, Allah'ı tanıyıp sevmeye ve severek kulluk yapmaya gönderilmiştik. Allah o kadar merhametli ki doğru yolu bulmamız için Peygamber ve insan kullanma kılavuzu kitabı Kuran-ı Kerim'i göndermişti... Namaz ah namaz. Namazsız yıllarıma acıyorum. Namaz ile duayı ayıramam. Önemli olan duadır. Ama namazsız dua eksik olur. Namaz kılıp elimi Rabbime açınca ağlamak istiyorum ve bu ağlama bana baklavadan lezzetli geliyor. Öyle bir iç huzuru duyuyorum ki anlatılmaz. Hele o sabah namazı... Herkes uyurken Rabbimle dertleşiyorum... Tüm engelli kardeşlerim namazı tatmalı. (39 yaş, meslek yüksekokulu mezunu, Fredrich ataksisi)

Görüldüğü üzere namaz ve dua bireyin iç huzura kavuşmasında, yaşadıklarını anlama ve algılamasında önemli bir işlevi üstlenmişler. Çünkü ibadetler, insanı yaşanan çeşitli zorluk ve sıkıntılardan kurtararak, insanın Tanrı ile bütünleşmesini ve Tanrı'da huzur bulmasını sağlar. İbadetler içerisinde özellikle dua, çeşitli felaket ve zorluklarla karşılaşan insanlar için bir sığınak oluşturmakta ve yüce bir gücün her zaman için yardım edeceği duygusunu vererek insanları teselli etmektedir. Çünkü bu durumda yaratıcı, insan için bir kurtuluş yeri ve bir güven merkezidir.⁷⁰

Cuma'dan cumaya namaz kılıyorum ama bazen zamanım olduğunda cumanın dışında da kılıyorum. Namaz kıldığım zaman huzur buluyorum, Allah bir çıkış kapısı açar diye sıkıldığımda hep dua ediyorum rahatlıyorum. (21 yaş, lise mezunu işitme engelli)

⁷⁰ Bahçekapılı, a.g.tb., s. 249.

Zamanım olmadığı için diğer namazları kılamıyorum. Sadece Cuma namazını kılıyorum. Cumaları hiç terk etmem. Namaz kılınca rahatlıyorum. (20 yaş, lise mezunu işitme ve konuşma engelli)

Namaz kıldığında ferahlıyorsunuz. İnsan kendini daha iyi hissediyor. Dua etmeyi hiç ihmal etmem. Dua edersem sıkıntılarım kayboluyor sanki. Manevi olarak bir rahatlık oluyor. (51 yaş, ilköğretim mezunu görme engelli)

İnsanın kendisini rahatlatmak için bir takım tekniklere ihtiyacı vardır. Nefes, beden egzersizleri gibi. Psikolojide buna rahatlatma teknikleri denilmektedir. Birey bu durumda namaz ve duayı kendisini rahatlatmak için birer teknik olarak görmüştür. Ayrıca birey için namaz ve dua sorunlardan arınma mekanizması olarak kendinde yer etmiştir. Bu da sağlıklı bir yaşam şekli olarak kendisine kazandırdığı bir tekniktir diye düşünebiliriz. Çünkü bireyi isyana teşvik etmemektedir.

Sıkıntılı olduğum zamanlarda namaz kılıyorum, hemen dua ediyorum. Dua ettiğim zaman rahatlıyorum. Allah'ın verdiği nimetlere şükrediyorum. Dua çok önemli. (18 yaş, lise mezunu işitme engelli)

Kıl beni ey namaz düşüncesiyle namazlarıma çok sıkı sarıldım her zaman. Namaz kılmadığım zaman kendimi çok tembel, hem de boşlukta his ediyorum. İlk namaza başladığım zamanlarda tekerlekli sandalyede kılıyordum. Sonra yatağa düştüm. Kılmam zor olur düşüncesiyle namazı kılmamamı isteseler de, ben namaza o kadar bağlanmışım ki, namazla rahatlık, huzur en önemlisi kendimi bulmuştum. (21 yaş, kas hastalığı yürüme engelli)

İfadelerden anlaşıldığı gibi ibadetler sıkıntılı zamanlarda bireyler için rahatlatma ve huzur kaynağı olmaktadır. Özellikle ibadet ve dua, problemleri akılcı bir şekilde çözmek için stresi azaltmakta, zihin duruluğu ve moral gücü sağlamaktadır. İnsanın yaşadığı zorluk ve musibetlere katlanarak ibadetlerini devamlı olarak yerine getirmesi, kişiliği oluşturan sabır, merhamet, cesaret ve yardımseverlik gibi dini değerlerin güçlenmesine ve gelişmesine neden olmaktadır.⁷¹ “Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin”⁷² ayetinde

⁷¹ Parladır, a.g.md., s. 532.

⁷² Bakara, 2/153.

olduğu gibi namaz ibadetinin sabırla birlikte zikredilmesi bu konuda dikkat çekici bir örnektir. Aynı zamanda zikredilen bu ayet ile, başa gelen sıkıntılı durumlarda hem sabır ve direnme göstermek, hem de namaz ve dua ile Allah'tan yardım istemek tavsiye edilmektedir. Hz. Peygamber de kendisini rahatsız eden bir sorunla karşılaştığında, bir işin çözümü zor geldiğinde namaza yönelirdi. Ayrıca, namaz vakti gelince Bilal'a, "Bizi namazla rahatlat ey Bilal" buyurmuştur.⁷³

İbadetin özü olan namaz, insanın gerginlikten ve stresten kurtulmasında yardımcı olur. Namaz, ruha canlılık katar, umudu güçlendirir, rahatlama ve mutluluk duyguları verir. Stres ve kaygıya sebep olan anlayış ve psikolojiyi giderir. Bir zikir olarak algılandığında, insana yeni bir manevî oluş ve yepyeni bir hayat anlayışı aşılar.⁷⁴ Namaz ve duanın huzur ve rahatlama bulmada önemli olduğunu ifade eden E.C. duygularını şu şekilde özetlemiştir:

Dini değerlerin ehemmiyetini az da olsa kavramış, yeterli olmasa da kulluk bilincine az da olsa varabilmiş biri olarak ilahi emirlerden olan namaz ve diğer farz ibadetler ve dua insan ruhunun hatta insan bedeninin ihtiyacı olan huzur ve pozitif enerjiyi elde etmesinin en önemli kaynaklarından. Namaz kıldığım hastalıklarımı unuttuğum gibi tarif edilmek bir huzur ve rahatlama şeklinde bir faydası oluyor. Gergin veya çok hüznü, üzgün durumlarda daha çok ve uzun dua etmek daha çok huzur ve rahatlama vesile olduğu için dua ettiğimde rahatlık duyuyorum. (34 yaş, lise mezunu kas erimesi)

Görüldüğü gibi dua ve ibadet kendisi için en büyük terapi yöntemi olmuş, kendisini ruhsal olarak rahatlatmıştır. Ayrıca dua ve ibadet vasıtasıyla hayatına daha büyük anlam katmıştır.

İbadetler, kişinin sosyal davranışları ve ilişkileri üzerinde de olumlu etkiler yapmaktadır. Yapılan araştırmalarda oruç ibadetinin kişilere iletişim kurmada kolaylık gösterme ve yardımlaşmada etkili olduğu görülmüştür. Aynı zamanda orucun, sabır, sevgi, şefkat ve merhamet gibi duyguların yaşanmasında etkili olduğu tespit edilmiştir.⁷⁵

Engelli bireyler pek çok sosyal sorunlarla karşı karşıya kalmakta, toplumun dışına itilmektedirler. Toplumsal bağların ve sosyal ilişkilerin geleneksel kültürle birlikte bir

⁷³ Ebu Davud, Sünen 4/298.

⁷⁴ Aydın, a.g.m., s. 96-97.

⁷⁵ Hayati Hökelekli, "İbadet", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, C. 19, s. 249.

kenara itilmesi, insanlarda duygusal soyutlanma, kendine ve başkalarına güvenememe, başarısızlık, aşırı stres ve yalnızlıkla beraber duygusal ve toplumsal sorunların oluşmasına neden olmuştur.⁷⁶ Toplu şekilde yapılan ibadetler dayanışma ve paylaşma meydana getirerek acıların ortaklaşa yenilmesine katkıda bulunabilir.⁷⁷ Çünkü ibadetler insanları bir birine yaklaştıran ve kaynaştıran bir işlevi üstlenmektedir. Cemaatle yapılan ibadetler engelli bireyin topluma katılmasını sağlarken sosyal uyumuna da yardımcı olabilir. Namaz, oruç ve diğer ibadetler, dini etkinlikler vasıtası ile engelli bireyler topluma kazandırılabilir. Dinin temeli olması açısından namazın, iyilik ve kötülük ile ilgili işlevi göz önüne alınarak ahlaki davranışlardaki yeri öne çıkarılmalı ve engelli bireylerin namaz vasıtası ile sosyal ilişkileri sağlanmalıdır.⁷⁸ Batı ülkelerinde de ortopedik engelliler rahibeler tarafından bakılmakta ve topluca yapılan ibadatlere katılmaları sağlanarak, böylece dinin manevi gücünden faydalanma yoluna gidilmektedir.⁷⁹

İbadetlerle birlikte engelli bireylerin sorunlarını aşmada diğer önemli bir güç ve manevi destek duadır. “Çağırarak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek” anlamlarına gelen dua, Allah’ın yüceliği karşısında kulun aciz olduğunu itiraf ederek, sevgi ve tazim duyguları içinde O’ndan lütuf ve yardım dilemesidir.⁸⁰

Yaşadıklarını anlama ve anlamlandırmada dini, referans alan bireyler, yaşadıkları durumu aşmada manevi bir yardım ve destek bulmak ümidiyle duaya yönelmekte, Allah’tan yardım istemektedirler. Bu açıdan, duanın engelli bireylerin hayatında ayrı bir yeri ve önemi vardır. Yapılan bir araştırmada engelli bireyler, dua vasıtasıyla, Allah’ı kendilerine yakın hissetmekte, kendilerini anlayacak bir varlığa yönelmektedirler. Allah’ı büyük bir güç kaynağı olarak gördüklerini ifade eden engelliler, yaşadıkları problemlere olumlu yaklaşıma ve sorunu çözmeye üstün bir güç olan Allah’a güvenmeleri, sıkıntılarıyla baş etmede dua etmeleri gerektiğini belirtmektedirler.⁸¹

Dua bir yardım isteme çığıdır.⁸² İnsanı duaya sevk eden en önemli etken, onun güçsüzlük ve çaresizliği, istek ve ihtiyaçlarıdır. İnsan, yaratılışı gereği üstün bir yaratıcıya inanıp ona bağlanma ve sığınma ihtiyacı hissetmektedir. Aynı zamanda yaşadığı, hastalık,

⁷⁶ Hayta, a.g.b., s. 147.

⁷⁷ Küçükcan-Köse, a.g.e., s. 151.

⁷⁸ Ankebut, 29/45.

⁷⁹ Ay, a.g.m., s. 394.

⁸⁰ Osman Cilacı, “Dua”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C. 9, s. 529.

⁸¹ Kula, **Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma**, a.g.e., s. 222-225.

⁸² Hökelekli, **Din Psikolojisi**, a.g.e., s. 91.

engellilik gibi kendisini tehdit eden olaylar karşısında kendisinin aciz, güçsüz ve çaresiz olduğu şuuruna vararak dua vasıtasıyla Allah'a yönelmekte ve O'ndan yardım istemektedir.⁸³ Kendi talep ve isteklerini Allah'a arz eden insan sağlığına kavuşmak, başarılı olmak, tehlikelerden korunmak için dua etmektedir. Çoğu zaman dua, çaresizlik ve yetersizlik içinde kıvranan, korku ve güvensizlik duygularıyla sarsılan insan için bir yardım talep etme çağrısı olmaktadır.⁸⁴ Dua stres ve kaygıdan kurtulmak için sıkça başvurulmuş bir başa çıkma mekanizmasıdır. Yapılan araştırmalarda, bireylerin sıkıntılı bir durumla karşılaştıklarında, diğer zamanlara göre daha çok dua ettikleri tespit edilmiştir. İnsan dua vasıtasıyla, çevresini saran zorluklara, tehlikelere, bela ve musibetlere, kaza, hastalık ve engellilik gibi olaylara karşı korunmasını istemekte, bu zorluk ve musibetlerle baş edebilmesi için Allah'tan güç, kuvvet ve yardım ihsan etmesini beklemektedir.⁸⁵ Dua ile kendini korunmuş olarak hisseden G.D. ve D.H. duygularını şöyle özetlemişlerdir:

Sadece engelimle ilgili değil, kendimi her yalnız hissettiğimde her sıkıntılı anımda namaz ve duaya sığınırım. Namaz ve duayı kurtarıcı olarak, Allah'a sığınma olarak görüyorum. (21 yaş, lise mezunu görme engelli)

Dua ettiğimde kendimi daha huzurlu ve korunmuş olarak hissediyorum. Gergin olduğumda dua ederek sakinleşmeye çalıştığım zamanlar oluyor. (28 yaş, üniversite mezunu bedensel engelli)

Görüldüğü şekliyle bireyin sakinleşmesinde, huzur bulmasında önemli bir destek sağlayan dua, bireyde Allah tarafından korunduğu hissini ve düşüncesini uyandırmakta, ona güç ve güven vermektedir. Yapılan araştırmalarda, duanın depresyon riskini azalttığı, yüce bir kudretle yakınlaşmayı sağlayarak manevi güç kaynağı oluşturduğu, karar verme gücünü artırdığı ortaya konulmuştur.⁸⁶ Stresli ve sıkıntılı durumlarda duanın etkisi, rahatlama ve yatışma olarak hissedilmektedir.⁸⁷

Nitekim 66 yaş ve üzeri 41 kişi üzerinde yapılan bir araştırmada, yaşlıların büyük bir bölümü “her şeye gücü yeten”, “şifa veren”, “yol gösteren”, “öğreten”, “koruyan bir varlığa”, yani Tanrı'ya inanmaktadır. Aynı zamanda onlar hastalıklara şifanın Tanrı'nın

⁸³ Alexis Carrel, **Dua**, çev. Ali Erçetin, Birleşik Yayınları, İstanbul, 1999, s. 103.

⁸⁴ Hüseyin Certel, **Din Psikolojisi**, Andaç Yayınları, Ankara, 2003, s. 122-127.

⁸⁵ Peker, a.g.e., s. 79, 125.

⁸⁶ Küçükcan-Köse, a.g.e., s. 151.

⁸⁷ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, a.g.e., s. 229.

isteği ile gerçekleşeceği (doktorların ve ilaçların bu süreçte sadece Tanrı'nın muradına aracılık edeceği), dolayısıyla ruhsal ve bedensel rahatsızlıklara dua ile şifa bulacakları kanaatindedirler. Çünkü onlar, Tanrı ile iyi ve güzel şekilde kurulan diyalogun kendilerine mutluluk ve huzur vereceği inancını taşımaktadırlar.⁸⁸

Her türlü hastalığın tedavisinde hastanın maneviyatının güçlü ve moralinin yüksek olması çok önemlidir. Zira duanın gerek bedensel ve gerekse ruhsal hastalıkların tedavisinde, tedavi edici bir güç ve şifa verici bir tesirinin olduğu bilinmektedir.⁸⁹ Dua olmasa bugün asla olmayacağını, dua ile yaşadığını ifade eden C.A.V. duanın hayatındaki önemini şöyle dile getirmiştir:

Dua Allah'la insanı yaklaştırır. Allah sevdiği kuluna dert vermiş kulum bana yakın olsun diye. Dua umudun arkadaşıdır. Her anımı her dakikamı zikrederek yahut dua ederek geçirmiyorum ama O'ndan umudumu ve ümidimi de kesmiyorum. Hidayetinle affına ve keremine sığınıyorum. Mutlaka geri dönüyor. Ama 3 gün ama 3 ay ama 3 yıl mutlaka keremiyle karşılığını veriyor. Anlatılanlara göre makinelere bağlı on gün deliksiz uyumuşum. Uyandırılmaya çalıştıkça, çalışmalara yanıt vermiyormuşum. Doktorlar bile ümidi kesmiş benden, bir ailem kesmemiş. İnanılması zor gelebilir ama ben, yakarışlar, dualar eseri hayata dönmüşüm. Niyazın insanı deşarj ettiğine inanıyorum. Bana gurur yapan ibadetinden sana sığınırım. Yüz kere bin kere günaha batmak isterim ve gözyaşıyla kapına gelmek isterim. Senin affına ve hidayetine sığınmak isterim. Şüphesiz ki bu daha değerlidir. Düşünüyorsam varım değil, pişman ola biliyorsak varız. Pişmanlık ve gözyaşı insanın ruhunu temizler. (24 yaş, üniversite mezunu kas hastalığı)

Görüldüğü gibi birey duayı bir kurtarma olarak görmektedir. Ayrıca dua vasıtasıyla Allah'tan yardım istemesi ve iyileşeceğine dair ümidini kaybetmemesi engelli birey için önemli bir motivasyon oluşturmaktadır. Dua vasıtasıyla Allah'la kurulan ilişki ve iletişim sayesinde ilahi enerjinin etkisi, ruhun ihtiyaçlarını karşılamaya, korkularını yatıştırmaya ve bu yolla dış dünyayı değiştirmeye koyulmaktadır. Böylece dua, kişinin gücünü artırmakta,

⁸⁸ Asım Yapıcı, **Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık**, Karahan Yayınları, Adana, 2007, s. 92.

⁸⁹ Parladır, a.g.md., s. 533.

şuur düzeyinin yükselmesine ve idrak kapasitesinin keskinleşmesine imkan vermekte, olağan üstü işleri başaracak güç, kuvvet ve yeterlilik kazandırmaktadır.⁹⁰

Dua engelli bireye her halini bilen ve kullarını seven bir yaratıcının olduğu hissini ve düşüncesini vermekte ve bu düşünce şekli onu ümitsizliğe düşmekten alıkoymaktadır. Dua ile doğrudan doğruya Allah'a başvuran engelli bireyler, bu şekilde büyük bir sabır ve sebat duygusuna sahip olduklarını, huzur ve teselli bulduklarını, rahatladıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda kendilerini yalnız hissettikleri anda Allah'a dua ederek yalnızlıklarını gidermeye çalışmaktadırlar.

Dua ederek rahatladığım huzur bulduğum anlar oluyor. (36 yaş, lise mezunu çocuk felci)

Namaz kılmıyorum ama çok dua ederim. Dua ederek rahatlıyorum. (34 yaş, lise mezunu ortopedik engelli)

Sıkıntılarımı gidermek için çok dua ederim. İçimden geldiği şekilde kendi dileklerimi dile getirerek dua ediyorum. Dua edince sıkıntılarım hafifler rahat olurum. (20 yaş, lise mezunu işitme ve konuşma engelli)

Namaz kıldığımda, dua ettiğimde manevi yönden kendimi rahat hissediyorum. (41 yaş, ilköğretim mezunu görme engelli)

Sıkıldığım zamanlarda çok dua ederim. Özellikle canım sıkıldığı zaman içimden Allah Allah diye çağırıyorum kalbim ferahlıyor. (22 yaş, ortaokul mezunu konuşma engelli)

Görüldüğü gibi, duanın en önemli yararı, kişiye yalnız olmadığını hissettirmek, ümit duygusunu ayakta tutmağa yardımcı olmak, sıkıntılı ve gergin durumlarda rahatlama etkisi göstermektir.⁹¹ Çünkü dua ile insan, Allah'a teslim olmakta, ailesi, çevresi ve başkalarıyla paylaşmadığı derdini ve sıkıntısını O'na açmakta, O'nun yardımıyla yaşadığı

⁹⁰ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, a.g.e., 228-229.

⁹¹ Nevzat Tarhan, **İnanç Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 162; Certel, a.g.e., s. 128.

sıkıntılardan kurtulacağını ümit etmektedir. Böylece dua ile Allah'a yakın olduğunu hissederek teselli bulmakta ve stres verici olaylardan uzaklaşmaktadır.⁹²

Yine içinde bulunduğu durumla baş etmede duanın önemli bir yerinin olduğunu ifade eden N.Ç. yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

Namaz kılmıyorum samimi söyleyelim. Ama yaşadıklarımla baş etmede duanın çok çok önemi vardır. Duayla sıkıntılarımın hafiflediğine inanıyorum. Yaşadığım bir olayı anlatayım. 13 yaşında bu duruma düştüm. Her Cuma günü tezden banyo yapar çok dua ederim. Bir Cuma günü geç kaldım. Öyle Cuma namazı vakti dua edemedim. Akşam saat yedi filandı. Ellerimi açtım yürümem için o kadar içten ağlayarak dua ettim ki, sanki evde duvarda melek gördüm. Üzerinden 15 gün geçmedi karşıya yeni komşu geldi. Beni hastaneye götürdü. Hekim yürüye bilir dedi ama ameliyatla. Ameliyat oldum değnekle yürüyebiliyorum. Ama ellerim de tutulduktan sonra değnek tutamıyorum. Ama yine de Rabbim duama karşılık verdi. (30 yaş, ilkokul mezunu serebral palsisi)

Yukarıdaki ifadelerden de görüldüğü üzere dua, engelli bireyin hayatında bir güç kaynağı olmuş, onu umutsuzluğa düşmekten, yaşama azmini kaybetmekten koruyarak, yaşadıklarını anlamlandırmada önemli bir destek sağlamıştır.

Duanın insana huzur, rahatlama ve ferahlık imkanı sağlaması, duaya mutlaka karşılık verileceği düşüncesinden ileri gelmektedir. “Eğer kullarım sana benim hakkımda sorular sorarlarsa (bilsinler ki) ben çok yakınım, dua edenin yakarışına her zaman karşılık veririm.”⁹³ ayeti bu gerçeğe işaret etmektedir. Birey, istek ve arzularının işitildiğini ve bunlara bir karşılık verileceğini bilerek rahatlamakta ve huzur bulmaktadır.

Allah bir çıkış kapısı açar diye sıkıldığımda hep dua ediyorum rahatlıyorum. (21 yaş, lise mezunu işitme engelli)

Dua insanı umutsuzluktan, karamsarlıktan kurtarır. Sıkıldığım zamanlarda dua ediyorum. Allah'ın kullarını sevdiğine ve onların dualarına karşılık verdiği inandığım için dua ettiğim zaman rahatlık hissediyorum. Duanın hayatımda çok önemli yeri vardır. (45 yaş, ilkokul mezunu çocuk felci)

⁹² Certel, a.g.e., s. 128.

⁹³ Bakara, 2/186.

Görüldüğü gibi dua engelli bireyin iyimser düşünmesine, hayata daha sıkı tutunmasına ve yaşadıkları sorunlarla mücadele konusunda daha güçlü olmalarına katkıda bulunmaktadır. Çünkü dua eden birey hayata karşı iyimser, ümitli ve karamsar duygulardan uzaktır. Çünkü dileklerinin gerçekleşeceğine inanmaktadır. Hz. Peygamber de, “*Dua ettiğinizde kabul edileceğine inanarak Allah’a dua edin. Biliniz ki, gaflette oyalanan kulun duasını Allah kabul etmez.*”⁹⁴ hadisiyle dua ederken ümitsizliğe düşmemeyi öngörmüştür.

Dua olumlu ve olumsuz başa çıkma olarak ele alınabilir. Olumlu başa çıkma yöntemi olarak dua, stres ve depresyon riskini azaltmakta, problemi ortaya koymayı sağlayarak, çözüm yolları üretmeye yardımcı olmaktadır. Ayrıca Allah ile yakınlaşmayı sağlayarak, kişinin karar verme gücünü ve mücadele azmini artırmaktadır. Ruhsal sükuneti sağlayarak, ümit kaynağı olmakta, değiştirilmeyecek nitelikte, hastalık, engellilik, depresyon ve ölüm gibi olayları kabullenmeyi sağlamaktadır. Olumsuz başa çıkma yöntemi olarak dua, bireyi isyana ve şüpheye sürüklemektedir. Birey hiçbir çaba harcamadan sadece dua ederek, sorunlarının çözümünü Allah’tan beklemekte, duası kabul edilmemesi durumunda, ümitsizliğe kapılmakta, öfkelenip isyan edebilmektedir.⁹⁵

Engelli bireyler için dua öğretimi söz konusu olduğunda “Allah’tan iste verir” şeklinde bir fikir üzerinde durmamak gerekir. Çünkü engelli bireyler iyileşmeleri, sağlığına kavuşmaları için dualarının karşılığında somut sonuçlar almak isterler, istek ve arzularının kısa bir zamanda ve kesin olarak yerine geleceğini ümit ederler. İstekleri olmadığında güvenleri sarsılır ve isyan edebilirler.

Sorunlarla mücadele etmede, Allah’ın yardımcı olacağına inanarak yapılan dua, problemlerle baş etmede engelli bireyin sabırlı olmasını sağlar, dayanma gücünü ve güvenini artırır. Sıkıntılarını Allah’ın yardımıyla aşma inancı, özgüveni olumlu yönde etkiler.⁹⁶ Böylece engelli birey dua ve ibadet vasıtasıyla Allah’a sığınarak teselli bulacak, O’nun koruması altında olduğu inancıyla da ümit ve güven duygusu kazanacaktır. O’nun yardımının kendisine ulaşacağı duygu ve inancıyla zihinsel ve psikolojik olarak rahatlayacaktır.

⁹⁴ Tirmizi, Davet, 66.

⁹⁵ Arıcı, a.g.tz., s. 87.

⁹⁶ Arıcı, a.g.tz., s. 96.

D. Peygamber İnancı

Engelli bireylerin din eğitiminde öncelik verilecek önemli konulardan bir diğeri peygamber inancıdır. Tarihe bakıldığında zaman en büyük zorluk ve sıkıntı yaşayan insanların peygamberler olduğu görülmektedir. Peygamberler, alay edilme, yurtlarından çıkarılma, taşlanma, hastalanma, hapsedilme, öldürülmek istenme, hor görülme gibi bir çok sıkıntılar yaşamış ve akla hayale gelmeyen işkencelere maruz kalmışlardır. Hastalık, açlık, can, mal ve evlatla imtihan edilmişlerdir. Konuyla ilgili zikredilen bir hadiste, sahabeden Sa'd'ın, "Ya Rasulallah insanların imtihanı en ağır olanı kimdir?" sorusu sorması üzerine şöyle buyurmuştur: "Peygamberler ve sonra da derece derece müminlerdir. Kişi, dini ölçüsünde imtihan edilir. Dini kuvvetli ve sağlam ise imtihanı ağır olur. Dininde zayıflık söz konusu ise, dini kadar imtihana tabi tutulur. Bela o kimseyi devamlı takip eder. Nihayet onu bırakıncaya kadar, böylece kul, yeryüzünde hatası olmadığı halde yürür."⁹⁷ Yine Hz. Ayşe'nin "*Peygamberden daha şiddetli ağırlara maruz kalan birisini görmedim*"⁹⁸ şeklindeki beyanı, bu gerçeğe işaret etmektedir.

Bu gerçeklerden hareketle, peygamberlerin hayatında karşılaştığı olumsuzluklar ve bunlar karşısında takındığı tavır engelli bireyler için önemli bir motivasyon oluşturabileceği düşünülmektedir. Çünkü bireyin engellilik durumuna bağlı olarak yaşadığı kızgınlık, utanç, öfke, isyan, ümitsizlik gibi olumsuz duygu ve düşünceler onun azmini kırmakta, arzu ve isteğini azaltabilmekte, kendisini çaresiz hissetmesine neden olabilmektedir. Engelli birey sadece kendisinin engelli olduğunu, sıkıntı yaşadığını bu yüzden bir takım sorunlarla mücadele ettiğini düşünebilmektedir. Böylesi durumlarda engelli bireyin kendini motive edecek, azim ve gayretini sürdürmesini sağlayacak bir bakış açısına ihtiyaç duyması mümkündür. Bireyin engellilik durumuna bağlı olarak yaşadığı sıkıntı ve zorlukları aşmada peygamberlerin yapılan işkencelere ve yaşadığı zorluklara göğüs germede ortaya koyduğu davranışlar örnek teşkil edebilir.⁹⁹ Peygamberlerin farklı nedenlerle yaşadıkları sıkıntı ve zorluklarla mücadeleleri, tüm olumsuzluklara karşı azimlerini sürdürmeleri, hedeflerinden vazgeçmemeleri, direnmeleri, asla ümitsizliğe düşmemeleri, sonunda tüm zorlukları aşmaları anlamlı örneklerdir. Bu örnekler engelli

⁹⁷ İbn Mace, Sünen, 3249.

⁹⁸ Tirmizi, Zühd, 56.

⁹⁹ Naci Kula, "Engelli Birey ve Ailelerinin Yaşantılarında Hz. Muhammed'in Örnekliliği (Çorum Örneği)", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 11, S.1, Yıl 2011, s. 181-183.

bireyin, cesaretlenmesine, ümitli olmasına, kendine olan güveninin artmasına, hayata umutla bakmasına en önemlisi yaşadıklarını daha kolay kabullenmesine neden olabilir.

Yaptığımız görüşmeler sonucu, peygamberimizin ve peygamberlerin hayatından örnek alınan, imtihan olarak görme, sabretme, şükretme, dua etme, yılmama, vazgeçmeme, dayanma gücü bulma, değerli görme şeklindeki davranış modellerinin engelli bireylerin sıkıntı ve zorlukları aşmada başvurdukları önemli modellerden olduğu tespit edilmiştir.

Yaşadıklarını kabullenmede peygamberlerin hayatını örnek alan M.M. duygularını şöyle ortaya koymuştur:

Eyüp peygamber evlatlarını kaybetmiş, uzun süre hasta olmuş. Peygamberimizi taşıdılar, işkenceler verdiler. Onları, okuyorum, düşünüyorum benim çektiğim onların yanında hiçbir şey. Bunları okudukça neden ben? demedim hiçbir zaman. Çünkü onlar Allah'a yakın insanlar, ama onlar da işkence, eziyet çekmiştir. Demek ki, yaşanan olumsuzluklar ancak Allah'ın sevdiği kullarına imtihanı ve lütfüdür. Bunları öğrenmem, bilmem yaşadıklarımı kabullenmemde önemli olmuştur. (32 yaş, ortaokul mezunu bedensel yetersizlik)

M.M.'nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla içinde bulunduğu durumu imtihan olarak görmesi yaşadıklarını daha kolay kabullenmesini sağlamıştır.

Ben Efendimizin ve diğer peygamberlerin hayatını okudukça bu dünyanın asıl hayat olmadığını anlıyorum ve şunu diyorum. Eğer asıl yaşam burada olsaydı herkes sağlıklı ve mutlu olurdu. Sabır etmek nasıldır. Hastalıkta şükür nasıldır öğrendim. Dünyaya bakıyorum. Zenginler, günahkarlar pek hasta olmuyor. Allah'ın en sevdiği kullar peygamberlerdir. Onlar hep hastalık çekmişler. Demek ki, Allah hastalığı en sevdiği kullarına vermiş. Bu açıdan hastalığının bana verilen ilahi bir ödül olduğunu düşünüyorum. (39 yaşında meslek yüksek okulu mezunu Fredrich ataksisi)

İfadelerden, bireyin engelliğinden kaynaklanan sıkıntı ve zorlukları aşmada peygamberimizin ve peygamberlerin yaşadığı sıkıntı ve zorluklar karşısında sergiledikleri sabır ve şükür yaklaşımının son derece yardımcı ve etkili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Allah'ın sevdiği kullarına hastalık verdiği, nitekim peygamberlerin de ağır hastalıklara yakalandığı gerçeği bir anlamda engelli bireye destek olmakta ve moral vermektedir.

Yaşadığı sıkıntılar karşısında peygamberlerin hayatından duyduğu örneklerden hareketle yılmamayı, sabretmeyi, sıkıntı ve zorluklara rağmen Allaha dua etmeyi öğrendiğini ifade eden E.S. düşüncelerini şu şekilde özetlemiştir:

Peygamberimizden başka hiçbir peygamberin hayatını bilmiyorum. Sadece peygamberimizin hayatını annem öğrettiği kadar biliyorum. Yaşadığı sıkıntılara, yapılan kötülüklere sabrettiğini, buna rağmen gece gündüz hep Allah'a dua ettiğini öğretti. Peygamberimiz bir çok eziyetlerle, sıkıntılarla karşılaşmış. Ama O hiçbir eziyet, sıkıntı karşısında yılmamış sabretmiş. Onun yaşadığı eziyet, sıkıntı karşısında benim yaşadıklarım hiçbir şey. Bunları düşündükçe teselli buluyor, içim ferahlıyor. (20 yaşında lise mezunu işitme ve konuşma engelli)

Yine peygamberlerin çektiği sıkıntı ve zorluklar karşısında yılmaması ve sabretmesini örnek alarak teselli bulan M.İ.'nin ifadeleri de dikkat çekicidir:

Peygamberler yüce insanlar. Onların yaşadıklarını, çektikleri çilelerin binde birini biz yaşayamayız, çekemeyiz. Hiçbir zaman yaşadıklarımı onlarla kıyaslayamam. Onlar kötülük yapanlara iyilikle karşılık veren insanlardır. Biz isyankarız. Onlar yaşadıkları acılardan yılmamış, sabretmiş. Onların sabrı, azmi bana görünmez enerji veriyor beni cesaretlendiriyor. (45 yaşında ilkokul mezunu çocuk felci ortopedik engelli)

Her iki ifade de engelli bireylerin zorluklar karşısında peygamberlerin azim ve gayretini kendilerine örnek aldıkları görülmektedir. Peygamberlerin sabrı, azmi, gayreti ve yılmamaları engelli bireyi cesaretlendirmekte, teselli etmekte ve huzur bulmasını sağlamaktadır. Çünkü azim, gayret ve sebat etme, zorlukları aşma gücünü oluşturmaktadır.¹⁰⁰

Mesela peygamberimizin çektiği ızdıraplardan ben daha az ızdırap çekiyorum. Onun yaşadıklarıyla benim yaşadıklarım kıyaslanamaz. Bunları düşünmem huzur bulmamda fayda sağlıyor. (21 yaş, lise mezunu, işitme engelli)

Diğer peygamberlerin değil, sadece peygamberimizin hayatını biliyorum. Onun kadar sıkıntı yaşamadık. Benim yaşadıklarım Onun yaşadıkları yanında

¹⁰⁰ Kula, **Engelli Birey ve Ailelerinin Yaşantılarında Hz. Muhammed'in Örnekligi (Çorum Örneği)**, s. 184.

hafif kalır. Çok fark var. Ne kadar sıkıntı yaşasa da İslam'ı tam anlamıyla yaşamış. O sabretmiş, hiçbir zaman yılmamış. Bunları düşündükçe rahatlık, huzur buluyorum. (18 yaş, lise mezunu işitme engelli)

Onların yaşadıkları yanında bizimki, hafif kalıyor. (51 yaş, ilköğretim mezunu görme engelli)

Peygamberimizin çektiği sıkıntıları kendi sıkıntılarımınla eş tutamam hiçbir zaman. (36 yaşında lise mezunu çocuk felci)

Peygamberimizin veya peygamberlerin hayatı sabretmemiz gerektiği konusunda yol gösteriyor. Gerçi çok fazla araştırmadım ama anlatıldığı kadarıyla böyle düşünüyorum. (28 yaş, üniversite mezunu bedensel engelli)

Görüldüğü gibi engelli bireylerin, peygamberlerin davranışlarını, yaşadıkları çile ve ızdırapları örnek almaları, rahatlık ve huzur bulmalarında, sabırlı davranmalarında, yaşadıklarını daha kolay kabullenmelerinde, hayata umutla bakmalarında önemli rol oynamaktadır.

Görüşmeye katılan 34 yaşındaki lise mezunu kas erimesi hastalığı olan E.C., peygamberlerin geçirdiği imtihan ve sıkıntıların kendisine dayanma gücü kazandırdığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Peygamber Efendimizin hayatı en gıpta ettiğim, okuduğumda hüznlendiğim ona karşı hasretimin artmasına sebep olan bir hayatı var. Onun veya diğer Peygamberlerimizin yaşadıkları imtihan ve sıkıntıları okuduğumda yaşadığım imtihanın çok daha hafif ve kaldırabileceğim seviyede olduğunu anlayarak şükretmeye sebep olması gibi faydalar sağlıyor. (34 yaşında lise mezunu kas erimesi hastalığı)

E.C.'nin ifadelerinden peygamberlerin hayatıyla kendi hayatını kıyaslaması, özdeşleştirilmesi faydalı olmuş, peygamberlerin yaşam şekillerini kendine örnek alarak güç ve teselli bulmuştur.

Engelli bireylerin peygamberlerin hayatından öğrendikleri önemli davranış modellerinden bir diğeri peygamberlerin engellilerle ilişkileri çerçevesinde kendilerini değerli görmeleridir. Konuyla ilgili olarak aşağıdaki ifadeler çok ilgi çekicidir.

Peygamberlerin hayatını bilen birisiyim. Peygamberimiz Abdullah İbn. Mektumu gördüğünde yüzünü ekşitiyor. Allah bunun karşılığında Peygamberimizi uyartıyor. Peygamberimiz şehir dışına çıktığında yerine vekil olarak onu bırakıyor. Hz. İsa'nın peygamber olmasını söyleyenin bir ama olduğunu, Şuayb peygamberin, Yakup peygamberin gözlerini kaybettiğini, Allah'ın ilk önce Şuayb peygamberle birlikte bizleri kabul edeceğini biliyorum. Bu bizim için hem ders, hem de bize verilen değerdir. Ben bunları biliyor, buna göre yaşıyorum. (52 yaş, üniversite mezunu, görme engelli)

Yine peygamber inancının kendini değerli hissetmesinde önemli olduğunu söyleyen C.A.V. duygularını şöyle ifade etmiştir:

Kur'an'da Hz. Peygamber ile âmâ sahâbî Abdullah b. Ümmi Mektûm arasında cereyan eden bir olay vardır. Gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmi Mektûm yanına gelerek Hz. Peygamber'den kendisine İslâm konusunda bilgi vermesini istemişti. O'nun bu tutumu Hz. Peygamber'in hoşuna gitmemiş, sözün kesilmesini istememiş, bundan dolayı ona karşı ilgisiz davranarak onun isteklerine cevap vermemiş ve yüzünü çevirmiş. Cenabı Allah bu konuda peygamberimizi uyarmıştır. İnsanı varlıkların en üstünü kılan cenabı Allah'ın Hz. Peygamberi uyarması bende eğer biz bazılarının gördüğü gibi engellenmiş, değersiz, aşağılanmış birisi olsaydık Allah sevgili peygamberini uyarmazdı düşüncesine sahip olmamı sağladı. Demek ki Allah katında her kes eşit her kes değerlidir. (24 yaş, üniversite mezunu, kas hastalığı)

Her iki ifadede bireyin kendini değersiz görme his ve düşüncesini önlemede peygamber inancının önemli rol oynadığı görülmektedir.

Engelli bireylerin peygamberlerin hayatından örnek olarak aldıkları diğer bir ilke kabullenme ilkesidir.

Peygamberler ki, insanlar arasında seçilmiş en üstün kişiler. Onların yaşadıklarını dinleyince görmemenin hiçbir sorun olmadığını düşünüyorum. (21 yaş, lise mezunu görme engelli)

Kader ve ahiret inancından sonra, peygamberimizin ve peygamberlerin hayatı yaşadıklarımızla baş etmemizin nedeni. Onların hayatını öğrendikçe halimize şükrediyoruz tabii ki. (28 yaş, üniversite mezunu görme engelli)

Peygamberlerin çektiği çileyi, ızdırabı kimse çekmemiş. Asla ben yaşadıklarımı onlarla kıyaslayamam. Ama onların yaşadıklarını düşündükçe yaşadıklarımı kabullenmem çok kolay oldu. (41 yaş, ilköğretim mezunu görme engelli)

Görüldüğü gibi yaşananları daha kolay kabullenmede önemli bir etkiye sahip olan peygamber inancı ve peygamberlerin hayatı, engelli bireyin yaşananlar karşısında öfke, üzülmeye, kızgınlık, isyan ve ümitsizlik duygularına kapılmadan manevi huzur ve rahatlık bulmasında önemli rol oynamaktadır.

Tüm görüşmeleri incelediğimiz zaman engellilik durumunu kabullenmede, bu durumla baş etmede, yılmadan sabırlı davranmada, huzur ve mutluluk bulmada peygamber inancının, peygamberlerin yaşadıkları sıkıntı ve zorlukların önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden, engelli bireylere peygamber inancını anlatırken, peygamberlerin yaşadıkları çeşitli sıkıntı ve zorluklardan, çile ve ızdıraplardan, Hz. İbrahim'in ateşe atılmakla, oğlu İsmail'i kurban etmekle imtihan edildiğinden, Hz. Peygamberin savaşta dışının kırılmasından, Taif'te taşlanmasından, evlatlarını kaybetmesinden, Hz. Yakub'un gözlerini kaybettiğinden, Hz. Eyyub'un sağalmaz hastalığa maruz kalmasından, Hz. Musa'nın kekemelikten yana sıkıntı çektiğinden bahsetmek gerekir. Özellikle evladı Yusuf'u kaybettiği için üzüntüsünden gözlerine perde inen ve böylece bir süre göremez duruma gelen peygamber Hz. Yakub'un başından geçenler, görme engelliler için ilgi çekici bir örnektir. Onun, bir mucize eseri olarak tekrar görmeye başlaması¹⁰¹ da engelli bireyler için ümitlerini kaybetmemeleri açısından bir motivasyon sağlayabilir. Yine peygamber döneminde yaşayan ve gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmi Mektûm ve peygamberimiz arasında cereyan eden olaydan¹⁰² bahsedilerek, -engelli de olsa- insanın Allah katında, "değerli" olduğu vurgulanabilir. Böylece, bu durumdaki kişilerin kendilerine olan sevgileri, hayatı bu şekliyle de olsa kabullenmeleri mümkün olabilir.

Bir peygamber olan ve uzun süren hastalığından dolayı tüm mal varlığını ve yakınlarını kaybeden; ancak, bitmez tükenmez sabırla şöhret bulan Hz. Eyyub'un başından geçenler de engelli bireyler için güzel bir örnektir. Hz. Eyyub'un sabrına karşılık olarak, yeniden sağlığına ve zenginliğe kavuşması¹⁰³, bedensel engelli ve süregelen hastalığı

¹⁰¹ Yusuf, 12/84-96.

¹⁰² Abese, 80/1-12.

¹⁰³ Sad, 38/40-44.

olan bireyler için bir ümit ışığı olabilir. Ayrıca Hz. İsa'nın körü ve alacayı iyileştirmesi¹⁰⁴, Hz. Muhammed'in gerek hastalar için, gerekse hastalığı esnasında sabırlı davrananlar için verdiği müjdelere¹⁰⁵ de sürekli hastalığı olanlar için bir teselli kaynağıdır. Yine kekemelikten yana sıkıntı çeken Hz. Musa'nın başına gelenler¹⁰⁶ ve bu durumun başarılı olmasına herhangi bir engel teşkil etmemesi işitme ve konuşma engellilerin örnek olarak rahatlamalarına katkı sağlayabilir.¹⁰⁷ Yukarıda zikredilen örnekler hayata olumlu bir bakış açısı kazandırması nedeniyle önemlidir.

E. Ahiret İnancı

İnsan yaratılışı gereği yok olmak istememektedir. Ancak ölüm olgusu insan zihnini meşgul eden konuların başında gelmektedir. Ahirete inanmayan bir insan için ölüm kesin bir sonu ifade etmektedir. Çünkü insan, sonsuza kadar kesintisiz yaşama, hiç yok olmama duygu ve arzusuna sahip olsa da, kendi yok oluşunu ve tükenişini düşünmek bile istememekte, geçmişteki anıları ve gelecekle ilgili ümitleriyle yaşamaktadır.

Hayatın iyi bir şey olduğunu düşünen ve kendisini hayata bağlayan değerleri olan bir insan için hayatı kaybetmek de yeterince büyük bir acıdır. Ölümle birlikte yok olacağını düşünen ve buna inanan insanın, uğruna yaşayacağı ve mücadele edeceği hiçbir değeri olmayabilir.¹⁰⁸ Bu durumda insan, "ölümün anlamı var mıdır?" diye sorar. Eğer ölümün anlamı yoksa hayatta kalmanın da bir anlamı yoktur, diye düşünebilir. Ölüm ötesini izah edemeyen bir anlam, insan hayatına gerekli değeri kazandıramaz. İşte ahiret inancı insanın bu temel arzusuna seslenmekte, kişinin hayatına ölümle son bulmayacak bir anlam vererek, ölüm ötesini aydınlatmaktadır.¹⁰⁹

İnsan ancak nereden geldiği ve sonuçta nereye gideceğinin bilgisine sahip olduğu ölçüde kendisine bir yön ve hedef belirleyebilir. İnsan sorumluluğunun temelini teşkil eden

¹⁰⁴ Al-i İmran, 3/49; Maide, 5/110.

¹⁰⁵ Buhari, Merda, 1; Ebu Davud, Cenaiz, 1; Buhari, Merda, 6; Buhari, Ezan, 40; Ahmed, V, 168-169; Buhari, Mezalim, 3; Müslim, Feraiz, 17; Buhari, Feraiz, 25.

¹⁰⁶ Taha, 20/26-36.

¹⁰⁷ Mehmet Emin Ay, "Özürlü Çocukların Eğitiminde Din Eğitimi ve Öğretiminin Katkısı", **I. Çocuk Kültürünü Bildirileri Kitabı**, İstanbul, 2000, s. 394-397.

¹⁰⁸ Selim Özarlan, "Ahiret İnancının İnsanın Anlam Arayışına Müspet Katkısı", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 5, Yıl 2000, s. 295.

¹⁰⁹ Hayati Hökelekli, "Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından İslam'da Ahiret İnancı", **İlahiyat Fakülteleri Eğitim-Öğretim Koordinasyon Toplantısı**, CÜ İlahiyat Fakültesi, Sivas, 2007; Adem Akıncı, "Hayata Anlam Vermede Dini Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü", **Değerler Eğitimi Dergisi**, C. 3, S. 9, Yıl 2005, s. 12.

ahiret inancı her şeyden önce insana bir hedef ve yön vermektedir. Hayatta bir anlam, hedef ve gaye bulamaması, insanın yaşamaya, mücadele etmeye ve ümitli olmaya değecek hiçbir şeyi olmaması duygusu, ruhun acı çekmesine yol açmaktadır. Ahiret düşüncesi insana öldükten sonra ne olacağını bildirerek, onu belirsizlikten gelecek endişesinden kurtarmakta, ruhsal yönden büyük bir rahatlama içinde olmasını sağlamaktadır. Bu dünyada nasıl ve niçin yaşaması gerektiğini bildirerek, hayatına anlam kazandırmaktadır.¹¹⁰ Kur'an'ın “*kimin daha iyi iş ve davranışlarda bulunacağını denemesi*”¹¹¹ şeklindeki yaklaşımı, bu gerçeğe işaret ederek insana kendini ve davranışlarını anlamlandırma bakımından çok önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Böylece ahirete inanan kimse, yaratılışının gaye ve hikmetini öğrenmektedir. Bu bağlamda, yaptığı iyilik ve güzelliklerin, çektiği ızdırap ve musibetlerin karşılığını alacağı inancı, bireyin bu dünyadaki hayatını anlamlandırmasına yardımcı olmaktadır. Böyle bir inanç insanı tatmin etmektedir.¹¹²

Dünya hayatında yaşadığı sıkıntı, zorluk ve hastalıklar, mücadele ettiği halde tamamen ortadan kaldıramadığı engellerin insana ızdırap çektirdiği bir gerçektir. Bu durumda insan tıbbi, eğitsel ve manevi destek gibi yoğun araştırma ve mücadele içine girerek çıkış ve çözüm yolu aramaktadır. Tıbbi ve eğitsel çarelerin sonuç vermediği veya yetersiz kaldığı durumlarda yapılan açıklamalar, insanı pek tatmin etmemekte, ona yeterince umut veya gelecek vaat etmemektedir. Buna karşılık dini inançlar özellikle ahiret inancı, yaşanan olumsuzluklar için güzel bir yaşam ve ödül vaat etmektedir. Tüm engellerin ortadan kalkacağı, adaletin tecelli edeceği ebedi bir hayata inanmak, insana ümitleri yenileme, elemeleri hafifletme, hayat boyunca başa gelen musibetlere katlanma gücü vermekte, karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmeye yardımcı olmaktadır.¹¹³

Yaşanan sıkıntı ve acıların ahirette verileceğine tereddütsüz inanan, ahiret inancı olmadan yaşananların anlamsız olduğunu söyleyen E.C. düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Şöyle değerlendirmek gerekirse, her baharın ardından nasıl yaz sonra sonbahar sonra kış ve sonra da nasıl tekrar bahar geliyorsa, tüm canlı mahlûkat tekrar ortaya çıkarılıyorsa aynen öylede bu dünyanın bir son

¹¹⁰ Uyanık, a.g.tz., s. 97.

¹¹¹ Mülk, 67/2.

¹¹² Hayati Hökelekli, **Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din**, Dem Yayınları, İstanbul, 2008, s. 153-154; Özarlan, a.g.m., s. 295.

¹¹³ Uyanık, a.g.tz., s. 9.

bulması söz konusu. Bunun ispatı her an karşımıza çıkıyor, ölümler oluyor, ayrılıklar oluyor, yıkımlar, yapılanmalar oluyor. Hasta ve engelli insanların da dünyada yaşadıkları sıkıntı ve zorlukların karşılığı bir başka âlemde ahirette verilmezse çok mantıksız ve dünya hayatının bir anlamı olmaz. O yüzden yaşadığım hastalıkların, sıkıntuların, acıların karşılığı ahirette verileceğine tereddütsüz kesin inanıyorum. (34 yaş, lise mezunu kas erimesi)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi ahiret inancı kendisi için bir teselli ve hayata tutunması için dayanak olmuş, karşılığını alacağı beklentisi onu umutsuzluğa düşmekten, yaşama azmini kaybetmekten koruyarak hayata tutunmasını sağlamıştır. İçinde bulunduğu durumun verdiği sıkıntı ve zorluklar ahiret inancı ile anlam kazanmıştır. Yine ahiret inancının hayata tutunmasında, durumunu kabullenmesinde önemli bir faktör olduğunu ifade eden M.İ. şöyle bir açıklama yapmıştır:

Bu dünyada yaşadıklarımızın, yaptıklarımızın ahirette mutlaka karşılığının olacağını duydum öğrendim. Günahkarım Allah bunu bana bir ceza olarak verdi düşüncesinde olmadığım için, yaşadıklarımı Allah'ın imtihanı ve karşılığında Allah'ın sabretmemin mükafatını vereceğine bu mükafatı alacağıma inancım sonsuzdur. Böyle inanç olmasa da hiçbir gücünüz ve uğruna yaşayacağınız hiçbir şey kalmaz zaten. (45 yaş, ilkokul mezunu çocuk felci)

Görüldüğü gibi çekilen sıkıntı ve zorluklara sabretmenin mutlaka ahirette mükâfatlandırılacağı düşüncesi hastalara dayanma gücü vermektedir. Öyle ki ahiret inancı bireyi ümitsizlik, karamsarlık ve hiçlik duygularından kurtarmakta; onda sabır, teslimiyet, umut gibi duyguların gelişmesine yardımcı olmaktadır. Böylece ahiret inancı kayıpların kabullenilmesini kolaylaştırmakla birlikte engelli bireylere iyimserlik ve umut gibi ruh sağlığı açısından olumlu duygular kazandırabilir. Yaşadıklarının mutlaka bir karşılığını görecekları inancı, engelli bireyleri olumsuz duygulardan kurtarmada, yaşadıklarını anlamlandırmada ve kabullenmede yardımcı olabilir. Ahiret inancını, yaşananları kabullenmede en etkili faktörlerden biri olarak gören C.A.V. sözlerini şu şekilde özetlemiştir:

Eşrefi mahlukatı ayakta tutan ahiret inancı. Karşılık beklemek derken mutlaka yaşananların bir karşılığı vardır inancındayım. Zulme uğrayanlar sabretsin karşılığını alacaktır. Zulmedenler de sabretsin onlar da karşılığını

alacaktır hadisinde olduğu gibi. Dünyanın, kainatın boş olmadığına inancım sonsuzdur. (24 yaş, üniversite mezunu kas hastalığı)

C.A.V.'ın ifadelerinden anlaşıldığı gibi olumsuzluklara karşı tahammül etmede ahiret inancının referans olması çekilen zorluklara bir anlam katmaktadır. Çünkü yaşananların geçici olduğu, ayrıca bunların anlamdan yoksun olmayıp, ilahi planın birer parçası olduğu, sabır ve rıza ile bunlara katlanıldığı takdirde ahirette bunların karşılığının Allah tarafından verileceğinin bilinmesi insanı rahatlatır ve olaylarla başa çıkma gücünü artırır.¹¹⁴

Aynı zamanda ebedi kurtuluş, rahatlığa ulaşma, cennete kavuşma, Allah'ın rızasını elde etme gibi idealler, yaşadığı sıkıntı ve zorluklara karşı engelli bireye sabır ve tahammül gücü kazandırmaktadır. Çünkü birey, başına gelen her şeyin Allah'tan geldiğini, karşılaştığı sıkıntıların mükâfatını bir gün alacağını bilir. Yaşadığı ızdırıp ve musibetlerin, uğradığı haksızlığın karşılığını alacağı bilinciyle umutsuzluğa düşmez. Bu durumda soğukkanlılığı ve mücadele etme gücünü kaybetmeden günlük yaşamına devam ederek sabretmesini öğrenir.

Dünyadaki asıl amacımız Allah'ın rızasını, sevgisini kazanarak cennette ebedi bir gençlik değil mi? İşte engelli olmak, engelli çocuğu olmak, engelli yakını, komşusu olmak ise bu amaca hızlıca ulaştırır. Ama şartı isyan etmeden sabırla ve şükürle... (39 yaş, meslek yüksek okulu mezunu Fredrich ataksisi)

İlla ki ahirette karşılığını göreceğim. Bu dünyada Allah'ın verdiği şeylere şükredersen, sabredersen Allah karşılığını verir. (51 yaş, ilköğretim mezunu görme engelli)

Görüldüğü gibi ahiret inancı engelli bireylerin mantığa bürünme ve yüceltme gibi savunma mekanizmaları geliştirmelerini sağlamıştır. “Bunları yaşıyorum, dünya bir imtihan dünyasıdır, sabredersen ahirette mükâfatımı alırım” düşüncesiyle oluşturdukları mantığa bürünme mekanizması yaşadıklarıyla baş etmede kendilerine olumlu katkılar sağlamıştır. Yine ahiret inancıyla geliştirdikleri yüceltme mekanizması¹¹⁵, bu dünyada

¹¹⁴ Hökelekli, **Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din**, a.g.e., s. 157.

¹¹⁵ Yüceltme mekanizması, ilkel nitelikteki eğilim ve isteklerin doğal amaçlarından çevrilerek toplumca beğenilen etkinliklere dönüştürülmesidir. Yüceltme mekanizmasında diğer tüm başarılı savunma mekanizmalarında olduğu gibi, egonun boşalımı engellenmeksizin, ulaşılmak istenen amaç değiştirilir. Böylece olumsuz bir amaç, yapıcı bir yöne çevrilir. Bireyin bir alanda başaramadığı veya ulaşamadığı bir

sahip olamadıklarına ahirette sahip olacaklarını düşünerek rahatlamalarını, huzur bulmalarını sağlamıştır. Yüceltme mekanizması sağlıklı bir mekanizma olup, bireyi daima olumlu etkinliklere yöneltir. Bu nedenle, ne kadar çok kullanılırsa o kadar yararlı olan bir mekanizmadır.

Bu dünyada çektiğim ufacık bir sıkıntının bile Allah'ın ahirette bana kat kat vereceğine inanıyorum. (30 yaş, ilkokul mezunu serebral palsisi)

Kötü şeyler yaptığında ona göre karşılığını, iyi şeyler yaptığında ona göre karşılığını alacağız. Bu yaşadıklarımın da mutlaka bir karşılığının olacağına inanıyorum. (20 yaş, lise mezunu işitme ve konuşma engelli)

Karşılığının olup olmadığını kesin bilemem. Ama sınıdığımı biliyorum, sınıdığımı inanıyorum. Sınıyorsam ve sabrımı gösteriyorsam karşılığını Allah verecektir diye düşünüyorum. Doğrusunu Allah bilir. (28 yaş, üniversite mezunu bedensel engelli)

Görüldüğü gibi âhret inancıyla doğacak sabır ve bu rahatsızlığa verilecek mükâfat ümidi engelli bireyin en büyük sığınağı olmaktadır. Çünkü yaşadıklarının karşılığını alacağı inancı ona yaşama sevinci, moral ve irade gücü vermekte, onu olumsuzluklara karşı teselli etmektedir. Böylece ahret inancı insanda teselli duygusunu geliştirebilmektedir.¹¹⁶ Konuyla ilgili bir hadiste şöyle anlatılmaktadır: *“Topal bir sahabe olan Amr el Cemuh bir gün Hz. Peygambere gelerek, “Ey Allah'ın Resulü! Ne dersin, eğer ben şehit oluncaya kadar Allah yolunda savaşsam, cennette bu topal ayağım düzelmiş bir şekilde yürüyecek miyim? diye sorunca Hz. Peygamber: Evet demiştir. Bunun üzerine Amr, kardeşinin oğlu ve hizmetçileri Uhud Savaşı'nda birlikte savaşmışlardır. Savaş esnasında onu gören Hz. Peygamber: Ben sanki cennette bu ayağın iyileşmiş bir halde yürürken görüyor gibiyim buyurmuştur.”*¹¹⁷

Yukarıda zikredilen hadis, ahirete iman duygusunda büyük bir ümit duygusunun var olduğunu göstermektedir. Yine, *“Ben kulumu -iki gözünü kast ederek- iki sevgilisini*

hedefe, başka alanlardaki başarılarıyla ulaşma çabası içinde olması yüceltme mekanizmasına örnek olarak verilebilir. Bkz: MEB, “Çocuk Gelişimi ve Eğitimi; Savunma Mekanizmaları”, MEGEP, **Meslek Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi**, Ankara, 2007, s. 23; Hülya Şahin, “Psikoseksüel Gelişim”, **Eğitim Psikolojisi**, ed. Yaşar Özbay-Serdar Erkan, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011, s. 84.

¹¹⁶ Uyanık, a.g.tz., s. 10; Özarlan, a.g.m., s. 304.

¹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, V. 299

almakla imtihan ettiğimde o buna sabrederse, iki göze bedel olarak ona Cennet'i veririm."¹¹⁸ anlamındaki kutsi hadis, insanın dünyada yaşadığı sıkıntıların ahirette mutlaka bir karşılığının olacağını ortaya koymaktadır. Yaşanan sıkıntı ve zorlukların geçici olduğu, bunlara sabredildiği takdirde karşılığının verileceği inancı, insana ümit vererek motive eder, olaylarla başa çıkma gücünü artırır. İşte ahiret inancı, insana hayatın olumsuzluklarına karşı ümit ve yaşama azmi verir, acılarını hafifletir, zor durumlara katlanmasını sağlar.

Böylece, engelli bireylere ahiret inancını öğretirken, yaşadıkları acı ve sıkıntıların bir gün mutlaka sona ereceğinden, yaşadıklarına karşılık mükâfatlarla yeni bir yaşamın başlayacağından bahsetmek gerekir. Yine, onlara, *"herkesin dünyada sahip olduğu nimetlerden mutlaka sorumlu olacağı"*¹¹⁹ gerçeğini dile getiren ilâhi buyruktan ve *"insanların ahiret hayatında yeniden yaratılacağı"*¹²⁰ müjdesinden bahsedilerek, yaşadıkları bu sıkıntıların bir gün sona ereceğine inanmalarına ve şimdiki durumlarından farklı olan daha güzel bir hayata kavuşacakları ümidini gönüllerinde taşımalarına imkân sağlanabilir.¹²¹

F. Sabır ve Şükür

Engelli bireylerin durumlarıyla ilgili olarak bazı sıkıntılarla karşılaşması onların azmini, cesaretini ve dayanma gücünü zayıflatabilir. Bu durumda zorlukların üstesinden gelmesine, dayanmasına yardımcı olabilecek en önemli manevi destek sabırdır. Sözlükte, "engellemek, hapsedmek, güçlü ve dirençli olmak" anlamlarına gelen sabır, en genel anlamıyla, "üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belalar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet" gibi manalara gelmektedir.¹²²

Sabır, acıya, zorluğa, haksızlığa ve başa gelen üzüntülü olaylara dayanma gücüdür. Bir felaket ve belaya uğrayanın, telaşa kapılıp feryat etmeden, her şeyin Allah'tan geldiği bilinciyle yaşadıkları karşısında sonuna kadar tahammül göstermesidir. Kur'an'da insanın, korku, açlık, yoksulluk, mallardan ve canlardan eksiltmek gibi çeşitli şekillerde

¹¹⁸ Buhari, Merda, 7.

¹¹⁹ Tekâsür, 102/8.

¹²⁰ Mü'minûn, 23/14.

¹²¹ Ay, a.g.m., s. 393.

¹²² Mustafa Çağrı, "Sabır", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2005, C. 35, s. 337.

musibetlerle imtihan olacağı bildirilmekte, musibetlere sabredenlerin hesapsız şekilde mükâfatlandırılacaklarından bahsedilmektedir.¹²³ Bazı ayetlerde inananlara sabretmeleri, Allah'tan sabırla yardım istemeleri emredilmekte¹²⁴, Allah'ın sabredenlerle beraber olduğu dile getirilmektedir.¹²⁵

Sabır, Allah'a isyan etmemek, bir imtihan geçirdiğinin bilincinde olmak, hata ve kusurlarını gözden geçirebilmek, olayları metanetle karşılayabilmektir.¹²⁶ Sabır, Kur'an'da insanın karşılaşılabileceği zorluklara ve olumsuzluklara karşı dayanıklı olmayı, direnmeyi, metaneti ve cesareti ifade eden bir davranış biçimi olarak zikredilmektedir. Sabırla ortaya konan dayanma ve direnme gücü, aynı zamanda bireyin yaşanan olayı aşacak gücü kendisinde hissetmesidir. Ayrıca, yaşadığı olayı anlamlandırma açısından Allah'a olan inancındaki kararlılığını göstermede kendisine Allah'ın yardımcı olacağına inanmasıdır. Sabırın, taşıdığı özellikleri sebebiyle, Kur'an'da Allah'tan yardım isteme yöntemi olarak zikredilmesi, yaşanan olayları anlama ve sorunları aşmada son derece etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir.¹²⁷

Yaşadıklarını anlamada, anlamlandırmada ve onunla baş etmede sabır, şükür, imtihan gibi dini değerlerin önemli olduğunu ifade eden bireyler düşüncelerini şu şekilde özetlemektedirler:

Sabır, tevekkül, kader, imtihan, şükür gibi şeyleri öğrendikçe nedenleri anlamaya başladım. Önceden bilmiyordum. İsyan etmesem de hep hikmetini düşünüyordum. Neden diye? Sonralar öğrendim ki, kaderimde olanı yaşıyorum, bunlar birer imtihan, sabırlı olup şükredersem sonunda mükafatımı alacağım. Bunları düşündükçe içim rahatlıyor. (21 yaş, lise mezunu işitme engelli)

İlla ki üzüldüğümüz zamanlar oluyor. Sonuçta insanız. Etten, kemikteniz. Sonuçta ben de çocuğumu sokakta top oynarken görmek isterim. Ama en önemlisi bu sınavı kazanmak. Tabii ki Allah'ın bir bildiği vardır. Bizleri bu şekilde sınıyor. Bize düşen bu sınavı başarıyla atlatıp öbür dünyamız için

¹²³ Bakara, 2/154-156.

¹²⁴ Bakara, 2/153.

¹²⁵ Enfal, 8/46; Bakara, 2/153.

¹²⁶ Karagöz, a.g.e., s. 53.

¹²⁷ Naci Kula, "İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevî Desteğin Önemi (Deprem ve Bedensel Engellilik Örneği)", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. VI, S.2, Yıl 2006, s. 88

yatırımlar yapmak. Bu da nasıl olur? Ancak her halimize şükretmek, sabretmek, tevekkül etmekle. (41 yaş, ilköğretim mezunu görme engelli)

Sabır yeryüzünde bir çok şeye gücü yetebilenlerin sanatıdır. Onlar bu sanatı icra edebilirler ancak. Sabrın sonunda mutlaka bir mükafatın beni beklediğine inanıyorum. (24 yaş, üniversite mezunu kas erimesi hastalığı)

İfadelerden de görüldüğü gibi yaşananları anlamlandırmada sabır, şükür, imtihan gibi kavramlarla desteklenen anlayışın önemli olduğu görülmektedir. Özellikle sabır gösterdiğinde karşılığının olacağı inancı, bireyin karşılaşılabileceği kaygı ve stresten kurtarabilecek önemli bir destek olmaktadır.

Yaşanan sıkıntı ve zorluklara sabretmek, dayanıklılık göstermek, bu durumda hayata küsmemek dinin de bir tavsiyesidir. Sabır psikolojik bir mekanizma olarak insanın dayanma gücünü artırmakta ve hayata küsmesini, sırt çevirmesini önlemektedir. Yaşadıklarıyla baş etmede sabrın önemli olduğunu söyleyen M. İ. duygu ve düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

Rahmetli dedem her zaman sabırlı olacaksın, bu yükü taşımasını bileceksin derdi. Ben de hep sabırlı olmaya gayret ettim. Sabretmenin çok büyük faydasını gördüm. Böylece sabır etmem isyankar olmamı engelledi. Çok isyan edeceğim bir noktada sabretmem Allah'ın bana sunmuş olduğu güzellikleri görmemi sağladı. Aynen Mevlana hazretlerinin söylediği gibi. Sabret ki, her şey hissettiğin kadar derin ve sonsuz olsun. Sabret ki, her şey gönlünce olsun. (45 yaş, ilkokul mezunu çocuk felci ortopedik engelli)

Görüldüğü gibi yaşananlara karşı sabırlı davranması bireyin isyanını engelleyerek, gayretli olmasını, küsmeden hayata tutunmasını sağlamıştır. Engellilik, hastalık ve musibetlere sabretmek, üzüntüyü kontrol altına almak, isyan etmemektir. Musibetler ve felaketler karşısında sabretmek, onlara ilgisiz kalmak ve üzülmemek değildir. Yaşanan musibet ve olumsuzluklara üzülme insanın fitratında var olan bir duygudur. Hz. Peygamber oğlu İbrahim vefat edince hüzünlenmiş ve ağlamıştır. Sen de mi ağlıyorsun diye soranlara, “Göz yaşarır kalp hüzünlenir. Rabbimizin hoşlanmadığı bir şeyi söylemeyiz. Ey İbrahim! Ayrılığınla hüzünlüyüz”¹²⁸ buyurarak, böyle durumlarda üzülmünün fitratta var olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, “Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı

¹²⁸ Buhari, Cenaiz, 43; Müslim, Fezail, 62; Ebu Davud, Cenaiz, 42.

ve daha çok nimet verilmemiştir.”¹²⁹ buyuran Hz. Peygamber, yaşanan acı ve sıkıntılar karşısında sabırlı olmanın önemine dikkat çekmiştir. Hastalık ve engellilik gibi musibetler karşısında tahammüllü olabilmek, sıkıntıları yenebilmek, tedavide başarıya ulaşabilmek ancak sabırla mümkün olabilir. Yaşanan hastalık ve engellilik gibi durumlarda sabretmekle kalmayıp, tedavi için her türlü çareye başvurmak ve çeşitli tedavi yolları aramak gerekir. “Ey Allah’ın kulları tedavi olunuz Allah, yaşlılık hariç şifasını da birlikte yaratmadığı hiçbir hastalığı yaratmamıştır.”¹³⁰ buyuran Hz. Peygamber, hastalık, engellilik gibi durumlarda Allah’tan ümit kesmeden, sebeplere sarılarak sabırlı bir şekilde çareler aramanın önemli olduğunu beyan etmiştir.

Yaşananlara sabretmek, derece ve mükafatın artmasına vesiledir. Konuyla ilgili nakledilen bir hadiste şöyle anlatılmaktadır: “İbn Abbas, Ata b. Ebi Rebah’a “sana cennet ehlinde bir kadın göstereyim mi? der. Ata, evet göster der. Bunun üzerine Abdullah İbn Abbas, işte şu siyah kadındır ki, bu kadın Peygamber (s.a.v.)’e geldi ve sara hastalığım tutuyor, üstüm başım açılıyor. İyileşmem için Allah’a dua edin dedi. Resulullah istersen sabreder, cennetlik olursun istersen sana şifa vermesi için Allah’a dua ederim demiştir. Bunun üzerine kadın; o halde hastalığıma sabredeceğim ancak üstüm başım açılıyor. Üstümün başımın açılmaması için dua buyurunuz deyince, Peygamber de ona dua etti.”¹³¹

Yine kişinin sabretmesine karşılık cennetle mükafatlandırılacağıyla ilgili kutsi bir hadiste Allah şöyle buyurmuştur: “Kimin iki sevgilisi (yani gözünü) alır da, buna sabreder ve ecrini Allah’tan umarsa, sevap olarak cennetten başka bir şeye razı olmam.”¹³²

İnsan hayatı sabır ve şükür arasında geçen bir hayattır. Başarının ve kurtuluşun anahtarı sabır ve şükürdür. Allah insanı her an sabır ve şükürle imtihan etmektedir. Bazen zorluklarla deneyip huzura kavuşturarak, zaman zaman da bolluktan darlığa düşürerek imtihan eder. Bu durumda şükretmek sabrın en yüksek noktasıdır. İnsanın şükürle imtihanı daha çok sabrının karşılığını aldığı zaman başlamaktadır.¹³³ Sabır ve şükür bilincinin yaşananlarla baş etmede önemli olduğuna inanan C.Ç. bu konudaki yaklaşımını şu şekilde özetlemektedir:

¹²⁹ Buhari, Rikak, 20.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, Tıp, 1; Buhârî, Tıp, 1.

¹³¹ Buhârî, Merda, 6.; Müslim, Birr, 54.

¹³² Tirmizi, Zühd, 57.

¹³³ Ali Ünal, **Kur’an’da Temel Kavramlar**, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1998, s. 445.

Allah bu dünyayı imtihan için yarattıysa, elbette sınav için sorular olacak. Bu sorular genelde iki başlıklıdır. Sabır ve şükür. Bu imtihanının en zor sorularından birisi de engelli olmaktır, çocuğunun engelli olmasıdır, engelli kişinin yakını, komşusu olmaktır. Evet bu sabır işidir. Engelli olan insan (Evet insan. Engelli de insandır, acıdır, susar, aşık olur, küser, tuvaleti gelir...) hastalığına ve özürllülüğüne sabreder, şükreder. Oruç, namaz, hac, musibetler, kazalar, sıkıntılar, hastalıklar... sabrımızı denemek içindir. Fakirlik, zenginlik, sevinçler, evlatlar... şükür imtihanıdır. Allah fakir eder, aza kanaat edip şükreder mi diye; zenginlik verir, zekatını verip hayırlar yapacak mı diye şükürümüzü sınar. Üç türlü sabır imtihanı iç-içedir. Engelli olan insan sabır ve şükürle imtihan ediliyor. Engellinin ana babası kardeşi abisi...vs ona bakmakla imtihan edilir. Çevresinde engelli olanlar, onlara ilgiyle imtihan ediliyor. Engelliler diğer insanlara şükretmeyi hatırlatır. (39 yaş, meslek yüksekokulu mezunu Fredrick ataksisi)

Görüldüğü gibi birey, “bu bir sınavdır, sabretmek, şükretmek gerekir” şeklinde bir düşünce geliştirmiştir. Sabır ve şükürün, kendisini rahatlatmak için bir teknik olduğunu mantığa bürünme mekanizmasını kullanarak kazanmıştır.

Şükretmek, Allah’a güvenmek, yaşanan olumsuzluklara olumlu yönden bakıp iyimser olmak demektir. Yaşadıklarını kabullenmesini kolaylaştırmak için sabır ve şükür gibi manevi unsurlar çok önemlidir. Bunun için, engelli bireylere durumlarını kabullenmeleri ve yaşadıkları sıkıntılara dayanma gücü bulmaları için sabır ve şükür gibi manevi unsurların öneminden bahsetmek gerekir. “İnsanın, dünyaya bir sınavdan geçirilmek üzere gönderildiğinden” ve içinde bulunduğu duruma “sabredenlerin mutlaka Allah tarafından ödüllendirileceğinden” söz eden ayetlerden bahsedilerek onlara teselli verilebilir.¹³⁴ Ayrıca sağlık noktasında kendilerinden daha kötü durumda olanlara, kendileri başkasına muhtaç değilse başkalarına muhtaç olanlara, bir kolu olmayan hiç kolları olmayana bakarak, yitirdiği beden fonksiyonlarından ziyade sahip oldukları diğer bütün nimetleri göz önünde bulundurarak şükretmeleri gerektiğinden bahsedilmelidir. Birey halinden şikayetçi olmayıp şükrederek durumunu kabullendiğinde olayların müspet yönlerini görmeye başlayacak, huzurlu ve mutlu olacaktır. Kendi durumuna üzülme

¹³⁴ Mülk, 67/2; Bakara, 2/155; **Geniş bilgi için bkz: Ay, Özürlü Çocukların Eğitiminde Din Eğitimi ve Öğretiminin Katkısı**, s. 393.

yerine, kendinden daha kötü durumda olanlara bakarak veya daha da kötü durumda olabileceğini düşünerek haline şükretmesi psikolojik olarak rahatlmasına sebep ola bilir.

G. İmtihan ve Ceza

İslam inancına göre, hastalık, başarısızlık, engellilik, gibi yaşamı zorlaştıran, sıkıntı ve kaygı oluşturan birtakım durumların nedeni imtihandır. Kur'an, insanın, korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan olunacağını bildirmektedir.¹³⁵ Bu imtihanın gayesinin kimin doğru ve daha güzel davranışta bulunacağını ortaya koymasıdır.¹³⁶ Ayette yer alan “canlardan eksiltme” ifadesinde hasta ve engelli insanların olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, engellilik hâli insanların sabretmesi gereken bir imtihandır.

İnsan yaratılışı gereği iman ve amelde imtihan edilmektedir. Kur'an, *“İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece iman ettik demekle bırakılacaklarını mı sandılar? Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmiştir.”*¹³⁷ buyurarak, bu dünyada imtihanın bir gerçek olduğunu hatırlatmakta ve insanın iman yönünden sınındığına dikkat çekmektedir. İmanda imtihan, insanın Allah'ın kudretine, ilmine, adalet, merhamet ve sevgisine güveniyle ilişkilidir. İnsanın sıkıntılarla imtihan edilmesi, inanma iradesini güçlendirmektedir.¹³⁸

İmtihan gereği olarak insana isabet eden bir kısım sıkıntılar, onu terbiye etme amacı taşımaktadır.¹³⁹ İnsan bir çok şeyin değerini elinde olduğu zaman değil, o şeyi kaybettiğinde anlamaktadır. Bu anlamda imtihan kişisel bir eğitim değeri taşımaktadır. Allah'ın, insanoğlunu hastalık, engellilik gibi zorlu imtihanlara tabii tutması buna benzemektedir.

Engelli bireyin yaşadığı olayı sarsılmadan, daha sağlıklı bir şekilde anlaması için verilecek dini bilgiler arasında imtihan konusunun yer almasının gerekli olduğu düşünülmektedir. İmtihan, inanan insana karşılaştığı olumsuz olayları anlamlandırma, onları nasıl algılayacağı ve nasıl konumlandıracağı konusunda yardımcı olmaktadır.

¹³⁵ Bakara, 2/155.

¹³⁶ Mülk, 67/2.

¹³⁷ Ankebut, 29/2-3.

¹³⁸ Gül, a.g.e., s. 106.

¹³⁹ Süleyman Kaya, **Kur'an'da İmtihan**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 241.

Allah'a inanmak ve bağlanmak, imtihanı anlamayı ve gereği gibi davranmayı gerektirmektedir. Bu açıdan bakıldığında yaşanan acı ve ızdıraplar Allah'ın bir cezası değil, insanoğlunun geçirmesi gereken bir imtihandır. Nitekim kutsi bir hadiste, Allah, “Ben kulumu -iki gözünü kast ederek- iki sevgilisini almakla imtihan ettiğimde o buna sabrederse, iki göze bedel olarak ona Cennet'i veririm.”¹⁴⁰ buyurarak, insanoğlunu imtihan edeceğini bildirmiş, sabrederse cennetle mükafatlandıracağını beyan etmiştir. Bu yüzden yaşanan acı ve sıkıntıların birer imtihan olduğunu bilmek, zorluklara sabır, tevekkül ve teslimiyetle karşı koymak gerekir.¹⁴¹

İmtihan bilincinin kazandırılması her türlü zorlukları aşmada engelli bireyler için en önemli unsurdur. Yaşadıklarını kabullenmede ve yaşadıklarıyla mücadelede imtihan olgusunun olumlu katkılar sağladığını dile getiren C.Ç. düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Bu hastalığın teşhisinin konduğundan beri 19 yıl olmuş. Hastalığın ilk dönemlerinde 2-3 sene böyle bir düşünce vardı. Yani hastalığımın sebebinin anne babamın ihmali olarak düşünüyordum. Yıllar içinde olgunlaştım. Kur'anı okuduktan sonra anladım ki dünya hayatı bütünüyle bir sınav. Bütün kalbimle inanıyorum ki Allah beni sevdiği ve kendi irademle doğru yolu bulabilmem için bana hastalık vermişti. Ve yine eminim ki gün gelecek, Allah bana şifa verecek inşallah. Hastalık verdim sabretti, şimdi de sağlıklı olup sabredip günahlara girecek mi acaba diye imtihan yapacak. Bu dünya sınav yeri değil mi? Neden olmasın? Hastalığıma üzülmiyorum. Dünya hayatı bir imtihandır. Bu imtihanın zor sorularından birisi engelliliğe sabretmektir. Ben inşallah sabredip üstelik ibadet ederek inşallah çok sevap kazanıyorumdur. Yani bana inşallah cennette yüksek makamı kazandıracak hastalığıma üzülme değil teşekkür ediyorum. Ama şükürler olsun, neden ben böyleyim diye hiç isyan etmedim. (39 yaş, meslek yüksekokulu mezunu fredrich ataksisi)

Görüldüğü üzere C.Ç.'in içinde bulunduğu durumu bir imtihan olarak değerlendirmesi yaşadıklarını daha kolay kabullenmesini sağlamıştır. İlk zamanlar yaşadıklarının bir ceza olduğunu düşünmüş, dini değerlerden haberdar olduktan sonra

¹⁴⁰ Buhari, Merda, 7.

¹⁴¹ Adnan Aslan, “Engellilerde Dini Başa Çıkmada: Felsefi Arka Plan”, **Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu**, İstanbul 5-6 Nisan 2012, s. 155-156.

hastalığı bir ceza değil, ilahi bir imtihan olduğunu düşünmeye başlamıştır. Ayrıca, imtihanı başarıyla geçtiğinde karşılığını fazlasıyla alacağına duyduğu inanç, onu rahatlatmakta ve motive etmektedir.

Bireyin engelliliği bir imtihan olarak değerlendirmesi, yaşadığı durumla başa çıkmada ilk adımı oluşturan kabullenmeyi kolaylaştırabilir. Allah çeşitli şekillerde “sevdiği kulunun günahlarına kefarete olması için onu denemektedir” düşüncesi bir anlamda kişiye destek olmaktadır. Bunun yanında Allah’ın sevdiği kullarına hastalık verdiği, nitekim peygamberlerin de ağır hastalıklara yakalandığı gerçeği hastaya moral vermektedir. Böyle bir temellendirme, bireyin psikolojik anlamda daha az sarsıntı geçirmesine de imkân tanımaktadır.¹⁴²

Çocuktum. 2 yaşında çocuk felci geçirdim. Günahım yoktur. 2 yaşında bir çocuğun ne günahı ola bilir ki? Günahım olmadan Allah neden bana ceza versin ki? Bu anlamda hastalığımı, yaşadıklarımı asla bir ceza olarak değerlendirmiyorum. Allah’ın bir imtihanı olarak görüyorum. Allah’ın sevdiği kullarına hastalık verdiği, nitekim peygamberlerin de ağır hastalıklara yakalandığı gerçeğini biliyoruz. Allah sevdiği kullarını her zaman imtihan yapar. Beni de sevdiğine inanıyorum. Beni bunun için imtihan yapıyordur düşüncesindeyim. Hastalığı, engelliliği Allah’ın sevdiği kullarına bir armağanı olduğunu düşünüyorum. Ama bazıları hep anne babamı suçluyor bu konuda. Annen babam mübarek gecelerde her halde birlikte olmuşlar sen de bunun cezasını çekiyorsundur. Ama ben buna asla inanmıyorum. Çünkü anne babamın benim için nelere katlandığını ben biliyorum. (45 yaş, ilkokul mezunu çocuk felci)

Bireyin yaşadıklarını imtihan olarak değerlendirmesinde peygamber inancının önemli rolü vardır. Birey burada peygamberlerle özdeşim kurmuş, onlar gibi düşünmeye çalışmıştır. Psikolojide buna özdeşim kurma mekanizması denilmektedir. Bu özdeşim olumsuz düşünceye sahip insanların kendisini ezici düşüncelerini, söylemlerini bertaraf etmektedir.

Kesinlikle bir imtihan olarak görüyorum. Cezalandırıldığımı düşünmüyorum. Allah sevdiği kullarına dert verirmiş. Durup düşündüğümde ve sabrettiğimde her şeyin düzelebildiğini gördüm. Diğer ebedi hayatta mutlu olabilmem için

¹⁴² Çiftçi, a.g.tz., s. 47.

yaşadıklarına sabretmem gerektiğine inanıyorum. (28 yaş, üniversite mezunu bedensel engelli)

Olaya imtihan gözüyle baktığı için Allah'ın kendisini cezalandırmadığını düşünmektedir. Bu dünyanın ebedi bir hayat olmadığını düşünerek ebedi bir hayata hazırlık yapması gerektiği düşüncesindedir. Böyle düşünen insanlar mantık ve yaşantı yönünden sağlıklı olmakla birlikte tersi bir olumsuz yaşantı durumunda aynı düşünceyi taşıyıp-taşımayacaklarını sorgulamaları gerekmektedir.

Kendi imtihanım diye düşünüyorum. (36 yaş, lise mezunu çocuk felci)

Kendi imtihanım diye düşünüyorum. Ayrıca bu durumumda ailemin de eğitimsizliğinin büyük payı olduğunu düşünüyorum. (34 yaş, lise mezunu ortopedik yürüme engelli)

Ben Allah'ın adaletine tüm benliğimle inanırım. Ona yeter ki hakkıyla kul ola bilek. Bu yüzden kesinlikle Allah'ın cezalandırdığını düşünmüyorum. Kul kendi kendini cezalandırmadıkça Allah cezalandırmaz. Allah'ın bir imtihanı olarak görüyorum. Tabii ki kaybettiğine üzülüyor insan. Ben de üzülüyorum. Güneşin nasıl batıp nasıl doğduğunu görmek isterim. Nasıl doğduğunu kafanda hissediyorsun. Ama nasıl battığını göremiyorsun. Buna üzülüyor insan. Ama isyan etmedim. Çünkü her şey Allah'ın takdiri ve imtihanıdır. (51 yaş, ilköğretim mezunu görme engelli)

Görüldüğü gibi görüşmeye katılan engelli bireyler, içinde buldukları durumu imtihan vesilesi olarak değerlendirmektedirler. Böyle bir yaklaşım bireyin yaşananları doğru bir şekilde değerlendirmesi ve ruh sağlığını koruması açısından önemlidir. İlahi gücün insanoğluna her türlü zorluğu yaşatabileceğini, önemli olan yaşadığının bir imtihan olduğunu fark edip doğru hareket etmek ve isyan etmemektir.¹⁴³ Özellikle engelliliği imtihan vesilesi olarak görmesi bireyin isyanını engellemiş, yaşadığı durumla baş etmede önemli destek sağlamıştır. Bu anlamda imtihan bilinci bireyi psikolojik olarak rahatlatıcı bir fonksiyon üstlenmektedir.

Çocukluğumda geçirdiğim ateş, havale sonrası işitme ve konuşma yeteneğimi kaybettim. Bu durumu hiçbir zaman ya benim ya da ailemin suçu ve günahı

¹⁴³ Gülmez, a.g.tz., s. 85.

olarak görmedim. Her şey Allah'ın imtihanı. Bunu da Allah'ın imtihanı olarak görüyorum. Bu yüzden hiçbir zaman isyan etmedim. (20 yaş, lise mezunu işitme ve konuşma engelli)

Allah'ın imtihanı. Bu imtihanı isyan etmeden kazanmak gerekir. Zaman zaman isyanlarımız da olmuyor değil. Üzülüyoruz. Tabii ki, görme engelliler her zaman işlerini görmek için başkalarına muhtaç. Bu yüzden üzülmemek elde değil. (28 yaş, üniversite mezunu görme engelli)

İfadelerden de engelli olmasına bakmayarak kendini gerçekleştiren bir bireyin düşünce yapısına sahip olduğu görülmektedir. Maslow'un motivasyon teorisine göre, insanın ihtiyaçlarını içeren hiyerarşide en üst düzeydeki ihtiyacı kendini gerçekleştirmektir. İnsanın bu ihtiyacını keşfedebilmesi için, ihtiyaçların en alt düzeyden başlayarak en üst düzeye doğru ilerlemesi gerekmektedir. Bu hiyerarşide en alt seviyede yeme, içme, nefes, besin, su, uyku gibi temel fizyolojik ihtiyaçlar yer almaktadır. Daha sonraki basamakta güvenlik ihtiyacı, fiziksel ya da psikolojik zararlardan koruyan ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir. Bu ihtiyaçları giderdikten sonra, psiko-sosyal ihtiyaçlardan "ait olma", "sevme", "sevilme", "sosyal etkileşimler" gelmektedir. Daha sonra "saygı ihtiyacı yani öz saygı, başarı, yeterlik ve bağımsızlık, başkaları tarafından tanınma ve saygı duyulma" gelmektedir. Bu ihtiyaçlarını karşılayabilen insan kendini gerçekleştirmeye başlamıştır.¹⁴⁴ Bireyin görme engelli olup fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamada gereken desteği alamaması, toplumdaki istediği sevgi ve ilgiyi görememesi üzülmeye, bazı zamanlarda isyan etmesine bile neden olmaktadır. Ancak bireyin güçlü bir inançla sahip olması, kendini gerçekleştirmede gerekli olan ihtiyaçları karşılarken ortaya çıkan engelleri aşmada önemli rol oynamıştır.

Engelliliğimi tabii ki Allah'ın imtihanı olarak görüyorum. Bu dünyada ne yaşarsam o tarafta mutlaka karşılığını kat kat alacağıma inanıyorum. İnsan ne iyilik yaparsa onun mükafatını, ne kötülük yaparsa onun cezasını tabii ki görecektir. Yaşadıklarım da aynı. 13 yaşında engelli oldum. 13 yaşından 25 yaşına kadar ailem beni eve kapattı diyebilirim. Evde kaldığım sürece çok sıkıldım. Çok isyan ettim. Hep ceza çektiğimi düşünüyordum. 5 seneden bu yana dışarı çıkıyorum. İnsanların arasına katılıyorum. Benden kötüsünü de

¹⁴⁴ Nuray Senemoğlu, "Eğitimin Psikolojik Temelleri", **Eğitim Bilimine Giriş**, ed. Veysel Sönmez, 7. b, Anı Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 145.

görende şükrediyorum, benden iyisini de. Ama eskiden Allah'a beni neden cezalandırıyorsun diye isyan ederdim. (30 yaş, ilkokul mezunu serebral palsisi)

Görüldüğü gibi birey engelliliğini bir sınav olarak değerlendirmektedir. Bunu başarıyla geçme inancına sahip olduğu düşüncesindedir. Bununla birlikte ailesi eve kapatmış, evde kalma, toplumun içine çıkmama durumu, kendinden daha kötü durumda olan insanları görmemesine neden olmuştur. Bu durum kendini isyana sürüklemiş, daha sonra topluma katılınca düşünceleri değişmiş, isyanı şükre ve sabra dönüşmüştür. Bu da toplum içinde olmanın insana olumlu katkısının olduğunu göstermektedir.

Yine yaşadıklarını imtihan olarak gören birey duygularını şu şekilde özetlemiştir:
Ben buna hiçbir zaman suç veya günah diyemem. Allah'ın verdiği bir şey. Allah'tan geldiği için üzülmiyorum. Her şey Allah'ın imtihanı. (18 yaş, lise mezunu işitme engelli)

Görüldüğü gibi bireyin engelliği “Allah'ın imtihanı” olarak değerlendirmesi bireyin üzülmelerini engelleyerek kabullenme aşamasında önemli bir referans olmuştur. Bu yüzden bireyin üzülmeyen imtihan olunduğunun bilincinde olması gerekir.

Allah bu hastalığı bana benim ahiretim için hayırlı olsun diye vermiştir düşüncesindeyim. Çünkü bu hastalıkla birlikte bana sabır da vermiş ki, isyan etmeyeyim. Bu benim en büyük imtihanımdır. Ne ceza ne de başka bir şeydir. (32 yaş, ortaokul mezunu bedensel yetersizlik)

İçinde bulunduğum durumu olması gereken şekilde hakikat noktasında değerlendirmek gerekir, iki şekilde de düşünülebilir, Allah'ımız biz kullarını hakkımızda hayırlı olacak seviyede, şekilde imtihan eder. Benim veya ailemin suçu veya günahı olarak cezalandırılmış olduğumu düşünmüyorum ve de düşünmedim, zaten Cenab-ı Hak hiçbir kulunu cezalandırmak istemiyor, emrettiği ve razı olduğu şekilde yaşanıldığı zaman neden cezalandırsın ki. Hastalıkları, engellilik durumlarını hikmetine binaen göremediğimiz birçok hayırları, menfaatleri saklı olarak nasip ediyor. (34 yaş, lise mezunu kas erimesi hastalığı)

Bireyin, engelliliği Allah'ın cezası veya kendisinin ve ailesinin her hangi bir günahının bedeli olarak görmesi doğru bir anlayış değildir. İnsan her zaman olayların

görünen yönünü anlayabilmekte, görünmeyen yönünü, gerçek nedenini anlayamamaktadır. Kur'an, *"Olur ki hoşunuza gitmeyen bir şey, sizin için hayırlıdır ve olur ki, sevdiğiniz şey de sizin için bir şerdir. Allah bilir de siz bilmezsiniz."*¹⁴⁵ ayetiyle ilk başta hayır gibi görünen bir takım olayların aslında şer, şer gibi görünen bir takım musibetlerin, ızdırapların hayır olabileceğini bildirmektedir. *"Eğer Allah insanları, kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı Ne var ki, onları belirli bir süreye kadar erteliyor."*¹⁴⁶ Üstelik musibetler sadece hata ve zulüm yapanlara da gelmez. Tam aksine en büyük ızdıraplara hiç günahı olmayan peygamberler maruz kalmışlardır.

Özellikle Hz. Eyyub'un hastalığa maruz kalması, Hz. İbrahim'in ateşe atılması, Hz. Yakub'un gözlerinin görememesi, Hz. Muhammed'in çektiği çileler, ızdıraplar, evlatlarını kaybetmesi hatırlanacak olursa, engellilik, hastalık gibi insanın yaşadığı her hangi bir musibetin arkasında her zaman bir günah ve kusur aramak doğru değildir. Peygamberlerin günahsızlık sıfatı olduğundan bu olumsuzluklar onların işlemiş olduğu günah ve hatalardan dolayı başlarına gelmemiştir. Onların bu tür acı ve ızdıraplara maruz kalmalarının nedenleri imtihandır. Bu yüzden engelli bireylerin, kendilerinin Allah tarafından cezalandırıldıklarını düşünmeleri, yaşadıkları durumu her hangi bir suç ve günahın bedeli olarak algılamaları doğru değildir. Allah, musibetleri kulunu uyarmak için göndermektedir.

Ayrıca *"annen baban şu günahı işledi Allah sana ceza verdi"* şeklindeki düşünce ve yargılar, bireyin engelliliği, ailesinin her hangi bir günahının bedeli olarak algılamasına neden olmamalıdır. Böyle bir düşüncenin İslam'la bağdaşmadığı, her insanın kendi günahını kendisi çekeceği, bir başkasının günahını üstlenmenin mümkün olmadığı ayetler ışığında anlatılmaktadır. *"Hiçbir günahkar başkasının günah yükünü taşımaz."*¹⁴⁷ *"Hiçbir günahkar başkasının günahını çekmez."*¹⁴⁸

Yine Kur'an'ın *"elinizden çıkana üzülmesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarırmayasınız."*¹⁴⁹ şeklinde yaklaşımı eğitimsel bir amaç taşımakta, insanoğlunun yaşadığı olumsuz olaylar karşısında üzülmemesini, küsmemesini, sabırlı olmasını ve şükretmesi gerektiğini öğütlemektedir.

¹⁴⁵ Bakara, 2/216.

¹⁴⁶ Fatır, 35/45.

¹⁴⁷ İsra, 17/15.

¹⁴⁸ Fatır, 35/18; Maide, 5/105; Enam, 6/31.

¹⁴⁹ Hadid, 57/23.

Bu yüzden, engelli bireylere imtihan kavramını öğretirken, Allah'ın sevdiği kullarını hem iman, hem amel bakımından imtihan ettiğini söylemek gerekir. Ayrıca Allah'ın dünyayı imtihan olarak yarattığından, bu nedenle kullarını zaman zaman beklemediği bir anda imtihana tabi tutacağından, Allah merhametli olup asla kullarına zulmetmediğinden, yaşadıkları karşısında üzüлüp hayata küsmeden sabırlı olması gerektiğinden, böyle durumlarda *“biz Allah içiniz ve ona döneceğiz”*¹⁵⁰ demesini öğütlediğinden bahsetmek gerekir. Böylece, engelli birey başına gelen olayın Allah'tan geldiğini düşünerek, kaza ve kadere olan imanı gereği olanları sabırla karşılayıp rıza göstermeli, bu imtihanın hem bu dünyada hem de ahirette büyük bir mükâfatının olacağını bilmelidir. Öyle ki bireyin içinde bulunduğu durumun imtihan olduğunu düşünmesi ve öteki dünyada mükâfatlandıracağına inanması, onu hayata karşı daha dirençli kılar ve birtakım çıkmazlara girmesini engelleyebilir.

III. Engelli Bireye Sahip Ailelerin Din Eğitimi

Anne-babaların eğitimi en az engelli çocukların eğitimi kadar önem taşımaktadır. Bundan dolayı öncelikle ailelerin, engelli bireylerin eğitiminden sorumlu kişilerin aydınlanmaya ihtiyacı olduğunu göz önünde bulundurarak, ailelerin sorunlarına ve din eğitimine bu bölümde yer vermeyi uygun gördük.

A. Engellilik ve Aile

Aile, bireyin ve toplumun fonksiyonlarında en temel öğedir. Bireyin yaşamında çok önemli bir yer tutan beslenme, bakım, sevgi ihtiyacı, duygusal gelişim, sosyo-psikolojik gelişim, eğitim, kültürel değerleri kazanma, sağlıklı zekâ gelişimini sürdürme gibi temel ihtiyaçlarını karşıladığı birincil yer ve çevre, ailedir.¹⁵¹ Çocuklar, gelişimleri süresince anne babaya ihtiyaç duymakta ve onların ilgi, destek ve sevgileri ile hayata ilk adımlarını atmaktadırlar. Çocuğun gelişmesi, bilgilenmesi ve toplumda çeşitli rol ve sorumluluklar üstlenmesinden birinci derecede anne-baba sorumludur.

¹⁵⁰ Bakara, 2/156.

¹⁵¹ Akif Abbasov, **Milli Ahlak ve Aile Etikası**, Mütercim Neşriyatı, Bakü, 2008, s. 189; Mecit Efendiyev, **Sosyoloji**, Bakü Üniversitesi Neşriyatı, Bakü, 2009, s. 363.

Ailenin çocuk sahibi olması bireyleri mutlu edecek olaylardan birisidir. Aileye yeni bir bireyin katılması birçok yeniliği beraberinde getirmekte ve yeni umutlar, yeni beklentiler geliştirmekle birlikte birçok değişikliğe de neden olmaktadır. Evliliğin tamamlayıcısı kabul edilen çocuğun, engelli doğması, ailenin tüm beklentilerini ve umutlarını kırmaktadır. Çocuğun normalden farklı doğması veya ileriki yıllarda akranlarından farklılaşması ya da hastalık, kaza vb. nedenlerle engelli olması ailede var olan güzel duyguların yerini olumsuz duygulara bırakmasına sebep olmakta, ailenin dengesini bozmakta ve sorumluluğunu daha da arttırmaktadır.¹⁵² Normal bir çocuğun doğumu bile aileye bir takım yenilikler ve aşılması zor şartlar getirmektedir. Engelli bir çocuğa sahip olmak, bir takım zorlukları da beraberinde getirmektedir.

Farklı özelliği olan çocuk aileleri, normal çocuğu olan ailelerle hem benzer hem de farklı duygu ve deneyimleri yaşamaktadırlar.¹⁵³ Çocuğun normalden farklı olması, bunun ardından engelli tanısının konulması ile birlikte aileler bu duygularla baş etmekte, aynı zamanda toplumun ve çevrenin çocuklarına karşı sergilemiş olduğu olumsuz duygu ve düşüncelerle mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar.¹⁵⁴

Engelli bireye sahip aileler ne yapacaklarını, nereye gideceklerini, kime ne söyleyeceklerini, soracaklarını bilememekte ve birtakım duygusal, sosyal sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Engelli bir çocuğun aileye katılması ailedeki diğer bireylerin hayatını etkilemektedir. Anne-babalar çocuğun engelli olmasından dolayı birbirlerine karşı sinirli, suçlayıcı olduklarını, tartıştıklarını, birbirlerine zaman ayıramadıklarını belirtmektedirler. Bu suçlamalar aile içi ilişkilerde sorunların oluşmasına neden olmakta, boşanmalara kadar gitmektedir. Çocuklarının engelli olmasından dolayı ebeveynlerin birbirleriyle, diğer çocuklarıyla, akrabalarıyla, komşularıyla ilişkilerinin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Ayrıca akrabalarıyla karşılıklı olarak birbirlerini ziyaretlerinin azaldığını, çocuklarından komşularının rahatsız olduğunu ve bu nedenlerle ilişkilerini tamamen bitirdiklerini ve maddi ve manevi destek göremediklerini ifade etmektedirler. Engelli çocuğun tedavisi, özel bakım gereksinimleri, eğitimindeki güçlükler, giderek artan maddi

¹⁵² Halide Nur Özdoğru Erdoğan, "Engelliler ve Ailelerinin Yaşadığı Sorunlar", **Öz-Veri Dergisi**, C. 7, S. 2, Yıl 2010, s. 1639.

¹⁵³ Füsün Akkök- Bilge Uzun Özer, **Yaşamın Diğer Bir Penceresi**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11.

¹⁵⁴ Eliane Bonamie- Leen van Belle, "Farklı Bir Aile: Görme Engelli Çocuğu Olmak ve Aile İçindeki Gelişmeler", **Görme Özürlülerin Eğitimi**, ed: Kasım Karataş, Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 2000, s. 79.

gereksinimlerin getirdiği yük aile bireylerinin özel yaşamlarının kısıtlanmasına ve diğer bireylere ayrılan zamanın azalmasına neden olabilmektedir.

Ebeveynler engelli çocuğundan dolayı diğer çocuklarıyla daha az ilgilendiklerini ve zaman ayıramadıklarını ifade etmektedirler. Yine bu çocukların engellerine ilişkin toplumsal tutum ve yargılar aile çevresi ve sosyal çevre ile ilişkilerinde güçlüğü, çocuğun geleceği ile ilgili belirsizlikler ise kaygıya yol açmaktadır. Engelli çocuğa sahip ailelerle ilgili yapılan çalışmalarda, anne babaların çeşitli düzeylerde kaygı, depresyon yaşadıkları, engellenmişlik hissettikleri, evlilik ve kişisel doyumlarının düşük olduğu ve normal bir çocuğa sahip olmamanın verdiği yetersizlik duygularını yaşadıkları belirlenmiştir.¹⁵⁵ Sokaktaki, toplu taşıma araçlarındaki insanların, komşuların ve akrabaların tepkileri, bakış açıları, yanlış davranış ve sözleri engelli ailelerini üzmemek, onları yıpratmamaktadır.

Ayrıca annelerin aile içi geleneksel rol dağılımının etkisiyle çocuğun bakım sorumluluğunu üstlendiklerinden, sosyal ilişkilerden uzaklaşmakta ve engelli çocuğa karşı koruyucu bir tavır içerisine girmektedirler. Bu yüzden kendi yaşamlarını bile sağlıklı sürdürememektedirler. Babaların da anneler kadar kaygı yaşadıkları belirtilmektedir. Ancak babalar “duygularını saklamayı ve evde düzen kurmayı” içselleştirdiklerinden annelere oranla duruma uyum sağlamada daha çok güçlükler yaşamaktadırlar. Babaların duygusal tepkilerinin annelere oranla daha az olduğu bilinmektedir. Babanın içine kapanması, durumu kabullenmede güçlük yaşaması tüm ailenin dengesini bozmakta ve sürecin daha zor hale gelmesine yol açmaktadır. Çocuğun geleceği babaların daha çok endişelendiği konulardandır.¹⁵⁶

Yapılan araştırmalarda engelli çocuk sahibi ailelerde bireyin yardıma ve başkalarının desteğine sürekli ihtiyaç duyması aile üyeleri arasında sıkı bir dayanışma organizasyonu oluşmasına vesile olmaktadır. Bu dayanışma aile ilişkilerine olumlu katkılar sağlamaktadır. Ayrıca zihinsel engelli çocuğun aile için neşe ve umut kaynağı olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ İlknur Kahrıman-Meral Bayat, “Özürlü Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadıkları Güçlükler ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri”, **Öz-Veri Dergisi**, C. 5, S. 1, Yıl 2008.

¹⁵⁶ Akkök-Özer, **a.g.e.**, s. 13-14.

¹⁵⁷ Hatice Yıldırım Sarı, “Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi”, **C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi**, C. 2, S.11, Yıl 2007, s. 2.

B. Engelli Bireye Sahip Ailelerin Sorunları

Engelli bir çocuk normal bir çocuğun büyüme sürecinde ulaştığı fiziksel, zihinsel, duygusal olgunluğa ulaşamadığından yaşam boyu bakıma ihtiyaç duyabilmektedir.¹⁵⁸ Bu durum ebeveynlerin anne baba rollerini yerine getirmede, onların toplumsal yaşamında, iş hayatında ve bunun yanında aile yapısında, işlevinde ve mali konularda bir takım psikolojik, sosyal, ekonomik ve fiziksel sorunların ortaya çıkmasına ve ailelerin maddi ve manevi yönden yıpranmasına neden olmaktadır. Bunun sebepleri şunlar olabilir.

1. Bireysel/Duygusal/Psikolojik Sorunlar

Aileler engelli bir çocuğa anne-babalık yapma rolüne kendini hazırlamamaktadır. Anne-baba genellikle sağlıklı bir çocuk sahibi olmayı arzulamaktadır. Engelli ailesinin sıkıntısı engelli çocuğun doğumuyla birlikte başlamaktadır. Aile, engelli bir çocuğun doğumuyla çok karmaşık bir psikolojik durum içine girmektedir. Bu durum, suçlama, suçlanma, utanma, sıkılma, umutsuzluğa düşme, kabullenememe ve sosyal izolasyon olarak kendini göstermektedir.¹⁵⁹

Ailelerin farklı özellikleri olan çocukları olduğunu ilk öğrendiklerinde yaşadıkları duygular çok karmaşıktır. Engelli bir çocuğa sahip olduklarını öğrenen anne-babalar bütün umutları boşa çıktığı için, hayal kırıklığına uğramakta ve büyük bir endişe içerisinde girmektedirler.¹⁶⁰

Bu anne-babalar için engel, hayallerinde yaşattıkları ideal çocuğun yok olmasının sembolü olabilmektedir. Böyle bir durumda anne-babalar acı çekmektedirler. Acı çekme, gerçeğin kabul edildiğini gösteren bir duygu olarak görülmektedir. Çoğunlukla anne-babalar yüklendikleri sorumluluklar karşısında her şeye güçlerinin yetmeyeceği inancı ile depresyona girmektedirler.¹⁶¹ Duygusal ve ruhsal açıdan önemli sorunlar yaşayan anne-babaların, daha depresif ve kaygılı oldukları, suçluluk, utanç duyguları yaşadıkları, çocuklarının gelecekteki bakımına ilişkin endişeler taşıdıkları görülmüştür. Ayrıca, ömür boyu bakımının getireceği zorluktan kaynaklanan kaygılara sahip oldukları,

¹⁵⁸ Usta, a.g.m., s. 96.

¹⁵⁹ Efe, a.g.m., ss. 169-198.

¹⁶⁰ Naci Kula, "Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi", **Din Eğitimi** ed. Mustafa Köylü-Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim ve Yayınları, Ankara, 2012, s. 339.

¹⁶¹ Dilek Ergin ve ark., "Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeyi ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi", **AÜ Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi**, C. 1, S. 10, Yıl 2007, s. 42.

ebeveynlerin daha fazla karamsarlık, umutsuzluk, depresiflik gösterdiği, bunun yanı sıra ailelerin gelir düzeyi düştükçe umutsuzluk ve depresyon düzeylerinin de arttığı saptanmıştır.¹⁶²

*Tabii ki insan böyle bir çocuğu olduğu için, biraz şoka giriyor, ama teselli bulmaya çalışıyor. “Yok yanlışdır, böyle bir şey olamaz” diyorsunuz, çocuğa bakıyorsunuz, sonuca bakıyorsunuz, çocuğun öyle olacağını kabul etmek istemiyorsunuz ve sürekli kendinizi teselli etmeye çalışıyorsunuz.*¹⁶³

“Bunu öğrenince dünyamız yıkıldı, çok üzüldük, ama o benim bir parçamdı, ne yapabiliirdim. Bir anne olarak onunla yaşamak zorundaydım”¹⁶⁴ şeklindeki ifadelerde engelli çocuğa sahip ailelerin hayal kırıklığına uğradıkları, engelliliği kabullenmede zorlandıkları ve endişe, şok, üzüntü, gibi bir takım duygu ve düşünceler yaşadıkları görülmektedir.

Engelli bir çocuğun ailesinde stres yaratan en önemli etkenler çocuğun gelişim güçlükleri, sağlık sorunları ve anne-babaya bağımlı olmasıdır.¹⁶⁵ Engelli bireyin gelişim aşamalarında karşılaştıkları güçlükler, bakım, beslenme sorumluluğu çocukla birinci derecede ilgilenmek zorunda olan annelere düşmektedir. Bu durum annelerde tükenmişlik duygusu oluşturmaktadır. Araştırmalarda, engelli bireye sahip olan annelerin depresyona girme riskinin normal çocuğu olan annelere göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Çocuğun sürekli özel bakıma ihtiyaç duyması annenin yaşadığı stres ve yorgunluğu da artırmaktadır. Tükenmişlik duygusu ve stres düzeyinin yüksek olması zamanla annelerin ruh sağlığında bozukluklar meydana getirmektedir.¹⁶⁶

“Eşim tarafından sağlam bir çocuk doğuramadın suçlamasıyla karşı karşıyayım”¹⁶⁷

“Sen şu günahı işledin de Allah sene ceza verdi”, “Sen şöyle yaptın da çocuk böyle oldu” şeklindeki aile çevresinden gelen tepkiler, çaresizlik ve ruhsal çöküntü içinde olan

¹⁶² Güler Köksal - Zekavet Kabasakal, “Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ebeveynlerin Yaşamlarında Algıladıkları Stresi Yordayan Faktörlerin İncelenmesi”, **Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 32, Yıl 2012, s. 72.

¹⁶³ Akkök-Özer, a.g.e., s. 39.

¹⁶⁴ Kula, **Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi**, a.g.b., s. 340.

¹⁶⁵ Fuat Özşenol ve diğerleri, “Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi”, **Gülhane Tıp Dergisi**, C. 2, S. 45, Yıl 2003, s. 157.

¹⁶⁶ Ergin ve ark., a.g.m., s. 43; Erdoğan, a.g.m., s. 1641.

¹⁶⁷ Akkök, a.g.e., s. 23.

annenin, geleceğe dair umutlarını yitirmesine neden olmaktadır.¹⁶⁸ Bu yüzden anneler çocuğun engelli olmasından kendilerini sorumlu tutmakta ve kendilerini suçlayabilmektedirler. Özellikle annenin kişisel başarısı veya başarısızlığı olarak değerlendirilen çocuğun engelli olması, annenin çevresi tarafından suçlanmasına ve hatta aşağılanmasına neden olmaktadır. Babanın engelli bir çocuğa sahip olmaya karşı tepkileri de doğrudan doğruya annenin duygularını etkilemekte, anneyi kaygı ve umutsuzluk duygusuyla karşı karşıya bırakmaktadır.¹⁶⁹

İlk zamanlarda yaşanan duygular ilk etkileşimin nasıl olduğu ile yakından ilişkilidir. Çocuğun engelli olduğunun ilk defa aileye açıklanış şekli ailenin bu şoku daha hafif ya da ağır geçirmelerinde, ileride çocuğun durumunu kabullenmelerinde önemli rol oynamaktadır. Çocuklarının durumuna ilişkin ilk bilgilerin doğru bir şekilde verilmesinin, anne-babalarla uygun bir yaklaşımla iletişim kurulmasının, ailelerin beklemedikleri ve hazır olmadıkları duruma uyum sağlamaları açısından çok önemlidir. İlk etkileşim ve iletişime bağlı olarak anne-babalar, uzun süreli kırgınlık, kırgınlık, yalnızlık ve çaresizlik duyguları yaşamakta, ya da kendilerini ve çocuklarını geliştirme yönünde daha destekleyici bir yaklaşımla gelişim sürecine olumlu katkı sağlamaktadırlar.¹⁷⁰ *“Boşa doğurmuşsun, bu çocuğun kalbi de hasta, bu çocuk yaşamaz, ölür. Neden doğurdun? Hiç mi doktora gitmedin?”¹⁷¹, veya Çocuğunuzun zeka geriliği var ilkokulu zor bitirir, evlenemez, sürekli bakıma muhtaç biri olarak kalacak¹⁷² vb. birtakım önyargılı ifadeler, anne-babaların ilk iletişim ve etkileşimden sonra engelliliği kabullenmede zorlanmalarına ve uzun süre kırgınlık, çaresizlik, yalnızlık duygularına kapılmalarına neden olabilir.*

Engelli çocuğa sahip anne-babaların psikolojik sorun yaşamalarının nedenlerinden biri de geçmişteki bazı hataları nedeniyle cezalandırıldıklarını, çocuklarının engelli olmasına kendilerinin sebep olduklarını düşünmeleridir.

“Ben bir yanlış yaptım da Allah’ım onun için beni cezalandırdı diye soruyorum kendime”¹⁷³

¹⁶⁸ Vahdettin Yaşar, **Azim Varsa Engel Yoktur**, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 2010, s. 63.

¹⁶⁹ Sunay Yıldırım Doğru - Emel Arslan, “Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi İle Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması”, **SÜSBE Dergisi**, S. 19, Yıl 2008, s. 544.

¹⁷⁰ Akkök-Özer, a.g.e., s. 12.

¹⁷¹ Akkök, a.g.e., s. 27.

¹⁷² Akkök, a.g.e., s. 28.

¹⁷³ Kula, **Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi**, a.g.b., s. 341.

“Neden ben? Geçmişini düşünüyorum devamlı. Hayatımda çok kötü bir şey mi yaptım ki bana bu ceza verildi. Evet öyle olmalı...”¹⁷⁴

“Komşunun biri bana Kandil gecesinde eşimle birlikte olup olmadığını, bu yüzden çocuğumun engelli olabileceğini söyledi. Bu benim kafama takılıyor. Gerçekten böyle bir şey var mı? Mübarek gecelerde cinsel ilişkide bulunmak günah mı?”¹⁷⁵

Anne-babaların yaşadığı diğer psikolojik sorunlardan birisi de çocukların geleceği kaygısıdır. “Benden sonra çocuğum ne olacak?”, “Biz ölünce ne yapacak”, şeklindeki bir düşünce anne-babanın üzüntüsünü artırmaktadır. Çocuklarının anne-baba yokluğundaki durumları ve bireysel olarak yaşamlarını sürdürüp sürdüremeyecekleri de anne-babaları en çok düşündüren konulardandır. Çocuğu engelli olan bir başka baba ise düşünce ve duygularını şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Çünkü benden sonra o çocuk ne olacaktı ve hala sürekli düşüncem, Ben yarın öldüğüm zaman bu çocuk ne olacak? annede de bende de bu.”¹⁷⁶

Bireyin başkalarına bağımlı olması ailelerin haklı olarak böyle bir kaygı taşımalarına, kendilerinden sonra çocuklarının ne olacağına ilişkin endişelenmelerine neden olmaktadır. Toplumsal çevreden yeterli desteği alamayan ailelerin çocuklarının geleceği ile ilgili endişelerini daha da artırmakta, çocuklarına kimin bakacağını sürekli sorgulamaktadırlar. Gerek çocukların bakım, gerekse aile içi ve çevredekilerin olumsuz tutum ve davranışları nedeniyle karşılaştıkları bazı sıkıntılar, engelli çocuğa sahip ailelerde moral açısından, derin üzüntü, çöküntü, usanma, şok, reddetme, kendilerini kötü hissetme, yetersiz görme, kaygı, depresyon, suçluluk, utanma, kızgınlık, düşük öz saygı gibi bazı duygusal sorunlara neden olmaktadır.

2. Toplumsal Sorunlar

Engelli bireye sahip ailelerin yaşadığı diğer önemli sorunlardan birisi çevrenin olumsuz tutum ve davranışlarıdır. Bu davranışların başında engellilere yönelik önyargılar ve ayrımcılık gelmektedir. Toplumun önyargıları nedeniyle engelli aileleri sosyal dışlanma sorunu ile karşılaşmaktadırlar. Toplumsal çevrenin engelli bireye yönelik meraklı

¹⁷⁴ Yaşar, a.g.e., s. 69.

¹⁷⁵ Kula, **Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi**, a.g.b., s. 342.

¹⁷⁶ Akkök-Özer, a.g.e., s. 3.

bakışları ailelerde suçluluk, ayıplanma, utanma gibi pek çok karmaşık duygunun oluşmasına neden olmaktadır. Toplum, engelli çocuğu gereği gibi kabul edememektedir. Engelli çocukları gördüklerinde ya acıyarak yaklaşmakta, ya da korkarak uzaklaşmaktadırlar. Çevrenin engelli bireyleri bilinçsizce “deli, hasta, geri zekalı, sakat” gibi sözlerle adlandırması aileleri üzmektedir. Diğer insanların, “Akraba evliliği mi yaptınız?, Çocuk neden bu duruma geldi?, Ne zamandan beri böyle?, Bu hastalığın tedavisi var mı?” şeklindeki çocuğa ilişkin soruları ailelerin üzülmeye neden olmaktadır.

Bazıları aileye çocuktan kurtulması için öğüt vermekte, kimisi de çocuğu esirgeme kurumuna vermesini önermektedir. Bu tür yaklaşımlar ailenin sıkıntısını daha da artırmaktadır. Aileler bu olumsuz davranışlardan çocuklarının ve kendilerinin etkilenmemesi, zarar görmemesi için sosyal ilişkilerini sınırlandırmaktadırlar.¹⁷⁷

Yakın akraba ve çevrenin olumsuz davranışlarından dolayı engelli aileleri bir takım sıkıntı ve zorluklarla karşılaşmakta, çocuğun problemlili davranışlarından dolayı komşularla uğraşmak zorunda kalmaktadırlar. Yapılan bir araştırmada akrabalarıyla ilişkileri etkilenen ebeveynlerin %82.4'ünün karşılıklı olarak birbirlerini ziyaretlerinin azaldığı, %17.6'sının maddi ve manevi destek göremedikleri tespit edilmiştir. Komşuları ile ilişkileri etkilenen ailelerin %43.8'inin komşularıyla birbirlerine ziyaretlerinin azaldığını belirtmişlerdir. Ayrıca %31.2'si engelli çocuğundan dolayı komşularının rahatsız olduğunu, %25.0'ı ise ilişkilerini tamamen bitirdiğini ifade etmişlerdir.¹⁷⁸

Ailenin zamanının çoğunu engelli çocuğuyla geçirmek zorunda kalması, sosyal hayattan kopmasına yol açmaktadır. Anne-babalar, sosyal ilişkilerinin çocuklarının engelli olması nedeniyle nasıl etkilendiğini şu ifadelerle dile getirmektedirler.

*“Zamanımın çoğunu çocuğumla ilgilenmek ve onun yanında bulunarak geçiriyorum. Komşularıma dahi gidemiyorum. Onu götürdüğümde etrafı dağıttığı için hoşlarına gitmiyor. Ben de bir yere gitmeye çekiniyorum”*¹⁷⁹

Yapılan bir araştırmada engelli birey ve ailesine, en çok rahatsızlık veren çevresel tepkilerin neler olduğu sorulduğunda, ailelerin %40,5'i “Acıma”, %21,5'i “Dışlama”,

¹⁷⁷ Yaşar, a.g.e., s. 62.

¹⁷⁸ Begüm Çapa, Zihin Engelli Ve Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Toplumsal Hayata Katılmada Yaşadıkları Güçlüklerin Karşılaştırılması, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009, s. 34.

¹⁷⁹ Kula, **Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi**, a.g.b., s. 345.

%14,6'sı "Şaşıрма", %13,3'ü "Gülme ve Alay", %6,3'ü "Suçlama" hissettiğini belirtmişlerdir. Toplumun engellilere yönelik bu tepkilerinden aileler çok rahatsızlık duymaktadırlar.¹⁸⁰ Zihinsel engelli çocuğu olan bir anne bu konuya ilişkin duygularını şu sözlerle ifade etmektedir:

*"Toplumdan her şeyden önce bizleri anlamalarını ve hoşgörülü davranmalarını bekliyoruz. Bizlere anlayışla yaklaşmalarını ve yardımcı olmalarını istiyoruz. Sokakta, otobüste, yolda, nerede olursa olsun çocuğumuzdaki birtakım farklılıkları gördükleri anda merak dolu bakışlarıyla onları takip etmeleri, zaman zaman da kulaktan kulağa fısıldanmaları bizleri son derece üzüyor, rahatsız ediyor. Aslında biz onlardan çok fazla şey beklemiyoruz. Sadece biraz sevgi ve desteklerine ihtiyacımız var."*¹⁸¹

Engelli çocuklarına karşı bu tür bir davranış sergilenmesini istemeyen ailelerin, toplumdan beklentileri ve istekleri, engelli bireyi kabullenme, toplumun daha anlayışlı olması, kendilerine destek ve değer verilmesidir. Çocuğu engelli olan anne, çocuğunun toplum tarafından kabul görmesini istemekte, duygularını şu ifadelerle dile getirmektedir. *"Bizlerin canından bir parça olan farklı özellikteki çocuklarımızın toplumda da kabullenilen bir birey olmaları en büyük arzumuz."*¹⁸² Ayrıca aileler, engelli bireyi normal insan olarak görme, çevrenin engelliye sevgi, şefkat, ilgi göstermesi, insanların acıma, alay etme, dışlama, gülme gibi davranışlar sergilememesi, empatik yaklaşım, hoşgörü, duyarlılık, engelli bireyi topluma kazandırma ve eğitim, istihdam, rehabilite hizmetlerinden yararlanma şeklinde istek ve beklentilerini dile getirmektedirler.¹⁸³

3. Fiziksel Sorunlar

Engelli birey bakım ve ihtiyaçlarını karşılamak için başkasına bağımlı bir şekilde yaşamını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Bu yüzden, engelli bireyin bakım ve ihtiyaçlarının karşılanması, temizliği, beslenmesi, giyinmesi, yürütülmesi ailelerin fiziksel sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Engellilerin bakım ve ihtiyaçları ile ilgilenen aile

¹⁸⁰ Hasan Yaşar Coşkun, Özürlü Birey ve Ailesinin Sosyal İletişim Sürecinde Karşılaştığı ve Yaşadığı Durumlar Hakkında Teorik ve Ampirik Bir Çalışma, SÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010, s. 111.

¹⁸¹ Akkök, a.g.e., s. 106.

¹⁸² Akkök, a.g.e., s. 100.

¹⁸³ Coşkun, a.g.tz., s. 111.

üyeleri, çoğu zaman kendi ihtiyaçlarını ertelemek zorunda kalıp, kendilerine zaman ayırma açısından da bazı sıkıntılar yaşayabilmektedirler.

Fiziksel çevrenin engellilere göre düzenlenmemesi, engelli ve ailelerinin yaşamını zorlaştırmaktadır. Fiziksel çevrenin engellilere göre düzenlenmesi, sosyal yaşamda engellinin bağımsız hareket etmesini sağlayacaktır.

Çağdaş toplumsal yaşam anlayışı engellilerin de sosyal yaşama katılmasını, onların her türlü imkanlardan faydalanmasına imkan sağlayacak çevre şartlarının var edilmesini, mevcut olanların niteliğinin iyileştirilmesini ve erişilebilirliğinin artırılmasını öngörmektedir. Engellilerin sosyal yaşama katılmalarında, sosyalleşmelerinde, görünürlük kazanmalarında en büyük desteği engelsiz çevre oluşturmaktır. Bunlar yeterli ölçüde gerçekleştirilemediğinden engelliler evinde kalmayı tercih etmektedir.¹⁸⁴ Günlük yaşamda, engellinin başkasının yardımına ihtiyaç duymadan hareket etmesi için, fiziksel çevrenin; her türlü yapıların ve çevrelerin, camilerin, yolların, park, bahçe ve sosyal ve kültürel hizmet alanlarının, ulaşım araçlarının engellilerin kullanımına ve ulaşılabilirliğine uygun olarak yapılmasını, apartman girişlerinin, asansör ve kaldırımların engellilere göre düzenlenmesini gerektirmektedir. Bu durum engelli ve ailesinin fiziksel yaşamını kolaylaştıracaktır.

4. Ekonomik Sorunlar

Engelli bireye sahip ailelerin yaşadığı diğer sorunlardan birisi ekonomik sorunlardır. Engelli bireyin tedavi, bakım, ulaşım, eğitim ve diğer özel gereksinimleri ailenin hayatında değişiklikler meydana getirmekte, ekonomik açıdan sıkıntı ve zorluklar yaşamasına neden olmaktadır.

Yapılan araştırmalarda, iş ilişkilerinin etkilendiğini söyleyen ebeveynlerin %53.3'ü çocuğun bakımı nedeniyle annenin çalışmadığını, %46.7'side devamlı izin almak zorunda kaldığını belirtmiştir. Ayrıca ailelerin %81.7'sinin maddi güçlük yaşadığı, maddi güçlük yaşayan ebeveynlerin %93.9'unun çocuğun bakımı ve ihtiyaçlarını yeterince

¹⁸⁴ Efe, a.g.m., ss. 169-198.

karşıl原因amadıkları, %6.1'inin çocuğun eğitimi konularında maddi güçlük yaşadıkları belirlenmiştir.¹⁸⁵

Ekonomik sorunların ortaya çıkması, aile içi ilişkileri etkilemekte ve ailenin düzenini bozmaktadır. Kendi bakım ihtiyaçlarını bağımsız bir şekilde karşılayamayan engelli bireyin, günlük bakım ihtiyaçları aileye belli bir mali sorumluluk yüklemektedir.

Ekonomik durumun kötü olması dolayısıyla yetersiz beslenme, engelli olma nedenlerinden birini teşkil etmektedir. Yine ekonomik durumun kötü olması engelli bireyin zamanında doktora ve kontrollere gidememesine, teşhisin gecikmesine ve tedavinin zorlaşmasına yol açmaktadır.

Engelli bireylerin üretime aktif bir şekilde katılması ailenin ekonomik sorunlarına katkı sağlayacaktır. Bu durum, çalışma ortamlarının, fiziksel çevrenin engellilerin bağımsız hareket edeceği şekilde düzenlenmesini gerektirmektedir.

C. Engelli Bireye Sahip Ailelerin Din Eğitimi

Ailelerin sahip oldukları engelli çocuğunun bakım, tedavi ve diğer ihtiyaçlarını karşılarırken, gerekse aile içinden ve çevreden gelen olumsuz tutum ve davranışlar nedeniyle karşılaştıkları sıkıntı ve zorluklar, onların üzüntü, çöküntü, usanma, kendini değersiz görme, kötü hissetme, suçlama, suçlanma, utanma, sıkılma, umutsuzluğa düşme gibi duygusal ve psikolojik sorunlar yaşamalarına neden olabilir. Çünkü anne-baba neden böyle bir durumla karşılaştığını, çocuğunun neden engelli olduğunu anlamak istemektedir.

Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları bu tür psikolojik sorunlar ve karmaşık durumlarla baş edebilmeleri büyük ölçüde diğer ailelerle olan ilişkilerine, çevrenin desteğine ve onların ne ölçüde yardımcı olduklarına bağlıdır. Engelli çocuk sahibi anne-babaların arkadaşlığa, dostluğa, duygusal ve manevi desteğe ihtiyaçları vardır. Bu desteği diğer ailelerden, çevreden aldıkları gibi psikolojik danışma gruplarından, dini danışmanlardan, manevi destek hizmetleri sağlayan sosyal hizmet kurumlarından, alabilirler. Ayrıca, aile eğitimleri, okulların rehberlik servisleri de bu konuda gerekli desteği sağlayabilir.

¹⁸⁵ İlknur Kahrıman - Meral Bayat, "Özürlü Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadıkları Güçlükler ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri", **Öz-Veri Dergisi**, C. 5, S. 1, Yıl 2008.

Ailelere yönelik psiko-sosyal nitelikli desteğin yanı sıra din eğitimi vasıtasıyla manevi destek vermek son derece önemlidir. Sorunları ortak olan aileler bir araya getirilir ve danışma grubu oluşturulur. Süreç halinde iyileşme görülünceye kadar grupla dini danışmanlık yapılabilir. Ailelerin yaşadıklarını fark ettikleri, fark edemedikleri duygularını, düşüncelerini, diğer ailelerle benzerlik ve farklılıklarını paylaşmalarına imkân sağlanmalıdır. Ailelerin hissettikleri, geçtikleri aşamaları, vardıkları noktaları, başarmak istediklerini, kısacası hayat hikâyelerini anlatmaları için ortam oluşturulmalıdır. Bu süreçte gruba rehberlik eden dini danışman, dini inanç ve değerlerden hareket ederek gereken manevi desteğin sağlanmasına çalışmalıdır. Dini danışman engelli birey ve ailelerinin durumlarını düzeltmekle kalmayıp, manevi destek sağlayarak ailenin bir yol bulmasına yardımcı olmalıdır. Böylece duygusal güçlüklerle bağlı olarak anne-babaların yaşadıkları çatışmaları anlamalarına ve çözümlemelerine yardım edilmelidir.¹⁸⁶ Yapılan araştırmalarda engelli bireye sahip aileler dini inançların duygusal ve tüm yönlerden önemli olduğu dile getirilmiştir.¹⁸⁷

Din eğitimi vasıtasıyla sağlanacak manevi destek, anne-babaların moral düzeyini yükselterek karşılaştıkları psikolojik sorunlarla baş edebilme gücü kazandırabilir. Ayrıca böyle bir destek engelli birey ve ailesine manevi yönden teskin ve teselli edebilir. Onların hem kendileriyle hem de yaratıcıyla olan bağlarının kuvvetlenmesini sağlar, dolayısıyla engelli birey ve ailelerinin ailelerin birbirlerine duygusal, sosyal yönden yakınlaşmalarına ve yalnız olmadıklarını fark etmelerine, huzurlu olmalarına, toplumsallaşmalarına neden olabilir.

Bu yüzden engelli bireye sahip ailelere verilecek din eğitiminde öncelikli konuların neler olduğu konusunda bazı hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Bu ailelerin din eğitiminde Allah, ahiret, kader, imtihan, sabır ve şükür gibi konular çok büyük önem arz etmektedir. Bu bilgileri sağlıklı olarak almaları, yaşadıklarına karşı olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağlayacaktır.

Allah inancı: Engelli bireye sahip ailelerin yaşadıkları en önemli sorunlar psikolojik sorunlardır. Çünkü engelli çocuğu olan anne baba ilk önce bu olayın başlarına neden geldiğini sorgulamakta, bazen Tanrıya kızmakta, küsmekte, “ben kime ne kötülük

¹⁸⁶ Bill Gaventa, “Pastoral Care with People with Disabilities and Their Families An Adaptable Module for Intro Courses”, **National Council of Churches Committee on Disabilities Dialogue Session on Pastoral Care, Princeton Theological Seminary**, New Jersey 1997, s. 3.

¹⁸⁷ Poston-Turnbull, a.g.m., s. 102.

ettim ki bana layık gördün” şeklinde düşüncelere kapılmaktadırlar. Çocuğun engelli olmasından kendilerini sorumlu tutmakta ve kendilerini suçlayabilmektedirler. Bazıları da geçmişteki hataları nedeniyle cezalandırıldıklarını, çocuklarının engelli olmasında kendilerinin sebep olduklarını düşünerek kendilerini suçlamaktadırlar. Böylece doğru bir şekilde verilecek Allah inancı, çocuğunun neden engelli olduğunu anlamada önemli psikolojik rahatlama sağlayacaktır. Her şeyin Allah’tan olduğunu, Allah’ın takdiri ile gerçekleşeceğini bilen anne veya baba çocuğunun engelli olmasından dolayı kendilerini suçlamayacak, yaşananları daha kolay kabulleneceklerdir. Yapılan araştırmalarda da ailelerin, çocuklarının engelli olmasını Tanrı’nın armağanı, rahmeti ve imtihanı şeklinde değerlendirdikleri görülmüştür. Ailelerin pek çoğu Tanrı’nın varlığını kabul ettiklerini dile getirmiş, yaşadıkları engelleri kaldırmak için Tanrı’ya sığınarak O’ndan dayanma gücü, sabır ve huzur istemişlerdir. Ayrıca hayatlarındaki güzelliklerin kaynağını Tanrı olarak belirtmişlerdir.¹⁸⁸

Yine yapılan başka bir araştırmada anne-babaların yaşadıkları durumu daha çok Allah’a, onun irade ve kudretine bağlayarak anlamaya ve kabullenmeye çalıştıkları görülmüştür:

“Her şeye rağmen her şeyi kabullenip, senin bize yüce Rabbimin bir lütfü olduğunu biliyordum. Ve sen beni yüceler yücesi Yaraticıya daha da yaklaştırdın.” (Down sendromlu çocuğu olan anne).¹⁸⁹

“Elim, kolum, hafızam her şeyim sensin. Sen Allah’ın bana verdiği bir lütüfsun.” (Çocuğu CP+MMR hastalıklı anne).¹⁹⁰

Görüldüğü gibi anne babaların Allah’a olan inançları bu durumu kabullenmelerinde çok önemli rol oynamaktadır. Anne babalarda hep Allah’a sığınma, mucize beklentisi, Allah’tan kesilmeyen umutlar vardır. Allah inancına paralel olarak “emanet duygusunun” kazandırılması da çok önemlidir. “Çocuklarının kendilerine Allah’ın bir emaneti” olduğu anlayışı sağlanabilirse, çocuklarının bakım, tedavi ve ihtiyaçlardan kaynaklanabilecek sıkıntı ve zorlukları daha kolay aşabilirler.¹⁹¹

¹⁸⁸ Poston-Turnbull, a.g.m., s. 102-103.

¹⁸⁹ Esra Serdaroğlu, (ed.), **Anlat Anne Engelli Çocuk Sahibi Özel Annelerden Özel Çocuklarına**, Nobel yay., Ankara, 2008, s. 3.

¹⁹⁰ Serdaroğlu, **Anlat Anne Engelli Çocuk Sahibi Özel Annelerden Özel Çocuklarına**, s. 22.

¹⁹¹ Kula, **Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi**, a.g.b., s. 353.

Ayrıca Allah inancına paralel olarak, “*Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü taşımaz.*”¹⁹² “*Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez.*”¹⁹³ ayetlerinden hareketle her insanın kendi günahını kendisi çekeceği, bir başkasının günahını üstlenmenin mümkün olmadığı anlatılmalıdır ki, çocuklarının engelli olmasından dolayı kendilerini suçlamasınlar. Yine ailenin ihmali, hatası sonucu çocuğun engelli olabileceğinden bahsedilmelidir ki anne-babalar dikkatli davransınlar. Örneğin hamilelik sırasında annenin sigara kullanması bebeğin sağlığı açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Peygamber inancı: Engelli çocuğu olan ailelerin yaşadıklarıyla baş etmede kendileri gibi aynı sorunları yaşayan, aynı duyguları paylaşan insanların davranışlarını örnek almaları mümkündür. Bu durumda model olarak öğrenme biçiminden yararlanılabilir. Peygamberlerin yaşadıkları sıkıntı ve zorlukları aşmada ortaya koydukları sabretmek, üzülmemek, isyan etmemek, ümidini kaybetmemek, azimli ve gayretli olmak gibi davranış modelleri yaşadıklarıyla baş etmede aileler için önemli referans olabilir. Özellikle gözlerinin kaybolmasına, saçlarının ağarmasına ve belinin bükülmesine sebep olan Hz. Yakub’un evladı Yusuf’la imtihan edilmesi, Hz. Muhammed’in beş defa evlat acısı yaşaması, Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’i kurban etmesi gibi örneklerle engelli çocuğu olan ailelerin peygamberlerin hayatlarını model almaları sıkıntılarını aşmada kendilerine dayanma gücü kazandırabilir.

Kader İnancı: Engelli bireye sahip ailelerin suçluluk, günahkârlık duygusundan kurtulabilmeleri büyük ölçüde kaza ve kader inancının doğru bir şekilde öğretilmesiyle mümkün olacaktır. Anne-babaların, çocuklarının durumunu kabullenememeleri veya gizlemeleri tedavi için gerekenlerin zamanında yapılmamasına neden olabilir. Fakat durumu kader açısından değerlendirmeleri, kabullenmeleri, bunu örtbas etme yerine çare aramaları gerektiği düşüncesinin oluşmasına katkı sağlayabilir. Yapılan görüşmelerde de anne-babaların çocuğunun engellilik durumunu Allah’ın takdiri olarak değerlendirdikleri, böyle bir değerlendirmenin daha kolay kabullenmelerini sağladığı gözlenmiştir:

“*Şu anda bunların hepsini kaleme almak imkânsız. Allah’tan geldiğine inandık; Allah’ın takdiri dedik, iman ettik.*”¹⁹⁴

¹⁹² İsra, 17/15.

¹⁹³ Fâtır, 35/18; Maide, 5/105; Enam, 6/31.

¹⁹⁴ Serdaroğlu, **Anlat Anne Engelli Çocuk Sahibi Özel Annelerden Özel Çocuklarına**, s. 31.

“Bazen sana bakarken çok şanslı olduğumuzu düşünüyorum. “Allah’ım beterin beteri var” diyor ve şükrediyorum. Çünkü güzel kızım Allah’ımızın bizim için takdir ettiği her şeye şükretmeliyiz. Her şeyde bir hayır olduğunu düşünüyorum ve öyle de düşünmeliyiz.” (Görme engelli çocuğu olan anne).¹⁹⁵ şeklindeki ifadeleri, anne babaların yaşadıklarını kabullenmelerinde kader inancının önemini ortaya koymaktadır. Yapılan diğer bir araştırmada da ailelerin %53.06’sının, çocuklarının engelli olmasını kadere bağladıkları tespit edilmiştir.¹⁹⁶

Kader inancıyla birlikte, hayır ve şerrin iç içe olduğu, duruma rıza gösterip azmamak, isyan etmemek gerektiği¹⁹⁷ konusunda bilgi vermek çok önemlidir.

Ahret inancı: Ahret hayatının varlığı, cennet olgusu ve insanların tekrar yaratılacağı müjdesi engelli çocuğa sahip aileler için önemli motivasyon sağlayabilir. Çocuğun bakımı ve tedavisinde karşılaştıkları sıkıntı ve zorluklara karşılık, rahatlığa ulaşma, cennete kavuşma, Allah’ın rızasını elde etme gibi idealler, engelli bireye sahip ailelere sabır ve tahammül gücü kazandıracaktır. Bu durum ayrıca anne-babaya çocuğun bakım ve ihtiyaçlarını karşılarken, ellerinden geldiğince daha iyi hizmet sağlayıcı bir bilinç düzeyi kazandırabilir.

Manevi ödül anlayışı:¹⁹⁸ Çocuğun bakımı, terbiyesi, evlendirilmesi anne-babaya ait sorumluluklardandır. Ancak çocuğun engelli olması birtakım zorlukların ortaya çıkmasına, bu da anne babaların üzüntü ve hayal kırıklığı yaşamalarına neden olmaktadır. İşte bu zorlukları aşmaya yardımcı olacak dini veya manevi destek, yapılanların manevi bir değerinin olduğu anlayışı, anne-babalara bu durumda ne yapmaları gerektiği konusunda yol gösterecektir. Böylece “*hastaların duasını alınız, onların duası makbuldür*”¹⁹⁹ hadisiyle bakıma muhtaç kişilerin dualarını almanın teşvik edildiği, onların duasının kabul edilen dualardan olduğu müjdesi, bakıma muhtaç kişilerin ihtiyaçlarını gidermenin ve memnun etmenin sadaka olduğu²⁰⁰ anlatılmalıdır. Bu tür bir açıklama, anne-babanın çocuklarının bakım ve hizmetlerindeki isteğini artırıcı ve onları motive edici manevi bir destek olabilir.

¹⁹⁵ Serdaroğlu, **Anlat Anne Engelli Çocuk Sahibi Özel Annelerden Özel Çocuklarına**, s. 6.

¹⁹⁶ Durmuş Ali Etbaş, **Özürlü Çocukların Din Eğitimi**, UÜSBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1999, s. 97.

¹⁹⁷ İnşirah, 94/5.

¹⁹⁸ Kula, **Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi**, a.g.b., s. 357-358.

¹⁹⁹ İbn-i Mace, Cenaiz, 1.

²⁰⁰ Tirmizi, Birr, 36; Buhari, Zekat, 30.

Ayrıca, “Çocuğuna, eşine, hizmetçine yedirdiğin sadakadır.”²⁰¹ hadisinden hareketle kişinin ailesi için yaptıklarının birer sadaka olduğundan, çocuklarına yaptıklarının kişiye sevap kazandırdığından bahsetmek gerekir. Yine, çocuğu için çalışan kişinin Allah yolunda olduğundan bahsetmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Aşağıda zikredilen hadis konuyla alakalı olarak ilgi çekici bir örnektir. Bir gün Hz. Peygamber’e güçlü-kuvvetli bir adam uğrar, ashabının dikkatini çeken bu adam için, keşke Allah yolunda olsaydı derler. Hz. Peygamber de şöyle buyurur: “Eğer bu adam küçük çocuğu için çalışıyorsa Allah yolundadır, yaşlı anne-babası için çalışıyorsa Allah yolundadır, nefsinin iffetini korumak için çalışıyorsa Allah yolundadır, ehli için çalışmak için çıkmış ise Allah yolundadır.”²⁰²

Anne-babanın şevkinin kırıldığı, kendilerini manen yorgun hissettikleri zamanlarda, onlara çocuklarına bakmanın, onlarla ilgilenmenin manevi birtakım ödülllerinden bahsedilirse, bu bilinç sayesinde manevi açıdan kendilerini daha güçlü, istekli ve azimli hissedebilir ve yaptıklarının önemli olduğunu fark edici bir bilince sahip olurlar.

İmtihan bilinci: Anne-babanın çocuklarının engelli olması nedeniyle imtihana tabi tutulduklarını bilmeleri yaşadıklarını anlamada olumlu fayda sağlayabilir. Yapılan bir araştırmada da anne-babaların %66.5’i ‘Allah’ın kendilerini imtihan ettiğine inandıklarını belirtmişlerdir.²⁰³ Bu yüzden imtihan olgusu, dünyanın bir sınav yeri olduğu, insanın bu dünyaya imtihan için gönderildiğinden²⁰⁴, çocuğun anne-babaya Allah tarafından verilen diğer nimetlerden çok farklı bir varlık ve imtihan vesilesi²⁰⁵ olduğundan bahsetmek gerekir. Ayrıca, çocuklardaki engellilik durumunun bazen ebeveynin hatalarından kaynaklanmış olabileceği, bazen tamamen kendileri dışında gelişen sebeplerden ortaya çıkabileceği, her iki durumda da imtihanın söz konusu olduğu anlatılmalıdır. İmtihan bilincinin doğru bir şekilde kazandırılması, içinde buldukları durumda kendilerine güç katacak, motive edecektir.

“Ben hep çevremdeki insanlara anlatarak bu hastalığı tanıtmaya çalışıyorum ama insanlar çok sabit fikirli. Bu niyetimi bile göremiyorlar; sanki ben şikayetleniyormuşum,

²⁰¹ Buhari, İman, 41; Müslim, Zekat, 48.

²⁰² Taberani, Camiu’s-Sağir, Kahire 1968, II, 60.

²⁰³ Elif Kara, “Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri”, **OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 26-27, Yıl 2008, ss. 317-331.

²⁰⁴ Mülk, 67/2; İnsan, 76/2.

²⁰⁵ *Ve iyi biliniz ki, mallarınız ve evlatlarınız birer imtihan aracından başka birşey değildir. Allah katında büyük ecir vardır.* Enfal, 8/28; *Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükafat ise Allah’ın yanındadır.* Teğabun, 64/15.

Allah'a isyan ediyormuşum gibi görüyor, beni şükürsüz sayıyorlar. Halbuki tam tersi; ben Allah'a hiç isyan etmedim. "Niye ben" demedim. Tüm soruların cevabı "sınav"dı. Ömür boyu sürececek bir sınav."²⁰⁶

Örnekte de görüldüğü gibi anne-babaların durumu bir imtihan olarak değerlendirmeleri yaşadıklarını daha kolay kabullenmelerini sağlamıştır.

Sabır ve şükür bilinci: Engelli çocuğa sahip ailelere çocuklarının durumunu kabullenmelerini kolaylaştıracak ve yaşadıkları zorluklara dayanma gücü oluşturabilecek sabır bilincinin ve manevi destek olarak şükür bilincinin anlatılması çok önemlidir. Çocuğun bakım ve tedavisi sırasında anne-babaların karşılaştıkları sıkıntı ve zorluklar onların dayanma gücünü azaltabilmektedir. Bu durumda mühim olan, sıkıntı ve zorluklara karşı dayanmak, sabretmek, yaşanan durumdan daha kötülerinin olduğunu düşünerek şükretmektir. Sabır ve şükür bilincinin kazandırılması, engelli bireye sahip ailelerin yaşanan olayı aşacak gücü elde etmelerine, Allah'a güvenerek, olaylara müspet yönden bakıp iyimser olmalarına, kendi durumuna üzülme yerine, kendinden daha kötü olanların veya daha kötü bir durumda olabileceklerini düşünerek şükredip mutlu olmalarına neden olabilir. Bu yüzden zorluklara sabretmenin Allah tarafından mutlaka bir karşılığının olduğundan²⁰⁷ bahsetmek çok önemlidir.

Konuyla ilgili engelli çocuğu olan bir babanın söyledikleri sabır ve şükür bilincinin zorlukları aşmada ve yaşananları kabullenmede önemli olduğunu ortaya koymaktadır:

"Bu bize yüce Allah'ın bir lütfüdür. Belki de bize bir imtihan dünyasıdır bu. Onun için mücadelemizle birlikte, Allah'tan sabır, sebat ve şükür dileyerek hayatımıza devam edeceğiz. Çünkü ne olursa olsun yaşamak; yüce Allah'a dua, sabır ve şükür ile yaşamak güzeldir. Bu hastalık bize cenabı Allah Teala'nın bir hediyesidir. Bize vermiş olduğu dert değil de belki bizim için, bir mutluluk, sevinç, kıvanç ve huzurdur. Onun için yüce Allah'ımıza şükretmek, sabır ve af dilemek biz kullar için en doğru yoldur.

Sevgili oğlum, yüce Allah'tan sağlık sıhhat ve mutluluk dilerim. "Neden, niye" diye hiç bir zaman isyan etme. Asi olma. Allah her zaman büyüktür. Elbette bir sebebi vardır. Onun için bol bol dua etmeni ve Allah'tan şifa dilemeni temenni ederim. Allah en sevdiği

²⁰⁶ Serdaroğlu, **Anlat Anne Engelli Çocuk Sahibi Özel Annelerden Özel Çocuklarına**, s. 38.

²⁰⁷ Bakara, 2/153-157.

kullarına vermiş hastalıkları. Bu hastalıklar Allah'tan geldiği için sabır ve şükür edeceğiz."²⁰⁸

Nitekim engelli çocuğu olan ailelerin içinde buldukları durumu kabullenmede, çocuğun bakım ve ihtiyaçlarını karşılarken yaşadıkları sıkıntı ve zorlukları aşmada yardımcı olabilecek dini inanç ve değerler, içinde buldukları duruma ilişkin anne-babalar için tatmin edici açıklamalar da sunmaktadır.

IV. Engelli Bireylerin Din Eğitiminde Dikkat Edilecek Hususlar

A. Sevgi Saygı ve İlgı

Sevgi, sevilen birisine değer ve önem vermektir. Sevgi, insanları bir birine yaklaştıran "görünmez bağ"dır. Bir insan bir başkasına sevgiyle yaklaşırsa o insana değer veriyor ve önemsiyor demektir. Sevgi ilgiyi, ilgi de iyilik etmeyi gerektirir. Sevgide her zaman görülen başlıca unsurlar ilgi, saygı, bilmek ve değer vermektir. Sevginin insanları birbirine yaklaştırmaya ve bütünleştirme gücü vardır. Sevgi insanlar arasında barış, uzlaşma, yardımlaşma, hoşgörü, yardımseverlik, fedakarlık gibi olumlu değer ve davranışların gelişmesine kaynak oluşturmaktadır. Güven, dostluk, bağlanma, sempati, şefkat gibi duygu ve eğilimlerin temelinde sevginin çok büyük katkısı vardır.²⁰⁹ Sevgi olmayan yerde nefret, sıkıntı ve başarısızlık vardır. Sevginin bulunduğu yerde, neşe, mutluluk, huzur, barış ve başarı vardır.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde insanın temel ihtiyaçları olan fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarından hemen sonra sevgi ihtiyacı, ondan sonra da saygı ihtiyacı gelmektedir. Sevilme, saygı duyulmanın temelini oluşturmaktadır. Sevilen insan değerli olduğu, başkaları için önemli olduğu duygusunu yaşamaktadır. Bununla o da, başkalarının önemli ve değerli olduğunu düşünmektedir. Bu duygu ve düşünce kişinin hem kendisine hem de başkasına saygı duymasına yol açmaktadır.²¹⁰ Sevgiden yoksun olma ise, "bir kenara itilmiş olma duygusunu" doğurur.²¹¹ Zayıflayan duygusal bağlar, hayatı ve

²⁰⁸ Esra Serdaroglu, (Ed.), **Anlat Baba Engelli Çocuk Sahibi Özel Babalardan Özel Çocuklarına**, Nobel Yayınları, Ankara, 2008, s. 115.

²⁰⁹ Hayati Hökelekli, **Ailede Okulda Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 84-85.

²¹⁰ Abraham Maslow, **İnsan Olmanın Psikolojisi**, (çev. Okhan Gündüz), Kuraldışı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 163.

²¹¹ Cemil Oruç, **Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi**, Ensar Neşriyatı, İstanbul, 2011, s. 163.

hastalıkları yalnız başına göğüslemek, ikinci bir acı çekmektir. İnsana yapılan kötülüklerden birisi onları sevgi bağından yoksun bırakmaktır. Bir insanın sevdiklerini duygusal olarak ihmal etmesi bencillik yapmak, aynı zamanda acı çektirmektir.²¹²

Sevgi, topluma huzuru ve kardeşliği getiren birleştirici bir unsurdur. Kur'an, kalplerin sevgi ile birleşmesine önem verir. *"Hep birlikte Allah'ın ipine (İslam) sınımsız sarılın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişilerdiniz de, O, gönüllerinizi birleştirmişti. Ve O'nun nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz..."*²¹³ Allah iman edenlerin kalplerini sevgi ile birleştirmiş, onları bu sevgi ve bağlılıkla güçlendirmiştir. İslam, sevgiyi sadece Allah'a has kılmış, sevdiğini sadece Allah için sevmenin, imanın bir gereği olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber, *"Yüce Allah kıyamet günü, Nerede Benim rızam için birbirini sevenler? Benim gölgemin dışında hiçbir gölgenin bulunmadığı bu gün onları gölgelendireceğim, diye çağırır"*²¹⁴ buyurarak bu gerçeğe işaret etmektedir.

Toplum halinde yaşamının ön şartı, ortak değerlere sahip olmaktır. Saygı, hürmet, sevgi insan yaşamında tüm değerlerin esasıdır.²¹⁵ Her insan sevmek, sevilmek, değerli olmak, takdir görmek, beğenilmek ister. Aradığı ilgi, sevgi, değeri bulan insan, kendisine gösterilen ilgi ve saygıyı karşılıksız bırakmaz, karşı tarafa saygı duyar ve onunla iletişime geçer. Özellikle engelli bireylerde sevgi, saygı, güven gibi olumlu duygular öncelikli ve etkili kullanılmalıdır. Bunun yanı sıra günlük hayat içerisinde engellilere yönelik duyguların sevgi içerikli kelimelerle ifade edilmesine çalışmalı ve toplumda sevgi duygusunun gelişimine katkı sağlanmalıdır. Ancak engellilerin diğer insanlar tarafından acınan sözlerle ve acınan bakışlarla görülmesi, sevgi ve ilgi yerine acıma duygusunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Sevgi, eğitim verimliğinde önemli bir faktördür. Sevgi ve ilgi, tüm dini öğretilerin üzerinde durduğu önemli bir ilkedir. İnsanı bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu olarak tarif edilen sevgi, eğitimde en büyük güçtür. Eğitimin dayandığı temel ve vazgeçilmez ilke sevgidir. Kişinin yetişmesinde, gelişmesinde ve

²¹² Nevzat Tarhan, "Sevgi Odaklı Yaşam Ne Kazandırıyor?", **Köprü Aylık Fikir Dergisi**, S. 101, Yıl 2008, s. 76.

²¹³ Ali İmran, 3/103.

²¹⁴ İbn Hanbel, Müsned II, 370.

²¹⁵ Sırrı Akbaba, "Ahlak ve Gelişimi", **Eğitim Psikolojisi** ed. Yaşar Özbay-Serdar Erkan, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011, s. 198.

başarısında sevgi önemli rol oynamaktadır.²¹⁶ Din eğitiminde de en önemli unsur her konuda sevgiyle yaklaşılmasıdır. *Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.*²¹⁷ hadisi de bu gerçeğe işaret etmektedir. Temelinde sevgi olmayan hiçbir eğitim başarıya ulaşamaz. Ancak sevgi temelli din eğitimi, engelli bireyde hem din duygusunun gelişiminde hem de güvenin oluşumunda önemli rol oynamaktadır.²¹⁸

Sevgi karşılıklı iletişimdir. Sevgi faktörü öğrenmeyi kolaylaştıran en önemli unsurdur.²¹⁹ Eğitim etkinliklerinde sevgi ile yaklaşımda bulunan eğitimciler, gerçekten ne yapmaları gerektiğini iyi bilmektedirler. Değişim ve gelişmenin ardında yatan temel güç, bilimden ziyade sevgidir. İnkılap ve değişimler her ne kadar bilimsel çalışmalar ve keşifler sonucu ortaya çıksa da, bu bilimsel çalışma ve keşiflerin altında yatan en önemli etkenlerden birisi insan sevgisidir. İlgi duyma, başkalarının çabalarına, mücadele ve sıkıntılarına duyarlı olmayı ve başkalarına karşı inanç dolu olmayı ve onları kabullenmeyi gerektirir. Kişi ilgi göstermeye çalıştığı insanların yaşantılarını bilme konusunda gayret sarfedebilir, onlarla beraber olmaya istekli olabilir, onları dinleyebilir ve kendi iç dünyalarını onlarla paylaşabilir. İlgi, sevinçleri paylaşarak ve acılarla empati kurularak gösterilir.²²⁰ Karşı tarafı anlamada duygusal bir yaklaşım ve sevginin de büyük önemi vardır. İlgi duyduğumuz ve sevdiğimiz insanları daha iyi anlayabiliriz. Çünkü, anlama yakınlaşma ve karşı tarafın duygularını paylaşma ile doğru orantılıdır.²²¹

Saygı, “görmek ve incelemek” düşüncelerini içermektedir. Saygı, kendini ve başkalarını belirli bir biçimde görmektir.²²² Sevgiyi tamamlayacak saygı duygusu ise bireyin kişiliğine ve gelişebilirliğine verilen değer, duyulan inançtır. Bireyin kendisine ilişkin özsaygısının temelini, değerlilik ve yeterlilik oluşturmaktadır.²²³ Sevilen insanın kendine olan değer ve saygısı artmaktadır. Sevgi ve gelişim arasındaki ilişkileri konu edinen bir çok araştırma, sevginin bireyde bütün gelişim dönemleri ve öğrenim için gerekli

²¹⁶ Kayadibi, a.g.m., s. 49.

²¹⁷ Buhari, İlim, 11.

²¹⁸ Oruç, a.g.e., s. 167.

²¹⁹ Fahri Kayadibi, “Sevgi Faktörünün Eğitim Verimliliği Üzerine Etkisi”, **İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 5, Yıl 2002, s. 33-35.

²²⁰ Mehmet Akif Kılavuz, “Yetişkin Din Eğitimcilerinde Bulunması Gereken Özellikler”, **UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.12, S. 1, Yıl 2003, s. 142.

²²¹ Recai Doğan – Cemal Tosun, **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2003, s. 185.

²²² Gerard Egan, **Psikolojik Danışma Becerileri**, çev. Özlem Yüksel, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2011, s. 93.

²²³ Mustafa Şahin, “Hümanistik Gelişim”, **Eğitim Psikolojisi** ed. Yaşar Özbay-Serdar Erkan, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011, s. 316.

olduğunu ortaya koymuştur.²²⁴ Bu yüzden her engelli bireyin gelişebilirliği kabul edilmeli, buna inanılmalı, kendisine de hissettirilmelidir. Engelli bireye saygı duymak, onları anladığımız anlamına gelmektedir. Engelli bireylere değer verildiğinde saygınlıkları, kendine olan güvenleri artmış olacaktır. Bu insanların değerli olduklarını hissetmeleri için onların sevgi, ilgi görmeleri gerekmektedir. Sevgi ve saygı duygularındaki devamlılık beraberinde güven duygusunu geliştirecektir. Sevgi ve ilgi, engelli bireylerin başarısını artırmada önemli etkidir. Karşılıklı saygı engelli bireyin ifade hürriyetini kuvvetlendirmektedir. Sevgi, saygı, ilgi mesajları ile dengelenen bir ortamda engelli bireyler, ulaşabilecekleri en zor amaçlara kolaylıkla ulaşacaklardır. Engelli bireylerin öğrenme etkinliklerini sürdürürken onları cesaretlendirme, destekleme ve diyalog kurmada önemli felsefi ve eğitimsel ilke sevgi olmalıdır. Din eğitimcileri sadece bilgi verme ve fikir oluşturmakla kalmayıp, engellilerle sıcak ve güven verici ilişkiler kurmalıdırlar. Bu şartlar oluşursa onların daha kolay öğrenmeleri, kendileri için hedefledikleri noktalara ulaşmaları sağlanacaktır.

Din psikolojisi açısından din eğitiminin değerlendirildiği bir çalışmada, sevgi boyutunu ihmal eden bir din eğitiminin yol açacağı olası sorunları şöyle sıralanmaktadır.

1. Sevgi yoksunluğu, Allah'ın merhametli, affedici ve adaletli olarak algılanmasına engel olur ve olumsuz bir Allah tasavvuruna yol açar.

2. Sevgi yoksunluğu, kadere isyan tutumu geliştirilmesine sebep olur.

3. Sevgi yoksunluğu, hayattan yılgınlık duyulmasına ve ölümü arzulamaya sebep olabilmektedir. Bu da kişiliği zaafa uğratar.

4. Sevgi yoksunluğu, ibadetlere olan ilgiyi olumsuz etkilemektedir.

5. Sevgi yoksunluğu, ahlaki özellik bakımından tutarsız davranışlar geliştirilmesinde etkili olur.²²⁵

İslam, engelli olsun olmasın, insanları eşit kabul ettiğine göre tüm insanlar saygı, sevgi ve hürmete layıktır. *“Kim mümin kardeşinin bir ihtiyacını karşılırsa Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Kim müslümanın bir sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet günü*

²²⁴ Ahmet Albayrak, “Duygusal Motif Olarak Sevgi ve Korku”, **Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi**, S. 101, Yıl 2008, s. 235.

²²⁵ Nurullah Altaş, “Ortaöğretimde Din Eğitimi”, **Din Eğitimi** ed. Mustafa Köylü-Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 168-169.

onun bir sıkıntısını giderir.”²²⁶ buyuran Hz. Peygamber kendisi de engelli, hasta, ihtiyaç sahibi, güçsüz kimselere sahip çıkmış, onların sıkıntılarını gidermeye çalışmış, onlara gereken sevgi, saygı ve ilgiyi göstermiştir.

İslam dininde sevgi imanın alametidir. Allah’a bağlı olmak demek Allah’ı sevmek demektir. “İman edenler her şeyden daha çok Allah’ı severler”²²⁷ ayeti bu gerçeğe işaret etmektedir. Hz. Peygamber de, “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız.”²²⁸ hadisiyle sevginin imanın gereği olduğunu beyan etmiştir. Yine Kur’an’da Allah’ın seven, affeden, bağışlayan isim ve sıfatlarından bahsedilmektedir. Hz. Peygamberin de insanlara sevgi, şefkat, ilgi ve özen göstermesi pek çok ayette zikredilmektedir. Allah’ın insanları şartsız olarak seven bir kudret olması ve peygamberin insanlara sevgi, şefkat göstermesi engelli bireylerin din eğitiminde örnek bir motivasyon olarak değerlendirilebilir.

B. Desteklemek ve Cesaretlendirmek

“İnsan olmanın niteliklerinden biri, destek verme ve destek alma yeteneğidir.” Hiçbirimiz sözün gerçek anlamında bağımsız değiliz. Bağımsızlığımız, çevremizde meydana getirdiğimiz destek ağlarına bağımlıdır.²²⁹ Doğrusu, hiç kimse bir şeyi tek başına yapamamaktadır. Kişi bir çalışma yapmak istediği zaman ya işbirliği yaparak, üniversite kursları, kongreler, inceleme gezileri gibi, formal bir destek grubuna katılarak ya da bir arkadaş veya bir akrabayla paylaşarak gerçekleştirmektedir. Engelli bireylerin de desteğe gereksinimi olduğu apaçık bellidir. Engelli bireyler karşılaşılabilecekleri bir çok sorunla mücadele etmek durumundadırlar. Bu mücadelelerinde başarılı olabilmeleri için güvenebilecekleri bir desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bireylerin yaşadıkları toplumun bir parçası olduklarını hissetmeleri için kendi ailelerinin, dostlarının, sınıf arkadaşlarının, öğretmenlerinin desteğine gereksinimleri vardır.

Engellilerin hayata tutunma sürecinde en önemli faktör aile ortamıdır. Çalışmalarda, ailelerin çocuklarının engeliyle başa çıkmalarında sosyal desteğin önemli

²²⁶ Buhari, Mezalim, 98.

²²⁷ Bakara, 2/165.

²²⁸ Tirmizi, Sıfatü’l-Kiyame, 56; Müslim, İman, 93.

²²⁹ Stef Pennings, “Kaynaştırılmış Eğitim Olanakları”, **Görme Özürlülerin Eğitimi**, ed. Kasım Karataş, Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 1998, s. 141.

rolü olduğu ve en önemli destek kaynağının ise, aile olduğu belirtilmektedir.²³⁰ Ait olma duygusunun temeli ailede atılmaktadır. Aile ait olmaya ilişkin ilk deneyimlerin olduğu yerdir. Çocuğun ana-babasıyla düzenli ve dengeli bir ilişki içinde olması bu boyutta önem kazanmaktadır. Böyle bir denge, çocuğun olumsuz yaşam olayları karşısında bile ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu ve yanında olan bir insanın bulunduğunu bilmesiyle gelişmektedir. Aile ortamı destekleyici, cesaretlendirici ilişkilerden yoksun olursa önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Anne-baba engelli çocuğuna değerli olduğunu, ihtiyaçlarının karşılanacağı duygusunu verirken “engelli ol ya da olma bizim için çok değerlisin, sen bunu yapabilirsin, buna inanıyoruz, senin de inanmanı istiyoruz” mesajını vermelidirler. Anne-babalar beklentilerini gerçekçi düzeyde tutmalı, çocuklarını soyutlamamalı, onları katıldıkları etkinliklere götürmelidirler. Engelli olduklarından dolayı utanç duyularak toplumdaki soyutlanmamalıdır. Engelli çocuklarına duygusal boyutta yeterince destek sağlamayan anne-babalar, onların kendilerini güvende hissetmelerine, kabul edildiklerini algılamalarına engel olmaktadır.²³¹ Bu açıdan engellilerin eğitim ve diğer etkinliklere katılımlarını ve devamlarını sağlamak için onları desteklemek ve cesaretlendirmek gerekmektedir. İhtiyaç duyduğunda her zaman onun yanında olduğunu, onunla ilgilendiğini, her konuda onu desteklediğini engelli bireye hissettirmek gerekmektedir. Engelli bireylerin desteklenerek çok yönlü gelişimine katkı sağlanmalı, bu sayede var olan kapasitelerinin en üst düzeyde gerçekleştirmelerine zemin hazırlanmalıdır.

Çevreden yapılan olumsuz yaklaşım ve önyargılar, engelli bireyin özgüveninin gelişmesini, bağımsız karar vermesini, girişkenliğini engellemekte ve onu başarısız kılmaktadır. Bu durumda engellileri cesaretlendirmek ve desteklemek çok önemlidir. Bireylerin desteklenmesi, cesaretlendirilmesi, kendini tanıtmaya fırsatı verilmesi güçlü bir benlik geliştirmelerine önemli katkıda bulunur.

Cesaretlendirmek etkili bir öğrenme ortamına hazırlama uğraşısının önemli parçalarından birisidir. İnsanları doğru bir şekilde cesaretlendirmek demek, onlara güvenildiğini ve ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalıştıklarından bir şüphenin olmadığını gösterebilmektir. İnsanı cesaretlendirebilmek için her şeyden önce, ona bir

²³⁰ Cummings S.T.- Bayley H.C.- Rie H.E., “Effect of The Child’s Deficiency on The Mother: A Study of Mothers of Mentally Retarded, Chronically Ill and Neurotic Children”, **American Journal of Orthopsychiatry**, S. 36, Yıl 1996, s. 595-608.

²³¹ Çiğdem Arıkan, **Türkiye’de Görme Özürlü Kadınlar: Sorunlar, Beklentiler, Çözüm Önerileri**, Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 2001, s. 25.

şeyleri başarabileceğine inanıldığını göstermek gerekmektedir. Bir insanın becerilerine duyulan inanç, yeteri kadar gösterilebilir ve desteklenebilirse, o kişinin kendine olan inancının ve güveninin artmasına neden olmaktadır.²³² Bu inanç ve güven, başarı için en önemli adımdır. Engelli bireyin çevresinden ve ailesinden verilen yeterli destek ve cesaret onun kendine güvenmesine, daha hızlı bir şekilde öğrenmesine imkan sağlayacaktır.

C. Özgüven

İnsan özgür olmak, kendini geliştirmek, kendi mutluluğu, kendi başarısı için çabalamak gereksinimi duymaktadır. Özgüven; bireyin kendisi ve yetenekleri hakkında pozitif ve gerçekçi bir anlayışa sahip olması anlamına gelmektedir. İnsan kendine güveni olmadığından kendi işlerini yapabilme yeteneğinden emin olmamaktadır. Özgüveni gelişmiş bireyler, kendi ihtiyaçlarını açıkça ortaya koyan, başkalarının haklarına saygılı, sabit fikirli olmayan, kendisiyle ve çevresiyle barışık, iç huzura sahip, çevredeki kişilere ve olaylara yaklaşımı pozitif kişilerdir. Kendilerini olumlu ve olumsuz yönleriyle bir bütün olarak değerlendirirler. Bu yüzden başarı şansları daha yüksektir. Sorumluluk aldıkları konularda tek başlarına mücadele etme ve karşılaştıkları sorunları çözme becerisine sahiptirler.²³³ Engelli bireyin, düşünce ve davranışlarını rahatça ifade edebilmesinde, bağımsız kararlar alabilmesinde, başarılı olabilmesinde özgüven önemli rol oynamaktadır. Özgüveni gelişmiş engelli birey, çevrenin olumsuz baskılarıyla baş edebilir. Kendine güvenen birey, başkasının baskısı altında kalmaz, seçimlerini kendi amaçları doğrultusunda yapabilir. Özgüveni yetersiz bireyler ise, yaşam sürecinde kendilerini doğru ifade etmekte ve sorumluluk almakta zorluk yaşamaktadırlar.

Güven duygusunun uzantısı olan özgüven, büyük yükümlülükler için gerekli bir ihtiyaçtır. Kendisiyle barışık olmayan engelli birey, hayatın sıkıntılarıyla başa çıkamayacağı gibi, problemlerine de çare üretmez. Özgüven yaşamda sorunların ve sorumlulukların üstesinden daha kolay gelmesini sağlayacak bir duygudur.²³⁴ Özgüven eksikliği, kendinden şüphe duymak, pasiflik, boyun eğme, aşırı uyum gösterme, yalnızlık, eleştirilere karşı hassas olma, güvensizlik, depresyon, aşağılık duygusu ve sevilmediğini

²³² Kılavuz, a.g.m., s. 137.

²³³ Burhanettin Dönmez, “Sosyal Bir Sistem Olarak Sınıf”, **Sınıf Yönetimi**, ed: Mehmet Şişman-Selahettin Turan, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011, s. 54.

²³⁴ Hüseyin Emin Sert, “Kur’ani- Kerim Işığında Güven Duygusunun Kaynağı Olarak Müslümanlık Bilinci”, **FÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 13, Yıl 2008, s. 203; Dönmez, a.g.b., s. 54.

hissetme gibi kavramlarla tanımlanabilir. Özgüven eksikliği bireyi aşağılık duygusuna itebilir ve kendini yadsımaya yol açabilir. Aşağılık duygusu ve yadsıma engelli bireyi sorununu çözmede başarısız kılabilir.²³⁵

Engellilik kişinin baş edilmesi gereken duyguların yoğun olduğu, hayal kırıklıklarının fazlaca yaşanabileceği zor bir durumdur. Engelli bireyin yaşadıklarıyla başa çıkma gücüne sahip olması, hayatta başarılı olmasını sağlar. Özgüven, yaşamla baş etmeyi ve sorunlarla gerçekçi bir şekilde mücadele etmeyi sağlayan ve zorluklara dayanmayı kolaylaştıran önemli bir kişisel özelliğidir.

Engelli bireyin bilgi, beceri ve yeteneğini görmeden yapılan önyargılar onun özgüveninin gelişimine ve yok olmasına neden olmaktadır. Yapabilecekleri işleri bile yapmaktan alıkonulan, sürekli yaşamın dışında tutulmaya çalışılan engelli bireyler sürekli bağımlı hale gelmekte, sürekli başkaları ile “minnettarlık” temelinde bir ilişki sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Oysa engelli olduğu halde pek çok projede yer almış, büyük yararlılıklar sağlamış çok sayıda birey görmek mümkündür. Özgüveni yeterince gelişmeyen engelli birey, bir şeyler yaparken, öğrenirken, konuşurken, çekingen ve güvensiz davranışlarda bulunabilir. Gereken sevgiyi, beklediği yakınlık ve ilgiyi bulan, düşüncelerine önem verilen, güven duyulan ve sorumluluk verilen, yaptığı şeyler için övülen ve gurur duyulan, olduğu gibi kabul edilen engelli bireyin kendine özgüveni olur. Ancak sevildiğini hissetmeyen, beklediği yakınlık ve ilgiyi görmeyen, sürekli eleştirilen ve önyargılı davranılan, güvenilip sorumluluk verilmeyen, olduğu gibi kabul edilmeyen engelli birey kendini hiçbir zaman değerli görmez ve özgüveni gelişmez. Özgüveni yeterli gelişmeyen engelli birey her zaman ve her yerde, ailede, okulda ve toplum içinde sorunlarla karşılaşır ve onları çözmede başarısız olur.

D. Sosyal Kabul

İnsan sosyal bir varlıktır. Bu yüzden sevmek, sevmek, gruba ait olmak, takdir etmek-edilmek, grup içinde başarılı olmak ihtiyacıdır.²³⁶ İnsan sosyal bir varlık olduğundan, hayatını içinde yaşadığı topluma katılmakla yaşamakta, yeteneklerini ancak toplumsal hayatta geliştirebilmektedir. Çünkü insan toplumun bir parçasıdır. İnsan yaşam

²³⁵ İbrahim Ethem Başaran, **Eğitim Psikolojisi**, Feryal Matbaa, Ankara 2000, s. 145.

²³⁶ Nermin Çiftçi, “Kohlberg’in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, C.1, S. 1, Yıl 2003, s. 46.

boyu birden çok toplumsal rol içinde kendini ifade etmektedir. Bireyin toplumsal kimliği onun toplumda taşıdığı roller ve statülerle belirlenmektedir. İnsanın sahip olduğu bu roller, statüler kendisini gerçekleştirmenin, ifade etmenin bir yolu olarak değerlendirilmektedir. Birey, cinsiyet, meslek, iş, eğitim vb. değişkenlerin yoluyla kazandığı ve yerine getirdiği bu rollerle topluma katılmakta, çevreyle ilişki kurmaktadır. Dolayısıyla, insan gerek toplumsal rolleri olsun, gerek çevreyle, toplumla iletişim olsun çok sayıda bireysel, toplumsal değişkenlerden etkilenmektedir. Engelli olma da bu değişkenlerden sayılabilir.

Yapılan araştırmalarda, engellilerin toplumla bütünleşmelerini ve topluma katılımlarını sınırlandıran en büyük engelin yapısal çevre düzenlemelerindeki eksiklikler olduğu görüşünde birleşmiş ve toplu taşıma araçları, binalar, cadde, sokak ve kaldırımların engelliler için uygun olmadığı belirtilmiştir. Pek çok ülkede fiziksel ve sosyal engeller engellilerin toplumla bütünleşmelerini olumsuz olarak etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Engellilerin toplumsal yaşama katılımlarının, toplumun aktif bir üyesi olmalarının önündeki en büyük engel olarak toplumun ön yargıları olduğuna inanılmaktadır (%45.4). Engellinin yaşamını kolaylaştıracak eğitim, donanım, istihdam, fiziki çevreye ve bilgiye ulaşım gibi sosyal desteklerin yetersizliği diğer engeller olarak ifade edilmiştir (%46.9). Bu sonuçlar, toplumun engellilere yönelik önyargıları fark etme ve kabul etme eğilimlerine işaret etmekte ve umut vermektedir.²³⁷

Yine bir araştırmada, engellilere yönelik olumsuz düşünceler bulunduğunu ifade eden %46.6'lık kesimin %23.7'si engellilerle birlikteliğin istenmediğini/engellilerin dışlandığını, %20.0'si aciz ve hor görüldüğünü, %10.1'i de engellilerin anlaşılmaya çalışılmadığını ve önyargılı davranıldığını belirtmişlerdir. %7.2'si ise engellilere duyarlı olunmadığını, %6.7'si de engellilerle alay edildiğini belirtmişlerdir.²³⁸ 2008 yılında Ankara'da yapılan bir araştırmada deneklerin %44.7'si engelli bir kişinin aileye katılmasından dolayı ailesinin toplumdan dışlandığını hissettiğini belirtmişlerdir.²³⁹

Engelli insanlara “gözle taciz” edercesine bilmeden, düşünmeden, aldırmadan ve acıyan gözlerle, bakışlarla bakılmaktadır. Bazı insanlar engelli birisini gördüklerinde dönüp bakmadan edemezler. “Allah kimsenin başına vermesin”, “Allah yardım etsin” gibi

²³⁷ Heyet, **Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor**, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı OZİDA, Ankara, 1997, s. 85.

²³⁸ Heyet, **Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor**, s. 79.

²³⁹ Fuat Lüle, **Engelli Bireye Sahip Yoksul Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunlarla Başa Çıkma Tarzları**, HÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s. 65.

iyi niyetten kaynaklanan acıma duygusuyla birlikte içten söylenen sözler, engelli bireyleri ve ailelerini üzmemekte ve onlara zarar vermemektedir. Bazı insanlar da çocuklarına “Sakin o çocuğa yaklaşma; çünkü o, delidir ve sana zarar verir.” gibi sözlerle tembihte bulunmaktadır. Bu nedenle otistik ve zihinsel engelli bireyler toplumda deli muamelesi görmekte, toplumdan uzak tutulmaktadır.

Engellilere yönelik tutum cümleleri arasında yer alan engellilerin diğer insanlar gibi algılanıp algılanmadığını ölçmeyi amaçlayan “Engelli kişiler de diğer kişiler gibidir” cümlesini 202 öğrenciden %58’i hayır, %38’i evet, %14’ü de kararsız şekilde cevaplandırmıştır. Aynı şekilde engellilere yönelik tutumları ölçen bir araştırmada, “bedensel engelli kişiler, engelli olmayanlar gibi zekidir” cümlesine 202 öğrenciden %64’ü hayır, %23’ü evet, %13’ü ise kararsız olduğuna ilişkin cevap vermiştir. Bu cevaplar, toplumda engellilere yönelik olumsuz tutum ve önyargıların varlığını hala sürdürdüğünü göstermektedir.²⁴⁰

Yine diğer bir araştırmada yaşları iki ile altı arasında olan 250 çocuğa ortopedik engelli bir çocuğun resmi gösterilmiş ve “onunla oynar mısın” sorusu yöneltilmiştir. Çocuklarda yaşları beş ve altı olanların ortopedik engelli çocukla oynamayı yaşları iki dört arasında olan çocuklara göre daha fazla reddettikleri görülmüştür. Çocukların bu tutumlarında anne babanın engelli çocukların yanlarına gitmemeleri, oynamamaları ve uzak durmalarını söylemelerinin, okulda ise öğretmen ve arkadaşlarının düşünce ve davranışlarının etkisi büyüktür.²⁴¹ Engellilerin görünüşleri, yetersizlikleri nedeniyle oluşturulan önyargılar, yaklaşımlar ve olumsuz tutumlar onların sosyal uyumlarını ve günlük yaşam sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. Anne baba sokakta oynayan çocuğuna engelli bir çocukla oynamaması için bazı telkinlerde bulunuyor ve ya engelli çocuğun yetersizliği ile ilgili yanlış, önyargılı bilgiler veriyorsa, çocuğunun engelli çocuğa karşı olumsuz tutum geliştirmesi mümkündür. Halbuki anne baba çocuklarına “gitme”, “o çocukla oynama” şeklinde yanlış telkinlerden uzak durarak çocuklarına “bak onu üzme, o da senin arkadaşın” şeklinde doğru bir telkinde bulunursa, hem çocuğun merhamet duygusunu geliştirmiş, hem engelli bireylerle sosyal ilişkisini sağlamış, hem de çocuklarına empati becerisini kazandırmayı başarmış olur. Engelli bireylere yönelik

²⁴⁰ M. Naci Kula, “Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar ile Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, C. 19, S. 3, Yıl 2006, s. 521.

²⁴¹ Mehmet Özyürek, **Tutumlar ve Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi**, Karatepe Yayınları, İstanbul, 2000, s. 5.

olumlu tutumların oluşmasında aile ve toplumun engelli bireyi yeterince tanınması, farkına varması, engelli bireylerin topluma katılımını sağlayıcı sosyal sorumlulukları üstlenmesi son derece önemlidir.²⁴²

Toplumun bu denli olumsuz tutumlarından dolayı engelli bireyler evlere hapsedilerek sosyal alanda yetersiz kalmakta ve duygusal sorunlar yaşamaktadırlar. Engelliler ve sorunları görmezlikten gelinmesi de onlara karşı gösterilen tutum çoğunlukla “acıma, dışlama, alay etme ve aşağılama biçiminde” olmaktadır. Bu da, engellilerin toplumun eşit bireyleri olarak kabul etmek yerine “acınacak” veya “suçlu, zararlı ve günahkâr” kişiler olarak görülmelerine neden olmaktadır.²⁴³ Diğerleri tarafından acınan, toplum içinde itilen, tanınmayan, ikinci sınıf vatandaş olan engelli birey kendini de farklı algılamakta, kendi kendine acımaktadır.²⁴⁴ Yapılan mülakatlarda engellilerden büyük bir çoğunluğu toplumda engellinin genelde acıma duygusu ile zavallı, muhtaç, korunması gereken bir kişi olarak görüldüğünün bazen de fiziki görünüşleri sebebiyle alay konusu bile edildiklerini, bu yüzden sokağa bile çıkmak istemediklerini belirtmişlerdir.²⁴⁵ Toplumsal desteğin yetersizliği, toplumun dışlayıcı tutum ve davranışları, sadece acıyarak yaklaşımı engellilerin topluma katılımını zorlaştırmaktadır.

Engelli bireylerle acıma duygularıyla kurulan ilişkinin, önemli oranda sevap-günah bağlamında ele alındığından, kişinin bu ilişkide engelli bireye yaptığı yardımın ne kadarını engelli, ne kadarını kendisi için yaptığı bilinmez hale gelir. Bu durum, engellilerin birey ve yurttaş olmak, dolayısıyla var olan temel haklarının gözden kaçırılmasına kaynaklık eder. Engellilerle aynı toplumun vatandaşları olmak nedeniyle ortak haklara sahip olan insanlar olarak ilişki sürdürme duygusunun yerini ona iyilik yapma duygusu alır. Bu duygu yüzünden engelli olmayan kişi veren konumunu işgal eder ve engelli üzerinde hak iddialarında bulunur. Çoğu kez kendi yurttaş olmasından kaynaklı haklarının bilincinde olmayan engelli birey duygu sömürüsüne maruz kalmakta ve yetersizliğiyle ilişkili olmayan sorunlar yaşamaktadır.²⁴⁶ Bu bireylere yönelik acıma duygusu, hemen yardım

²⁴² Kula, **Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar ile Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma**, s. 514.

²⁴³ Mustafa Aslan-Selim Şeker, “Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık Siirt Örneği”, **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu**, Kocaeli, 2011, s. 456.

²⁴⁴ Hatice Şahin, “Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi Toplumun mu?”, **Öz-Veri Dergisi**, C. 1, S. 1, Yıl 2004, s. 49.

²⁴⁵ Kula, **Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti**, s. 36.

²⁴⁶ Kaygusuz, a.g.b., s. 323.

etmek istenilmesinin onların kendi başlarına hareket etme imkânını engellemekte ve bu durumda kendilerine olan güvenlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

1910-14 yıllarında yapılan bir araştırmada suçlular arasında %50 oranında zekaca gerilik saptanmıştır. 1934 yılında Glueck'lar, suçlu ve suçlu olmayan çocukların bulunduğu gruplarda, suçlu grubun %13.1'nin zeka bölümünün 70'in altında bulunmasına karşılık, bu oranı suçlu olmayan çocukların oluşturduğu kontrol grubunda %1.5 olarak bulmuştur. 1943'te Burt ise, suçlular arasında rastlanan düşük zeka bölümünün suçlu olmayanlara oranla 3 kat daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Yine bir çok araştırmalarda, suçlu çocukların zeka puanlarının normal ortalamanın altında olduğu ve bu tür çocukların arka-arkaya suç işlediklerini tespit etmiştir.²⁴⁷ Yukarıda zikrettiğimiz tüm tespitleri göz önünde bulundurarak zihinsel engelli çocukların suç işlemelerinin sebepleri arasında onların toplumdan uzak olmaları, sosyal ilişkilerinin yetersiz oluşu, buldukları duruma göre farklı bir varlık olarak görülmeleri, insanlardan yeterli ilgi ve sevgiyi görmedikleri söylenebilir.

İnsanın doğası bağlanma, ait olma, sevgi ve kabul görme gibi olumlu güdülerle donatılmıştır. İnsanlar oldukları gibi kabul görmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Engelli bireyler de oldukları gibi kabul görmek istemektedirler. En acımasız insanlar dahi kabul görmek isterler. Kabul, başka insanları oldukları gibi beğenerek ilişkileri sürdürme, onlara rıza gösterme ve hoş görme anlamına gelmektedir. Hiç kimse başkasını değiştirme gücüne sahip değildir. Ancak karşısındakini olduğu gibi kabul eden ve olduğu gibi beğenenler, ona davranışlarını değiştirme gücü vermiş olurlar.²⁴⁸ Bir gruba veya topluma ait olma, sosyal statü kazanma, insanlar tarafından kabul edilme, benimsenme, sevme, sevilme gibi sosyal ihtiyaçları karşılanmazsa engelli bireyde yalnızlık, umutsuzluk, yabancılaşma, bunalıma girme gibi duygular ortaya çıkar ve bu durum bireyin toplumsal yaşamını olumsuz yönde etkileyebilir.

Engelli bireyler içinde buldukları durum nedeniyle toplumdan uzak kalmamalı, sosyal ilişkilerden mahrum bırakılmamalıdır. Başkalarına bağımlı olmadan yaşamaları için topluma kazandırılmalı, toplumla bütünleşmeleri sağlanmalıdır. Toplumdaki her ferдин engelli bireyler için yapabileceği bir şeyler olduğu unutulmamalıdır. Engelli ve engelsiz

²⁴⁷ Haluk Yavuzer, **Çocuk ve Suç**, Remzi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 93.

²⁴⁸ Kılavuz, a.g.m., s. 146-147.

diye ayırım yapmadan eşit haklara sahip oldukları bilinmeli ve hakları verilmelidir. İnsanlarla olan ilişkiler bireylerin sosyalleşmesinde önemli etkiler meydana getirmektedir.

Hz. Peygamber de engellilere değer vermiş, onlarla yakından ilgilenmiştir. Bir defasında “*Abdullah İbn Ümmi Mektum, yaşlı ve görme engelli olduğunu, evinin uzakta olup, kendisi için bir rehber de bulunmadığını söyleyerek mescide gelmemek için izin istemiştir. Hz. Peygamber; ezan sesini duyuyor musun? diye sormuş. Evet demesi üzerine Allah’ın elçisi, öyleyse davete icabet et*”²⁴⁹ buyurmuştur. Hz. Peygamber böyle yetenekli bir sahabenin cemaate katılmasını isteyerek topluma kazandırmaya çalışmıştır. Hz. Peygamberin görme engelli bir zata cemaate katılma noktasındaki ısrarının esasını, cemaatle namazın önemi ve buna teşvik olmakla beraber, engelli bireylere toplumsal bir misyon yükleyerek, hem onların yalnızlığa itilmesini engellemek, hem de toplumun engelli bireylerle yaşama noktasında eğitimlerini temin etmek oluşturmaktadır.²⁵⁰

Engelli bireylere verilecek din eğitimi vasıtası ile onların insanlarla iyi ilişkiler kurarak sosyalleşmesi sağlanmalıdır. Sosyal kabulün sağlanmasında dinlerin, özellikle İslam’da var olan “kul hakkı” ve “kardeşlik hukuku” kavramlarının önemli yeri vardır. İslam, insanların birbirine karşı olan sorumluluklarını yerine getirmesini ister. Bununla birlikte, insanlar arasında hiçbir ayırım yapmadan, her bir canlının yaşam hakkını kutsal sayar ve insanlar arasında eşitlik ve adaleti savunur. Ayrıca her kesi “kardeşlik ilkesi” altında toplayarak, insanların birlik ve beraberliğini savunur.²⁵¹ Bu birlik ve beraberliği sağlayarak, ayrımcılık yaratan nedenlerin olabildiğince ortadan kaldırılmasına çalışılmalıdır. Toplumsal farkındalık oluşturulması, engellilere bakış açısının değiştirilmesi son derece önemlidir. Bu doğrultuda herkesin farklı ama herkesin eşit olduğu inancı ve bilinci geliştirilmelidir. Toplumun engelliler için; eşitlik, saygınlık, kendi geleceğini belirleme ve ayrımcılık yapılmaması gibi temel ilkelere sahip olması büyük önem arz etmektedir.

Engelli bireylere insanca bir yaşam sunmak ahlaki bir sorumluluktan öte zorunlu bir görev olmalıdır. Onların ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmak insani bir sorumluluk olmalı ve bu bilinçle davranılmalıdır. Toplumda engelli bireylerin hayatın her alanında karşılaştıkları sorunlarının çözülmesinin, toplumsal üretime aktif katılımlarının

²⁴⁹ Ebû Davud, Salat, 46; Müslim, Mesâcid, 255.

²⁵⁰ Gül, a.g.e., s. 55.

²⁵¹ Bahçekapılı, a.g.b., s. 254.

sağlanması ve desteklenmesinin toplum anlayışının bir gereği olduğu bilinci geliştirilmelidir. Kısacası engelli bir ferdin aile ve toplum tarafından kucaklanması, şefkat ve ilgi ile desteklenmesi gerekmektedir.

E. Empati Kurmak

Empati “bireyin başkalarının duygularını ve bakış açılarını duyumsamasını ve endişelerine candan ilgi göstermesini sağlamasıdır” şeklinde değerlendirilmektedir.²⁵²

Empati, bir kişinin belli bir duruma ilişkin olarak kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, algılaması, onun hissettiklerini hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir. Empati için diğerinin duygularını ve düşüncelerini doğru anlamak gerekir.²⁵³

İnsanlar birbirlerinin mutluluklarını ve üzüntülerini paylaşırlarsa o toplumda kaynaşma, dayanışma ve yardımlaşma duyguları güçlenir. İnsanların sadece kendileri için yaşadıkları, sevinç ve kederlerini başkalarıyla paylaşma imkânından yoksun oldukları toplumlarda gerçek anlamda mutluluktan ve toplumsal kaynaşma ve dayanışmadan bahsedilemez. İnsanlar sevinç ve kederlerini birlikte paylaşırlarken, birbirlerini gözetme terbiyesini kazanacak, kardeşlik bilincinde olarak dayanışma şuuruna ereceklerdir. Paylaşma ve dayanışmaya önem veren İslam dini, kişinin kendisi için istediğini başkası için istemeyi, kendisi için hoşlanmadığı bir şeyi başkası için istememeyi imandan bir ölçü saymıştır. Hz. Peygamber de, “*Hiç biriniz kendisi için istediği şeyi kardeşi için istemedikçe gerçek iman etmiş olamaz*”²⁵⁴ hadisiyle bu gerçeğe işaret etmiş, insanların acı ve ızdıraplarını paylaşmanın, dertlerine deva olmanın önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

Engellileri toplumda farklı bir sınıf olarak görüp toplum dışında bir yere oturtmak yanlış bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Bu konuda en sağlıklı yaklaşım, kişinin kendini karşısındakinin yerine koyarak içtenlikle ve tabii biçimde davranması, dünyaya engellinin penceresinden bakabilmesidir. Sağlıklı/engelsiz insanlar, her an kendilerinin de

²⁵² Gerard Egan, **Psikolojik Danışma Becerileri**, çev. Özlem Yüksel, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2011, s. 95-96.

²⁵³ Yılmaz Alkaya, “İnsancıl (Hümanistik) Yaklaşım ve Öğrenme”, **Eğitim Psikolojisi**, ed. Engin Deniz, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2007, s. 327.

²⁵⁴ Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 71.

engelli konumuna gelebileceğini düşünmeli, kendilerini onların yerine koyarak onları daha gerçekçi bir şekilde anlamaya çalışmalıdırlar. *“Sizden biriniz kendisi için istediğini, kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olamaz.”*²⁵⁵ hadisi empati yoluyla insanları anlama ve ona göre muamelede bulunma yöntemini öğretmektedir.

İnanan insanın en önemli özelliklerinden birisi, kendisinden başka insanların da bu dünyada var olduğunu, dünyanın kendisinden ibaret olmadığını fark etmek/düşünmek, bencillik duygularından arınmış olarak başkalarına yardım etmektir.²⁵⁶ Hiç kimse yaşamış olduğu sıkıntı, hastalık ve engelli olma halinden memnun değildir. Müslüman, çevresinde, komşusunda yardıma muhtaç, engelli, yaşlı, hasta olan insanların derdi sıkıntısı hepimizin derdi sıkıntısıdır düşüncesinde olmalıdır. “Müslüman’ın derdiyle dertlenmeyen bizden değildir” buyuran İslam Peygamberi, dertli insanların derdine çare olmayı müslümanın en önemli vasfı olarak görmüş ve *“Müminler birbirine merhamet etmekte, birbirlerini sevmekte ve birbirlerini korumakta bir vücudun organları gibidirler. Vücudun herhangi bir organı ağrıdığı anda, tüm vücut bundan nasıl rahatsız olursa bir müminin derdi, üzüntüsü olduğunda, diğer müminler onun derdiyle dertlenir, onun sıkıntısını paylaşırlar.”*²⁵⁷ buyurarak başkalarına yardım etmemenin, müminlerin derdiyle dertlenmemenin, merhametli olmamanın müslümanlık vasfıyla bağdaşmadığını ifade etmiştir.

Empatinin kişilerarası ilişkilerdeki en önemli etkisi, bireye “anlaşıyorum” duygusunu yaşatmasıdır.²⁵⁸ Olaya kendi açısından bakan insanlar, karşısındakini olduğu gibi değerlendirip eleştirirler. Empati doğru anlama ve algılama işlemidir.²⁵⁹ Empatik iletişimde birey karşısındakini övmeden, yargılamadan, suçlamadan sadece onu anlamaya odaklanmaktadır. Bu yüzden engelli bireylerle sağlıklı bir iletişim için empati kurmak son derece önemlidir. Empati kurmak, kişinin kendisini engelli bireyin yerine koyarak hayata, olaylara onun gözüyle bakarak duygusunu tanıması, anlaması, algılamasıdır. Engelli bireyin algılanması ve anlaşılmasında empati kurulmazsa acıma duygusu ortaya çıkmaktadır. Empatinin temel amacı acımak değil, bireyi olduğu gibi kabul etmektir. Kendisine empati ile yaklaşılan engelli birey, duygu ve düşüncelerini daha rahat ifade edecektir. Empatik iletişim engelli bireyin kendisini yalnız hissetmesini de engelleyecektir.

²⁵⁵ Buhari, İman, 7; Müslim İman, 71.

²⁵⁶ Sancaklı, a.g.m., s. 58.

²⁵⁷ Buhari, Edeb 27, Salat 88, Mezalim 5; Müslim, Birr 66; Tirmizi, Birr, 18.

²⁵⁸ Alkaya, a.g.b., s. 328.

²⁵⁹ Mustafa Şahin, “Hümanistik Gelişim”, **Eğitim Psikolojisi** ed. Yaşar Özbay-Serdar Erkan, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011, s. 317.

Empatik anlayış insanları birbirlerine yaklaştırma, iletişimi kolaylaştırma özelliğine sahiptir. Bu tür iletişimde önemli olan, olayları yaşamak değil doğru olarak anlamaktır. Engelli bireyler, karşısındakinin empatik özelliklerini fark etmeleri durumunda anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiğini hissederler. Başkası tarafından anlaşılma ve önem verilmek bireyi rahatlatacak ve kendisini iyi hissetmesine imkân sağlayacaktır.

F. Diyalog ve İletişim

İslam inancında insan ilişkileri ile bazı özelliklerin müminlerde var olmasının istenmesi, inanç toplumunun oluşması ve bireylerin dinî sosyalleşmelerinde önemli etkiler meydana getirmektedir. Sevgi, sabır, şefkat, anlayış, paylaşma, hoşgörü, açık yüreklilik, fedakarlık, barış, nezaket, kibarlık, kardeşlik, kendini kontrol, güvenilir olmak, sözünde durmak, adaletli olmak, güler yüzlü olmak, tatlı dilli olmak, hataları yüze vurmamak, azarlamamak, dedikodu yapmamak, cömert olmak, öfkesine hakim olmak, sır saklamak, samimi ve içten olmak, alçakgönüllü olmak, vefalı olmak, güler yüzlü olmak, affetmek gibi özellikler bireylerin birbirleriyle iletişimleri sonucu gerçekleşmektedir.²⁶⁰

İnsanoğlu, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar gerçekleştirdiği gelişmesini, iletişime borçludur. İnsanca birlikte yaşama ve toplu öğrenim, iletişim olmadan mümkün değildir.²⁶¹ İnsanlar birbirleri ile iletişim kurarak birbirlerinin bilgi birikimlerinden yararlanmakta, birlikte üretim yapmakta, ürettiklerini paylaşmaktadırlar. Hayatın her alanında savaşta, barışta, ekonomide, sanatta iletişimin önemli yeri vardır.

Yapılan bir araştırmada uyku saatleri dışında kalan sürenin %75'i iletişimle geçmektedir. 1974 yılında yapılan diğer bir çalışmada ise iletişim içinde bulunan kişi, bu sürenin %30'unu konuşarak, %45'ini de dinleyerek geçirmektedir.²⁶² Başkalarıyla olan iletişim insanı toplumun parçası haline getirir. İnsan sosyal bir varlık olduğundan, başkalarını anlaması, kendini başkalarına anlatması, hayatı başkalarıyla paylaşmasını başarabilmesi toplumsal açıdan bir ihtiyaçtır. Başka insanları anlamak ve kendini başkalarına anlatmak iyi bir iletişimi gerekli kılmaktadır.

²⁶⁰ Mehmet Akif Kılavuz, **Kuşaklararası Din Eğitimi**, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2011, s. 74.

²⁶¹ Beyza Bilgin, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Gün Yayınları, Ankara, 2001, s. 38.

²⁶² Özcan Demirel, **Öğretme Sanatı**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011, s. 172.

İletişim, iki ya da daha çok kişi arasında bir anlaşma, düşünsel açıdan bir yakınlaşma doğmasını sağlayan ve karşılıklı konuşmaya dayalı ilişki, diyalog anlamında kullanılmaktadır. İletişimin amacı insanları tanıyıp, tutum ve davranışlarını değiştirmek, olumlu davranışlar kazandırmaktır.²⁶³ Engelli bireylerin yaşadığı en zor sorunlardan birisi kendilerinin yeterince anlaşılmamalarıdır. Bir çok sorunun çözümünde karşılıklı anlayışa ihtiyaç vardır. Engelli bireylerin sorunları da onlarla diyalog ve iletişim kurma sonucu öğrenilebilir. Bu süreçte engellilerin hayat hikayelerini, mücadelelerini ve sorunlarını paylaşmalarına imkan sağlayarak diyalog ortamı oluşturmak gerekir. Engellilerin toplumla bütünleşmeleri, sorunlarını başkalarına anlatmaları, iletişimi gerekli kılmaktadır.

Sağlıklı iletişimin yolu, diyalog ve hoşgörüden geçmektedir. Diyalog iki ya da daha çok kişinin konuşmasıdır. Diyalog kurmak anlaşma ve uyum sağlayacak yolda, karşılıklı konuşmak, düşünceyi takip etmek demektir.²⁶⁴

Diyalogda birbirimizi, aramızda bağ kuracak bir içtenlikle dinler ve yanıtlanır. “Ya sen ya ben” yerine “sen ve ben” vardır. Bu yüzden engelli bireylerle diyalog ve iletişim içerisinde olmak gerekir. Engelli bireylerle olumlu ilişki kurmak ve öğrenme açısından uygun ortam meydana getirme açısından diyalog önemli bir süreçtir. Öğretme sanatı inançlı bir şekilde diyalog kurma sanatıdır. Diyalogun en önemli unsurları, güven, sevgi, açıklık, kabul ve saygıdır.²⁶⁵ Bunun için temelinde samimiyet, içtenlik ve sevgi olan davranışlar ortaya koymak gerekmektedir. Diyalog daha samimi bir ortam içerisinde gerçekleştiğinden konuşma esnasında engelli bireyi daha iyi tanımlama ve yorumlama imkânı olabilir. Bu yorumlama içerisinde ön yargılı bir yaklaşım olmazsa diyalog esnasında engelli bireyin kişisel, karakteristik özelliklerini görmek mümkündür.

G. Dinleme

Engelli bireyleri dinleyerek, kendi dünyamızla farklı bir dünya arasında köprü kurmuş oluruz. İnsanlar arası iletişimi sağlamanın yolu konuşmak, dinlemek, anlamak ve değer vermektir. İnsanlar konuşarak diğer insanlarla ilişki kurmakta ve bu ilişkini sürdürmektedirler. İnsanın düşüncesini paylaşması, fikir alış veriş, kendini ifade etmesi, başkasını anlaması ve duygularını ortaya koyması konuşma ve dinlemeyle mümkündür.

²⁶³ Doğan-Tosun, a.g.e., s. 181-182.

²⁶⁴ İsmail Parlatur ve diğerleri, **Türkçe Sözlük I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 605.

²⁶⁵ Kılavuz, a.g.m., s. 140.

İnsanlarla ilişkilerimizde her zaman konuşmak, bir şeyler anlatmak isteriz. Herkesten bizim derdimizi dinlemesini, bizimle ilgilenmesini, sorunlarımızı dinleyip yorum yapmasını, bize yol göstermesini bekleriz. Ancak hiçbir zaman başkasını dinlemeyi, onları anlamayı düşünmeyiz. Dünyada pek çok sorun, üzüntü ve başarısızlık, insanların birbirlerini dinlemeyi kabullenmediği için ortaya çıkmaktadır.²⁶⁶ Batı dünyasında dinlemeden ihmal edilmiş bir yetenek, unutulmuş bir yetenek olarak söz edilmektedir.²⁶⁷

Dinleme alışkanlığı karşınızdaki kişiye düşüncelerine değer verdiğinizin, onu önemseydiğinizin, onunla duygularınızı paylaştığınızın en önemli göstergesidir. Başkasını anlamamanın en önemli yolu onu dinlemektir.²⁶⁸ Çünkü insanların neye ihtiyaç duyduğunu anlamak, onlara değer verdiğinizizi hissettirmek için dinlemek çok önemlidir. Dinleyen insan karşısındaki kişiye saygı duymakta, kimseyi değiştirmek, ikna etmek için uğraşmamaktadır. Kendisinden farklı insanların olabileceğini ve onlardan farklı şeyler öğrenebileceğini kabul etmektedir.

İletişimin en önemli alanlarından birisi olan dinleme, engelli bireylerin sorunlarını anlatmalarında en önemli etkidir. İletişimde en önemli etken, yargılamadan dinleyebilmektir. Engelli birey düşünce ve duyguların yükünden kurtulmak için konuşmak, sorunlarını anlatmak istemektedir. Engelli bireylerin neler hissettiğini, ne istediğini, nelere ihtiyaç duyduğunu bilmek, anlamak büyük ölçüde onları dinlemekle mümkün olacaktır. Bu nedenle, engellilerin problemlerini tanımada ve bu problemleri çözümede kendilerine yardımcı olmak için dinleme son derece önemlidir. Engellilerin dertlerini ve sorunlarını dinlemek, paylaşmak ve çözümler getirmek, onlara rehberlik yapmak, eğitim öğretim açısından en önemli hususlardandır. Onların sıkıntılarını sabır ve tahammül göstererek dinlemek, onlara doğru rehberlik yapmak, zaman ayırmak kendileri için en iyi çözümdür. Engelli bireylerin dinlenilmemesi anlatamadıkları sorunlarının günden-güne artmasına, çözülemez boyuta ulaşmasına neden olabilir. Kendi duygu ve düşüncelerini ifade edebilmesi, sorunlarını anlatabilmesi için uygun bir dinleme ortamının oluşturulması gerekmektedir. Dinlerken, engelli bireye ilgi ve sevgiyle yaklaşmalı, onlarla iyi bir iletişim kurmaya çalışmalıyız.

²⁶⁶ Kılavuz, a.g.m., s. 143.

²⁶⁷ Musa Çiftçi, “Dinleme Eğitimi ve Dinlemeyi Etkileyen Faktörler”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S.2, Yıl 2001, s. 166.

²⁶⁸ Doğan-Tosun, a.g.e., s. 184.

“Sonuç ve Öneriler”

Bir alan araştırması olan, “Engelli Bireylerin Din Eğitimi” konulu bu çalışmamızda engelli bireylerin din eğitiminde öncelikli konular neler olmalı ve engelli bireylerin din eğitimi nasıl olmalıdır sorusuna cevap aranmıştır.

Bu çalışmayla engelli bireylerin yaşadıklarıyla baş etmelerinde din eğitimi ve dini değerlerin ne gibi bir rol oynadığını ortaya koymaya çalıştık. Çalışma sonucu elde edilen bulgulara göre, engelli bireyler karşılaştıkları sorunlarla baş etmelerinde Allah, ahiret, peygamber, kader, dua, ibadet, sabır, şükür, imtihan gibi dini inanç ve değerlerden kuvvetlice destek almaktadırlar. Neden engelli olduklarını anlamaya çalışırken dini değerlere başvurarak, Allah’ın takdiri, ahiret, kader, imtihan, sabır, tevekkül gibi dini inanç ve değerlerle açıklamaya çalışmaktadırlar.

Din eğitimi vasıtasıyla imtihan, sabır, tevekkül, teslimiyet, dua, kader, ahiret inancı gibi değerleri öğrenen engelli birey, her kaybettiğinin bir telafisi olduğunu, sabır gösterdiğinde mutlaka karşılığını alarak kazananlar arasında yer alacağını bilmektedir. Dünya hayatının bir imtihan olduğunu, her türlü sıkıntıya göğüs germenin mutlaka bir karşılığının olacağını, yaşadıklarıyla nasıl baş edeceğinin yollarını öğrenmektedir.

Din eğitimi ve dini değerleri bilmeleri ve öğrenmeleri hastalığın nedenlerini anlamada destek olmuş, ümitsizliğe düşmelerini, isyan etmelerini engellemiş, kendilerini psikolojik bunalımdan kurtaracak rahatlama tekniği olarak devreye girmiştir. Engelliliğin ceza değil ilahi bir imtihan olduğunu, engelli bireylerle birlikte aile ve toplumun da imtihan edildiğini, ayrıca bu imtihanı kazanmak için sabır ve şükür bilincinin oluşmasında dinin ve din eğitiminin önemli olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca dini inanç ve değerlerin sadece psikolojik olarak değil, fizyolojik olarak etkili olduğu ifade edilmiştir.

Engelli bireyler, engelliliğin Allah’tan olduğuna inanarak yaşadıkları durumla baş etmede Allah inancının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Engelliliğin nedenini, bireyin kendisine değil de, yüce bir güce dayandırması, psikolojik olarak rahatlama sağlamıştır. Bireyin engelliliğin arkasında güç olarak Allah’ı görmesi, durumunu anlamlandırmasına yardımcı olmuştur. Böylece engelli olduğundan dolayı ailesini veya kendisini suçlamamış, hastalığını daha kolay kabullenip anlamlandırabilmiştir. Allah’ın adaletine ve merhametine olan inanç, bireyin ümitsizliğe düşmesini engellemiş ve hayata umutla bakmasını

sağlamıştır. Sevgiye dayalı Allah inancı, engelli bireyler için bütün zorlukları aşmada önemli rol oynamaktadır.

Engelli bireylerin din eğitiminde öncelik verilecek önemli konulardan bir diğeri peygamber inancı olmuştur. Peygamberimizin ve peygamberlerin hayatından örnek alınan, imtihan olarak görme, sabretme, şükretme, dua etme, yılmama, vazgeçmeme, dayanma gücü bulma, değerli görme şeklindeki davranış modellerinin engelli bireylerin sıkıntı ve zorlukları aşmada başvurdukları önemli modellerden olduğu tespit edilmiştir.

Kader, tevekkül ve hayır ve şer anlayışı gibi manevi unsurlar engelliliği kabullenmede, yaşadıklarıyla baş etmede önemli bir psikolojik dayanak olmuştur. Engelli bireyler “Allah’ın takdiri, Allah’ın dilemesi, Allah’tan gelen bir şey” şeklinde ifadeler kullanarak rahatladıklarını, huzur bulduklarını ve sorunlarının üstesinden gelmeye çalıştıklarını, özellikle yaşadıkları olumsuzlukları anlamlandırırken kader inancından destek aldıklarını ifade etmişlerdir. Çünkü olumsuz olayla karşılaşan kişi, “Allah’ın takdiri, Allah ne vermişse güzel vermiş, her işte bir hayır vardır, her şey Allah’ın elindedir” şeklindeki ifade biçimleriyle Allah’ın her an yanında olduğu, başına gelen her olayda bir sebep ve hikmet olduğu düşüncesiyle hareket ederek, yaşadığı sıkıntı ve zorluklardan aşkın bir varlığa atıfta bulunarak kurtulmaya çalışmaktadır. “Kaderimde var olanı yaşıyorum” anlayışı ile teslimiyetçi bir tavır sergiledikleri de görülmektedir. Yine “her işte bir hayır olacağı” düşüncesi kabullenme sürecinde önemli bir destek sağlamıştır.

Tıbbi ve eğitsel çarelerin sonuç vermediği veya yetersiz kaldığı durumlarda yapılan açıklamalar, insanı pek tatmin etmemekte, ona yeterince umut veya gelecek vaat etmemektedir. Buna karşılık dini inançlar özellikle ahiret inancı, yaşanan olumsuzluklar için güzel bir yaşam ve ödül vaat etmektedir. Tüm engellerin ortadan kalkacağı, adaletin tecelli edeceği ebedi bir hayata inanmak, engelli bireye ümitleri yenileme, elemeleri hafifletme, hayat boyunca başa gelen musibetlere katlanma gücü vermekte, karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmeye yardımcı olmaktadır.

Ahiret inancı engelli birey için bir teselli ve hayata tutunması için dayanak olmuş, karşılığını alacağı beklentisi onu umutsuzluğa düşmekten, yaşama azmini kaybetmekten koruyarak hayata tutunmasını sağlamıştır. İçinde bulunduğu durumun verdiği sıkıntı ve zorluklar ahiret inancı ile anlam kazanmıştır. Çekilen sıkıntı ve zorluklara sabretmenin mutlaka ahirette ödüllendirileceği düşüncesi hastalara dayanma gücü vermektedir. Öyle ki

ahiret inancı bireyi ümitsizlik, karamsarlık ve hiçlik duygularından kurtarmakta; onda sabır, teslimiyet, umut gibi duyguların gelişmesine yardımcı olmaktadır. Böylece ahiret inancı kayıpların kabullenilmesini kolaylaştırmakla birlikte engelli bireylere iyimserlik ve umut gibi ruh sağlığı açısından olumlu duygular kazandırabilmektedir.

İbadetler engelli bireyler için bir güç ve teselli kaynağı olmakta, manevi sıkıntılara karşı dayanma gücü vermektedir. Görüşme yaptığımız engelli bireyler, namazın yaşadıkları sıkıntı ve olumsuzluklarla başa çıkmada kendileri için güç ve teselli kaynağı olduğunu söylemekte, manevi yönden rahatlık sağladığını belirtmektedirler. Engelli bireyler için namaz ve dua sorunlardan arınma mekanizması olarak kendilerinde yer etmiştir. Ayrıca dua ve ibadet kendileri için en büyük terapi yöntemi olmuş, kendilerini ruhsal olarak rahatlatmıştır. Ayrıca dua ve ibadet vasıtasıyla hayatlarına daha büyük anlam katmışlardır.

İbadetlerle birlikte bireyin sakinleşmesinde, huzur bulmasında önemli bir destek sağlayan dua, bireyde Allah tarafından korunduğu hissini ve düşüncesini uyandırmakta, ona güç ve güven vermektedir. Ayrıca dua vasıtasıyla Allah'tan yardım istemesi ve iyileşeceğine dair ümidini kaybetmemesi engelli birey için önemli bir motivasyon oluşturmaktadır. Dua ile doğrudan doğruya Allah'a başvuran engelli bireyler, bu şekilde büyük bir sabır ve sebat duygusuna sahip olduklarını, huzur ve teselli bulduklarını, rahatladıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda kendilerini yalnız hissettikleri anda Allah'a dua ederek yalnızlıklarını gidermeye çalışmaktadırlar. Dua engelli bireyin iyimser düşünmesine, hayata daha sıkı tutunmasına ve yaşadıkları sorunlarla mücadele konusunda daha güçlü olmalarına katkıda bulunmaktadır.

Ayrıca yaşadıklarını kabullenmede ve yaşadıklarıyla mücadelede imtihan olgusunun olumlu katkıları sağladığını da ifade etmişlerdir. Olaylara imtihan gözüyle baktıkları için Allah'ın kendilerini cezalandırmadığını düşünmektedirler. Böyle bir yaklaşım bireylerin yaşananları doğru bir şekilde değerlendirmesi ve ruh sağlığını koruması açısından önemli referans olmuştur. Özellikle engelliliği imtihan vesilesi olarak görmesi bireyin isyanını engellemiş, yaşadığı durumla baş etmede önemli destek sağlamıştır. Bu anlamda imtihan bilinci bireyi psikolojik olarak rahatlatıcı bir fonksiyon üstlenmektedir.

Yaşadıklarını anlamada, anlamlandırmada ve onunla baş etmede sabır, şükür gibi dini değerlerin de önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Sabır psikolojik bir mekanizma olarak engelli bireyin dayanma gücünü artırmakta ve hayata küsmesini, sırt çevirmesini önlemektedir. Yaşananlara karşı sabırlı davranması bireyin isyanını engelleyerek, gayretli olmasını, küsmeden hayata tutunmasını sağlamıştır. “Bu bir sınavdır, sabretmek, şükretmek gerekir” şeklinde bir düşünce geliştirmeleri kendilerini rahatlatmıştır.

Yukarıda yer verilen tüm hususları göz önünde bulundurarak engelli bireylere manevi destek sağlayacak, ruhsal sorunlarının üstesinden gelmelerine yardımcı olacak dini inanç ve değerlerin din eğitimi vasıtasıyla kazandırılmasına çalışılmalıdır. Ancak bu eğitimler verilirken bazı hususların da göz önünde bulundurulması gerekir.

Engelli bireylere verilecek din eğitiminde Allah, ahiret, kader, tevekkül, peygamber, imtihan, sabır ve şükür gibi dini konuların önceliği doğru tespit edilmelidir.

Engellilere verilecek din eğitiminde sevgi, saygı ve ilgi ile dengelenen ortamın oluşturulmasına dikkat edilmelidir.

Yaşadıklarını doğru anlaması ve anlamlandırması için, Allah, ahiret, peygamber, kader, tevekkül, imtihan, sabır ve şükür gibi dini inanç ve değerler üzerinde daha fazla durulmalı, dinin engelliliğe ve engellilere yaklaşımı konusunda daha geniş bilgilere yer verilmelidir.

Yaşadıklarını Allah’ın cezası olarak algılamamaları için, Allah’ın insanları şartsız olarak seven bir kudret olması ve peygamberin insanlara sevgi, şefkat göstermesi engelli bireylerin din eğitiminde örnek bir motivasyon olarak değerlendirilmelidir.

Engelli bireyler için düşünülen tüm projeler teoride kalmayıp pratiğe dönüştürülmeli, eğitici seminer ve konferanslarla engelli bireylere gereken psikolojik ve manevi destek sağlanmalıdır.

Engellilerin toplumla bütünleşmeleri için, toplumsal üretime aktif katılımlarının sağlanmasının ve desteklenmesinin toplum anlayışının bir gereği olduğu bilinci geliştirilmeli, İslam’da var olan “kul hakkı” ve “kardeşlik hukuku” kavramları üzerinde daha fazla durulmalıdır.

Namaz, oruç ve diğer ibadetler, dini etkinlikler vasıtası ile engelli bireyler topluma kazandırılmalı, sosyal ilişkileri sağlanmalıdır.

Engelli bireylerin camilerde rahatlıkla bulunabilmelerini kolaylaştıracak bazı fiziki dzenlemeler yapılmalı, yeni yapılacak camilerin projelerinde engelli bireyler de dikkate alınmalı, onların kolayca ibadet edebilecekleri nezih mekânlar oluşturulmalıdır.

Camilerde, Kur'an kurslarında engelli bireylere hizmet verecek din hizmetleri uzmanı ve dini danışman bulundurulmalıdır. Söz konusu uzman, kendisine gelen engelli bireylerin sorularını cevaplayarak, onlara gereken rehberlik ve dini danışmanlık hizmetleri sunabilir. Haftanın belli günlerinde engellilere yönelik sohbet programları dzenleyebilir.

Son olarak söylemek gerekirse, dua ve sure ezberletme, emir ve yasakları öğretme şeklinde bir din eğitim ve öğretimi yerine, engellilerin hayat hikâyelerini, yaşantılarını dikkate alan, onları mutlu, huzurlu edecek ve psikolojik olarak rahatlatacak dini bilgi ve becerilerin kazandırılmasına önem verilmelidir.

EKLER:

SORULAR

1. Dini inancınız konusunda bilgi vere bilir misiniz? İçinde bulunduğunuz durumu anlamlandırma ve yaşadığınız zorlukları aşmayı sağlamak amacıyla din eğitimi vasıtasıyla sabır, tevekkül, kader, ahret, peygamber, imtihan, ibadet ve dua gibi dini değerlerin öğretilmesi size bu durumlarda fayda sağlayabilir mi? Bu konuda neler düşünüyorsunuz?
2. Yaşadıklarınızla baş etmede Allah'a olan inancınız, güven ve teslimiyetiniz sizler için ne gibi rahatlık sağlamaktadır? İçinde bulunduğunuz durumu değiştirecek bir mucizenin Allah tarafından gerçekleşmesine inanıyor musunuz veya böyle bir olayın yaşanmasını ister misiniz? Bu konudaki duygu ve düşüncelerinizi aktara bilir misiniz?
3. Peygamberimizin veya peygamberlerin hayatını okumanız dinlemeniz, peygamberlerin yaşadığı acı ve sıkıntılar, ızdıraplar yaşadıklarınızı anlamada anlamlandırmada yaşadıklarınızla karşılaştırdığınızda size ne gibi fayda sağlıyor?
4. İçinde bulunduğunuz durumu anlamlandırmada kader inancı ne gibi rol oynamaktadır? Kadere inanıyor musunuz? Yaşadığınız durumu kaderinizle nasıl bağdaştırıyorsunuz? Bu durumun Allah'ın takdiri mi yoksa insanın iradesinin rolü çerçevesinde mi gerçekleştiğine inanıyorsunuz?
5. Kur'an, "sizin hayır bildiğiniz şeylerde şer, şer bildiğiniz şeylerde hayır vardır" buyurmaktadır. İçinde bulunduğunuz durumu olumsuz olarak mı değerlendiriyorsunuz yoksa? Bu durum kaygı duymanıza üzülmeye, isyan etmenize neden oldu mu veya oluyor mu? Allah'ın sizi sağlam, sağlıklı yaratmasını ister miydiniz yoksa içinde bulunduğum bu durumdan memnunum diyerek, Allah hakkımda hayırlı olanı vermiştir diye şükür ediyor musunuz? Bu konuda duygularınızı öğrenebilir miyiz?
6. Bu dünyada yaşadığınız sıkıntı, hastalık ve benzeri olayların ahirette mutlaka bir karşılığının olduğu konusunda inancınız nasıldır? Bu konuda duygu ve düşüncelerinizi aktarır mısınız?
7. Namaz, dua gibi dini değerler sıkıntılarınızla baş etmede size nasıl fayda sağlıyor. Gergin olduğunuz durumlarda daha çok mu dua ediyorsunuz? Dua ettiğiniz zaman rahatlık duyuyor musunuz? Bu konudaki duygularınızı aktara bilir misiniz?
8. İçinde bulunduğunuz durumu Allahın bir imtihanı olarak mı görüyorsunuz yoksa sizin ve ailenizin her hangi bir suçu veya günahının karşılığında cezalandırılmış olduğunuzu mu düşünüyorsunuz? Veya önceden böyle düşündünüz mü? Bu konudaki duygu ve düşüncelerinizi aktara bilir misiniz?

TABLO 1.
Mülakatta Deneklere Yöneltilen Sorularda
Deneklerin Kullandıkları Dini Kavramlar

KAVRAMLAR	KAVRAMLARIN ÇAĞRIŞTIRDIĞI ANLAMLAR	SAYI
ALLAH	Allah	164
	Yüce Bir Güç	1
	Yüce Bir Varlık	1
	Cenabı-Hak	3
PEYGAMBER	Peygamber	38
KADER	Kader	51
	Tevekkül	10
	Hayır	35
	Şer	6
	Takdir	11
	Yazı	1
	Allah'tan gelen bir şey, Allah'ın verdiği bir şey	5
	Yaşadığımız her şey, başımıza gelen her şey	2
AHİRET	Ahiret	15
	Öbür dünya, o biri taraf	3
	Cennet	6
İBADET VE DUA	İbadet	5
	Namaz	47
	Dua	40
İMTİHAN	İmtihan	50
	Sınav	7
SABIR VE ŞÜKÜR	Sabır, Sabretmek	60
	Şükür, Şükretmek, Teşekkür	20

KAYNAKLAR

- ABBASOV Akif, **Milli Ahlak ve Aile Etikası**, Mütercim Neşriyatı, Bakü, 2008.
- ABRAHAM Maslow, **İnsan Olmanın Psikolojisi**, çev. Okhan Gündüz, Kuraldışı Yayınları, İstanbul, 2001.
- AKBABA Sırrı, “Ahlak ve Gelişimi”, **Eğitim Psikolojisi** ed. Yaşar Özbay-Serdar Erkan, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011.
- AKINCI Adem, “Hayata Anlam Vermede Dini Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, C. 3, S. 9, Yıl 2005, ss. 7-24.
- AKKÖK Füsün - BİLGE Uzun Özer, **Yaşamın Diğer Bir Penceresi**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005.
- ALBAYRAK Ahmet, “Duygusal Motif Olarak Sevgi ve Korku”, **Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi**, S. 101, Yıl 2008.
- ALEXİS Carrel, **Dua**, çev. Ali Erçetin, Birleşik Yayınları, İstanbul, 1999.
- ALGÜL Hüseyin, **Peygamberimizin Şemali Ahlak ve Adabı**, Işık Yayınları, İstanbul, 2010.
- ALKAYA Yılmaz, “İnsancıl (Hümanistik) Yaklaşım ve Öğrenme”, **Eğitim Psikolojisi**, ed. Engin Deniz, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2007.
- ALTAŞ Nurullah, “Ortaöğretimde Din Eğitimi”, **Din Eğitimi** ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2012.
- ARICI Asude, Ergenlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua, UÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2005.
- ARIKAN Çiğdem, **Türkiye’de Görme Özürlü Kadınlar: Sorunlar, Beklentiler, Çözüm Önerileri**, Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 2001.
- ASLAN Adnan, “Engellilerde Dini Başa Çıkmada: Felsefi Arka Plan”, **Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu**, İstanbul 5-6 Nisan 2012.
- ASLAN Mustafa - Selim ŞEKER, “Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık Siirt Örneği”, **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu**, Kocaeli, 2011, ss. 449-463.
- Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa Özürlüler Stratejisi 2010-2020, (Çev. Gamze Akın), **Avrupa Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı Bülteni** (55).

AY Mehmet Emin, **Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998.

AY Mehmet Emin, "Özürü Çocukların Eğitiminde Din Eğitimi ve Öğretiminin Katkısı", **I. Çocuk Kurultayı Bildirileri Kitabı**, İstanbul, 2000.

AYHAN Halis, **Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler**, Damla Yayınları, İstanbul, 1982.

AYDIN Ali Rıza, "İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. IX, S. 3, Yıl 2009, ss. 87-99.

AYDINONAT N. Emrah, "Engelli İstihdamını Artırmanın Yolları", **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu**, Haziran 2012, ss. 1-13.

AYTAÇ Serpil, "İstihdam ve Koruma Alanı Yaratmak Üzere Özürü İçin Sosyal Yaşam Merkezi Projesi", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 49, Yıl 2005, ss. 126-158.

BAHADIR Abdülkerim, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

BAHÇEKAPILI Mehmet, "Bio-Psiko-Sosyal Açından Dinin Ruh Sağlığı ve Engellilik Üzerindeki Etkisi", **Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu**, 5-6 Nisan 2012.

BARKER P. L., *The Social Work Dictionary Maryland: National Association of Social Workers*, 1988.

BAŞARAN İbrahim Ethem, **Eğitim Psikolojisi**, Feryal Matbaa, Ankara, 2000.

BATMAN Elif, Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkmada Kader İncasının Rolü, ÇÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2008.

BEKTAŞ Halil Kur'an'ın Özürü İçin Bakışı, ÇÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2006.

BILL Gaventa, **Pastoral Care with People with Disabilities and Their Families an Adaptable Module for Intro Courses**, National Council of Churches Committee on Disabilities Dialogue Session on Pastoral Care, Princeton Theological Seminary, New Jersey, 1997, pp. 1-15.

BİLGİN Beyza, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Gün Yayınları, Ankara, 2001.

BULUT Aytekin, **Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık**, DİB Yayınları, Ankara, 2002.

CEBECİ Suat, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik", **Değerler Eğitimi Dergisi**, C. 8, S. 19, Yıl 2010, ss. 53-69.

CENGİL Muammer, “Depresyonu Önlemede Dini İnancın Koruyucu Rolü”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 3, S. 2, Yıl 2003, ss. 129-152.

CERTEL Hüseyin, **Din Psikolojisi**, Andaç Yayınları, Ankara, 2003.

CİLACI, Osman, “Dua”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, IX.

COŞKUN Hasan Yaşar, Özürlü Birey ve Ailesinin Sosyal İletişim Sürecinde Karşılaştığı ve Yaşadığı Durumlar Hakkında Teorik ve Ampirik Bir Çalışma, SÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010.

CUMMINGS S.T., Bayley H.C.& Rie H.E., “Effect of The Child’s Deficiency on The Mother: A Study of Mothers of Mentally Retarded, Chronically İll and Neurotic Children”, **American Journal of Orthopsychiatry**, S. 36, Yıl 1996.

CÜCELOĞLU Doğan, **İçimizdeki Çocuk**, Remzi Yayınları, İstanbul, 2008.

ÇAĞLAR Doğan, **Ortopedik Özürlü Çocuklar ve Eğitimi**, AÜEBF Yayınları, Ankara, 1982.

ÇAĞRICI Mustafa, “Sabır”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2005, XXXV.

ÇAKMAK Naci Münci, Türk Kamu Hukuku Açısından Engellilerin Hukuki Statüsü, AÜSBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, .

ÇAPA Begüm, Zihin Engelli Ve Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Toplumsal Hayata Katılmada Yaşadıkları Güçlüklerin Karşılaştırılması, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009.

ÇELEBİ Yusuf, “Özürlüler ve Ayrımcılık”, **Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Sempozyumu**, Yorum Yayınları, Ankara, 2010.

ÇEPNİ Salih, **Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş**, Celepler Yayınları, Trabzon, 2012.

ÇETİNKAYA Osman, “Özürlü Politikasında Pozitif Ayrımcılık Perspektifi”, **Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam Sempozyumu, (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)** D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2003.

ÇİFTÇİ Ayşe, Hastalıklarla Başa Çıkmada Dinin Rolü, MÜSBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

ÇİFTÇİ Musa, “Dinleme Eğitimi ve Dinlemeyi Etkileyen Faktörler”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S. 2, Yıl 2001, ss. 165-177.

ÇİFTÇİ Nermin, “Kohlberg’in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, C.1, S. 1, Yıl 2003, ss. 43-77.

ÇINARLI Serkan, “Türkiye ile Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Engellilik Kavramı ve Engelli İstihdamı İle İlgili Düzenlemelerin İncelenmesi”, **Öz-Veri Dergisi**, C. 7, S. 1, Yıl 2010.

ÇİVİ Ayhan, “Özürülerin İstihdamı, Çalışma Koşulları ve Bunlarla İlgili Politikalar ve Öneriler”, Görme Özürüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri, **Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları**, ed. Kasım Karataş, Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 2001.

ÇOBAN Arzu İçağasıoğlu, “Engellilere Yönelik Hizmetlerin Sunumunda Yaşam Kalitesi Yaklaşımının Önemi”, **Ufku Ötesi Bilim Dergisi**, C. 8, S. 2, Yıl 2008.

DEMİREL Özcan, **Öğretme Sanatı**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011.

DENİSE J. Poston and ANN P. Turnbull, “Role of Spirituality and Religion in Family Quality of Life for Families of Children with Disabilities”, **Education and Training in Developmental Disabilities**, S. 39, C. 2, Yıl 2004, pp. 95-108.

DOĞAN Recai - Cemal TOSUN, **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2003.

DOĞRU Sunay Yıldırım - Emel ARSLAN, “Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi İle Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması”, **SÜSBE Dergisi**, S. 19, Yıl 2008, ss. 543-553.

DÖNMEZ Burhanettin, “Sosyal Bir Sistem Olarak Sınıf”, **Sınıf Yönetimi**, ed: Mehmet Şişman-Selahettin Turan, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011.

EFE Adem, “Engelli Birey ve Ailelerinin Sorunları, Toplumdan Beklentileri ve Din (Isparta Spastik Çocuklar Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi Örneği)”, **SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.1, S. 16, Yıl 2006, ss. 169-198.

EFENDİYEV Mecid, **Sosyoloji**, Bakü Üniversitesi Neşriyatı, Bakü, 2009.

EKŞİ Halil, Başa Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, UÜSBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa, 2001.

ELİANE Bonamie - LEEN van Belle, “Farklı Bir Aile: Görme Engelli Çocuğu Olmak ve Aile İçindeki Gelişmeler”, **Görme Özürülerin Eğitimi**, ed. Kasım Karataş, Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 2000.

EI-MUNZİRİ, Abdülazim b. Abdülvaki, **et-Terğib ve't- Terhib**, İhyau't-Turasi'l- Arabiyye, Beyrut, 1968, IV.

ENÇ Mitat, **Görme Özürüler Gelişim, Uyum ve Eğitimi**, Sevinç Yayınları, Ankara, 1972.

ENÇ Mitat - Doğan ÇAĞLAR-Yahya ÖZSOY, **Özel Eğitime Giriş**, AÜEF Yayınları, Ankara, 1981.

ERDOĞAN Halide Nur Özdoğru, “Engelliler ve Ailelerinin Yaşadığı Sorunlar”, **Öz-Veri Dergisi**, C. 7, S. 2, Yıl 2010, ss. 1635-1650.

ERGİN Dilek ve diğerleri, “Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeyi ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, **AÜ Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi**, C. 1, S. 10, Yıl 2007, ss. 41-48.

ERGÜN Mehmet, “Ayrımcılık ve Özürlüler”, **Başbakanlık Özürlüler İdaresi Dairesi Öz-Veri Dergisi**, C.2, S. 1, Yıl 2005.

ERGÜN Mehmet, **Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılımı ve İşverenler**, <http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=egitim&sayfa=isverenrehberi>, (06.01.2013).

EŞER Hatice, “Üniversite Öğrencilerinde Dini İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi”, **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, ed. Hayati Hökelekli, Dem Yayınları, İstanbul, 2006.

ETBAŞ Durmuş Ali, **Özürlü Çocukların Din Eğitimi**, UÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1999.

FÜSUN Akkök, **Bayan Perşembeler**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2011.

GERARD Egan, **Psikolojik Danışma Becerileri**, çev. Özlem Yüksel, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2011.

GERARD Quinn, “The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Towards a New International Politics of Disability”, Jacobus ten Broek Disability Law Symposium, April 17, **Texas Journal on Civil Liberties & Civil Rights**, Vol. 15, 1, 2009, pp. 33-52.

GÜL Emine, **Kur’anda Engelliler**, Akis Yayınları, İstanbul, 2005.

GÜLER Köksal - ZEKAVET Kabasakal, “Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ebeveynlerin Yaşamlarında Algıladıkları Stresi Yordayan Faktörlerin İncelenmesi”, **Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 32, Yıl 2012, ss. 71-91.

GÜLMEZ Ümmüşerif, Deprem Tecrübesi Yaşayanlarda Dinsel Anlamlandırma Biçimleri ve Tutumlar, MÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul. 2008.

GÜNDÜZ Turgay, **İslam, Gençlik ve Din Eğitimi**, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2002.

HAYTA Akif, “İbadetler ve Ruh Sağlığı”, **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, ed. Hayati Hökelekli, Dem Yayınları, İstanbul, 2006.

HAYTA Akif, “Anneden Allah’a: Bağlanma Teorisi ve İslam’da Allah Tasavvuru”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, C. 4, S. 12, Yıl 2006, ss. 29-63.

HEYET, **Özürllülüğe Karşı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması**, T.C. Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı, Ankara, 2010.

HEYET, **İlmihal I İman ve İbadetler**, TDV Yayınları, Ankara, 2008.

HÖKELEKLİ Hayati, **Din Psikolojisi**, TDV Yayınları, Ankara, 2010.

HÖKELEKLİ Hayati, “Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından İslam’da Ahiret İnancı”, **İlahiyat Fakülteleri Eğitim-Öğretim Koordinasyon Toplantısı**, CÜ İlahiyat Fakültesi, Sivas, 2007.

HÖKELEKLİ Hayati, **Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din**, Dem Yayınları, İstanbul, 2008.

HÖKELEKLİ Hayati, “İbadet”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, C. XIX.

HÖKELEKLİ Hayati, **Ailede Okulda Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

İÇLİ Turhan, “Görme Özürllülerin İstihdamında İşveren Tutumu”, **Görme Özürllüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri, Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları**, ed. Kasım Karataş, Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 2001.

İKİZOĞLU Musa, “Yoksulluk ve Özürllülük İlişkisi”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 1, S. 2, Yıl 2001.

İKİZOĞLU Musa, “Özürllü, Özürllü Ailesi ve Toplum İlişkisi”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 5, S.1, Yıl 2005.

İşgücü Piyasasının Özürllüler Açısından Analizi Raporu, Aralık 2011, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürllü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

KAHRİMAN İlknur - Meral BAYAT, “Özürllü Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadıkları Güçlükler ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri”, **Öz-Veri Dergisi**, C. 5, S. 1, Yıl 2008.

KARA Elif, “Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri”, **OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 26-27, Yıl 2008, ss. 317-331.

KARAMAN Hayreddin ve ark, **Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2007, C. I.

KARAGÖZ İsmail, “Kur’anın Engellilere Yaklaşımı”, **Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam Sempozyumu, (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)** D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2003.

KARAGÖZ İsmail, **Ayetler ve Hadisler Işığında Engelliler**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2005.

KARATAŞ Kasım, “Özürüleri İstihdamı ve Çalışma Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar, Görme Özürüleri İçin Rehabilitasyon Deneyimleri”, **Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları**, ed. Kasım Karataş, Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 2001.

KARATAŞ Kasım, “Özürülere Yönelik Ayrımcılık ve Ayrımcılıkla Savaşım”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 2, S. 1, Yıl 2002.

KARATAŞ Kasım, “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, C. 2, S. 2, Yıl 2002.

KAYA Süleyman, **Kur’an’da İmtihan**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

KAYADİBİ Fahri, “Sevgi Faktörünün Eğitim Verimliliği Üzerine Etkisi”, **İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 5, Yıl 2002.

KAYGUSUZ Canani, “Özel Eğitim ve Rehberlik”, **Psikolojik Danışma ve Rehberlik**, ed. Alim Kaya, Anı Yayınları, Ankara, 2011.

KILAVUZ Mehmet Akif, “Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü”, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu**, İstanbul, 2007.

KILAVUZ Mehmet Akif, “Yaşlılık Dönemi Din Eğitimi”, **Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi**, ed. Mustafa Köylü, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.

KILAVUZ Mehmet Akif, “Yetişkin Din Eğitimcilerinde Bulunması Gereken Özellikler”, **UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.12, S. 1, Yıl 2003, ss. 135-152.

KILAVUZ Mehmet Akif, **Kuşaklararası Din Eğitimi**, Düşünce Yayınları, Bursa, 2011.

KULA M Naci, “Deprem ve Dini Başa Çıkma”, **Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Yıl 2002, ss. 234-255.

KULA M. Naci, “Gençlerde Izdırıp Tecrübesine Bağlı Dini Krizle Başa Çıkmaya Yönelik Öneriler”, **Gençlik Dönemi ve Eğitimi II Tartışmalı İlmi Toplantı**, Ensar Neşriyatı, İstanbul, 2003.

KULA M. Naci, “Bedeni Özürü Gençlerin Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Psikolojik Hususlar”, **Gençlik Dönemi ve Eğitimi II, İSAV İlmi Tartışmalar Toplantısı**, İstanbul, 2003.

KULA M. Naci, “Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV**, S. 4, Yıl 2004, ss. 17-45.

KULA M. Naci, “Engellilik ve Din”, **Diyanet Aylık Dergisi**, S. 161, Yıl 2004, ss. 8-11.

KULA M. Naci, **Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma**, Dem Yayınları, İstanbul, 2005.

KULA Naci, “İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevî Desteğin Önemi (Deprem ve Bedensel Engellilik Örneği)”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. VI, S.2, Yıl 2006, ss. 73-94.

KULA M. Naci, “Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar ile Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, C. 19, S. 3, Yıl 2006, ss. 511-524.

KULA M. Naci, “Engelli Birey ve Ailelerinin Yaşantılarında Hz. Muhammed’in Örnekliği (Çorum Örneği)”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 11, S.1, Yıl 2011, ss. 163-194.

KULA M. Naci, “Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi”, **Din Eğitimi** ed. Mustafa Köylü-Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2012.

KÜÇÜKCAN Talip - Ali Köse, **Doğal Afetler ve Din**, TDV Yayınları, İstanbul, 2000.

LÜLE Fuat, Engelli Bireye Sahip Yoksul Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunlarla Başa Çıkma Tarzları, HÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.

MARTIE P. Thompson & Paula J. VARDAMAN, “The Role of Religion in Coping with Loss of a Family Member to Homocidie”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, Vol. 36, No. 1, March 1997.

MEB, “Çocuk Gelişimi ve Eğitimi; Savunma Mekanizmaları”, **MEGEP Meslek Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi**, Ankara, 2007.

Milli Eğitim Temel Kanunu, Türk Milli Eğitiminin Amaçları, Madde 2.

OLIVER, M., **The Politics of Disablement, A Sociological Approach**, New York, St. Martin’s Press, 1990.

ORUÇ Cemil, **Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi**, Ensar Neşriyatı, İstanbul, 2011.

ÖCAL Mustafa, **İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Öğretim Yöntemleri**, 6. b., Düşünce Kitapevi, Bursa, 2010.

ÖZ Şaban, “Engelli Din Eğitiminin Özürsüz Din Eğitimi Modelliğine: Ötekileştirilen Özürlülerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. 6, S. 11, Yıl 2013, ss. 75-89.

ÖZARSLAN Selim, “Ahiret İnancının İnsanın Anlam Arayışına Müspet Katkısı”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 5, Yıl 2000, ss. 295-308.

ÖZDOĞAN Öznur, “İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 2, Yıl. 2006, ss. 127-141.

ÖZLEM Ersoy - NESLİHAN Avcı, **Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri Özel Eğitim**, YA-PA Yayınları, İstanbul, 2000.

ÖZSOY Yahya, **Konuşma Özürlü Çocuklar ve Eğitimleri**, AÜEF Yayınları, Ankara, 1971.

ÖZSOY Yahya - Mehmet ÖZYÜREK - Süleyman ERİPEK, **Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş**, Karatepe Yayınları, 11. b., Ankara, 2002.

ÖZŞENOL Fuat ve diğerleri, “Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi” **Gülhane Tıp Dergisi**, C. 2, S. 45, Yıl 2003, ss. 156-164.

ÖZTÜRK Mustafa, **Türkiye’de Engelli Gerçeği**, Ajansvista Yayınları, İstanbul, 2011.

ÖZYÜREK Mehmet, **Tutumlar ve Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi**, Karatepe Yayınları, İstanbul, 2000.

PARGAMENT, I. Kenneth, **The Psychology of Religion and Coping, Theory, Research, Practice**, New York, 1997.

PARGAMENT, I. Kenneth, “Tanrım Bana Yardım Et- Din Psikolojisi Açısından Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru”, çev. Ahmet Albayrak, **Tabula Rasa Felsefe ve Teoloji Der.**, S.9, Yıl. 2003, ss. 207-238.

PARLATIR İsmail ve diğerleri, **Türkçe Sözlük I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

PARLADIR Selahattin, “Dua”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, IX.

PEKER Hüseyin, **Din Psikolojisi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2003.

SANCAKLI Saffet, “Hz. Peygamberin Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 6, S. 2, Yıl 2006, ss. 37-72.

SARI Hatice Yıldırım, “Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi”, **C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi**, C. 2, S.11, Yıl 2007, ss. 1-7.

SARIÇAM İbrahim, **Hız. Peygamberin Çağımıza Mesajları**, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2000.

SAYYAR Ali, **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla Sosyal Bakım**, SHÇEK Yayınları, Ankara, 2004.

SENEMOĞLU Nuray, “Eğitimin Psikolojik Temelleri”, **Eğitim Bilimine Giriş**, ed. Veysel Sönmez, 7. b, Anı Yayıncılık, Ankara, 2010.

SERDAROĞLU Esra ed., **Anlat Anne Engelli Çocuk Sahibi Özel Annelerden Özel Çocuklarına**, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.

SERDAROĞLU Esra ed., **Anlat Baba Engelli Çocuk Sahibi Özel Babalardan Özel Çocuklarına**, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.

SERT Hüseyin Emin, “Kur’ani- Kerim Işığında Güven Duygusunun Kaynağı Olarak Müslümanlık Bilinci”, **FÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 13, C. 2, Yıl 2008, ss. 197-225.

SİNANOĞLU Mustafa, “İbadet”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, C. XIX.

STEF Pennings, “Kaynaştırılmış Eğitim Olanakları”, **Görme Özürlülerin Eğitimi**, (ed: Kasım Karataş), Körler Federasyonu Yayınları, Ankara, 1998.

ŞAHİN Hatice, “Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi Toplumun mu?”, **Öz-Veri**, S. 1, Yıl 2004.

ŞAHİN Hülya, “Psikoseksüel Gelişim”, **Eğitim Psikolojisi**, ed. Yaşar Özbay-Serdar Erkan, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011.

ŞAHİN Mustafa, “Hümanistik Gelişim”, **Eğitim Psikolojisi**, ed. Yaşar Özbay-Serdar Erkan, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011.

ŞAHİN Semra, “Özel Eğitimin Tarihçesi”, **Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş**, ed. Ayşegül Ataman, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2003.

ŞENTÜRK Habil, **İslami Hayatın Psikolojik Temelleri**, Tuğra Ofset, Isparta, 2005.

TARHAN Nevzat, **İnanç Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

TARHAN Nevzat, “Sevgi Odaklı Yaşam Ne Kazandırıyor?”, **Köprü Aylık Fikir Dergisi**, S. 101, Yıl 2008.

TEKİN Filiz, Stresle Başa Çıkma Din Eğitiminin Rolü, SÜSBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2005.

TEZCAN Münür, Kur’an’ın Engellilere Yaklaşımı ve İslam’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar, SİÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2006.

TOPUZ İlhan, Dini Gelişim Seviyeleri İle Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Araştırma, UÜSBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2003.

Türkiye Özürlüler Araştırması 2002, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, D.İ.E. Matbaası, Ankara, 2004.

Türkiye İstatistik Kurumu, **Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması**, 2010.

ULUTAŞDEMİR Nilgün, “Engelli Çocukların Eğitimi”, **Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi**, C. 2, S. 5, Yıl 2007, ss. 119-130.

USTA Hasan, **Bedensel Özürlü Olmanın Sebepleri (Görme-İşitme ve Ortopedik Özürlüler)**, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1992.

USTA Mustafa, “Özel Eğitim Gerektiren Birey, Aile ve Din Eğitimi”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, S. 20, Yıl 2010, ss. 75-110.

UYANIK Nilay, Kur’an Bağlamında Ahirete İmanın İnsan Eğitimindeki Rolü, AÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010.

ÜNAL Ali, **Kur’an’da Temel Kavramlar**, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1998.

ÜRKER Şule, “Türk Mevzuatında Özürlülük Terminolojisi”, **Öz-Veri Dergisi**, C. 7, S.1, Yıl 2010.

WHO, Internal Classification of Impairments. Disabilities and Handicaps Geneva, 1980. http://whqlibdoc.who.int/publications/1980/9241541261_eng.pdf, 15.11.2012.

YAPICI Asım, **Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık**, Karahan Yayınları, Adana, 2007.

YAŞAR Vahdettin, **Azım Varsa Engel Yoktur**, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 2010.

YAVUZER Haluk, **Çocuk ve Suç**, Remzi Yayınları, İstanbul, 1992.

YILDIRIM Ali - Hasan ŞİMŞEK, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınları, 2.b., Ankara, 2000.

5378 Sayılı Özürlüler Kanunu, Kabul Tarihi: 01.07.2005.

www.worldbank.org; (20.12.2012).

<http://www.disabled-world.com/definitions/disability-definitions.php>
(15.11.2012)

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	İSLAM		MUSAYEV
Doğum Yeri ve Yılı	AZERBAYCAN		24.06.1986
Bildiği Yabancı Diller			
ve Düzeyi			
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1992	2003	NİZAMİ ADINA 7 NO LU ORTAOKUL, GÖYÇAY/ AZERBAYCAN
Lisans	2003	2008	BAKÜ İSLAM ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
Yüksek Lisans	2008	2010	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Doktora	2010		ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2012	2013	HÜSNÜ ZÜBER İLKÖĞRETİM OKULU
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:	AİLEDE DİNİ TAHSİL VE TERBİYE, İPEKYOLU NEŞRİYATI, BAKÜ 2012.		
Diğer:			
İletişim (e-posta):	İslamismayil@gmail.com		
	Tarih İmza Adı Soyadı	İSLAM MUSAYEV	